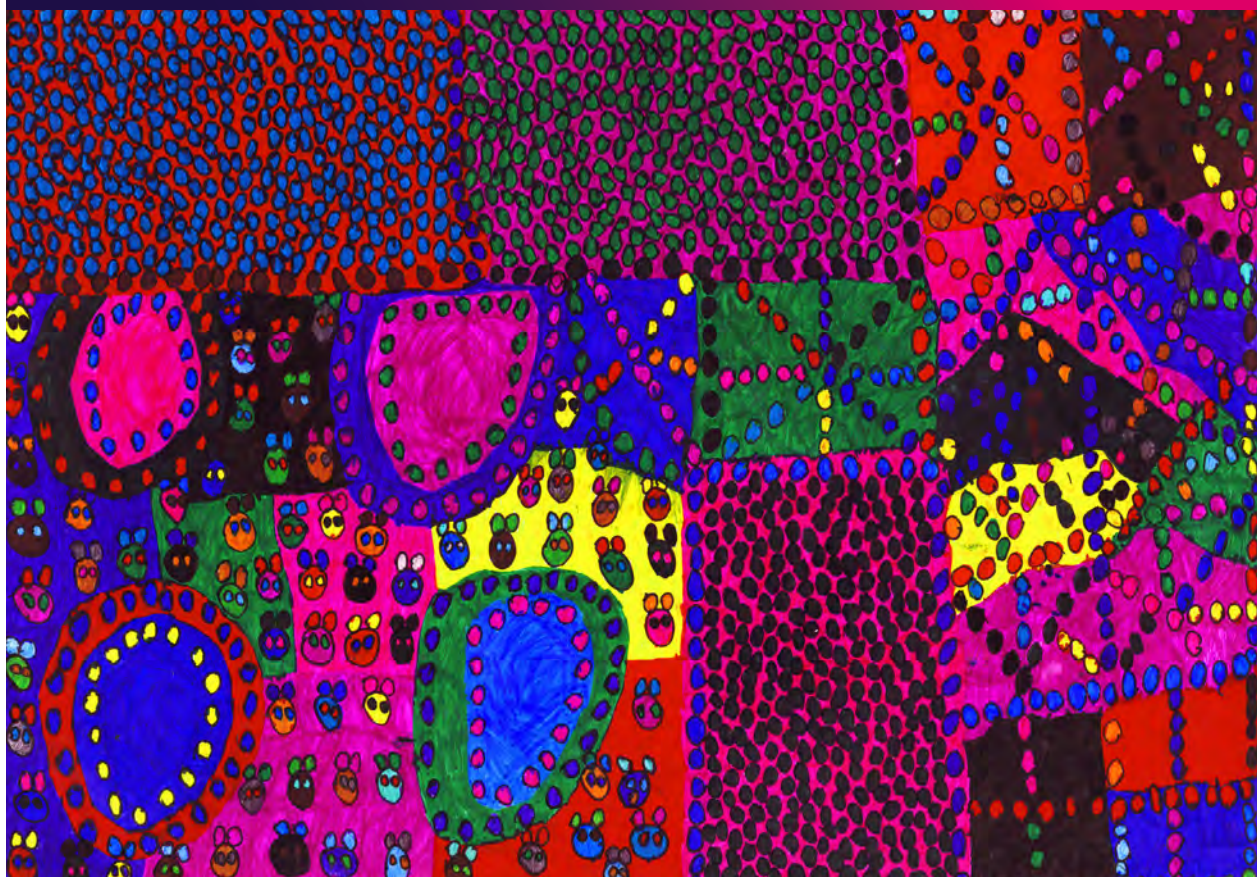

Katariina Hakala • Seija Eskola
Maija Mäkinen (toim.)

Puheenvuoroja vaativasta erityisestä tuesta

Puheenvuoroja vaativasta erityisestä tuesta

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA 293

KATARIINA HAKALA
SEIJA ESKOLA
MAIJA MÄKINEN
(TOIM.)

Puheenvuoroja vaativasta erityisestä tuesta

Opetus- ja kulttuuriministeriö

HAMK
HÄMEEN AMMATTIKORKEAKOULU
HÄME UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

HAAGA-HELIA
ammattikorkeakoulu

OAMK
OULUN AMMATTIKORKEAKOULU

 Tampereen
ammattikorkeakoulu

jamk | Jyväskylän
ammattikorkeakoulu

**JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN
JULKAISUJA -SARJA**

©2020

Tekijät & Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen (toim.)

**PUHEENVUOROJA VAATIVASTA
ERITYISESTÄ TUESTA**

Kannen kuva • Noora Hakala
Ulkoasu • JAMK / Pekka Salminen
Taitto ja paino • Punamusta Oy • 2020

ISBN 978-951-830-591-3 (Painettu)

ISBN 978-951-830-592-0 (PDF)

ISSN-L 1456-2332

JAKELU

Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto

PL 207, 40101 Jyväskylä

Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä

Puh. 040 552 6541

Sähköposti: julkaisut@jamk.fi

www.jamk.fi/julkaisut

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	8
ABSTRACT.....	9
ESIPUHE.....	10

LUKU 1 – JOHDANTO

Seija Eskola, Katariina Hakala & Maija Mäkinen VAATIVAN ERITYISEN TUEN ERIKOISTUMISKOULUTUS – PILOTTITOTEUTUKSEN TAUSTA.....	14
--	-----------

Anne Mårtensson VAATIVA ERITYINEN TUKI AMMATILISESSA KOULUTUKSESSA	22
--	-----------

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen VAATIVAA ERITYISTÄ OSALLISUUTTA – INKLUUSION NÄKÖKULMIA AMMATILISESSA KOULUTUKSESSA	31
--	-----------

LUKU 2 – VAATIVAN ERITYISEN TUEN PAIKANNUKSIA

Hannu Koivula AMMATILISET ERITYISOPPILAITOKSET HENKILÖSTÖN OSAAMISEN KEHITTÄJINÄ.....	42
---	-----------

Jaana Koskenniemi VAATIVAN ERITYINEN TUKI OPPILAITOKSEN RAJATTUNA TEHTÄVÄNÄ... 47	
---	--

Riitta Rajamäki ERITYISEN TAVALLINEN ARKI	51
---	-----------

Sanna Laine & Heidi Roininen ERKKAOPENA ERITYISMAASSA – IHMETTELYÄ YLEISEN AMMATTIOPISTON ARJESSA.....	55
--	-----------

Simo Klem, Anne Korhonen & Kaija Ray JÄRJESTÖJEN ROOLI TYÖLLISTYMISEN TUEN ANTAJANA – CASE PALKKAAMO.....	65
---	-----------

Sirkka Nikulainen & Leena Nuutila "YHTEISTYÖ ON VIISAUDEN ALKU" ME ITSE RY:N JA MEITSELÄISTEN NÄKÖKULMIA KOULUTUKSEEN	77
---	----

LUKU 3 – TYÖHÖN JA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN – NÄKÖKULMIA TELMA-KOULUTUKSEEN

Dina Kouzmitcheva, Leena Nuutila & Sanna Blair TYÖTEHTÄVIÄ TELMA-OPISKELIJOILLE TUTUSSA OPPIMISYMPÄRISTÖSSÄ	90
---	----

Sirpa Karvonen TELMA-KOULUTUS JA PERUSTUTKINNON TUTKINNON OSAT	100
---	-----

Emma Kärkkäinen, Eeva-Liisa Meskanen & Katariina Hakala TELMA-KOULUTUKSEN KÄYTÄNTÖJÄ AUTISMIN KIRJON NÄKÖKULMASTA.....	108
--	-----

Eija Patrikainen TELMA-OPETTAJAN PÄIVÄ	116
---	-----

LUKU 4 – DIGILOIKKAA JA ETÄOPETUKSEN KÄYTÄNTÖJÄ

Maarit Reiman SOSIAALINEN MEDIA ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN VERTAISTUESSA.....	126
---	-----

Eija Patrikainen & Risto Tuomainen SELVITYS ETÄOPETUKSESTA TELMA-KOULUTUKSESSA KORONAPANDEMIAN AIKANA	138
---	-----

Elina Satopää TELMAA ETÄNÄ – ERÄÄN OPISKELIJARYHMÄN TARINA	150
---	-----

LUKU 5 – TYÖELÄMÄYHTEISTYÖ JA VAATIVA ERITYINEN TUKEA

Riitta Rantamaa TYÖELÄMÄSSÄ OPPIMISEN TUKEA TYÖELÄMÄN KANSSA SUUNNITELLEN.....	160
--	-----

Tiina Lehtola-Ruuska
ERITYISOPETTAJANA TYÖELÄMÄSSÄ..... 171

Kari Saikkonen
**OMATALKKARI – TYÖELÄMÄVALMIUKSIEN JA YKSILÖLLISEN
OSAAMISEN VAHVISTAMINEN 180**

Sanna Kaismala-Makkonen
**ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN OPISKELIJOIDEN
KANSAINVÄLISEN VAIHDON MAHDOLLISUUKSIA..... 187**

LUKU 6 – YLEISTÄ JA ERITYISTÄ – YLEISEN AMMATTIOPPILAITOKSEN JA ERITYISOPPILAITOKSEN RAJANKÄYNTIÄ JA NIVELVAIHEYHTEISTYÖTÄ

Anneli Ahvonen, Tarja Hentilä, Piia Jussila & Marjukka Kalilainen
**YLEISEN AMMATILLISEN OPPILAITOKSEN JA ERITYISOPPILAITOKSEN
NÄKÖKULMAT NIVELVAIHEEN TEHOSTAMISESTA.....200**

Pirjo Hiltunen
**OPISKELIJAN ERITYISEN JA VAATIVAN ERITYISEN TUEN TARPEEN
TUNNISTAMINEN 210**

Sari Saukonniemi
**RESURSSIKATEUDESTA YHTEISKEHITTÄMISEN IDEOIHIN
– AJATUKSIA ERITYISEN TUEN, OHJAUKSEN JA VAATIVAN
ERITYISEN TUEN VÄLIMAASTOSSA224**

Liisa Pääkkönen
**AVAUKSIA VAATIVASTA ERITYISESTÄ TUESTA
– YKSILÖVALMENNUSSELLA TUKEA OPINTOIHIN..... 229**

LUKU 7 – EPILOGI

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen
EPILOGI: VAATIVAA JA ERITYISTÄ ASIANTUNTIJUUTTA 236

SANASTOA250

KIRJOITTAJAT260

TIIVISTELMÄ

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen (toim.)
Puheenvuoroja vaativasta erityisestä tuesta
Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja, 293

Julkaisu on toimitettu Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen ensimmäisen, Jyväskylän ammattikorkeakoulun koordinoiman pilottitoteutuksen opiskelijoiden, kouluttajien ja muiden yhteistyökumppaneiden yhteistyönä. Ammatillisen koulutuksen uudistunut lainsäädäntö astui voimaan vuoden 2018 alussa. Se sisälsi ensimmäistä kertaa vaativan erityisen tuen määrittelyn ja synnytti samalla uudenlaisen osaamisen kehittämisen tarpeen, jota lähdettiin pohtimaan yhteistyössä ammatillisen koulutuksen toteuttajien sekä ammatillisten opettajakorkeakoulujen kanssa.

Julkaisun kirjoittajat ovat ammatillisen erityisopetuksen ammattilaisia: erikoistumiskoulutuksen osallistujia eri puolelta Suomea, opetushallinnon ja järjestöjen edustajia sekä erikoistumiskoulutuksen kouluttajia. He tarkastelevat moniäänisesti vaativan erityisen tuen hallintoa, suomalaista koulutusjärjestelmää, sen taustaa ja historiaa, paikannuksia erilaisiin organisaatioihin ja käytäntöihin, oppilaitosten arkea, rajankäyntejä yleisen, erityisen ja vaativan erityisen tuen määrittelyssä sekä työelämässä oppimisen ja työllistymisen kysymyksissä. Julkaisu on suunnattu ammatillisen erityisen tuen kentän, ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen käyttöön sekä kaikille erityisopetuksesta kiinnostuneille lukijoille.

Avainsanat: ammatillinen koulutus, erityinen tuki, vaativa erityinen tuki, osaamisen kehittäminen, ammatillinen erityisopetus, osallisuus, yhdenvertaisuus

ABSTRACT

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen (Eds.)

Puheenvuoroja vaativasta erityisestä tuesta

Publications of JAMK University of Applied Sciences, 293

The publication is based on the collaboration of students, educators, and cooperation partners in the first *Specialization program on intensive support in special education* in JAMK University of Applied Sciences. The reform in the legislation of vocational education came into force in the beginning of 2018 where the concept of *intensive special support* was legislated for the first time. Specialization program on intensive support in special education was created in close cooperation with vocational colleges, Vocational Teacher Training colleges and Disability organizations to develop new kind of expertise. The writers of the publication represent expertise in the vocational special education: students of the specialization program from all around of Finland, national administration of vocational education, non-profit organizations, and educators of the program. Their articles give an overview on the administration of intensive special support, the Finnish education structure and its background and history, implementation of intensive special support in different organizations, practices, transitions between general support, special support and intensive special support, and to employment. The publication is addressed for the field of vocational special education, higher education and for all readers interested in special education.

Keywords: expertise, equality, intensive special support, participation, special support, vocational education

ESIPUHE

Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus järjestettiin ensimmäistä kertaa lukuvuonna 2019–2020. Tämä pilottikoulutus suunniteltiin yhteistyössä eri asiantuntijatahojen kanssa ja toteutettiin intensiivisenä kouluttajien ja opiskelijoiden yhteistyönä, jossa koulutuksen käytäntöjä myös kehitettiin yhdessä lukuvuoden kestäneessä prosessissa. Nämä puheenvuorot vaativasta erityisestä tuesta on kirjoitettu tämän yhteistyöprosessin tuloksena. Jo koulutuksen aloitusseminaarissa syyskuussa 2019 kutsuimme opiskelijat mukaan ideoimaan ja pohtimaan omia näkökulmiaan mahdolliseen yhteisjulkaisuun:

Olemme uuden äärellä yhteisen oppimisen, tutkimisen ja kehittämisen alussa. Koulutus järjestetään monimuotokoulutuksena, jossa oppimistehtävät dokumentoidaan ja niistä keskustellaan Optima-verkkoympäristössä. Näistä dokumentaatioista syntyä hieno aineisto vaativan erityisen tuen sisällöistä ja käytännöistä eri puolilla Suomea lukuvuoden 2019–2020 aikana, kun ammatillisen koulutuksen reformia on viety käytäntöön yhden kokonaisen lukuvuoden ajan. Koulutukseen osallistuvien 40 opiskelijan ja heidän kouluttajiensa yhteistyö lähiopetusjaksoissa ja webinaareissa, oppimspiireissä, kehittämistehtävissä mentoreiden ohjauksessa, monenlaisissa organisaatioissa tuottaa ajankuvan kentästä koulutusprosessin aikana. Tässä tuotetut ja yhdessä keskustellut ja kehitellyt näkökulmat tulevat verkkoympäristöön joka tapauksessa dokumentoitua monella tavalla.

Kutsumme tässä jokaisen koulutukseen osallistuvan pohtimaan mahdollisuutta julkaista omasta tai erilaisissa ryhmissä tehtävistä oppimistehtävistä ja keskusteluista artikkeli yhteiseen julkaisuun, joka toimitetaan raportiksi vaativan erityisen tuen ajankohtaisista kysymyksistä.

Olemme saaneet todella kiinnostavan ja antoisan tehtävän toimittaa tämä julkaisu, josta on tullut juuri se, mitä toivoimme yllä olevassa kirjoittajakutsussa – erilaisia puheenvuoroja, joiden kautta avautuu rikas, moninäkökulmainen ajankuva vaativan erityisen tuen kentästä ammatillisen koulutuksen erilaisissa käytännöissä. Olemme toimittaneet tekstejä suhteellisen kevyesti – tavoitteena oli kutsua ja saada mukaan omaäänisiä ja monipuolisia puheenvuoroja, jotka toimivat sellaisenaan ajankohtaisena ammatillisen koulutuksen kulttuurin sanoituksina ja ikkunoina.

Haluamme kiittää kaikkia pilottikoulutuksen osallistujia aktiivisesta otteesta. Olemme vaikuttaneita siitä työhön paneutumisesta, mikä näkyi koko koulutusprosessissa ja keskusteluissamme oppimispiireissä, verkkoalustalla, seminaareissa ja tapaamisissa – olemme saaneet kokoon hienon asiantuntijaverkoston, jonka yhteistyö varmasti jatkuu monella tavalla myös jatkossa. Kiitokset myös kaikille pilottikoulutuksen mentoreina toimineille – heidän osuutensa vaativan erityisen tuen asiantuntijaverkoston yhteyksissä kentän organisaatioihin ja toimintaympäristöihin on ollut varsin merkittävä. Tässä julkaisussa tulee esiin osa tästä yhteisestä prosessistamme.

Toimittajakolmikko haluaa antaa myös erityiskiitokset kouluttajakollegoille Satu Aarniolle ja Irmeli Lignellille HAMK:sta sekä Leena Nuutilalle Haaga-Heliasta yhteistyöstä pilottikoulutuksen aktiivisessa ja innostuneessa, viiden ammatillisen opettajakorkeakoulun ammattilaisten muodostamassa kouluttajatiimissä. Kiitos myös Oulun ammattikorkeakoulun Eero Taloselle, Sanna Wenströmille ja Marja Koukkarille työpanoksestanne koulutuksen suunnittelussa. Puheenvuoroja -julkaisu on saatu aikaan tässä yhteistyössä. Julkaisun selkärankana ovat opiskelijoiden kirjoittamat artikkelit, jotka pohjautuvat opiskelijoiden alueellisten oppimispiirien Teräsmammat, Värikkäät timantit, Erkat, Pirkanmaan piiri, Erityiset ja vaativat, Sarja ja Itämaan tietäjät työskentelyyn. Oppimispiirien vastuukouluttajat innostivat opiskelijoitaan työstämään artikkeleita tähän julkaisuun ja saimme kokoon hienon kokonaisuuden pilottikoulutuksen koko prosessista – hyvä mel!

Opetus- ja kulttuuriministeriötä kiitämme erikoistumiskoulutuksen rahoituksesta, jonka ansiosta pilottikoulutus toteutui. Saimme myös erikoistumiskoulutuksen toiseen toteutukseen rahoituksen, mikä mahdollistaa asiantuntijaverkoston jatkuvuuden ja uuden koulutuksen aloittamisen maaliskuussa 2021.

Opetus- ja kulttuuriministeriön opetusneuvos Anne Mårtensson on tukenut erikoistumiskoulutuksen valmistelua ja mahdollistanut yhteistyön opetus- ja kulttuuriministeriön vaativan erityisen tuen työryhmän kanssa. Hän on kirjoittanut julkaisuun myös erinomaisen katsauksen opetushallinnon näkökulmasta vaativan erityisenä tukena järjestettävästä koulutuksesta. Kiitämme myös opetusneuvos Kaisa Rättyä antoisista keskusteluista koulutukseen liittyen.

Ammatillisten erityisoppilaitosten verkosto eli AMEO, erityisoppilaitosten ja rajatun erityistehtävän oppilaitosten johto, esimiehet, opetus- ja ohjaushenkilöstö olette olleet meidän kanssamme suunnittelemassa, toteuttamassa ja kehittämässä koulutusta – suurkiitokset panoksestanne, ilman teitä ei koulutus olisi toteutunut! Haluamme erityisesti kiittää Ammattiopisto Luovin johtajaa Hannu Koivulaa ja Suomen Diakoniaopiston koulutuspäällikköä Jaana Koskenniemeä erinomaisista artikkeleista tässä julkaisussa. Kiitämme myös

koulutuksessa erityisasiantuntijoina toimineita Ammattiopisto Spesian erityisopettajia Sanna Ryökkystä ja Marika Mäkistä, opiskelija-asiain päällikkö Riina Karvosta Ammattiopisto Luovista ja psykologi Anna Yiluomaa Live Palveluista sekä psykologi, yksikön johtaja Silve Serenius-Sirveä ADHD-keskuksesta.

Kehitysvammaliitto ja Vates-säätiö osallistuivat pilottikoulutuksen opetussuunnitelman valmisteluun työryhmien työskentelyssä ja toteuttivat yhteisesti, järjestökentän asiantuntijuutta valaisevan ja tietorikkaan kaksipäiväisen lähiopetusjakson Helsingissä tammikuussa 2020. Saimme tähän julkaisuun mukaan näiden kahden työllisyyden tukipalvelujen kehittämisen pioneerijärjestön arvokkaan puheenvuoron. Kiitos Anne Korhonen ja Kaija Ray Vates-säätiöstä ja Simo Klem Kehitysvammaliitosta.

Julkaisumme kutsuu lukijan pysähtymään vaativan erityisen tuen äärelle – kuuntelemaan erityisesti oppilaitosten ammattilaisten näkökulmasta tuotettuja moniäänisiä puheenvuoroja. Olemme jaotelleet kootut puheenvuorot kuuteen sisällölliseen päälukuun, joissa tarkastellaan vaativan erityisen tuen hallintoa ja suomalaista järjestelmää, sen taustaa ja historiaa, paikannuksia erilaisiin organisaatioihin ja käytäntöihin, oppilaitosten arjen kuvauksia niin valmentavissa koulutuksissa kuin tutkintokoulutuksissa, erilaisia rajankäyntejä yleisen ja erityisen ja vaativan erityisen tuen määrittämisessä sekä työelämässä oppimisen ja työllistymisen kysymyksissä.

Lukija voi hyvin lukea koko kirjan tai yksittäisiä artikkeleita – kokonaisuus antaa mahdollisuuksia monenlaisiin lukutapoihin ja tulkintoihin. Kirjan loppuun olemme koonneet asiansanaston vaativan erityisen tuen keskeisistä käsitteistä. Toivomme, että julkaisua luetaan ja siitä keskustellaan laajasti. Sitä voisi käyttää myös esimerkiksi opettajankoulutuksissa oppimateriaalina.

Kirjan aluksi kuvaamme erikoistumiskoulutuksen suunnitteluprosessin, pilottikoulutuksen opetussuunnitelman ja toteutuksen. Artikkeleissa kirjoitettujen puheenvuorojen kautta avautuu suomalaisen ammatillisen erityisopetuksen, erityisen ja vaativan erityisen tuen käytännöistä ajankohtaisia näkökulmia. Kirjan epilogissa teemme yhteenvedon ja kuvaamme jatkumon, jolla pyrimme vahvistamaan tämän julkaisun ja erikoistumiskoulutuksen suunnittelun ja toteutuksen ympärille rakentunutta asiantuntijaosaamisen kehittämisen verkostoa ja tulevaisuuteen suuntaavaa yhteistyötä.

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen

Julkaisun toimittajat

Luku 1

Johdanto

Tässä luvussa kuvataan vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen taustaa, vaativan erityisen tuen lainsäädäntöä ja kehittämisen suuntia ammatillisessa koulutuksessa sekä teoreettisia ja historiallisia paikantumisia.

VAATIVAN ERITYISEN TUEN ERIKOISTUMISKOULUTUS – PILOTTITOTEUTUKSEN TAUSTA

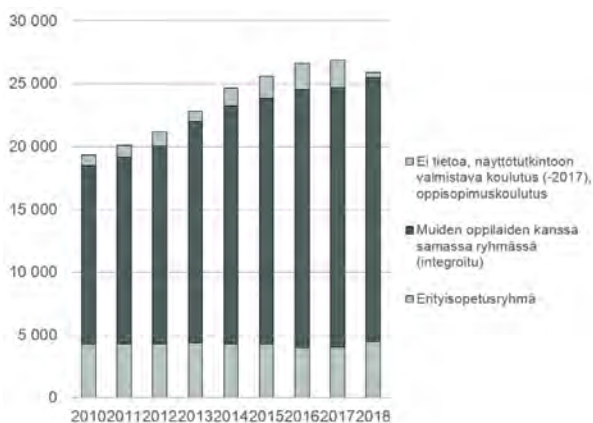
Seija Eskola, Katariina Hakala & Maija Mäkinen

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus toteutettiin ensimmäistä kertaa lukuvuonna 2019–2020. Koulutuksen lähtökohtana oli tarve kehittää systematisemmin ammatillisen koulutuksen opetus- ja ohjaushenkilöstön osaamista ohjata opiskelijoita, jotka tarvitsevat laaja-alaista, yksilöllistä ja monipuolista oppimisen ja opiskelun tukea sekä muita palveluja opiskelunsa, arkielämänsä ja työllistymisensä tueksi. Ammatillisen koulutuksen uuden lainsäädännön mukaan koulutuksen järjestämistä näille opiskelijoille kutsutaan vaativaksi erityiseksi tueksi. (L 531 /2017 64 §.) Vaativan erityisen tuen toteuttaminen edellyttää erityistä, syvällistä ja laaja-alaista osaamista. Tavoitteena oli luoda jatkuva koulutusmalli osaksi ammatillisten opettajakorkeakoulujen koulutustarjontaa työelämän tarpeeseen, johon nykyiset koulutusmallit eivät pysty riittävästi vastaamaan.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen perustana on ammatillisen koulutuksen lainsäädännön uudistuminen vuonna 2018, joka tehtiin osana mittavaa ammatillisen koulutuksen reformia. Uudistuksen keskeisinä periaatteita olivat asiakaslähtöisyys ja osaamisperusteisuus, jotka tarkoittivat opiskelijoiden yksilöllisistä tarpeista ja tavoitteista lähtevien opintopolkujen suunnittelua ja toteuttamista sekä työelämälähtöisyyttä koulutuksessa (L 531/2017). Uudistuksessa määriteltiin myös erikseen erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen käsitteet, jotka näkyvät myös opetushenkilöstön kelpoisuusasetuksessa erityistä tai vaativaa erityistä tukea antavien opettajien kelpoisuutena (A 431/2018). Ammatillisen koulutuksen uudistuminen ja vaativan erityisen tuen uudenlainen määrittely loivat tarpeen myös vaativan erityisen tuen osaamisen määrittelyyn ja kehittämiseen.

Ammatillisessa koulutuksessa vaativaan erityiseen tukeen ovat lainsäädännön (L 531/2017) mukaan oikeutettuja opiskelijat, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia tai vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea. Opiskelijoiden tarpeet edellyttävät yksilöllisten opintopolkujen rakentamista, yksilöllisiä pedagogisia ratkaisuja sekä erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyjä sekä laajaa, moniammatillista yhteistyötä. Erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat ovat lisääntyneet

ammattillisessa koulutuksessa koko 2000-luvun ajan. Varsinkin yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa erityisen tuen opiskelijoiden määrä on kasvanut, mutta ammatillisten erityisoppilaitosten opiskelijamäärät ovat pysyneet melko vakiintuneina, minkä voi tulkita kuviosta 1.

Kuvio 1. Ammatillisen erityisopetuksen opiskelijat opetusryhmän mukaan 2010–2018. (Vipunen – opetushallinnon tilastopalvelu n.d.)

Uudessa lainsäädännössä vaativa erityinen tuki sijoittuu ammatillisiin erityisoppilaitoksiin ja yleisiin ammatillisiin oppilaitoksiin, joilla on rajattu erityisopetuksen erityistehtävä. Koulutuksen järjestäminen edellyttää erillistä järjestämislupaa, mutta koulutus tulee toteuttaa mahdollisemman inklusiivisesti opiskelijan yksilölliset tarpeet huomioon ottaen. (L 531/ 2017 64 §; Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän ehdotukset 2019.)

Vaativan erityisen tuen käsitteen juuret ovat perusopetuksen VETURI-hankkeessa (Kontu, Pirttimaa, Ojala, Kokko, Rätty, Lassinpelto & Pesonen 2015). Ammatillisen koulutuksen ja perusopetuksen vaativan erityisen tuen määritelmät ovat kuitenkin erilaisia. Perusopetuksen lainsäädännössä oppilaan oppimisen ja koulunkäynnin tuen tarve määritellään kolmiportaisesti yleiseen, tehostettuun ja erityiseen tukeen. Erityinen tuki sisältää periaatteessa myös vaativan erityisen tuen, mutta käsitettä ei käytetä lainsäädännössä tai rahoituksen perusteissa. (Kontu ym. 2015.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 5.3.2018 ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän. Sen tehtävänä oli selvittää vaati-

vaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutuspolkujen toteutumista sekä tehdä ehdotuksia koulutuksen kehittämiseksi. Työryhmä esitti kahdeksan kehittämissuunnitelmaa, joista yksi liittyy opettajien ja muun opetushenkilöstön osaamisen kehittämiseen. (Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämissuunnitelman ehdotukset 2019.) Erikoistumiskoulutuksen suunnitteluvaiheessa teimme yhteistyötä työryhmän kanssa. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus edistää myös omalta osaltaan työryhmän kehittämissuunnitelmien toteutumista.

ERIKOISTUMISKOULUTUKSEN TAVOITTEET JA LÄHTÖKOHDAT

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen tavoitteita linjaavat Valtioneuvoston asetukseen ammattikorkeakouluista (A 1129/2014, 6 a, 3 §) määrittelemät erikoistumiskoulutuksen yleistavoitteet. Asetuksen mukaan erikoistumiskoulutuksen tavoitteena on, että ”opiskelija kykenee toimimaan vaativissa asiantuntijatehtävissä määritellyllä työelämän osa-alueella, saavuttaa asiantuntijuuden edellyttämän syvällisen erityisosaamisen tai monialaisen kokonaisuuden hallinnan, osaa arvioida ja kehittää erityisalansa ammatillisia käytäntöjä perustuen tutkimukseen tai taiteellisen toiminnan menetelmiin ja kykenee toimimaan yhteisöissä ja verkostoissa oman erityisalansa asiantuntijana.” Erikoistumiskoulutus on täydennyskoulutusta soveltuvan korkeakoulututkimuksen suorittaneille ja alan työelämäkokemusta omaaville.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus pohjautuu monitieteiseen tietoperustaan. Koulutuksen hyödynnetään muun muassa erityispedagogiikan, kasvatustieteen ja erityisopetuksen tutkimusta, yhteiskuntatieteellistä vammaistutkimusta, koulutusjärjestelmän, kuntoutuksen ja työllistymisen tutkimusta. Vaativan erityisen tuen kenttää sivutaan myös useissa ammatillista koulutusta ja erityistä tukea tai opetus- ja ohjaushenkilöstön osaamista koskevissa tutkimuksissa. Asiantuntemusta ja erityisosaamista koulutuksen suunnitteluun ja toteutukseen toivat ammatillisten erityisoppilaitosten ja niiden kumppanuusverkoston, AMEO-verkoston, asiantuntijat ja pitkäaikainen kehittämissuunnittelu. Myös järjestökentän asiantuntemusta saatiin mukaan.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelman 2019–2020 (2019) mukaan koulutuksen tavoitteena on kehittää vaativaan erityiseen tukeen liittyviä erityispedagogisia ja ohjauksellisia valmiuksia sekä osaamista, toimivia alueellisia yhteistyöverkostoja ja moniammatillista osaamista ohjaus-, neuvonta- ja tukipalveluiden toteuttajana. Yleisenä tavoitteena on laaja-alainen oppimisen ohjauksen ja vaativan erityisen tuen asiantunti-

juus, joka perustuu yksilön, yhteisön ja ympäristön vuorovaikutuksen tiedostamiseen ja jäsentämiseen. (Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelma 2019–2020.)

VAATIVAN ERITYISEN TUEN ERIKOISTUMISKOULUTUKSEN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS YHTEISTYÖSSÄ

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus suunniteltiin ja toteutettiin yhteistyössä ammatillisten opettajankorkeakoulujen, vaativan erityisen tuen oppilaitosten, järjestöjen ja viranomaistahojen sekä koulutukseen osallistujien ja heidän työelämän mentoreittensa edustajien kanssa. Jyväskylän ammattikorkeakoulu (JAMK) koordinoi kehittämisprosessia, jossa Haaga-Helia ammattikorkeakoulu (Haaga-Helia), Hämeen ammattikorkeakoulu (HAMK), Jyväskylän ammattikorkeakoulu (JAMK), Oulun ammattikorkeakoulu (OAMK) ja Tampereen ammattikorkeakoulun (TAMK) toimivat tiiviissä yhteistyössä. Opetus- ja kulttuuriministeriö rahoitti pilottikoulutuksen osana opetus- ja ohjaushenkilöstön erikoistumiskoulutusjärjestelmää. Koulutuksen suunnittelu tapahtui vuorovaikutuksessa Opetus- ja kulttuuriministeriön maaliskuussa 2018 asettaman ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän kanssa

Lähtökohtana oli työelämän ja tulevaisuuden tarpeisiin vastaavan koulutuksen suunnittelu yhdessä ammatillisen koulutuksen organisaatioiden ja työyhteisöjen sekä muiden asiantuntijatahojen kanssa. Koulutuksen suunnittelu käynnistyi syksyllä 2018 JAMKin järjestäminä työseminaareina, johon osallistui laajasti ammatillisten erityisoppilaitosten sekä erityistehtävän saaneiden oppilaitosten johdon, opetuksen ja ohjauksen edustajia, järjestöjen edustajia sekä ammatillisten opettajakorkeakoulujen edustajia. Lisäksi haastattelimme järjestöjen edustajia ja perusopetuksen vaativan erityisen tuen VIP-verkoston edustajaa. Tältä pohjalta jatkoimme yhteistyössä opettajakorkeakoulujen kanssa koulutuksen suunnittelua. Työseminaarissa keväällä 2019 viimeistelimme opetussuunnitelman rakennetta ja koulutuksen toteutuksen periaatteita. Työseminaarit olivat osallistavia ja yhteisöllisiä tapaamisia, joissa ennakoitiin tulevaisuuden vaativan erityisen tuen osaamista, suunniteltiin opetussuunnitelman sisältöjä ja tarkoituksenmukaisia malleja erikoistumiskoulutuksen toteuttamiseen.

Koulutuksen suunnitteluvaiheessa totesimme, että lainsäädännön määritelmää vaativasta erityisestä tuesta tuli kuvata tarkemmin, jotta se toimisi vaativan erityisen osaamisen määrittelyn pohjana. Vaativan erityisen tuen keskeisenä tavoitteena nähtiin osallisuuden mahdollistaminen ja yhteiskunnan

jäsenyyteen tukeminen. Opiskelijoiden tuen tarpeet ovat moninaisia, pitkäkestoisia ja opiskelijoilla on monia erilaisia tuen tarpeita samanaikaisesti, joihin haetaan palveluita eri palvelusektoreilta. Tuen tarpeiden taustalla on usein vaikeavammaisuutta, kehitysvammaisuutta, autismin kirjoa tai erittäin vaikeita psyykkisiä ja sosiaaliemotionaalisia pulmia. Pedagogisten tuen tarpeiden lisäksi oleellisena nähtiin myös opiskelijan toiminta- ja työkyvyn huomiointi. Keskeisenä vaativassa erityisessä tuessa pidettiin kuitenkin vahvuuksiin ja voimavaroihin pohjautuvaa lähestymistapaa. Opiskelijan tarvitseman tuen tuli olla käytännössä monialaista, laaja-alaista, jatkuvaa, säännöllistä ja yksilöllistä – vaativaa erityistä tukea. Tällä tarkoitettiin ammatillisen ja/tai valmentavan koulutuksen ajaksi määriteltävää, ensisijaisesti pedagogista tukea, opiskelun ja oppimisen tukea sekä pedagogista kuntoutusta. Keskeisinä tuen muotoina pidettiin myös elämänhallinnan ja arjen taitojen sekä työllistymisen tukea ja näihin liittyviä palveluita. Oleellista vaativassa erityisessä tuessa on moniammatillinen yhteistyö eri palvelujen tuottajien kanssa. (Suunnittelutyöpajat 2018–2019.) Tämä vaativan erityisen tuen monimuotoisuus näkyy myös tämän julkaisun artikkeleissa.

Vaativan erityisen tuen yhteisen määrittelyn pohjalta rakensimme suunnittelutyöpajoissa opetus- ja ohjaushenkilöstön asiantuntijaosaamisen kuvauksia. Keskeisiksi vaativan erityisen tuen asiantuntijan osaamisiksi nostimme arvo-osaamisen, yhteistyöosaamisen, pedagogisen osaamisen ja asiantuntijatehtävissä toimimisen osaamisen. Läpäisevänä osaamistavoitteena nähtiin oma kehittyminen vaativan erityisen tuen asiantuntijana sekä toimintaympäristön kehittäminen. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelmassa osaaminen jaennettiin kolmeen osaamisalueeseen, jotka edelleen jaoteltiin opintojaksoihin. Nämä on kuvattu alla olevassa taulukossa (Taulukko 1).

TAULUKKO 1. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen osaamisalueet ja opintojaksot (Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelma 2019–2020).

Osaamisalue	Opintojaksot
Vaativan erityisen tuen perusteet 4 op	Vaativan erityisen tuen lainsäädännöllinen perusta Vaativan erityisen tuen monitieteinen perusta Arvolähtökohdat Vaativa erityinen tuki työrooleina ja osaamisena
Oppimisen, kuntoutumisen ja työllistymisen tuki 18 op	Oppimis-, toiminta- ja työkyvyn arviointi Henkilökohtaistaminen, yksilöllisen polun rakentaminen, suunnitelmallisuus Oppimisen, toimintakyvyn ja työllistymisen tuki eri toimintaympäristöissä (sis. harjoittelun) Yhteistyö kuntoutuksessa, kokonaiskuntoutus
Vaativan erityisen tuen asiantuntijana kehittyminen 8 op	Opiskelun henkilökohtaistaminen Valinnaiset opinnot Asiantuntijana toimiminen (sis. harjoittelun)

Koulutukseen osallistujat ovat oman alansa asiantuntijoita. Tämä osaaminen on usein ns. hiljaista tietoa, jota voi olla vaikeaa määritellä ja täsmentää. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen tavoitteena on kehittää ja tehdä näkyväksi opiskelijoiden osaamista vaativan erityisen tuen alueella. Koulutus perustuu henkilökohtaisen osaamisen kehittämiseen omien tavoitteiden ja työyhteisön kehittämistarpeiden pohjalta. Asiantuntijuuden kehittyminen rakentuu reflektoinnin, monialaisen asiantuntijuuden jakamisen, kehittämisen ja konsultoinnin avulla. Tavoitteena on osallistujien osaamisen syventäminen ja laajentaminen sekä asiantuntijaroolin rakentuminen ja kehittäminen omassa työympäristössä. Opiskelijan henkilökohtaisen osaamisen kehittymisen rinnalla tavoitteena on työyhteisön kehittämisen tukeminen.

Koulutus perustuu koulutukselle asetettujen tavoitteiden henkilökohtaistamiseen, erilaisten oppimisyhteisöjen hyödyntämiseen, oppimisen ja osaamisen jakamiseen, mielekkäiden oppimista edistävien tehtävien käyttöön ja

digitaalisten mahdollisuuksien hyödyntämiseen. Koulutus toteutetaan monimuotokoulutuksena. Opiskelussa yhdistyvät lähiopetuspäivät, ohjauspäivät verkossa, käytännön opetus- ja ohjaustaitojen kehittäminen harjoittelussa, kehittämistyö ja itsenäinen opiskelu. Jokaisella opiskelijalla on oma mentori omasta työyhteisöstä, joka osallistui henkilökohtaisten suunnitelman (HOPS) laadintaan ja seurantaan ja tuki opiskelua työpaikalla. Mentorilla on tärkeä rooli opiskelijan asiantuntijaroolin kehittymisen tukemisessa työyhteisössä ja työyhteisön kehittämisessä. Koulutuksen kehittämiseksi keräämme säännöllistä palautetta eri tilanteissa ja opiskelija- ja mentorikyselyillä. (Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelma 2019–2020, 9–10.)

Koulutukseen osallistuneiden 40 opiskelijan ja heidän kouluttajiensa sekä mentoreittensa yhteistyö lähiopetusjaksoissa ja webinaareissa, oppimispireissä, kehittämistehtävissä, monenlaisissa organisaatioissa on tuottanut ajankohtaisen kuvan vaativan erityisen tuen taustasta, politiikasta sekä tuen toteutumisen tilanteista oppilaitosten käytännöissä.

LÄHTEET

A 431/2018. Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen 16 §:n muuttamisesta 431/2018. Viitattu 18.2.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180431>

A 1129/2014. Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 1129/2014. Viitattu 13.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141129>

Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän ehdotukset. 2019. Kehittämisryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:23. Viitattu 8.10.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-649-2>

Kontu, E., Pirttimaa, R., Ojala, T., Kokko, T., Rätty, L., Lassipelto, O-P. & Pesonen, H. 2015. Loppuraportti opetus- ja kulttuuriministeriölle: Vaativan erityisen tuen tutkimus- ja kehittämishanke VETURI vuosina 2012–2015. Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto.

L 531/2017. Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. Viitattu 13.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>

Pesonen, H., Ojala, T., Itkonen, T. & Kontu, E. 2015. Miten vaativa erityinen tuki toteutuu? Julkaisussa Erityisopetuksesta oppimisen ja koulunkäynnin tukeen. Toim. M. Jahnukainen, E. Kontu, H. Thuneberg & M-P. Vainikainen. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, Kasvatusalan tutkimuksia, 67, 163–177.

Suunnittelutyöpajat 2018–2019. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelmatyöryhmä 2018–2019. Muistiot 24.10.2018, 9.11.2018 ja 19.3.2019. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelma 2019–2020. Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2019.

Vipunen – opetushallinnon tilastopalvelu. N.d. Ammatillinen koutus > Erityisopetus. Ammatillisen erityisopetuksen opiskelijat opetusryhmän mukaan. Viitattu 1.12.2020. <https://vipunen.fi/fi-fi/amatillinen/Sivut/Erityisopetus.aspx>

VAATIVA ERITYINEN TUKEA AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA

Anne Mårtensson

VAATIVAA ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN OPISKELIJOIDEN TUKEA

Vaativan erityisen tuen järjestäminen on tärkeä osa ammatillisen koulutuksen kokonaisuutta. Laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) mahdollistaa yhdenvertaiset koulutusmahdollisuudet myös kaikkein vaativinta tukea tarvitseville opiskelijoille. Vaativa erityinen tuki on tarkoitettu niille opiskelijoille, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea. Lain-säädäntö sekä tutkintojen ja koulutusten perusteet luovat yhtenäiset puitteet sekä vammaisten että vammattomien opiskelijoiden koulutukseen sekä tarvittavan erityisen tuen järjestämiseen opiskelijan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Opiskelijalla on oikeus saada tarvitsemansa erityinen tai vaativa erityinen tuki. Jokaiselle koulutuksen aloittavalle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma, johon kirjataan yksilölliset osaamisen tunnistamista, tunnustamista, hankkimista, kehittymistä ja osoittamista sekä ohjaus- ja tukitoimia sekä erityistä tukea koskevat tiedot. Henkilökohtaistamisen avulla mahdollistetaan opiskelijan yksilöllisen ja joustavan opiskelupolun toteutuminen. Tarvittaessa säännösten mukainen arvioinnin mukauttaminen sekä ammattitaitovaatimuksista ja osaamistavoitteista poikkeaminen mahdollistavat tutkinnon tai tutkinnon osan suorittamisen, mikäli koulutuksessa ei saavuteta erityisopetuksen keinoinakaan sitä osaamista, joka on tutkinnon perusteiden vähimmäistavoitteeksi määritelty.

Suomi on sitoutunut noudattamaan YK:n yleissopimusta vammaisten henkilöiden oikeuksista. Vammaisilla henkilöillä on oikeus koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Oikeuksien edistämiseksi keskeistä on laaja-alainen vammaisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltäminen sekä yhdenvertaisen kohtelun periaate. Ihmisoikeusperusteinen lähestymistapa korostaa täyttä osallistumista, osallisuutta ja tasa-arvoa. Osallistuminen ja osallisuus, kuten esteettömyys ja saavutettavuus laaja-alaisesti ymmärrettynä, vaikuttavat sopimuksen tulkintaa ohjaavina yleisinä periaatteina. Näiden periaatteiden tulee toteutua koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla sekä mahdollistaa myös yksilöiden jatkuvan oppimisen. Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutu-

minen edellyttää tietoisuuden lisäämistä ja asenteiden muutosta vammaisista henkilöistä ja heidän tarpeistaan koulutuksessa. Oikeuksien toteutuminen edellyttää myös opetushenkilöstöltä laaja-alaista erityispedagogista ja ammatillista erityisosaamista koulutuksen toteuttamiseksi yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Koulutuksen järjestäjän sitoutuminen kaikille opiskelijoille soveltuvan koulutuksen järjestämiseen on tärkeää.

AMMATILLISEEN KOULUTUKSEEN HAKEUTUMINEN

Ammatilliseen koulutukseen on vapaa hakeutumisoikeus. Vammaiset henkilöt voivat hakeutua kuten muutkin hakijat joko suoraan ammatillisen koulutuksen tutkintokoulutukseen tai valmentavaan koulutukseen. Perusopetuksen päättäneet hakeutuvat ammatilliseen koulutukseen kevään yhteisten hakujen kautta, joiden tavoitteena on mahdollistaa koulutuspaikan jokaiselle perusopetuksen päättäneelle nuorelle.

Ammatilliseen koulutukseen haetaan pääasiassa jatkuvan haun kautta ympäri vuoden. Jatkuvassa haussa koulutuksen järjestäjät päättävät hakuajoista ja muista hakemiseen liittyvistä menettelyistä, valintaperusteista sekä mahdollisista pääsy- ja soveltuvuskokeista. Koulutuksen järjestäjä päättää opiskelijaksi ottamisesta jatkuvassa haussa. Opiskelijaksi ottamisessa sovelletaan yhdenvertaisia valintaperusteita. Koulutuksen järjestäjän tehtävänä on selvittää yhdessä hakijan kanssa hänelle soveltuva tutkinto, tutkinnon osa tai koulutus, jos hakija ei ole hakenut opiskelijaksi tiettyyn tutkintoon tai koulutukseen. Tutkinnon, sen osan tai koulutuksen soveltuvuutta arvioitaessa on huomioitava alan sopivuus ja tutkinnon, sen osan tai koulutuksen oikea vaatavuustaso siihen hakeutuvalla. Jos koulutuksen järjestäjä ei ota hakijaa opiskelijaksi, järjestäjän tehtävänä on ohjata hakija muuhun koulutukseen tai tarvittaessa muun palvelun piiriin. Jatkuvan oppimisen uudistuksen myötä myös jatkuvan haun merkitys on kasvanut vaativaa erityistä tukea tarvitsevien hakijoiden osalta.

VAATIVAN ERITYISEN TUEN JÄRJESTÄMINEN AMMATILISESSA KOULUTUKSESSA

Vaativan erityisen tuen tehtävä on järjestämisluvassa viidellä ammatillisella erityisoppilaitoksella, joilla on velvollisuus järjestää tutkintoja ja valmentavaa koulutusta vaativaan erityiseen tukeen oikeutetuille opiskelijoille. Näistä neljällä koulutuksen järjestäjällä on lisäksi velvollisuus huolehtia erityisen tuen kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä, jonka avulla edistetään ammatillisen koulutuksen järjestäjien erityisen tuen järjestämistä. Lisäksi kuudella ammatil-

lisen koulutuksen järjestäjällä on järjestämisluvassaan vaativan erityisen tuen tehtävä rajatulle opiskelijavuosimäärälle, jonka perusteella koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus järjestää tutkintoja ja valmentavaa koulutusta vaativaan erityiseen tukeen oikeutetuille opiskelijoille. Näistä yksi vastaa ruotsinkielisen vaativan erityisen tuen koulutuksen järjestämisestä ja sillä on myös velvollisuus huolehtia erityisen tuen kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä. Vaativan erityisen tuen opiskelijoiden koulutus tulee organisoida niiden koulutuksen järjestäjien yhteistyönä, joiden tehtävänä on vaativan erityisen tuen järjestäminen. Vaativana erityisenä tukena järjestettävien tutkintojen ja koulutusten opiskelijavuosimäärä on noin 1,2 % kaikista ammatillisen koulutuksen opiskelijoista.

AMMATILLISEN KOULUTUKSEN VALMENTAVAT KOULUTUKSET

Ammatillisen koulutuksen valmentavilla koulutuksilla on tärkeä tehtävä osana ammatillisen koulutuksen kokonaisuutta ja koulutustakuun toteuttamista. Vaativana erityisenä tukena järjestettävät ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus (VALMA) ja työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus (TELMA) mahdollistavat ammatillisen koulutuksen myös kaikkein eniten vaativaa erityistä tukea tarvitseville nuorille. Opiskelijat, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelijat tarvitsevat yksilöllisistä, laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea, voivat opiskella joko ammatilliseen koulutukseen valmentavassa tai työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa. Valmentava koulutus suuntautuu joko tutkintokoulutukseen tai työhön ja mahdollisimman itsenäiseen elämään. Koulutusten perusteet tukevat siis erilaisten valmiuksien saavuttamista yksilön jatkotavoitteiden mukaisesti. Yksilön tarpeiden mukaiset siirtymät ammatillisen koulutuksen koulutusmuodosta toiseen on mahdollista toteuttaa joustavasti säännösten mukaisesti. Koulutukset toimivat myös nivelvaiheen koulutuksina siirryttäessä perusopetuksesta ammatilliseen koulutukseen sekä valmentavista koulutuksista yksilöllisiä opintopolkuja rakentamalla tutkintotavoitteiseen koulutukseen. Tavoitteena on myös ehkäistä koulutuksen keskeyttämistä sekä tukea oikeiden koulutusvalintojen tekemistä, johon valmentavien koulutusten erilaiset koulutuskokeilut, työelämään tutustumiset sekä omien valmiuksien ja mahdollisuuksien selkeyttämiset antavat hyvät mahdollisuudet.

Ammatilliseen koulutukseen valmentavan (VALMA) koulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijalle valmiuksia ammatilliseen koulutukseen hakeutumiseksi sekä vahvistaa opiskelijan edellytyksiä suorittaa ammatillinen perustutkinto. Valmentava koulutus toteutetaan opiskelijan yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti. Valmentavan koulutuksen perusteet tarjoavat opiskelijalle laajat

yksilölliset valinnan mahdollisuudet. Koulutuksen laajuus on 60 osaamispistettä, joka vastaa noin vuoden laajuisia opintoja. Perustellusta syystä koulutusaikaa voidaan jatkaa koulutuksen järjestäjän päätöksellä.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava (TELMA) koulutus muodostaa oman koulutuskokonaisuuden henkilöille, joilla ei sairauden tai vamman vuoksi ole mahdollisuutta valmentavan koulutuksen jälkeen siirtyä tutkintotavoitteiseen koulutukseen. Koulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijalle henkilökohtaisten tavoitteiden ja valmiuksien mukaista opetusta ja ohjausta. Koulutus toteutetaan aina vaativana erityisenä tukena. Koulutukseen osallistuvat opiskelijat ovat tavallisesti vaikeasti vammaisia, ja heidän tavoitteenaan on siirtyä koulutuksen jälkeen esimerkiksi tuettuun työhön tai muualle ei-avoimille työmarkkinoille. Koulutuksen laajuus on 60 osaamispistettä ja koulutusaika voi olla enintään 3 vuotta.

Kaikilla vaativan erityisen tuen tehtävän saaneilla koulutuksen järjestäjillä on mahdollisuus rakentaa opintopolku valmentavasta koulutuksesta tutkintokoulutukseen, joka toteutetaan vaativana erityisenä tukena. Opiskelijalla on oikeus saada erityistä tai vaativaa erityistä tukea opintoihinsa myös tutkinnon tai tutkinnon osan suorittamiseen. Koulutuksen järjestäjän rahoituksessa tämä huomioidaan korotetuilla rahoituskertoimilla.

VAATIVAA ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN OPISKELIJOIDEN AMMATILLISEN KOULUTUKSEN KEHITTÄMINEN

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 5.3.2018 ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän (Dnro 5/040/2018). Kehittämisryhmän asettamisen taustalla vaikuttivat ammatillisen koulutuksen uudistunut lainsäädäntö (L 531/2017), joka tuli voimaan 1.1.2018 lukien. Hyväksyessään ammatillisen koulutuksen lain eduskunta edellytti, että opetus- ja kulttuuriministeriö valmistelee selvityksen vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutuspolkujen eheydestä ja koulutusmahdollisuuksista.

Vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän tehtävänä oli selvittää vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutuspolkujen toteutumista sekä tehdä ehdotuksia koulutuksen kehittämiseksi. Lisäksi kehittämisryhmän tehtävänä oli vahvistaa vammaisten opiskelijoiden kanssa toimivien tahojen välistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta sekä edistää ammatillisen koulutuksen uuden lainsäädännön mukaisen vaativan erityisen tuen toteuttamista.

Kehittämisryhmän loppuraportti sisältää katsauksen ammatillisen koulutuksen vaativasta erityisestä tuesta sekä kehittämisryhmän laatimat kehittämissuositukset. Esitetyt kehittämissuositukset liittyvät muun muassa nivel-

vaiheiden toimivuuteen ja ohjaukseen eri siirtymävaiheissa, eri tutkintojen ja koulutusten joustavuuden hyödyntämiseen sekä jatkuvan oppimisen mahdollistamiseen. Osaamisen näkyväksi tekeminen erityisesti tutkinnon osia pienempien kokonaisuuksien osalta nähtiin tärkeäksi. Lisäksi opiskelijan opintoja tukevan palveluverkoston ja erilaisten tukipalvelujen yhteensovittaminen edellyttävät palvelujen koordinoitua ja alueellista yhteistyötä. Moniammatillista opiskelukyvyn arviointia, tuki- ja kuntoutusmuotoja sekä työllistymistä tukevia toimia tulee kehittää. Opettajien ja muun opetushenkilöstön osaamista tulee kehittää sekä lisätä tutkimustietoa opiskelijoista ja heidän opintopoluistaan.

Keskeiset kehittämissuhteet olivat seuraavat:

- Tehostetaan koulutusten nivelvaiheen ohjausta ja moniammatillista yhteistyötä vaativan erityisen tuen opiskelijan hakeutuessa ammatilliseen koulutukseen perusopetuksesta tai jatkuvan oppimisen periaatteen mukaan jatkuvan haun kautta. Käynnistetään hanke ohjauksen ja jatko-opintoihin siirtymisen tuen yhteisten toimintamallien kehittämiseksi ja käyttöönottamiseksi.
- Selkeytetään valmentavien koulutusten tavoitteita niin, että opiskelijavalinnoissa otetaan huomioon valmentavien koulutusten kohderyhmät koulutusten perusteiden ja opiskelijan jatkosuunnitelman mukaisesti. Lisäksi mahdollistetaan opiskelijoille tutkinnon osia ja tutkinnon osia pienempien osien suorittaminen osana valmentavaa koulutusta sekä joustavat toimintamallit opiskelija siirtymiseen valmentavasta koulutuksesta toiseen tai tutkintokoulutukseen.
- Tehdään näkyväksi tutkinnon osia pienempien kokonaisuuksien mukainen osaaminen piloteissa kehitettävien mallien sekä osaamismerkkien pohjalta. Tämä edellyttää tutkinnon perusteiden kehittämistä ja rakenteistamista, jossa otetaan huomioon myös niissä käytettävän kielen selkeys ja ymmärrettävyys.
- Luodaan toimintamalli ja alueelliset verkostot vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden useiden samanaikaisten tukitarpeiden koordinoituihin. Asetetaan työryhmä suunnittelemaan asiakaslähtöinen toimintamalli opiskelijoiden opiskelussa tarvittavien monialaisten palvelujen koordinoimiseksi ja palveluiden järjestämiseksi. Toimintamallissa huomioidaan opiskelijan kuntoutus-, sosiaali- ja terveyspalvelut sekä toimeentulon varmistaminen muuttuvissa tilanteissa siten, että henkilön tarvitsemista tukipalveluista rakentuu yksilön tavoitteellista opiskelua tukeva kokonaisuus

- Asetetaan työryhmä valmistelemaan opiskelijoiden opiskelukyvyn moniammatillista arviointia ja sen menettelyitä sekä tarvittavien tuki- ja kuntoutusmuotojen arviointia. Ehdotusten pohjalta voidaan käynnistää pilotteja. Kehitettyjen arviointimenetelmien tavoitteena on, että niiden avulla voidaan suunnitella nykyistä paremmin palvelupolku, johon kytkeytyvät kuntoutus- ja muut tukipalvelut tukevat yksilön opiskelukykyä ja mahdollistavat tavoitteellisen opiskeluun.
- Tehostetaan vaativa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työllistymistä tukevia toimia niin, että vaativaa erityistä tukea järjestävät koulutuksen järjestäjät jatkavat työllistymistä tehostavien toimien kehittämistä osana alueellista yhteistyötä hyödyntäen jo olemassa olevia toimintamalleja ja -ohjeita sekä kehittävät toimintamalleja vaativan erityisen tuen opiskelijoiden urasuunnittelun tueksi.
- Kehitetään opettajien ja muun opetushenkilöstön osaamista vaativasta erityisestä tuesta. Ammatilliset opettajakorkeakoulut huolehtivat siitä, että ammatillisilla erityisopettajilla on valmistuessaan osaamista toimia ammatillisena erityisopettajana myös vaativan erityisen tuen oppilaitoksissa. Lisäksi opinto-ohjaajilla tulee valmistuessaan olla perustiedot vaativan erityisen tuen opiskelijan ohjaamisesta. Ammatilliset opettajakorkeakoulut yhteistyössä AMEO-verkoston toimijoiden kanssa huolehtivat, että erityispedagogista koulutusta on riittävästi tarjolla osana opettajien täydennyskoulutusta. Erityisen tuen koulutuksissa voidaan käyttää hyväksi kokemusasiantuntijoita ja vammaisjärjestöjen erityisasiantuntemusta.
- Lisätään tutkimustietoa vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opiskelupoluista. Käynnistetään tutkimushanke, jonka avulla saadaan lisätietoa vaativan erityisen tuen toteutumisesta ja käytännöistä liittyen muun muassa opiskelijoiden ohjautumisesta koulutukseen, tutkinnon tai koulutuksen aikana hankitusta osaamisesta ja koulutuspoluista. Tietoa tarvitaan myös esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutumisesta ammatillisen koulutuksen järjestelmässä, tutkintojen ja koulutusten perusteissa, erilaisissa oppimisympäristöissä, mukaan lukien erilaiset teknologiset ratkaisut sekä oppimateriaalit.

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää tarvittavat hankkeet ja tutkimukset sekä käynnistää toimeenpanoa tukevat muut toimenpiteet ammatillisen koulutuksen järjestäjien ja muiden tahojen kanssa. Osa kehittämistoimenpiteistä ovat koulutuksen järjestäjien ja muiden yhteistyö- sekä asiantuntijatahojen yhteistyöhön liittyvää kehittämistä.

HALLITUSOHJELMAN TAVOITTEET KOULUTUKSESSA

Opetus- ja kulttuuriministeriön koulutuslainsäädäntöjen käynnissä olevat uudistamistarpeet perustuvat pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan tavoitteisiin, joita valmistellaan laajassa yhteistyössä eri toimijatahojen kanssa. Hallitusohjelman tavoitteena on osaamisen, sivistyksen ja innovaatioiden Suomessa, että koulutus- ja osaamistaso nousevat kaikilla koulutusasteilla, oppimiserot kaventuvat ja koulutuksellinen tasa-arvo lisääntyy. Tavoitteena on, että jokainen peruskoulun päättävä suorittaa toisen asteen koulutuksen.

Tavoitteiden saavuttamista edistetään oppivelvollisuuden laajentamisen ja tutkintokoulutukseen valmentavan koulutuksen avulla. Lisäksi vammaisten opiskelijoiden koulutuksellista yhdenvertaisuutta edistetään perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen ohjauksessa sekä siirtymissä tutkintokoulutukseen.

Oppimisen tukea, ohjausta ja opiskeluhoillon palveluita vahvistetaan sekä lisätään perusopetuksen mahdollisuuksia tarjota jokaiselle riittävät valmiudet suoritua toisen asteen koulutuksesta. Oppivelvollisuusikä korotetaan 18 ikävuoteen. Oppivelvollisuuden laajentaminen edellyttää toisen asteen maksuttomuutta. Oppivelvollisuuden sisään rakennetaan erilaisia opinto- ja tukimuotoja. Osana oppivelvollisuuden laajentamista kehitetään toisen asteen valmistavia koulutuksia ja nivelvaiheen ohjausta helpottaman siirtymistä toisen asteen koulutukseen. Tavoitteena on vahvistaa henkilökohtaisen, oppijan tarpeisiin sovelletun ohjauksen varmistamiseksi jokaiselle oppijalle. Nivelvaiheen koulutuksia koskeva lainsäädäntö uudistetaan vastaamaan jatkossa aiempaa paremmin erilaisten opiskelijoiden tarpeisiin. Valmistelu tapahtuu perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen tiiviinä yhteistyönä. Varhaiskasvatuksessa edistetään oppimisen tukea kehittämällä oppimisen tuen malli. Oppimisen lisäksi varhaiskasvatuksessa edistetään myös lapsen hyvinvointia ja inklusiota. Vapaa sivistystyö täydentää edellä mainittujen säädösten nojalla järjestettävää koulutusta ja jatkuvaa oppimista vahvistamalla aikuisten arjessa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja ja edistämällä hyvinvointia.

Hallitusohjelman mukaan toteutetaan myös parlamentaarinen jatkuvan oppimisen uudistus. Sillä vastataan läpi elämän jatkuvaan tarpeeseen kehittää ja uudistaa omaa osaamista elämän eri vaiheissa. Uudistukset lisäävät ja vahvistavat osaltaan myös vammaisten henkilöiden osallisuutta jatkuvaan oppimiseen. Nopeat osaamis- ja työelämätarpeissa tapahtuvat muutokset edellyttävät jatkuvaa osaamisen päivittämistä ja täydentämistä sekä tarvittaessa uudelleen kouluttautumista.

Syksyllä 2020 eduskunnalle on annettu hallituksen esitys oppivelvollisuuden laajentamisesta. Esityksen mukaan oppivelvollisuus laajentuisi koskemaan myös toisen asteen koulutusta siihen saakka, kunnes henkilö täyttää 18 vuotta. Oppivelvollisuuden laajennus koskisi yhdenvertaisesti kaikkia opiskelijoita. Vammaisille opiskelijoille tarkoitetut tukitoimet ja mukautukset olisivat nykytilaa vastaavasti käytössä oppivelvollisuuden suorittamisessa. Oppivelvollinen tai hänen huoltajansa voisi hakea oppivelvollisuuden suorittamisen keskeyttämistä, jos pitkäaikainen sairaus tai vamma estää oppivelvollisuuden suorittamisen, mutta oppivelvollisella olisi aina oikeus opiskella. Uudistus tulisi voimaan vuonna 2021 perusopetuksen päättävien nuorten osalta ikäluokka kerrallaan.

Oppivelvollisuuden laajentamisen lisäksi esityksessä ehdotetaan säädettäväksi myös uusi laki tutkintokoulutukseen valmentavasta koulutuksesta. Tutkintokoulutukseen valmentavaan koulutukseen yhdistettäisiin nykyiset perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen väliin sijoittuvat nivelvaiheen koulutukset: perusopetuksen lisäopetus, lukiokoulutukseen valmistava koulutus ja ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus. Uuden koulutuskokonaisuuden tavoitteena olisi antaa valmiuksia tutkintotavoitteiseen koulutukseen hakeutumiseen ja tutkinnon suorittamiseen sekä selkeyttää opiskelijan jatko-opinto- ja urasuunnitelmia. Uusi valmentavan koulutuksen koulutuskokonaisuus olisi tarkoitettu sekä oppivelvollisille että muille valmiuksia tarvitseville henkilöille. Vaikeimmin vammaisille opiskelijoille tarkoitettu työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus säilyisi nykyisellään.

Uudessa valmentavan koulutuksen kokonaisuudessa otettaisiin huomioon myös vammaisten opiskelijoiden tuen tarve. Opiskelijoiden oikeus saada erityistä oppimisen ja opiskelun tukea oppimisvaikeuksien, vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi laajenisi koskemaan myös lukiokoulutuksen järjestäjän järjestämää valmentavaa koulutusta, mikä parantaisi myös vammaisten opiskelijoiden mahdollisuuksia siirtyä perusopetuksen jälkeen lukiokoulutukseen. Lisäksi uutta valmentavaa koulutuskokonaisuutta voitaisiin järjestää vaativaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille, joille valmentava koulutus toimisi väylänä siirtyä erityistä vaativaa tukea tarvitseville suunnattuun tutkintotavoit-

teiseen ammatilliseen koulutukseen. Uusi koulutuskokonaisuus otettaisiin esitykseen mukaan käyttöön syksyllä 2022.

Oppivelvollisuuden laajentaminen tukee myös perusopetuksen päättäneiden vammaisten oppilaiden toisen asteen koulutukseen siirtymistä ja toisen asteen tutkinnon suorittamista. Tämä nostaa heidän osaamistasoaan, kaventaa oppimiseroja ja lisää koulutuksellista tasa-arvoa. Oppivelvollisuuden laajentamisen tavoitteet tukevat vammaisten henkilöiden koulutuksellista yhdenvertaisuutta. Koulutuksen maksuttomuus, oppivelvollisuuden sisään rakennetut erilaiset opinto- ja tukimuodot sekä tutkintokoulutukseen valmentava koulutus sekä nivelvaiheen ohjaus tukevat monin tavoin vammaisten siirtymiä toisen asteen koulutukseen ja vastaavat aiempaa paremmin opiskelijoiden erilaisiin tarpeisiin koulutuksessa.

Hallitusohjelmassa on todettu, että mm. vammaisten henkilöiden työllistymistä tulee tukea ja että he kuuluvat ryhmään, jotka jäävät koulutuksessa ja osaamista muita jälkeen. Tämän vuoksi kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu, varhaiskasvatuksen kehityksen ja oppimisen tuen sekä inklusion vahvistaminen, oppivelvollisuuden laajentaminen, jatkuvan oppimisen uudistus ja koulutuspoliittinen selonteko edistävät myös vammaisten henkilöiden koulutus- ja osaamistason nousemista, oppimiserojen kaventumista ja lisäävät koulutuksellista tasa-arvoa.

VAATIVAA ERITYISTÄ OSALLISUUTTA – INKLUUSION NÄKÖKULMIA AMMATILISESSA KOULUTUKSESSA

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen

Pohdimme tässä luvussa osallisuuden mahdollisuuksia ja näköaloja vaativan erityisen tuen näkökulmasta. Avaamme erityisopetuksen historiallisten vaiheiden ja kehityslinjojen kautta nykypäivän vaativan erityisen tuen järjestämisrakennetta ja koulutuksen toteutusmuotoja. Osallisuuden mahdollistaminen on kuitenkin laajempi käsite eikä se rajoitu koulutuksen järjestämisen paikkaan, ”seiniin”. Osallisuus, inklusio, kaikkien koulu mahdollistuu sen kautta, miten ”seinien” sisällä toimitaan, toisin sanoen niissä pedagogisissa rakenteissa, jotka avaavat ovet kaikille. Vaativan erityisen tuen tarpeen kohtaaminen ja siihen vastaaminen edellyttävät rakenteet ylittäviä käytänteitä ja yhteistyömalleja.

OSALLISUUS JA INKLUUSIO

Osallisuus, osallisuuteen tukeminen, osallistava pedagogiikka, osallisuus yhteisössä ja yhteiskunnassa ovat nykyistä keskeistä koulutus-, sosiaali- ja vammaispoliittista sanastoa. Inklusio, inklusiivinen koulutus sanoitetaan yleensä suomen kielellä osallisuutena ja osallistavana koulutuksena. Nykyinen hallitus nostaa ohjelmassaan (Hallitusohjelma 2019) kansalaisten osallisuuden ja osaamisen koko politiikkaansa ohjaaviksi pääperiaatteiksi ja hallitusohjelman otsikoksi. Osallisuus, inklusio on ollut suomalaista koulutus- ja vammaispolitiikkaa ohjaava linjaus jo pitkään noudattaen kansainvälisiä, erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien neuvotteluprosesseissa sovittuja periaatteita, joissa korostetaan ihmisoikeuksia, tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta ihmisten, kansalaisten ja kansakuntien yhteistyössä. Neuvottelujen tuloksina YK:ssa on kirjattu mittava määrä ohjelmia, sopimuksia, luokituksia ja tilastoja, minkä perusteella EU ja jäsenvaltiot sitoutuvat tutkimaan, kehittämään ja ohjeistamaan kansallisia toimenpiteitä tähdäten ihmiskunnan rauhanomaiseen rinnakkaineloon ja kaikkien osallisuutta tukevaan hyvinvointiin. (esim. Hakala, Mietola, Teittinen 2013.)

Salamanca julistuksen (statement) myötä vuodelta 1994 inklusiokäsite lanseerattiin kansainväliseen koulutuspoliittiseen sanastoon. Yhteinen koulu kaikille ja kaikkien opettaminen ja oppiminen yhteisissä, oppijoiden lähiyhteis-

söihin kiinnittyvissä ryhmissä yksilölliset erot ja erilaisuudet huomioiden on julistuksen läpäisevä ja käytäntöjä ohjaava kiteytys. Kansainvälistä koulutuspoliittista ohjausta kehittämään ja kanavoimaan on rakentunut YK:n alaisen koulutus-, tiede- ja kulttuurijärjestön koordinoima Education for All (EFA) -prosessi, joka on laajentanut inklusiivisen koulutuksen kenttää lähtökohtanaan maailmanlaajuinen kaikkien lasten oppioikeus ja mahdollisuus koulutukseen. Inklusiivisen koulutuksen kysymyksiä tarkastellaan eri näkökulmista mittavassa Global Monitoring Reports-sarjassa vuodesta 2002 lähtien (esim. Global Education Monitoring Report 2002 ja Global Education Monitoring Report 2020).

Kansainväliset sopimukset ovat linjanneet koulutuspolitiikkamme keskeistä aluetta, erityisopetusta ja erityistä tukea. Inklusiivinen, kaikkien oppijoiden osallisuutta korostava koulutuspolitiikka on ollut näissä linjauksissa keskeinen painotus jo 1970-luvulta lähtien peruskoulun ja keskiasteen uudistusten myötä. Viimeisimpään suomalaista erityisopetusta linjanneeseen koulutuspoliittiseen asiakirjaan Erityisopetuksen strategiaan (Opetusministeriö 2007, 11) on poimittu Salamancan julistuksen periaatteita suomalaiseen koulutuspolitiikkaan:

- Integraatiota ja inklusiota on edistettävä
- Yksilöön kohdistuvista vaateista on siirryttävä yhteisöön kohdistuviin vaateisiin
- Yksilön vammakeskeisyydestä on siirryttävä vahvuusaluekeskeisyyteen
- Erityisasiantuntijuudesta on pyrittävä moniammatilliseen yhteistyöhön ja yhteistyöhön vanhempien kanssa.

YK:n vammaisten oikeuksien sopimus (Yleissopimus vammaisten oikeuksista 2016) on viimeisin Suomen allekirjoittama ja ratifioima vammais- ja koulutuspolitiikkaa ohjaava ja velvoittava sopimus. Siinä erityisesti ammatillisen koulutuksen periaatteita ohjaavat artikkelit 24 (Koulutus) ja artikkeli 27 (Työ ja työllistyminen). Kattavana periaatteena sopimuksessa on vammaisten osallisuuden edistäminen kaikissa yhteiskunnan toimintaympäristöissä sekä tasa-arvoisten ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien turvaaminen koulutuksessa ja työelämässä. (Seurantaraaportti: YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018–2019. 2019.)

Suomalainen erityisopetuksen toteutus perustuu tukikäytäntöjen portaitaisuuteen niin perusopetuksen kolmiportaisen tuen järjestämisessä kuin vaativan erityisen tuen erikoistumisopintojen toimintakentällä, ammatillisessa koulutuksessa. Opiskelijat sijoitetaan tuen tarpeen määritysten mukaisesti ryhmiin ja kaikkein ”vaativinta” tukea tarvitsevat opiskelijat eriytetään yleisope-

tuksesta omiin ryhmiinsä. Ammatillisen koulutuksen kentällä tämä tarkoittaa myös rajattua lupakäytäntöä, jossa vaativan erityisen tuen järjestämislupa on annettu ammatillisille erityisoppilaitoksille ja viidelle yleiselle ammatilliselle oppilaitokselle. (esim. Niemi 2014.)

AMMATILLISEN ERITYISOPETUKSEN JÄRJESTELMÄN KEHITYSLINJOJA

Ammatillista koulutusta on kehitetty pitkään, jotta on päästy nykytilanteeseen, jossa ammatillinen koulutus on tasa-arvoinen koulutusväylä perusopetuksen päättävälle nuorille. Kaikille tarjotaan koulutuspaikka ja sillä pyritään osallisuuden lisäämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Perus- ja toisen asteen koulutuksien välille on rakennettu erilaisia välivaiheen koulutuksia tukemaan nuoren valintoja. Myös erityisopetuksen asema on muuttunut. Erilliset palvelut on pyritty liittämään osaksi yleistä pedagogista toimintaa. Myös aikuisten oppimiseen on kiinnitetty huomiota.

Erityisen tuen palvelujen järjestämisessä peruskysymyksiä on, kenelle erityistä tukea tarjotaan, minkälaista tukea tarjotaan ja miten sitä tarjotaan. Tätä voidaan tarkastella ns. paradigmojen avulla eli toiminnan suunnittelua ja toteutusta ohjaavien uskomusten avulla. ”Palveluparadigmalla tarkoitetaan niiden uskomusten kokonaisuutta, joiden varassa kunakin aikana vammaispalveluja suunnitellaan ja toteutetaan” (Saloviita, Lehtinen ja Pirttimaa 1997, 42). Eri yhteiskunnalliset tilanteet vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelujen järjestämiseen, ideologiaan ja sisältöön. Perinteisesti palvelujen toteutuksessa on lähdetty kahtiajaosta: henkilö on kykenevä tiettyihin toimintoihin tai ei ole (esim. työllistymisen kohdalla normaalit työmarkkinat – erityistyöllistäminen). Yksilön ominaisuudet ja toimintarajoitteet ovat ratkaisseet sijoittumisen palveluihin, joilla pyritään kompensoimaan erilaisten kykyisyyksien puutoksia (esim. työ-, toiminta-, opiskelu-, oppimiskyky).

Erityisopetus sai ammatillisessa koulutuksessa alkunsa lähinnä eri vammaisryhmille tarkoitettusta työopetuksesta. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä toimi erillisiä oppilaitoksia, jotka huolehtivat aistivammaisten, mutta myös kehitysvammaisten ja invalidien opetuksesta. Ammatillisen erityisopetuksen näkökulmasta 1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat toiminnan alkuvaihetta. Opettajien työ oli pääosin työkasvatusta oppilaitoksissa, joista nykymuotoiset ammatilliset erityisoppilaitokset myöhemmin kehittyivät. Sotien jälkeistä aikaa 1940-luvun lopusta lähtien voidaan kutsua *laitosparadigman* ajaksi. Kun sitä ennen vammaiset ihmiset jaoteltiin kehityskykyisiin ja kehityskyvottomiin, joiden hoito ja huolto oli pääosin omaisten vastuulla, laitosparadigma korosti

valtiojohtoista laitostuntoutusta. (mm. Avun kohteesta itsensä auttajaksi: Kat-saus Suomen vammaishistoriaan 1996.)

Sotien jälkeinen yhteiskunnan teollistuminen edesauttoi laajan laitosver-koston rakentamista etenkin 1960-luvulla. Laitoksista kehittyi ”pienoisyhteis-kuntia”, joissa tapahtuvaa toimintaa kutsuttiin terapiaksi. Laitosparadigman perustana oli sairauskäsitys ja sitä toteutettiin laitosten voimakkaan hierarkian avulla. Yhteiskunnan kyky sietää erilaisuutta oli heikko: toisaalta voimakas laitosverkosto kasvatti kuilua ns. ”normaalien ja ei-normaalien” välille. (Saloviita ym.1997, 42.)

Suomen siirryttyä jälkiteolliseen palveluyhteiskuntaan 1960–70-lukujen aikoihin myös suhtautuminen poikkeaviin, erilaisiin ihmisiin lieveni. Erilaisuudelle löytyi sijaa ja heidän hoidostaan ja kuntoutuksestaan alettiin ajatella uudella tavalla. Vammaiset ihmiset tuli pikkuhiljaa saattaa avohuoltoon, mutta kuitenkin niin, että yksilön kyvyt ja diagnoosi ratkaisevat palveluihin sijoittumi-sen. Mikäli henkilö osoitti selviävänsä avohuollossa, hänelle mahdollistettiin siirtyminen palveluketjussa ylöspäin. Kuntoutusta voisikin nimittää palvelun portaiksi ja ”taivaanrannassa siintää tavallinen yhteiskunta” (Saloviita ym. 1997, 43).

Ammatillisen koulutuksen saralla *kuntoutusparadigman* mukainen ajat-telu mahdollisti erilaisten oppijoiden opiskelun tavallisissa ammattioppilaitok-sissa ensimmäistä kertaa. Koko ikäluokan kouluttaminen laajensi koulutusta ja sen tehtäviä 1960-luvulta 1980-luvun lopulle (Rinne & Kivirauma 2003), erityisesti keskiasteen uudistuksen myötä. Ammatillisen koulutuksen lain-säädännön uudistamisella vuonna 1987 siirrettiin vastuuta erityisopetuksen toteuttamisesta lääninhallituksille ja oppilaitoksille. Oppilaitoksiin perustetiin 1970–1980-lukujen aikana lähinnä peruskoulun erityisluokilta tulneiden opiskelijoiden kouluttamiseksi työvaltaisia erityisryhmiä. Erityisopettajan työ erityisryhmissä oli selkeää. Erityisopetus toteutui ryhmäkohtaisen yksilöllistä-misen ja työvaltaisuuden avulla. Erityisopettajien osaaminen oli erikoistunutta, mutta se keskittyi erityisryhmien sisälle. Näihin aikoihin vakiinnutti asemansa ns. huollollinen työ, kuraattori-, psykologi- ja terveydenhoitajan palvelut tulivat oppilaitoksiin. Tämä loi pohjan myöhemmälle moniammatilliselle työlle.

Kuntoutusparadigma perustuu asiantuntija- ja diagnoosikeskeisyyteen, kuten perinteisesti erityisopetuskin. Suomessa kuntoutusparadigman mukai-seen ajatteluun on kohdistettu kritiikkiä mm. maailmanlaajuisen vammaisten henkilöiden täysivaltaistumisliikkeen piiristä. Kritiikki kohdistui kuntoutuksen asiantuntijakeskeisyyteen ja vammaisten henkilöiden tosiasialliseen yhteisön ulkopuolelle sulkemiseen palvelujärjestelmän avulla. Yhdistyneitten kansa-kuntien piirissä vammaisliikkeen synnyttämä keskustelu aikaansai v. 1975

vammaisten henkilöiden oikeuksien julistuksen, minkä mukaan vammaisten asema on verrattavissa kansallisiin vähemmistöihin enemmänkin kuin sairaisiin tai potilaisiin. Myös ammattilaisten keskuudessa syntyi kriittistä keskustelua porrasteisesta palvelumallista, joka mahdollistaa syrjinnän ja vammaisten henkilöiden eristämisen muusta yhteiskunnasta ja joka sekoittaa keskenään kuntoutuksen paikan ja tuen antamisen tiivyyden asteen. Kuntoutusmalli perustuu ajatteluun, jonka mukaan yksilön tulee ”ansaita” paikka seuraavassa palveluportaassa; ts. henkilön tulee osoittaa kykenevänsä toimia tietyllä tavalla. Oikeus normaaliin ympäristöön tulee ansaita, se ei ole itsestäänselvyys. (Saloviita ym.1997, 46–47.) Lisäksi ajateltiin, että erityiset palvelut leimaavat käyttäjänsä.

Ammatillisen koulutuksen rakenne ja opetussuunnitelmat muuttuivat 1990-luvulla merkittävästi. Nämä laajensivat oppimista luokista projekteihin ja työpaikoille. Koulutuksen tehtäviksi miellettiin paitsi ammattiin opettaminen, myös yksilöllisten tavoitteiden tukeminen, yksilölliset koulupolut. Vuosikymmenen lopun uuden lainsäädännön voi sanoa systematisoineen erityisopetuksen suunnittelua. *Tukiparadigmaksi* voidaan kutsua porrasteiselle kuntoutusparadigmalle vastakkaista mallia, jota on kehitetty Yhdistyneitten Kansakuntien hyväksymissä vammaispoliittisissa ohjelmissa. Vammaiset henkilöt ovat yhteiskunnan jäseniä ja heillä on oikeus pysyä omassa lähiyhteisössään. Heidän tulisi saada tarvitsemansa tuki koulutus-, terveys-, työvoima- ja sosiaalipalveluiden tavanomaisten rakenteiden puitteissa” (Saloviita ym.1997, 50).

Tukiparadigma muuttaa ajatteluamme asiantuntijakeskeisistä, diagnoosin ja tason mukaisesta sijoittelusta yksilö- ja asiakaslähtöiseen ajatteluun, jossa oikeus tavalliseen elinympäristöön on itsestäänselvä oikeus. Siihen sisältyy muuttunut käsitys vammaisuudesta yksilön toiminnan vajavuutena yhteisöön ja toimintavajavuudesta aiheutuvan haitan poistamiseen. Huomio kiinnittyy siis yksilöstä yksilöön ja hänen ympäristöönsä. Diagnoosikeskeisyydestä luopuminen tarkoittaa siirtymistä virallisesta, asiantuntijoiden päätöksistä epäviralliseen, yksilön äänen kuulemiseen. Erityisopetuksen maailmassa tukiparadigma tarkoittaa perusopetusvaiheessa lähikoulua ja ammatillisessa koulutuksessa oikeutta valita oma, itseä kiinnostava ammattiala ja polku työelämään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita erityispalvelujen poistamista. Erityisen tuen järjestämisessä huomio kiinnittyy oppimisympäristöön ja sen muokkaamiseen kaikkien oppijoiden opiskelun mahdollistamiseksi.

Suomessa toteutettiin 2015–2019 ammatillisen koulutuksen uudistus Sipilän hallituksen kärkihankkeena. Sen yhteydessä toteutettiin laaja lainsäädännön, tutkintojen ja painotusten uudistus. Sen myötä ammatillisen koulutuksen perusajatuksiksi nostettiin yksilöllisyys, henkilökohtaisuus ja työelämälähtö-

nen osaamisperustaisuus. Erityisen tuen järjestämisen näkökulmasta muutos tarkoitti vastuun siirtämistä kaikille opettajille. Nykymuotoisessa ammatillisessa koulutuksessa tukiparadigman mukaiset palvelut ja tuki on mahdollista järjestää yksilöllisten polkujen ja henkilökohtaistamisen avulla, mikä edellyttää tuen yksilöllistä suunnittelua, koordinointia ja opiskelijan äänen kuulemista.

Vammaisliikkeen jalanjäljissä syntynyt yhteiskuntatieteellinen vammaistutkimus on vahvistanut myös erityisopetuksen yhteiskunnallisten rakenteiden ja järjestelmien sekä kulttuuristen, historiallisten instituutioiden ja totuttujen käytäntöjen kriittistä analyysia, mikä on osoittanut erityisopetuksen ja erityispedagogiikan yksilöön kohdistuvan, diagnostisen, järjestelmäkeskeisen näkökulman elinvoimaisuuden ja toisaalta erottelevan pedagogiikan erityisille koulutus- ja työllistymisurille johtavat väylät. (Niemi 2015, Hakala ym. 2013; Vehmas 2005.) Kun yksilöllisten polkujen ja henkilökohtaistamisen käytäntöjä aidosti halutaan vahvistaa opiskelijalähtöisiksi, se edellyttää koulutusjärjestelmän ja kulttuuristen, historiallisten valtarakenteiden ohjaamien käytäntöjen kriittistä analyysia. Se edellyttää myös opiskelijan näkökulman keskittynyttä ”positiivista erityiskohtelua” moniammatillisen, asiantuntijavaltaisen järjestelmän keskellä. Kuten Anna-Maija Niemi osoittaa tutkimuksessaan, ammatillisen koulutuksen kentällä vallitsee nykyisellään paradoksaalinen tilanne, jossa diagnostisia kategorisointeja tarvitaan resurssien ja tuen määrittämiseksi, mutta samalla nämä kategorisoinnit tuottavat leimaavia ja eriyttäviä käytäntöjä, joita inklusiivinen, kaikkien osallisuutta korostava politiikka on pyrkinyt purkamaan (Niemi 2015, 61).

VAATIVAN ERITYISEN TUEN OPISKELIJOIDEN KOULUTUS

Vaativan erityisen tuen koulutuksen järjestämislupa on viidellä ammatillisella erityisoppilaitoksella ja rajattuna erityistehtävänä kuudella ammatillisella oppilaitoksella. Vuosittain vaativan erityisenä tukena opiskelee noin 5000 opiskelijaa. Oppilaitokset ja niiden opiskelijavuosien vähimmäismäärät on kuvattu alla olevaan taulukkoon. (Taulukko 1).

TAULUKKO 1. Vaativan erityisen tuen koulutuksen järjestäjät ja opiskelijavuosien vähimmäismäärä vuonna 2020 (Oiva – Opetushallinnon ohjaus- ja sääntelypalvelu 2020)

Koulutuksen järjestäjä	Opiskelijavuosien vähimmäismäärä
Ammatilliset erityisoppilaitokset	
Aitoon emäntäkoulu Oy	79
Invalidisäätiö sr, Ammattiopisto Live	893
Hengitysliitto ry, Ammattiopisto Luovi	1462
Ammattiopisto Spesia Oy	986
Kiipulasäätiö sr, Kiipulan ammattiopisto	582
Ammatilliset oppilaitokset, joilla on erillinen/ rajattu järjestämistehtävä	
Optima samkommun	126
Suomen Diakoniaopisto – SDO Oy	36
Koulutuskeskus Salpaus kuntayhtymä	45
Savon koulutuskuntayhtymä, SAKKY	40
Jokilaaksojen koulutuskuntayhtymä, JEDU	18
Rovaniemen koulutuskuntayhtymä, REDU	18

Vaativana erityisenä tukena järjestetään tutkintokoulutusta ja valmentavaa koulutusta: ammatilliseen koulutukseen valmentavaa koulutusta, VALMA-koulutusta ja työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa koulutusta, TELMA-koulutusta (L 531/2017, 27 a§). Vuonna 2019 tutkintokoulutuksessa toteutunut opiskelijavuosimäärä oli perustutkintokoulutuksessa yhteensä noin 3 050 ja ammatti- tai erikoisammattitutkintokoulutuksissa noin 250 opiskelijavuotta. Valmentavissa koulutuksissa toteutui vuonna 2019 yhteensä noin 1700 opiskelijavuotta, joista noin 670 VALMA-koulutuksessa ja 1 030 TELMA -koulutuksessa (Opetus ja kulttuuritoimen rahoitusjärjestelmän raportit 2019).

Koulutuksen järjestämisen lisäksi ammatillisten erityisoppilaitosten tehtävänä on tukea ja ohjata muita ammatillisia oppilaitoksia erityisen tuen kysymyksissä sekä kehittää erityistä tukea sekä paikallisesti, alueellisesti että valtakunnallisesti. Amatilliset erityisoppilaitokset muodostavat kumppanuusverkoston, AMEO-verkoston, jonka keskeisenä tehtävänä on ammatillisen erityisopetuksen valtakunnallinen vaikuttamis- ja kehittämistyö. Luvussa 2.1

Ammattiopisto Luovin johtaja Hannu Koivula avaa tarkemmin ammatillisten erityisoppilaitosten roolia ja AMEO-verkostoa ja Suomen Diakoniaopiston koulutuspäällikkö Jaana Koskenniemi rajatun erityistehtävän oppilaitosten roolia ammatillisessa koulutuksessa.

Tämä julkaisu kertoo erikoistumiskoulutuksesta, joka synnytettiin kehittämään ammatillisen koulutuksen henkilöstön osaamista vaativan erityisen tuen alalla. Koulutus suunniteltiin vahvasti työelämäyhteistyössä, alan oppilaitosedustajien ja vammaisjärjestöjen kanssa. Artikkelit ovat puheenvuoroja näistä eri todellisuuksista, ja ne avaavat näkökulmia vaativan erityisen tuen koulutuksen haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Erikoistumiskoulutuksen merkitys ei kuitenkaan rajoitu osaamisen kehittämiseen. Toivomme myös herättävämmä keskustelua suomalaisen koulutusjärjestelmän rakenteesta, käytänteistä ja rajoituksista vaativan erityisen tuen järjestämisessä. Osallisuutta ja vaativan erityisen tuen käytäntöjä tulee kehittää ja edistää sisältäpäin. Pitkät traditiot, vahvat organisaatiot, ammatilliset käytännöt ja monialainen osaaminen ja asiantuntijuus vastaavat vaativan erityisen tuen opiskelijoiden avun ja tuen tarpeisiin ja hyvän elämän rakentumiseen palvelujärjestelmään tukeutuen (esim. Hakala, Mietola, Teittinen 2013). Vaativan erityisen tuen erikoistumisopinnoissa tätä työtä on lähdetty tekemään konkreettisesti kutsumalla kentän toimijoita yhteen keskustelemaan, pohtimaan, jäsentämään ja suuntaamaan kehittämisen linjoja.

LÄHTEET

Avun kohteesta itsensä auttajaksi: Katsaus Suomen vammaishistoriaan. 1996. Toim. T. Nygård, T. & K. Tuunainen. Jyväskylä: Atena.

Erityisopetuksen strategia. 2007. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:17. Opetusministeriö. Viitattu 5.10.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-444-3>

Global Education Monitoring Report 2020. Inclusion and education: All means all. Paris: UNESCO.

Global Education Monitoring Report 2002: Education for All: Is the world on track? Paris: UNESCO.

Hakala, K., Mietola, R. & Teittinen, A. 2013. Valinta ja valikointi ammatillisessa erityisopetuksessa. Julkaisussa Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Toim. K. Brunila, K. Hakala, E. Lahelma & A. Teittinen. Gaudeamus. Helsinki: Hakapaino.

Hallitusohjelma 2019. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelma 2019. Osaava ja osallistava Suomi - sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. 10.12.2019. Valtioneuvoston julkaisuja.

HE 39/2017. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ammatillisesta koulutuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 14.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2017/20170039>

Hirvonen, M. 2006. Ammattikouluista avoimiin oppimisympäristöihin. Ammatillisen erityisopettajan työ muutoksessa. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 64.

L 531/2017. Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. Viitattu 5.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531>.

Niemi, A-M. 2015. Erityisiä koulutuspolkuja? Tutkimus erityisopetuksen käytännöistä peruskoulun jälkeen. Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitos. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 264.

Niemi, A-M. 2014. Tuki, tarve, leima, oikeus? Erityisyyden muotoutuminen ammatillisen koulutuksen diskursseissa. Kasvatus, 45, 4, 349–363.

Oiva – Opetushallinnon ohjaus- ja säätelypalvelu. 2020. Ammatillisen koulutuksen järjestämisluvat. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Viitattu 14.10.2020. <https://oiva.minedu.fi/tilastot>

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoitusjärjestelmän raportit. 2019. Opetushallitus. Viitattu 14.10.2020. <https://vos.oph.fi/rap/>

Saloviita, T., Lehtinen, U. & Pirttimaa, R. 1997. Tie auki työelämään. Tuetun työllistämisen käyttäjäkeskeiset työtavat. Tie Auki-projekti. Jyväskylä.

Seurantaraportti: YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma (2018–2019). 2019. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:61. Toim. T. Hoffrén & L. Rautanen-Muhli. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Vipunen - Opetushallinnon tilastopalvelu. N.d. Ammatillinen kuntoutus > Eri-tyisopetus. Ammatillisen erityisopetuksen opiskelijat opetusryhmän mukaan. Viitattu 1.12.2020. <https://vipunen.fi/fi-fi/ammattillinen/Sivut/Erityisopetus.aspx>

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. 2016. Suomen säädös-kokoelma 398/2016. Viitattu 5.10.2020. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

Luku 2

Vaativan erityisen tuen paikannuksia

Tässä luvussa tarkastellaan vaativaa erityistä tukea erilaisten koulutuksen järjestäjien ja järjestöjen näkökulmista. Ensimmäisessä luvussa kerrotaan ammatillisista erityisoppilaitoksista, AMEO-verkostosta ja henkilöstön osaamisen kehittämisestä erityisoppilaitoksissa.

Seuraavassa kahdessa artikkelissa tarkastellaan vaativan erityisen tuen koulutuksen järjestämistä, opetuksen arkea ja erityisopettajan työtä rajatun erityistehtävän oppilaitoksissa. Neljännessä alaluvussa pohditaan erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen rajapintoja yleisen oppilaitoksen näkökulmasta. Kahdessa viimeisessä alaluvussa siirretään tarkastelukulmaa järjestökenttään, joka tuo esille painokkaita näkökulmia tukipalveluiden käytäntöihin ja kehittämistarpeisiin.

AMMATILLISET ERITYISOPPILAITOKSET HENKILÖSTÖN OSAAMISEN KEHITTÄJINÄ

Hannu Koivula

Artikkelissa kerrotaan ammatillista erityisoppilaitoksista ja niiden muodostamasta AMEO-verkostosta sekä siitä, miten henkilöstön osaamista kehitetään AMEO-oppilaitoksissa. Artikkelin kirjoittaja toimii Ammattiopisto Luovin johtajana. Ammattiopisto Luovi on valtakunnallisesti toimiva ammatillinen erityisoppilaitos, jolla on toimipisteitä yli 20 paikkakunnalla kautta Suomen.

Suomessa toimii viisi ammatillista erityisoppilaitosta: Ammattiopisto Live, Ammattiopisto Luovi, Ammattiopisto Spesia, Kiipulan ammattiopisto ja Aitoon koulutuskeskus. Oppilaitoksilla on lukuisia toimipaikkoja eri puolilla Suomea. Ammatillisten erityisoppilaitosten verkostoon, AMEO-verkostoon, kuuluu lisäksi Optima samkommun, joka järjestää ruotsinkielistä vaativan erityisen tuen ammatillista koulutusta. Ammatillisilla erityisoppilaitoksilla on kaksi järjestämisluvassa määriteltyä tehtävää. Ensinnäkin toteuttaa vaativan erityisen tuen koulutusta vastuualueillaan ja toiseksi erityisopetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävä.

Ammatillisissa erityisoppilaitoksissa järjestetään ammatilliseen koulutukseen valmentavaa (VALMA) koulutusta, Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa (TELMA) koulutusta ja tutkintokoulutusta. Ammatillisissa erityisoppilaitoksissa voi opiskella 22 erilaista perustutkintoa (Ammatillisten erityisoppilaitosten kumppanuusverkosto n.d.) ja lisäksi joitakin ammatti- ja erikoisammattitutkintoja. Erityisoppilaitoksissa opiskelee noin 4700 opiskelijaa vuosittain (Ammatillisten erityisoppilaitosten kumppanuusverkosto n.d.; Vipunen – Opetushallinnon tilastopalvelu n.d.). Erityisoppilaitosten opiskelijat ovat heterogeeninen ryhmä, jonka jokaisen opiskelijan yksilölliset tarpeet ja tavoitteet edellyttävät yksilöllisten opinto- ja työllistymispolkujen rakentamista sekä yksilöllisiä pedagogisia ratkaisuja sekä erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyitä ja laajaa moniammatillista yhteistyötä.

Ammatillisilla erityisoppilaitoksilla on järjestämisluvassaan erityisopetuksen ohjaus-, tuki- ja kehittämistehtävä. Kehittämisen tavoitteena on edistää koulutuksen saavutettavuutta, tukea yksilöllisten opintopolkujen toteutumista sekä opiskelijoiden työllistymistä ja integroitumista yhteiskuntaan. Ammatillisen erityisopetuksen asiantuntijapalveluiden kautta vaativan erityisen tuen oppilaitokset jakavat omaa osaamistaan muille oppilaitoksille.

AMEO – AMMATILLISTEN ERITYISOPPILAITOSTEN KUMPPANUUSVERKOSTO

AMEO on ammatillisten erityisoppilaitosten kumppanuusverkosto, jonka muodostavat Aitoon koulutuskeskus, Ammattiopisto Live, Ammattiopisto Luovi, Ammattiopisto Spesia, Kiipulan ammattiopisto sekä Optima. Verkosto on perustettu vuonna 2009. AMEO-verkoston toimintaa johtaa ja ohjaa johtoryhmä. Johtoryhmä vastaa myös verkoston yhteisestä vaikuttamistyöstä. Johtoryhmän muodostavat verkoston oppilaitosten johtajat/rehtorit.

AMEO-verkosto tekee aktiivista vaikuttamistyötä, jonka tavoitteena on vaikuttaa ammatillisen erityisopetuksen valtakunnalliseen kehittämiseen ja lainsäädäntöön. Tavoitteena on yhteiskunnallinen yhdenvertaisuus. Verkosto haluaa toiminnallaan varmistaa, että vaativan erityisen tuen koulutus kattaa koko Suomen ja että jokaisella on mahdollisuus kykyjensä mukaiseen ammatilliseen koulutukseen.

Asiantuntijapalveluiden lisäksi kehittämisen työkaluihin kuuluvat laatutyö ja hanketoiminta, jota toteutetaan monien eri oppilaitosten, järjestöjen ja muiden sidosryhmien kanssa. Hanketoiminnassa voidaan testata uusia toimintamalleja, tuottaa uusia palvelutuotteita, kehittää yhteistä pedagogiikkaa, vahvistaa kansainvälistä toimintaa sekä yhteistyöverkostoja.

AMEO-verkostossa on tehty yhteistyötä laadunhallinnan ja laadun jatkuvan parantamisen toimintaperiaatteiden, menettelytapojen ja työkalujen kehittämisessä vuodesta 2009 lähtien. Yhteistyö alkoi toimintajärjestelmien ja laatutyön bench markingilla. Lähtökohtana on, että verkoston koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten laadukulttuuri ja laadunhallinta kattavat perustehtävät ja menettelytavat ovat läpinäkyviä AMEO-verkostossa.

OPETUS- JA OHJAUSHENKILÖSTÖN OSAAMISEN KEHITTÄMINEN

Järjestämisluvan mukaisen toiminnan toteuttaminen edellyttää oppilaitoksilta henkilöstön ja erityisesti opetushenkilöstön osaamisen jatkuvaa kehittämistä eri osa-alueilla. Tiedolla johtamisen näkökulmasta oppilaitosten johdolla on oltava riittävä näky siitä, mihin osaamista tulee kehittää, ei pelkästään tässä hetkessä, vaan erityisesti ennakoiden tulevaa. Opetuksen rajapinnassa työskentelevä henkilöstö on paras oman työnsä asiantuntija välittämään tuoreinta tietoa arjesta päätöksentekijöille. Tässä prosessissa lähiesimiesten rooli on todella merkittävä eikä sitä voi koskaan liikaa korostaa.

Ameo-oppilaitokset ovat toteuttaneet erityisopetusta vaativana erityisenä tukena jo pitkään ja siksi vuosien saatossa oppilaitoksiin on kehittyneet toimintatavat ja prosessit, joilla laadukas työ toteutetaan henkilöstön osaamisen kehittämisen näkökulmasta. Osaava ja motivoitunut henkilöstö on oppilaitosten tärkein pääoma. Henkilöstön osaamisen kehittämistä ohjaavat useat erilaiset vaatimukset ja tekijät. Kolmea päätekijää voidaan tarkastella erillisinä kokonaisuuksina, vaikka lopulta kaikki yhdessä vaikuttavat kokonaisuutena lopputulokseen. 1. Valtiovallan ja rahoittajan määräykset ja ohjeet. 2. Opiskelijoiden yksilöllinen ohjaaminen ja kouluttaminen vaatimusten mukaisesti. 3. Oppilaitoksen ja koulutuksenjärjestäjän arvot, missio ja visio.

Henkilöstön osaamisen kehittämistä suunnitellaan tiimien keskusteluissa ja kehityskeskusteluissa esille nousevien osaamistarpeiden pohjalta. Kehityskeskustelut ovat tärkein yksittäinen tilaisuus, jolloin työntekijällä ja esimiehellä on mahdollisuus muodostaa yhteinen käsitys ajankohtaisesta osaamisen tarpeesta erilaisista mahdollisuuksista ylläpitää sekä kehittää osaamista ajan vaatimusten mukaisesti.

Tarpeellisen ja riittävän kouluttautumisen turvaamiseksi oppilaitoksissa varataan henkilöstön kouluttautumiseen vuosittain erillinen määräraha erikseen sovittujen periaatteiden mukaan. Määräraha voidaan käyttää joko yksilölliseen tai ryhmän/tiimin kouluttautumiseen.

Henkilöstön osaamisen kehittäminen kehittää vaativan erityisen tuen osamista, painopisteitä ovat mm.

- ammatillisen koulutuksen reformin myötä uudistunut ammatillisen koulutuksen ja erityisopetuksen toimintamallit, ml. uudet tutkinnot
- ammatilliseen koulutukseen ja erityisopetukseen liittyvien lakien, säädösten ja ohjeiden muutokset sekä niiden vaikutus eri toimintoihin,
- opiskelijoiden yksilöllisten opintopolkujen suunnittelu, toteuttaminen, arviointi ja kehittäminen,
- uudet pedagogiset ratkaisut,
- opiskelijoiden osallisuuden ja asiakaslähtöisyyden vahvistaminen sekä opintojen suunnittelussa että oppimisympäristön ja -menetelmien kehittämisessä,
- henkilöstön työelämäosaaminen,
- tieto- ja viestintätekniikka: teknologia opetuskäytössä, digiopetusmateriaalit, sähköiset oppimisympäristöt ja mobiilikäyttö, järjestelmien käyttökoulutukset sekä O365-palvelut,
- henkilöstön laadunhallintaosaaminen,

- oppilaitosturvallisuus,
- kustannustietoisuus ja talouden hallinta,
- vuorovaikutus- ja yhteistyö, tiimityöskentely.
- esimiestyön kehittäminen

Vaativan erityisen tuen osaaminen kehittyä toiminnan kehittämisprojekteissa, joihin henkilöstö osallistuu. Oppilaitokset valitsevat rahoittajan tarjoamasta valikoimasta sellaiset projektit, jotka palvelevat tilanteen mukaista tarvetta. Tärkeintä on kiinnittää projekteihin omaa henkilöstöä, jotta tulokset ja kokemukset voidaan hyödyntää oppilaitoksen käyttöön parhaalla mahdollisella tavalla myös projektin päätyttyä. Osaamisen kehittämisen projekteja voidaan toteuttaa myös oppilaitosten omalla rahoituksella tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan.

Sisäisten että ulkoisten koulutusten lisäksi käytetään runsaasti myös muita osaamisen kehittämisen keinoja. Suurin osa työssä tapahtuvasta oppimisesta tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa työtä tekemällä, osallistumalla kehittämissyörymiin ja projekteihin sekä tarttumalla uusiin haasteisiin. Myös muilta oppiminen on tärkeässä roolissa. Menetelmänä voi olla esim. opastaminen, mentorointi ja työn ohjaus, työnkierto, job shadowing, bench learning, bench marking, opetushenkilöstön työelämäjaksot ja työelämään perehtyminen. Kaikki osaamisen kehittämisen keinot ovat käytettävissä sekä kotimaassa että ulkomailla. Oppilaitoksissa kannustetaan ja tuetaan myös omaehtoista opiskelua ja ammatillista kehittämistä.

Ameo-oppilaitokset toteuttavat vuosittain vertaisarvioinnin. Vertaisarviointi toteutetaan erikseen määriteltyjen aiheiden mukaisesti Ameo-oppilaitosten kesken. Arvioitsijoina ovat valitun aiheen mukaiset asiantuntijat eri oppilaitoksista. Palautteet käsitellään oppilaitoksissa julkisesti ja niiden perusteella valitaan kussakin oppilaitoksessa kehittämisteemat. Lisäksi oppilaitosten kesken järjestetään benchmarking -tilaisuuksia hyvistä käytännöistä ja toiminnoista.

Ameo oppilaitosten järjestämisluvassa oleva erityisopetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävä toteutetaan järjestämällä koulutuksia ja konsultaatioita muille vaativaa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa työskenteleville. Kouluttajina toimivat erityisopetuksen ammattilaiset, joilla on vahvaa, omaan kokemukseen perustuvaa tietoa ja osaamista toimivista erityisopetuksen keinoista ja käytännöistä (vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kohtaamisesta ja siihen liittyvistä haasteista). Kouluttaminen on aina vuorovaikutteista, jolloin myös kouluttaja oppii uutta ja saa uusia kokemuksia keskustelujen kautta eri tavalla toteutetusta koulutuksesta.

Merkittävä henkilöstön osaamisen kehittämisen muoto Ameo-oppilaitoksilla on yhteistyö ammatillisten opettajakorkeakoulujen kanssa erityisopettajien koulutusten sisältöjen kehittämiseksi. Vuoropuhelulla ja yhteisillä hankkeilla on tarkoituksena saada yhteinen näkemys siitä, mitä vaativa erityinen tuki on ja mitä osaamista se edellyttää ammattiin opiskelevalta.

Ammatillisille erityisoppilaitoksille on muodostunut tunnustettu rooli yhteiskunnallisena vaikuttajana. Verkoston johtoryhmä ottaa kantaa ja antaa lausuntoja lakiluonnoksista sekä muista koulutukseen liittyvistä päätösesityksistä. AMEO pyrkii ottamaan osaa myös yhteiskunnalliseen keskusteluun erityistä tukea tarvitsevien yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi yhdessä eri järjestöjen kanssa.

Osaamisen kehittämiseen ja ajankohtaisten henkilökohtaisten taitojen ylläpitämiseen suurin vaikutus on motivaatiolla. Tämän vuoksi koulutus- ja kehittymismahdollisuuksien lisäksi oppilaitoksissa on varmistettava, että kaikilla on hyvä olla ja työskennellä. Motivaatio työhön muodostuu pääasiassa arkityön tekemisen mielekkyydestä, työyhteisöstä ja yleisestä ilmapiiristä. Suurimpaan osaan yksittäinen työntekijä voi itse olla vaikuttamassa, osa on oppilaitoksen johdon ja esimiesten vastuulla. Työstään motivoitunut työntekijä näkee haasteita, ei ongelmia ja haluaa kehittää itseään ja työyhteisöään. Olla edellä aikaansa.

LÄHTEET

Ammatillisten erityisoppilaitosten kumppanuusverkosto. N.d. Viitattu 1.10.2020. www.ameo.fi

Vipunen – Opetushallinnon tilastopalvelu. N.d. Ammatillinen kuntoutus > Erityisopetus. Ammatillisen erityisopetuksen opiskelijat opetusryhmän mukaan. Viitattu 1.10.2020. <https://vipunen.fi/fi-fi/ammattillinen/Sivut/Erityisopetus.aspx>

VAATIVAN ERITYINEN TUKI OPPILAITOKSEN RAJATTUNA TEHTÄVÄNÄ

Jaana Koskenniemi

MIKÄ VAATIVAN ERITYISEN TUEN RAJATTU TEHTÄVÄ?

Suomessa on vaativan erityisen tuen koulutusta ammatillisten erityisoppilaitosten (AMEO-oppilaitokset) lisäksi kuudessa yleisessä oppilaitoksessa. Näitä ovat Suomen Diakoniaopisto (SDO), Savon koulutuskuntayhtymä (SAKKY), Jokilaaksojen koulutuskuntayhtymä (JEDU), Rovaniemen koulutuskuntayhtymä (REDU), Optima kuntayhtymä sekä Koulutuskeskus Salpaus.

Salpauksen järjestämisluvalla vaativan erityisen tuen koulutusta järjestää Kaarisilta ry. Mainitut koulutuksenjärjestäjät tarjoavat vaativana erityisenä tukena VALMA- ja TELMA-koulutuksia sekä ammatillisia perustutkintoja. Koulutustarjonta eri oppilaitoksissa vaihtelee. Vaativan erityisen tuen rajatun tehtävän järjestelmä on luotu täydentämään valtakunnallisesti ammatillisten erityisoppilaitosten tarjontaa ja lisäämään erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutustarjontaa ja tasa-arvoa, myös alueellisesti

Yleisiä oppilaitoksia koskee vaativan erityisen tuen koulutusten järjestämisessä sama lainsäädäntö, kuin ammatillisia erityisoppilaitoksia. Opiskelijahaku on yhteinen erityisopetuksen valtakunnallinen haku ja sen lisäksi oppilaitoksissa on täydentäviä hakuajoja tai jatkuva haku, jolloin joustava koulutuksen aloitus on mahdollinen. Vaativan erityisen tuen rajatun tehtävän saaneille oppilaitoksille on myönnetty järjestämisluvassa tietty opiskelijavuosimäärä myös vaativan erityisen tuen koulutuksia varten. Vaativana erityisenä tukena järjestettävä valmentava ja tutkintotavoitteinen koulutus mahdollistavat oppilaitoksen sisällä joustavat siirtymät eri koulutusten sisällä. Suomen Diakoniaopistolla vaativan erityisen tuen koulutusta on Helsingissä Alppikadun kampuksella.

MIKSI YLEINEN OPPILAITOS?

Yleinen oppilaitos mahdollistaa vaativan erityisen tuen opiskelijalle inklusiivisen tavan opiskella myös ammatillisissa opinnoissa. Hän opiskelee pienryhmässä, jossa saa tarvitsemansa tuen opintoihinsa, mutta opiskelija on osa yleisen ammatillisen oppilaitoksen arkea. Suomen Diakoniaopistossa vaati-

van erityisen tuen opiskelijoiden kanssa paljon yhteistyötä tekevät varsinkin oman oppilaitoksen sosiaali- ja terveysalan sekä kasvatuksen ja ohjauksen alan opiskelijat, jotka toimivat tukiohjaajina varsinkin TELMA-ryhmissä ja saavat arvokasta osaamista. Työelämään valmentautumisen jaksolla he ohjaavat TELMA-opiskelijoita ja mahdollistavat siten onnistuneen ja turvallisen työelämään valmentautumisen jakson, joka muuten ei olisi aina mahdollista aidossa työelämäympäristössä. Oppilaitosten sisällä voi olla paljon hyödynnettäviä sisäisiä ja vertaisia toiminta- ja tukimuotoja, jotka hyödyttävät kaikkia osapuolia!

Hakijalla ja hänen verkostollaan voi olla joskus epäselvää, mihin oppilaitokseen hän hakisi, mitä eroa on ammatillisella erityisoppilaitoksella ja yleisellä oppilaitoksella, jolla on vaativan erityisen tuen rajattu tehtävä. Joskus opiskelija nimenomaan haluaa opiskella yleisessä oppilaitoksessa, osana ns. tavallista opiskelijayhteisöä. Käytännössä opintojen toteutuksella ei ole eroja, pohjana on samat valtakunnalliset koulutuksen perusteet ja ennen kaikkea opiskelijan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma. Yleisellä oppilaitoksella ei ole vaativan erityisen tuen toimijana samanlaista konsultoivaa ja ohjaavaa roolia, joka on ammatillisilla erityisoppilaitoksilla, suhteessa ympäröiviin oppilaitoksiin.

Vaativan erityisen tuen opiskelija opiskelee Suomen Diakoniaopistolla pienessä ryhmässä, erityisopettajan ja ohjaushenkilöstön (opiskelu- ja työvalmentaja) tuella. Hänen tukena on myös opiskeluhuolto, avoimet ohjausympäristöt, vastaava erityisopettaja ja opinto-ohjaaja sekä opiskeluterveydenhuolto. Pääsääntöisesti sekä vaativan erityisen tuen perustutkinnossa että TELMA-koulutuksessa opiskelijat opiskelevat SDO:lla 3 vuotta. Perustutkinnoista vaativana erityisenä tukena SDO:lla toteutuu puhtaus- ja kiinteistöpalvelualan perustutkinto, jossa on noin puolet vaativan erityisen tuen opiskelijavuosista. Tulevaisuudessa todennäköisesti kohdennamme osan vaativan erityisen tuen rajatun tehtävän opiskelijavuosista myös VALMA-koulutukseen.

YHTEISTYÖ OPPILAITOSTEN VÄLILLÄ

Vaativan erityisen tuen rajatun tehtävän oppilaitokset osallistuvat aktiivisesti hanketyöhön ja koulutusten kehittämiseen. Valtakunnallisesti kuusi vaativan erityisen tuen rajatun tehtävän oppilaitosta kokoontuu säännöllisesti yhteisten asioiden äärelle, tämä yhteistyö on vahvistunut viime vuosina. Yhteistyö ammatillisten erityisoppilaitosten (AMEO) kanssa toteutuu monipuolisessa kehittämistyössä, asiantuntijapalveluissa ja hanketyössä. Viimeisiä yhteisen keskustelun teemoja on olleet esimerkiksi opiskelijoiden rahoitusluokat sekä

HOKS-työ, toimintakyvyn arviointi sekä valmentavien koulutusten uudistaminen. On tärkeää, että eri koulutuksen järjestäjät yhdessä pohtivat, kehittävät ja luovat ratkaisuja omaan toimintaansa sekä jakavat kokemuksia.

TELMA-OPISKELIJAN TYÖLLISTYMINEN JA YHTEISKUNNAN JÄSENYYS

Eriyistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työllistymiseen liittyvät haasteet vaativat yhteiskunnallisesti vielä paljon yhteistä työtä. Vaativan erityisen tuen asiakkailta ei ole käytännössä mahdollisuutta elinikäisen oppimisen periaatteiden mukaiseen oman osaamisen, toimintakyvyn, hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen osallisuuden lisäämiseen formaalin opiskelun puitteissa. Heidän elinikäisen oppimisensa ja valmentautumisen saralla on meillä myös oppilaitoksina paljon kehitettävää.

Kerran suoritettujen opinnottien ei yksin riitä ylläpitämään vaativan erityisen tuen opiskelijoilla elinikäistä toimintakykyä ja vireyttä. Yhteiskunnallinen osallisuus edellyttää osaamisen kehittymistä ja ylläpitämistä läpi koko elämän. Onneksi vammaisia ja tukea tarvitsevia ihmisiä koskeva lainsäädäntö on muuttunut yhä enemmän heidän itsemääräämisoikeuttaan vahvistavaksi.

Vaativan erityisen tuen koulutuksista varsinkin TELMA-koulutusta tulisi kehittää: voisiko se olla jatkossa moduulimaisesti etenevä, välillä opiskelija olisi työ- ja päivätoiminnassa tai työelämässä ja palaisi tekemään uuden tavoitteidensa mukaisen TELMA-moduulin, koulutuksen osan. Asuminen, kansalaisena toimiminen ja mm. digitaaliset taidot tarvitsevat jatkuvaa tukea ja harjantamista, jotta tasa-arvoinen yhteiskunnan jäsenyys saavutetaan. Keskusteluissa kehitysvammaisten ihmisten kanssa korostuu heidän tarpeensa aktiiviseen kansalaisuuteen, sosiaalisen median kiinnostavuus, ystävyyssuhteiden solmiminen ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Mm. näitä asioita pyrimme TELMA-koulutuksessamme vahvistamaan.

On mielenkiintoista nähdä, mitä mahdollisesti toteutuva oppivelvollisuuden laajentaminen tarkoittaa vaativan erityisen tuen opiskelijoiden osalta. Olisi tärkeää, että TELMA-koulutuksesta ei tulisi peruskoulun jälkeistä, pakollista koulutusmuotoa oppivelvollisuuden sisällä, vaan mahdollisuus TELMA-koulutukseen säilyisi vielä myöhemmälle iälle, jolloin se monilla opiskelijoilla on oikea-aikaisempaa. Ammatillinen eteneminen TELMA-opiskelijoille on nykyisin hyvin rajallista ja TELMA-koulutuksen käyminen voi olla joskus jopa esteenä valinnalle ammatillisiin opintoihin.

PUHTAUS- JA KIINTEISTÖPALVELUALAN PERUSTUTKINTO ON ERIOMAINEN KOULUTUS VAATIVAN ERITYISEN TUEN OPISKELIJALLE

Puolet Suomen Diakoniaopiston vaativan erityisen tuen opiskelijoista opiskelee kodinhuoltajaksi tai toimitilahuoltajaksi. Opetus on työvaltaista, oppimisympäristöinä käytössämme ovat oma pesula- ja oma kampusympäristö sekä Helsingin Diakonissalaitoksen konsernin hoiva- ja asumisyksiköt. Kodinhuoltajaopiskelijoiden arjessa vahvasti mukana ovat positiivinen pedagogiikka ja vahvuusajattelu, itsearviointi, vertaisoppiminen sekä yhteisöllisyys. Osa opiskelijoista tekee aluksi yksittäisiä tutkinnonosia, joiden kautta he rakentavat omaa koulupolkuaan.

Vaativan erityisen tuen kodinhuoltajaopiskelijat osallistuvat ensi kertaa myös kansainvälisiin liikkuvuuksiin. Erasmus-hankkeessa on positiivisen pedagogiikan näkökulma ja toimintamallit sekä niiden kehittäminen. Myös työelämässä tarvittavia vahvuuksia ovat itsetuntemuksen lisääntyminen ja positiivinen minäkuva. Parhaimmillaan opitaan näkemään paitsi omat, niin myös vertaisten vahvuudet.

Puhtaus- ja kiinteistöpalvelualan perustutkinto on valitettavan huonosti tunnettu koulutus. Yhteiskunnallisesti se on mielestämme tärkeä ja vaikuttava ja sopii erittäin hyvin vaativan erityisen tuen koulutuksena toteutettavaksi. Tehtäviä puhtaanapidon, asiakkaan avustamisen, hoivan ja kahvitus- tai kelukeittiöpalvelujen alalla on paljon.

INNOSTAVAA TYÖTÄ!

Vaativan erityisen tuen koulutukset tarjoavat Suomen Diakoniaopistolla sekä muissa vaativan erityisen tuen rajatun tehtävän oppilaitoksissa paljon innostavaa ja kokonaisvaltaista työtä. Kohtaamiset, välitön palaute opiskelijoilta ja kaikkia oppijoita arvostava, vahvuuksista lähtevä työote luovat työniloa.

ERITYISEN TAVALLINEN ARKI

Riitta Rajamäki

Tässä artikkelissa kuvataan Haapavedellä jo 20 vuotta toteutettua vaativana erityisenä tukena järjestettävää koulutusta. Opetusryhmät ovat pieniä ja ryhmässä työskentelee erityisopettajan työparina ohjaajia. Vaativan erityisen tuen opiskelijamme opiskelevat, työskentelevät ja ruokailevat samoissa tiloissa muiden opiskelijoiden kanssa. Asuntolassa järjestetään tarvittaessa tuetumpaa asumista, tukea arkeen ja vapaa-aikaan. Myös oppilaitoksen luomupuutarhaa hyödynnetään opetuksessa.

Koulutuskeskus JEDU sijaitsee Oulun eteläpuolella Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla. Toteutamme erilaisia koulutuksia seitsemällä eri lähialueen paikkakunnalla sijaitsevista toimipisteistä. Ammatillisten tutkintojen ja koulutusten järjestämislupamme kattaa monipuolisten ammatillisten perustutkintokoulutusten lisäksi myös eri alojen ammattitutkintoja sekä erikoisammattitutkintoja. Kokonaisopiskelijamäärämme oli vuonna 2019 reilu 3000 opiskelijaa ja opiskelua oli mahdollistamassa monialainen noin 335:n henkilöstön joukko.

Ammatillisen koulutuksen järjestäjänä meillä on myös vaativan erityisen tuen tehtävä. Järjestämislupamme kattaa vaativaa erityistä tukea 18 opiskelijavuotta. Olemme järjestäneet Haapaveden toimipisteessä vaativana erityisenä tukena toteutettavia valmentavia koulutuksia jo 20 vuotta. Ensimmäisen ryhmän opiskelijat aloittivat järjestämisluvan puitteissa opintonsa 18.9.2000.

YHTEINEN OPISKELUYMPÄRISTÖ

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan (TELMA) ja vaativana erityisenä tukena toteutettava ammatilliseen koulutukseen valmentavan (VALMA) koulutuksen opetus toteutetaan integroituna oppilaitoksemme muuhun opetusympäristöön. Työskentelemme samoissa tiloissa eri koulutusryhmien kanssa. Opiskelijamme ruokailevat samoissa ruokasaleissa, osallistuvat yhdessä kaikkiin yhteisiin oppilaitoksellamme järjestettäviin tapahtumiin, suorittavat erilaisia opiskelutehtäviä yhteisissä tiloissamme ja osa asuu viikolla samoissa asuntolarakennuksissa. Myös koulumatkoja kuljetaan samoilla julkisilla kulkuneuvoilla.

Opetusryhmämme ovat pieniä ja erityisopettajien työparina ryhmässä työskentelee myös ohjaaja. Osalla opiskelijoista on lisäksi opiskelua mahdollistamassa kotikunnan myöntämä henkilökohtainen avustaja. Oppilaitoksellamme kuraattori, terveydenhoitaja ja muu opiskeluhuoltohenkilöstö ovat sujuvasti tavoitettavissa.

OHJAAJAT OPISKELIJAN OPINTOJEN TUKENA

Opiskelijat toteuttavat ja harjoittelevat opintoihin liittyviä tehtäviä ohjaajien kanssa. Opetustilanteet pidetään toimintaan soveltuvissa luokkatiloissa, missä järjestetään tarvittaessa myös erilaista pienryhmätoimintaan. Harjoittelemme erilaisia käytännön taitoja lisäksi opetuskeittiöllä, pesulatioissa ja asuntolaympäristössä. Meillä on mahdollisuus toteuttaa yhteisiä opiskeluun kuuluvia tavoitteita myös eri koulutuslinjojen opiskelijoiden kanssa. Mieleenpainuvia kokemuksia ja elämyksiä ovat esimerkiksi matkailualan opiskelijoiden järjestämät ja laavulla tapahtuneet ruokailut oheisohjelmineen.

Opiskelijan tavoitteiden, toimintakyvyn ja yksilöllisen osaamisen kehittämisen puitteissa opiskelija voi siirtyä suorittamaan erilaisia työtehtäviä muihin oppilaitoksemme kohteisiin. Erityisesti oppilaitoksellamme sijaitseva luomupuutarha kulttuurihistoriallisine puistoineen on ollut tykätty ja rikas työskentelyympäristö. Opiskelijat siirtyvät opintojen edetessä myös omalle kotipaikkakunnalle suorittamaan työelämään valmentautumista ohjaajan tukemana.

YHTEISTYÖ VAATIVAN ERITYISEN TUEN KOULUTUKSISSA JA VERKOSTOJEN KANSSA

Vaativana erityisenä tukena järjestettävien TELMA- ja VALMA-koulutusten välillä on paljon yhteistyötä. Yksilöllisissä tilanteissa toisen ryhmän opiskelija voi opiskella koulutuksen osia toisen ryhmän kanssa. Näissä tilanteissa erilaisella vertaisryhmällä on havaittu olevan vahva opiskelumotivaatiota kohottava vaikutus. Opiskelija voi siirtyä myös hyvin sujuvasti jatkamaan kokonaan opintoja esimerkiksi TELMAsta VALMAan. Siirtymistä edeltää usein selkeä opiskelijalla jo nähtävissä oleva väylä hakeutua myöhemmin erityisoppilaitokseen opiskelemaan. Toteutamme yhdessä lisäksi erilaisia teematapahtumia ja olemme oppilaitoksen ulkopuolella pitäneet mm. kanttiinitoimintaa paikkakunnan erityisryhmien musiikitapahtumissa.

Teemme oppilaitoksen ulkopuolista yhteistyötä opiskelijoidemme kotikuntien verkostojen kanssa. Vaativan erityisen tuen opiskelijoilla on usein jo opintoihin tullessa olemassa olevaa terapia- tai muuta kuntoutusverkostoa.

Nämä yksilölliset ja tärkeät asiantuntijaverkostot ovat opiskelijan tukena koko opintojen ajan niin opintojen suunnittelussa, toteutuksessa, opintojen toteutumisen arvioinnissa kuin jatkosuunnitelmien laadinnassa huoltajien lisäksi. Pitkän yhteistyön kautta on syntynyt matala kynnyksellä yhteyttä puolin ja toisin. Lisäksi toteutamme vuosittain alueen palveluohjaajille, peruskoulun erityisopettajille ja oppilaanohjaajille suunnatun vaativan erityisen tuen yhteistyöpäivän. Näiden erilaisten yhteistyökuvioiden avulla pääsääntöisesti kaikki opiskelijaksi valitut ovatkin suorittaneet jo opintoihin hakeutumisen yhteydessä oppilaitokselmamme koulutuskokeiluna 1–5 pv:n mittaisen tutustumisjakson.

ERITYISOPETTAJAN TYÖ VAATIVASSA ERITYISESSÄ TUESSA

Työskentely erityisopettajana rikkaassa ympäristössä vaativan erityisen tuen parissa on antoisaa. Vastuuopettajana suhde opiskelijoihin on kokonaisvaltaista. Organisaatiossamme erityisopettaja toimii koko opiskelijaksi hakeutumisesta alkavasta tilanteesta lähtien osana opiskelijavalintaa, vaativan erityisen tuen suunnitelman laatimista sekä siihen liittyvää muuta toimintaa. Erityisopettajan tulee olla omanlaisensa kymmenottelija, joka osaa toimia eri tilanteissa vastuullisesti ja selkeän hallitusti. Asioihin perehtyminen, erilaisten vaikuttavien tekijöiden ennakointi, hyvä asiasuunnittelu ja toteutettavissa olevien vaihtoehtoisten tapojen selvittäminen sekä käyttöönotto ovat edelleen tärkeimpiä opetustyöskentelyä vahvistavia asioita. Erilaisten asiantuntijoiden kanssa käytyjen keskustelujen avulla syntyy omaan työskentelyyn syvyyttä ja tarvittavaa omien toimintatapojen uudistamista. Erityisopettajan opetuksen arjessa saatu opiskelijoiden välitön palaute, onnistumiset sekä työn monipuolisuus antavat osansa kantavaa voimavaraa.

Koko oppilaitoksemme henkilöstö kokee ja elää samanlaista toisen asteen ammattioppilaitoselämää opiskelijoiden kanssa. Jokaiselta opettajalta edellytetään tänä päivänä erilaisia taitoja ohjata ja tukea opiskelijoita. Jokaisella opettajalla tulee olla myös taito rakentaa yhdessä opiskelijan kanssa opiskelijan yksilöllisiä tarpeita vastaava opintopolku. Oppilaitokselmamme on käytettävissä monialainen opetushenkilöstö, jonka kanssa jaamme, kysymme ja opimme uusia keinoja asioiden toteuttamiseen. Kokemusten keskinäinen jakaminen vahvistaa luottamusta myös omaan toimintaan. Muuttuvassa yhteiskunnassa avoimen keskustelun ja toimintatapojen kokemusten jakaminen korostuu entisestään. Kokemuksia jakamalla oivallamme usein paremmin myös omat vahvuutemme.

VALTAKUNNALLINEN YHTEISTYÖ

Vaativan erityisen tuen toteuttaminen vaatii koulutuksen järjestäjältä jatkuvaa oman toiminnan arviointia ja kehittämistä. Tästäkin syystä erityisesti samantyyppistä koulutusta toteuttavat tahot ovat tärkeitä yhteistyökumppaneitamme. Toimimme yhteistyössä ammatillisten erityisoppilaitosten yhteisen AMEO-verkoston kanssa. Olemme osallistuneet yhteisiin koulutuksiin ja olleet mukana ammatillista erityisopetusta kehittävässä hankkeissa. Olemme luoneet yhdessä paljon hyvää materiaalia ja saaneet sen avulla lisää työkaluja työhömmemme. Lähimmän ammatillisen erityisoppilaitoksen Luovin kanssa olemme tehneet vuosia yhteistyötä erilaisten asiantuntijapalvelujen sekä asiantuntijaluentojen muodossa. Tapaamme muita vaativan erityisen tuen parissa työskenteleviä myös muun muassa TELMA-kehittämispäivillä. Tällä hetkellä vaativan erityisen tuen tehtävä on ammatillisten erityisoppilaitosten lisäksi kuudella ammatillisella oppilaitoksella. Viime vuosina tämän verkoston kanssa toteutettava yhteistyö on myös ilahduttavasti vilkastunut.

ERKKAOPENA ERITYISMAASSA – IHMETTELYÄ YLEISEN AMMATTIOPISTON ARJESSA

Sanna Laine & Heidi Roininen

Tässä artikkelissa kuvaamme Etelä-Pirkanmaalla sijaitsevan Valkeakosken ammattiopiston (VAAO) kohdattuja arjen tilanteita. Muutamina poimintoina tarkastelemme yksilöllisiä opintopolkuja ja opintososiaalisia etuja kuten kuntoutusraha ja koulumatkatuki sekä yleisessä oppilaitoksessa käytettävissä olevat erityisen tuen resurssit.

JOHDANTO

Valkeakosken ammattiopisto VAAO on 70-vuotias Valkeakosken seudun koulutuskuntayhtymän ylläpitämä ammatillinen oppilaitos. Koulutuskuntayhtymään kuuluvat Akaa, Kangasala, Lempäälä, Pälkäne, Urjala ja Valkeakoski. Opiskelijoita tulee lisäksi muualta Tampereen seudulta. Osallistuimme Jyväskylän ammattikorkeakoulun koordinoimaan vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutukseen lukuvuonna 2019–2020, sillä koulutuskuntayhtymämme alueella ei ole ammatillisten erityisoppilaitosten tarjontaa. Tarvetta monipuolisille erityisen tuen palveluille sen sijaan on runsaasti, ja tarve näyttää kasvavan. Olemme työparina aktiivisesti kehittäneet erityistä tukea sekä pedagogisia menetelmiä yli 10 vuoden ajan. Pidämme tärkeänä, että voimme tarjota lähikoulun palvelua mahdollisimman monelle. Joustavia, yksilöllisiä polkuja on erityisen tuen opiskelijoillemme räätälöity useiden vuosien ajan jo ennen ammatillisen koulutuksen lainsäädännön uudistusta, joka tuli voimaan vuoden 2018 alussa (L 531/2017).

Erityisen tuen maailma ammatillisessa koulutuksessa on alati muuttuva ja innostava, joskin myös voimavaroja ja jatkuvaa luovuutta kysyvä työkenttä. Aina oppii uutta ja on myös uudistuttava. Opiskelu, ajan hengessä mukana oleminen ja verkostoituminen ovat tärkeä osa työssä jaksamista. Tartuimmekin heti erikoistumiskoulutuksen tarjoamaan mahdollisuuteen kehittää työtämme. Osallistuimme koulutukseen työparina. Se antoi oivan ajan ja tilan yhteiseen pohdintaan ja suunnitteluun. Oppilaitoksen tavanomainen hektinen arki tarjoaa mahdollisuuksia usein vain lyhytkestoisin yhteisiin pyrähdyksiin, jolloin syntyneet ideat ja kehittämisehdotukset saattavat hiipua kiireeseen.

Erytisen tuen opiskelijat yleisessä ammatillisessa oppilaitoksessa ovat varsin heterogeeninen joukko haasteineen ja tuen tarpeineen. Erikoistumis-koulutuksen alkuvaiheessa selvitimme vaativan erityisen tuen määritelmän mukaisia erityisiä tukitoimia tarvitsevien opiskelijoiden tilannetta ja määrää VAAOssa. Ammatillisen erityisopettajan tehtävissä toimivat erityisopetuksen vastuupettajat (ERVAT) alkoivat koota koulutusaloilta listaa vaativan erityisen tuen opiskelijoista, joiden tuen tarve on erityisen suuri ja joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi he tarvitsevat yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea.

Tuloksena totesimme, että suurin osa Kelan nuoren kuntoutusrahaa tai ammatillista kuntoutusrahaa saavista opiskelijoistamme täyttää mainitut kriteerit. Heitä on oppilaitoksessamme yllättävän runsaasti: jopa hiukan yli puolet kaikista erityisen tuen opiskelijoista. Arkituntumamme erityisen tuen tämänhetkisestä tilanteesta sai vahvistuksen.

VAATIVAA ERITYISTÄ TUKEA ILMAN VAATIVAA ERITYISTÄ RESURSSIA

Valkeakosken ammattiopiston perustutkinnoissa opiskelee vuosittain n. 1100 opiskelijaa, joista 15–17 %:lla on erityisen tuen päätös. VAAO tarjoaa lisäksi ammatti- ja erikoisammattitutkintokoulutusta sekä erilaisia lyhyt- ja täydennyskoulutuksia, kuten hygieniä- ja anniskelupassi tai ensiapu- ja turvallisuus-koulutuksia. Ammatilliseen koulutukseen (ammatilliset perustutkinnot, ammattitutkinnot ja erikoisammattitutkinnot) voi hakeutua keväisen yhteishaun lisäksi myös jatkuvan haun kautta joustavasti ympäri vuoden.

Vuosittain VAAOssa aloittaa opintonsa kasvava ja yhä kirjavampi joukko jatkuvalla haulla valittuja opiskelijoita. Mukana on aikuisia, joilla on varsin repaleinen opintohistoria useine opiskelun aloituksineen ja keskeytymisineen, työkokeiluineen ja selvittämättömine oppimisvaikeuksineen. Vuorovaikutuksen aitous ja yhteinen ymmärrys on keskeistä. Pienehkön oppilaitoksen etuna on se, että toimimme kaikki samalla tontilla. Yhteistyö, jalkautuminen ja arkisiin kohtaamisiin perustuva ohjaus, ideointi- ja suunnittelutyö ovat luonnollinen osa toimintakulttuuriamme, jossa opiskelija on ytimessä. Tapaamisten ja ohjaustuokioiden ohessa syntyy ideoita, joita kokeillaan käytännössä avoimin mielin, usein olemassa olevien resurssien ääri rajoilla – välillä jopa talkootyönä.

Oppilaitoksemme suhtautuu hyvin myönteisesti henkilöstön kouluttautumiseen. Ammatillisiin erityisopettajanopintoihinkin on ollut mahdollisuus saada osa koulutuspäivistä palkallisina, mikä on kannustanut yhä useampia vahvistamaan osaamistaan. Ohjauksen asenneilmapiiri on periksi antamaton.

VAAOssa halutaan erityisen tuen opiskelijoidenkin saavuttavan omat tavoitteensa. Kokosimme erityisen tuen henkilöstön keskusteluihin nousseita aiheita lukuvuodelta 2019–2020 eli vaativan erityisen tuen erikoistumisopintojemme ajanjaksolta.

AMISREFORMI 2018 JA OPISKELIJOIDEN TUKIJÄRJESTELMÄT

Sipilän hallituksen kärkihankkeena toteutettiin 2015–2019 mittava ammatillisen koulutuksen lainsäädännön, tutkintojen ja painotusten uudistus, joka nimettiin Amisreformiksi. Sen myötä kaikille opiskelijoille mahdollistettiin joustavat, yksilölliset polut. Henkilökohtainen osaamisen kehittämisen suunnitelma laaditaan jokaiselle opiskelijalle. Tukijärjestelmän joustoa tarvitaan, jotta mm. alueelliset erot, kuten opiskelijan asuinpaikka ja välimatkat eivät aiheuta eriarvoisuutta.

Oppilaitoksen sijaintikunnassa, lähialueella asuville ja työpaikassa opiskeleville ei ole sinällään ongelmaa järjestää monipuolista, kokonaistilannetta huomioivaa viikko-ohjelmaa. Kun koulutusrintamalle tehdään muutoksia, olisi tärkeää huomioida myös kaikki etuus- ja tukiasiat joustamaan tarvittaessa yksilöllisen tilanteen ja opiskelupolun mukaan. Amisreformin alkuvaiheessa uusien käytäntöjen myötä ongelmia on ilmennyt mm. kuntoutusrahan, oppisopimusjaksojen ja koulumatkatuen kanssa.

KUNTOUTUSRAHA OPINTOJEN TUKIMUOTONA

Erityistä tukea opinnoissaan tarvitsevien opiskelijoiden opintojen rahoitus tapahtuu usein Kelan kuntoutustuella toisin kuin muilla opiskelijoilla, joiden tukimuotona on niin ikään Kelan maksama opintotuki. Vanhemman luona asuvan alle 19-vuotiaan toisen asteen opiskelijan opintoraha on 39,04 e/kk. Nuoren kuntoutusrahan oikeutettu voi sen sijaan saada jopa 800 e/kk arkipäivien (maanantai–lauantai) määrästä riippuen. Kuntoutusraha on siis varsin haluttu tukimuoto – ja yleisessä oppilaitoksessa opiskelijat ovat keskenään myös hyvin tietoisia tästä erosta.

VAAOssa kuntoutusrahalla opiskelee vuosittain jopa n. 100 opiskelijaa, yli puolet kaikista erityisen tuen opiskelijoista. Määrä kuvaa hyvin sitä, kuinka paljon vahvaa tukea tarvitsevia opiskelijoita oppilaitoksessamme opiskelee. Laaja-alaiset oppimisvaikeudet ja mielenterveyden haasteet ovat opiskelijoillemme yleisimmät kuntoutusrahan myöntämisen perusteet. Lääkärintalauksissa on usein vähintään kolme eri diagnoosia, jotka yhdessä sosiaalisen tilanteen kanssa määrittävät koordinaatteja tuen rakentamiseen opetuksen

käytäntöihin. Opiskelijoiden läheiset ovat usein avainasemassa, kun opiskelijoiden tuen tarvetta ja myös kuntoutusrahan myöntämisen perusteita arvioidaan. Toisen opiskelijan perhe osaa vaatia tutkimuksia ja tukea, kun toisen vanhemmat kieltäytyvät jyrkästi kaikenlaista erityiseksi määrittymistä ja sen vuoksi kieltävät myös tutkimukset. Oppilaitoksen erityisen tuen käytäntöjen näkökulmasta nuoren kuntoutusrahan maksuperusteet vaikuttavat joskus epäoikeudenmukaisilta – toinen opiskelija saa kuntoutusrahan, kun toinen, oppilaitoksen näkökulmasta varsin paljon ja monenlaista tukea tarvitseva opiskelija ei sitä saa.

Opiskelija näyttää olevan lähes aina oikeutettu kuntoutusrahan, kun hänellä on diagnoosista riippumatta B-lausunto psykiatrialta. Kuntoutusrahan käyttöä ei mitenkään seurata, ja raha saattaa opiskelijalta kulua joskus vapaa-ajalla tapahtuvaan toimintaan, mikä ei pedagogisesta näkökulmasta edistä opiskelukykyisyyttä (esimerkiksi rahan käyttö päihteisiin). Kuntoutusrahan maksun jatkumisen edellytyksenä on tutkinnossa edistyminen eli kertyneet osaamispisteet raportoidaan Kelalle säännöllisesti ja tavallaan näistä korvauksena opiskelija saa kuntoutusrahan jatkopäätöksen. Se toimii opiskeluun sitouttamisen keinona sekä motivoijana. Kuntoutusrahan maksamisen keskeytys tarvitaan välillä, jotta opiskelija tarttuu opintoihinsa uudelleen. Usein kuntoutusraha tukee perheen, koulun ja eri kuntoutustahojen välistä yhteistyötä. Näin pystytään varmistamaan opintojen eteneminen omalla suunnitelmalla.

Kuntoutusrahaa ei sen sijaan aina myönnetä, jos opiskelijalla on monia lieviä, päällekkäisiä haasteita. Hänellä ei syystä tai toisesta ole diagnoosia, mutta todella suuret haasteet opiskelussa hyvästä omasta panoksestaan huolimatta. Opiskelijan taloudelliset ongelmat voivat vaikuttaa opiskelun arkeen suuresti. Hankaluuden on valitettavasti ensin eskaloiduttava. Opiskelija joutuu kohtaamaan useita vaikeuksia eri elämänalueilla, jotta prosessi etenee. Kuntoutusrahalla opiskelevan eteen tehdään VAAOssa paljon töitä ilman lisäresursseja. Onkin oltava tarkkana, että erityisopetus jaksottuu kaikkien tukeen oikeutettujen kesken kutakuinkin oikeudenmukaisesti.

Monet opiskelijat, joilla on lievää kehitysvammaisuutta, jäävät edelleen tunnistamatta. Ylen uutisoinnissa kuntoutuslääkärin mukaan kouluissa pitäisi entistä useammin perehtyä siihen, mistä lasten ja nuorten oppimisvaikeudet johtuvat (Laakkonen 2020). Koulujen rooli tuen tarpeen tunnistamisessa on suuri, mutta käytävissä olevia resursseja on supistettu myös perusopetuksessa. Myös kuntien väliset erot palveluiden tuottajina ovat huomattavia. Jääkö säästöpainneissa oppimisvaikeuksia tutkimatta, jos oppilas on hiljainen ja kulkee huomiota herättämättä luokan mukana?

Ongelmia tulee säännöllisesti myös täysi-ikäisyydestä, jolloin moni terveydenhuollon keskeinen palvelu siirtyy aikuispuolelle. Täysi-ikäisyys on samaan aikaan kriittinen vaihe tutkinnon valmistumisessa. Oppilaitos jää yksin, kun opiskelijalle aiemmin keskeinen jaksamisen tukiverkko taustalla harvenee ja työntekijät vaihtuvat. Erityisesti olemme kohdanneet vaikeuksia niiden opiskelijoiden kanssa, joilla on autismin kirjon haasteita. Näiden opiskelijoiden opiskelun haasteet ovat kasvaneet, kun tutut tukitapaamiset ovat loppuneet ja opiskelijan harvat käynnit terveydenhuollossa ovat olleet lähinnä lääkityksen tarkistamisia. Täysi-ikäisyyden alkaessa opiskelija on joskus solahtanut kokonaan tukiverkon läpi ja osastohoitojaksoja on tarvittu tilanteen kriisiytyttyä. Kun tilanne ajoittuu opintojen valmistumisvaiheen paineiden kanssa, opiskelijan vointi on saattanut vaihdella rajustikin. Oppilaitoksen tutuksi tulleiden aikuisten rooli on merkittävä, kun opiskelija palaa osastojaksolta opintojen pariin.

KOULUTUSSOPIMUS, OPPISOPIMUS JA KUNTOUTUSRAHAN MAKSU

Ammatillisissa opinnoissa työelämässä oppiminen on keskeistä. Amisreformin myötä se on painottunut entistä vahvemmin ja monipuolisemmin. Kun opinnoita suoritetaan työpaikoilla, tarvitaan joko koulutussopimus (mm. opiskelijan vakuutusturvan vuoksi) tai palkallinen oppisopimus, joka vastaa määräaikaista työsopimusta. Oppisopimuksen joustava käyttäminen mahdollistui Amisreformin myötä. Oppisopimus onkin monella tavalla suositeltavaa ja siihen pääsy edistää hyvin myös myöhempää työllistymistä.

Oppisopimus on yleistynyt myös kesäopintojen ajalle. Oppisopimuksella on vaikutusta kuntoutusrahan maksuun. Perinteinen työssäoppimisen jakso koulutussopimuksella ei vaikuta kuntoutusrahan maksuperusteeseen, mutta palkallinen oppisopimus sen sijaan muuttaa tilannetta. Asia pitää muistaa selvittää etukäteen ja sovittaa yhteen Kelan maksaman kuntoutusrahan maksun kanssa, ettei takaisinperintää tule. Tähän opiskelija tarvitsee ohjausta ja neuvontaa. Täysi-ikäinen opiskelija tarvitsee vielä usein apua asiointiin, mutta huoltaja ei järjestelmien vuoksi pysty häntä tukemaan. Monelle laajasti tukea tarvitsevalle, kuntoutusrahaa saavalle opiskelijalle on todella merkittävää ja itsetuntoa vahvistavaa saada esim. kesän ajalle oppisopimuspaikka. Jos opiskelija on päässyt oppisopimukseen, Kelalta yllättäen tuleva kuntoutusrahan takaisinperintä oppisopimusjakson ajalta on opiskelijalle jätävä isku, jota hänen on varsin vaikea käsittää. Kelan ohjeistus tästä:

Voit työskennellä ja saada tuloja (palkka tai yrittäjän YEL/MYEL-tulot) opintojesi ohessa. Jos tulosi ylittävät lukukauden aikana tuloajan (keskimäärin 724 € / kk vuonna 2020), ylimenevä osa vähennetään kuntoutusrahastasi. (Nuoren kuntoutusrahan määrä 2020.)

Oppisopimuksen ajalta kuntoutusraha maksetaan työnantajalle. Tuloraja ei koske oppisopimuksesta maksettavaa palkkaa.

KOULUMATKATUEN EPÄKOHTA

Kela myöntää opiskelijalle koulumatkatukea kodin ja oppilaitoksen väliseen matkustamiseen. Säädösten mukaan opiskelijan kulkemisen pitää olla säännöllistä, vähintään 7 yhdensuuntaista matkaa viikossa (Koulumatkatuki 2020). Käytännössä tämä tarkoittaa, että opiskelijan pitäisi kulkea neljänä päivänä viikossa koulumatkatukeen oikeuttavia matkoja. Koulumatkatukeen oikeutetulle opiskelijalle ei siis ole mahdollista laatia viikko-ohjelmaa, jossa hän kävisi opiskelemassa työpaikalla kahtena päivänä ja oppilaitoksessa teoriaopinnoissa ja tehtäviä tekemässä kolmena päivänä viikossa. Opiskelijan voimavarat huomioiden edellä mainittu viikko-ohjelma edistäisi opintoja. Myös tästä on aiheutunut Kelan takaisinperintää.

ERITYISEN TUEN ERITYISEN MONIMUTKAISIA KÄYTÄNTÖJÄ

VAHVUUKSIEN JA TUEN TARPEEN TUNNISTAMISEN VAAKALAUDALLA

Opintojen edetessä ilmenee ajoittain tarvetta selvittää, mistä opiskelijan hyvinkin epäselvältä näyttäytyvässä tilanteessa on todellisuudessa kyse. Selvittelyprosessiin mahdollisine lähetteineen menee aikaa ja samalla tutkinnon pitäisi edetä, joten erityistä tukea toteutetaan täysimääräisesti, jopa ylikin. Tavallista on, että syyskaudella tehdään havaintoja perusopetuksen tehostetun tuen niveltietoja hyödyntäen, päivitetään opiskelijan ja huoltajan kanssa tukitoimia ja etenemisen seurantaa lisätään viikoittaiseksi.

Kevään alkaessa kysymykset kuitenkin yleensä lisääntyvät, paine oppilaitoksen tehokkaammille palveluille kasvaa ja opiskelijahuollon psykologin yhteistyö käynnistyy. Mikäli opiskelija suostuu yhteistyöhön, hän päätyy mahdollisesti erikoissairaanhoidon piiriin ja esimerkiksi Tampereen yliopistollisen sairaalan kehitysvammapoliklinikan selvityksiin. Opiskelu-aikaa saattaa kulua kaksi ja puoli vuotta, kunnes diagnoosi viimein tarkentuu. Lääkärin lausunnossa suositellaan usein erityisoppilaitosta tai opintojen mukauttamista, jotka

onkin jo otettu käyttöön. Erityisen tuen työtä on siihen mennessä tehty harvinaisemmin, mutta tutkinto ei ole edistynyt suunnitellusti. Selvityksiin perustuen voidaan todentaa, että opiskeltavan tutkinnon tavoitteet ovat olleet opiskelijalle epärealistiset, usein myös mukautettuina. Prosessi on raskas nuorelle. Opiskelijahuollon rooli on ollut kattava. Osalle opiskelijoista tilanteen selkiytyminen on ollut helpottavaa. Samalla yhteistyö muiden koulutuksen järjestäjien sekä kuntouttavien tahojen kanssa ratkaisujen etsimiseksi käynnistyy.

RESURSSIEN TARKOITUKSEN MUKAINEN SUUNTAAMINEN

Ydinosaamistason tavoitteisiin (tydyttävä T1 arviointi) keskittyviä pedagogisia ratkaisuja jo usean vuoden ajan kehitetty VAAOssa. Käytettävissä olevat erityisen tuen resurssit on näin saatu riittämään. Moni aiemmin esimerkiksi lukivaikeuden takia erityistä tukea yhteisissä aineissa tarvinnut opiskelija kykenee nyt suorittamaan suurimman osan kursseista ilman erityisiä tukitoimenpiteitä. VAAOn yhteisten aineiden opettajat ovat olleet aktiivisesti mukana kehittämässä mm. vaihtoehtoisia suoritustapoja. Kun jo perusopetuksessa toteutunut oikea-aikainen erityisopetus on antanut oppijalle riittävää perusosaamista, ymmärryksen omasta itsestä oppijana ja realistisen kuvan oppimisen pulmakohdista, on myös motivaatio kohdillaan. Opiskelija saattaa yltyä pienehköllä tuella vaikkapa äidinkielessä T1-tasolle perusopetuksen yksilöllisestä arvioinnista huolimatta. Yhteisten tutkinnon osien etenemisessä on apua siitä, jos jo yläkoulussa on vahvistettu ydintaitoja esimerkiksi matematiikassa. Pedagoginen yhteistyömme yläkoulujen opettajien kanssa on helpottanut opintojen etenemistä.

Varikko, rästäpaja ja Oppimesta toimivat VAAOn tukimuotoina. Varikolla ja rästäpajassa voi ohjattuna tehdä mm. kesken jääneitä opintoja, suorittaa ydinosaamisen (T1) tehtäviä sekä olla rauhoittumassa tai etsimässä omaa motivaatiota. Tukimuodot tarjoavat ohjausta myös perustuntityöhön ja verkkokurssien suorittamiseen. Oppimestassa ohjaus on painotettu pääosin tai kokonaan oman mukautetun tavoitteen mukaan opiskeleville sekä opintoihinsa vahvaa tukea tarvitseville. Vastaavia pedagogisia keinoja ja vaihtoehtoisia suoritustapoja on käytössä myös osalla VAAOn ammattialoista.

TYÖELÄMÄSSÄ OPPIMISEN ERITYISET HAASTEET

Vaativan erityisen tuen erikoistumisopintojen aikana olemme todenneet, että Valkeakosken ammattiopiston tarjoamat palvelut ja oppimisen tuki ovat käytännössä samanlaisia kuin ammatillisissa erityisoppilaitoksissa. Erona on

vain huomattavasti pienempi työntekijämäärä. Ammatillisessa erityisoppilaitoksessa ryhmäkoko on 8–12 opiskelijaa. Ryhmässä opettajan lisäksi toimii ohjaaja tai työvalmentaja ja ehkä useampi avustaja. Edellisinä lukuvuosina VAAOssa oli liiketalouden ja kaupan yksikössä 200 opiskelijalle yksi ohjaaja. Muilla aloilla ei ohjaajia ole ollut. Nyt syksyllä 2020 VAAO on saanut Opetushallituksen määräaikaisella lisärahoituksella kaksi ohjaajaa lisää.

Työvalmentajien ja ohjaajien tarve on suuri. Erityisesti työpaikalla tapahtuvan oppimisen tukemiseen tarvittaisiin apua. Yleisten oppilaitosten on selvitävä erityisen tuen perusresursseilla, pedagogisella kekseliäisyydellä, luovuudella ja ahkeruudella. Ammatillisissa opinnoissa opiskelija kohtaa väistämättä uusia, yllättäviäkin haasteita, joita ei perusopetuksessa ole tarvinnut kohdata. Opiskelijan tuen tarve näissä haasteissa on myös erilaista. Varsinkin henkilökohtaisen tuen ja ohjauksen ulottaminen työpaikoille on yleiselle oppilaitokselle suuri haaste. Käytössä on kännykät eri toimintoihin, mutta ne eivät korvaa sopivassa tilanteessa rinnalla kulkevaa ihmistä. Yhä useampi ns. tavallinenkin opiskelija tarvitsisi uuteen tilanteeseen sopeutumisessa tukea vierelleen, jotta työpaikalla opiskelu pääsisi jouheasti alkuun ja monilta jännittämisen tuomilta väärinymmärryksiltä ja harmeilta välttyttäisiin.

Opiskelijoita vastaanottavien työpaikkojen henkilöstöstä nimetyt työpaikkaohjaajat ovat valmistautuneet auttamaan, mutta heillä on myös oma työtehtävänsä hoidettavanaan. Työnantajien tulospaineet ovat kovat, joten opiskelijoiden riittävä tuki oppilaitoksen taholta työpaikalle olisi todella tarpeen. Työelämässä oppimisen paikkojen löytyminen ei ole helppoa ja työnantajien tarpeiden kuunteleminen ja opiskelijoiden tukeminen tekemään työnsä odotusten mukaisesti on todella olennaista, jotta tärkeät työssäoppimispaikat löytyvät jatkossakin.

Yhteisten tutkinnonosien integroiminen työpaikalla opiskeluun on myös oivallinen keino edistää oppimista ja osoittaa osaamista käytännön työtehtävissä. Osaamisen näyttämistä työpaikoilla on VAAOssa kokeiltu, mutta työ vaatii lisää paneutumista. Lukuvuodelle 2020–2021 on tähän varattu hiukan resursseja. Tämän lisäksi olisi tarpeen saada erityisen tuen opiskelijoille soveltuvien alueellisten koulutustyöpaikkojen koonti. Erityisesti tieto- ja viestintätekniikan perustutkintoon kaivataan erityyppisiä koulutustyöpaikkoja VAAOon. Alueelliset erot ja ajankohtaiset haasteet työmarkkinoilla ovat suuret. Koronakriisi aiheutti ja aiheuttaa lisähaasteita.

Yhteenvetona voimme todeta, että opiskelijat ovat alueellisesti epätasa-arvoisessa asemassa, sillä kuntien tavat toimia vaihtelevat. Hanke- ja projekti- muotoiset palvelut ovat avuksi, mutta tarjoavat tavallaan vain hetkellistä apua. Keskitetyistä palveluista on keskusteltu jo kauan, mutta tilanne on edelleen

yksilön ja oppilaitoksen näkökulmasta varsin sekava ja ohjautuminen soveltuviin palveluihin on ajoittain sattumanvaraista. Myös koulutusjärjestelmän segregoiva rahoitusmalli yleiseen ja vaativaan erityiseen tukeen koetaan koulutusjärjestelmän muutosten myötä epäoikeudenmukaiseksi yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa, sillä aito inklusiivisuus toteutuu vain riittävien ja joustavien resurssien kautta.

Kokemuksemme mukaan VAAOssa pystytään tuloksekkaasti luotsaamaan vaativankin erityisen tuen opiskelijaa. Pohjatyötä tehdään usein pitkälti, mutta välillä vaativan erityisen tuen opiskelija päätyy valmistumaan ammatillisesta erityisoppilaitoksesta. Kivijalka hahmottuu, kun opiskelijan vahvuudet ja ammattialan tavoitteet kohtaavat, jolloin myös työllistymisen näkymiä alkaa hahmottua. Tuki rakentuu, kun oppilaitoksen toimintakulttuuri on myötämielinen erityisen tuen kehittämiseen. Erityisen tuen käytännön toteuttajien yhteinen uudisraivaajahenkinen tahtotila tarvitaan polttoaineeksi. Opiskelijan vierellä kulkevaa ihmistä eivät tekniset välineet voi korvata. Opiskelijan polun rakenteisiin olisi saatava myös katto valmiiksi, sillä ”harjakaisvaiheessa” on turhauttavaa luovuttaa rakennus uudelle urakoitsijalle.

ASIAANTUNTIJUUTTA EVÄSREPUSSA

Osallistuminen vaativan erityisen tuen erikoistumisopintoihin antoi meille työparina kaivattua yhteistä aikaa omien ihmettelynäiheiden ja haasteiden äärelle, sillä harvemmin on ollut mahdollisuus päästä yhtä aikaa alan tapahtumiin. Saimme teoriakatsausten lisäksi tilaisuuden tutustua useisiin oppilaitoksiin, palveluntuottajiin, koulutusjärjestelmään, ammattiryhmiin sekä ihmisiin, joiden kanssa sai pohtia, hämmästellä ja vertailla eri toimintamalleja, oppimisympäristöjä ja saada ahaa-elämyksiä. Saimme opiskelijaryhmänä jakaa yhteisiä, pieniäkin ilon hetkiä. Oma arki on helposti ongelmakeskeinen, joten ulkopuolisten silmin hahmottuu paremmin oman oppilaitoksen onnistuneet ratkaisut. Niistä olemme vaativan erityisen tuen erikoistumisopintojen aikana iloisesti yllättyneet.

Reppuumme jäi muhkea saalis aineistoja, uusia verkostoja ja kontakteja. Näitä hyödynnämme erityisen tuen tiimissä kohdatessamme yhä uusia ratkaistavia tilanteita. VAAOn tehtävä on kouluttaa osaajia työelämään ja yhteiskuntaan. Toimintaperiaattemme eli arvomme ovat vastuullisesti yhdessä, asiakaslähtöisesti, ammattitaidolla ja osaamista kehittäen (Valkeakosken ammattiopiston koulutushaku. 2020).

Vaativan erityisen tuen erikoistumisopinnoista jäi kokemus meidän, yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa työskentelevien, äänten kuulluksi tulemisesta. Toiveenamme on, että tuo ääni vahvistuu ja kantaa eteenpäin.

LÄHTEET

Ellilä, T. 2019. Pitkäaikaistyöttömissä on diagnosoimattomia kehitysvammaisia – Monia pallotellaan turhaan, vaikka testit voisivat auttaa. Aamulehti 22.9.2019, A12-A13.

Koulumatkatuki. 2020. Kelan verkkosivut. Viitattu 12.5.2020. <https://www.kela.fi/koulumatkatuki>.

Laakkonen, J. 2020. Sonja Koskelo sai tietää vasta aikuisena olevansa kehitysvammaisen – tuhannet lievät kehitysvammat jäävät pimentoon. Artikkelin YLE uutiset -verkkosivulla 14.3.2020. Viitattu 4.8.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11251794>.

Nuoren kuntoutusrahan määrä. 2020. Kelan verkkosivut. Viitattu 12.5.2020. <https://www.kela.fi/kuntoutusraha-maara-ja-maksaminen>.

Opintopolku 2020. Jatkuva haku. Viitattu 12.5.2020. <https://opintopolku.fi/wp/ammattillinen-koulutus/jatkuva-haku-ammattilliseen-koulutukseen/>.

Strategia 2018–2021. Valkeakosken ammattiopiston verkkosivut. Viitattu 10.8.2020. <https://vaao.fi/vaao/valkeakosken-seudun-koulutuskuntayhtyma/strategia-2014-2017/>.

Valkeakosken ammattiopiston koulutushaku. 2020. VAAOn verkkosivut. Ammatti- ja erikoisammattitutkinnot, lyhyt- ja täydennyskoulutus. Viitattu 12.5.2020. <https://vaao.fi/koulutus>.

JÄRJESTÖJEN ROOLI TYÖLLISTYMISEN TUEN ANTAJANA – CASE PALKKAAMO

Simo Klem, Anne Korhonen & Kaija Ray

Erityistä tukea työllistymiseensä tarvitsevilla on mahdollisuus löytää omaan tilanteeseensa apua myös järjestöjen kautta. Monilla vammais- ja potilasjärjestöillä on omia työllisyysasiantuntijoita ja niissä on kehitetty myös runsaasti erilaisia ohjaus- ja valmennuskäytäntöjä. Järjestöt tekevät mittavaa edunvalvonta-, kehittämis-, kouluttamis- ja palveluntuotantotoimintaa erityistä tukea tarvitseville henkilöille julkisen palvelujärjestelmän rinnalla.

Tukea, tietoa ja opastusta järjestöistä voi saada työllistymisen kysymyksiin niin ammattilainen kuin tukea tarvitseva henkilö itse. Järjestöjen toiminta voi olla esimerkiksi neuvontaa, vertaistukea, työ- ja toimintakykyä vahvistavaa toimintaa, valmennusta, ohjausta, koulutusta tai toimialan ja palvelujen kehittämistä tai vaikuttamistoimintaa.

Keskitymme tässä artikkelissa lähinnä sosiaali- ja terveysalan järjestöihin. Järjestöillä tarkoitamme laajaa kolmannen sektorin kenttää, jolla on moninainen rooli erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden työllistymisen tuessa aina matalan kynnyksen vertaistuen antajasta liiketoiminnalliseen palvelujen tuottajan ja kehittäjän rooliin. Artikkelin lähtökohtana on virallinen palvelujärjestelmämme, jonka kautta rakenteet ja lainsäädäntö määrittyvät. Se vaikuttaa myös eri toimijoiden rooleihin ja asemaan monialaisessa yhteistyössä ja sen rakentamisessa.

Yhtenä käytännön esimerkkinä järjestöjen kehittämis-, tuki- ja vaikuttamistoiminnasta on artikkelin lopussa esitelty Kehitysvammaliiton Palkkaamotoiminta, joka edistää kehitysvammaisten nuorten palkkatyöllistymistä sekä tuloksellisen työhönvalmennuksen juurtumista kuntien vammaispalveluihin.

SUOMALAISEN PALVELUJÄRJESTELMÄN RAKENNE

Työllistymisen edistämisestä on Suomessa laaja yksimielisyys, mutta keinoista ollaan usein eri mieltä. Erityistä tukea tarvitsevien, vammaisten ja osatyökykyisten ihmisten työllistymiseen liittyvät palvelut on mielletty ensisijaisesti sosiaali- ja terveysministeriön alaisiin kuntien järjestämiin palveluihin ja ei-vammaisten palvelut taas työ- ja elinkeinoministeriön alaisiin työvoimapalveluihin. Viime vuosina käynnissä olleiden eri hallitusten rahoittamat kärkihankkeet ovat hie- man valottaneet eri ministeriöiden hallinnonalojen yhteistyön merkitystä, sillä

monilla pitkäaikaistyöttömillä on todettu olevan työ- ja toimintakyvyn haasteita, kun taas usea vammaisen henkilö on työn mukautuksin täysin työkykyinen.

Myös opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnon alainen koulutussektori kuuluu olennaisesti virallisen palvelujärjestelmän rakenteisiin. Sillä on vahva rooli osaamisen takaajana työllistymisessä. Ministeriöiden lisäksi valtionohjauksessa toimivat kunnat, joilla on monia lakisääteisiä velvollisuuksia työllistymiseen tukemisessa ja ohjaamisessa. Palvelujärjestelmän keskeisiä toimijoita ovat myös TE-toimistot, työvoiman palvelukeskukset, Kela ja eläkevakuutusyhtiöt sekä sosiaali- ja terveystalouden järjestöt.

Suomalaista palvelujärjestelmää on kuvattu niin sosiaaliturvan kuin työllisyyden hoidon kannalta vaikeaselkoiseksi, pirstaloituneeksi ja siiloutuneeksi. Järjestelmä on kehittynyt pitkän ajan kuluessa, ja ihmisten moninaisissa tilanteissa sitä on tarvittaessa paikattu ja kehitetty paremmin toimivaksi. Palvelujärjestelmämme on periaatteessa hyvin kattava ja palveleva kokonaisuus, sillä Suomessa on pitkään noudatettu universaaliuden periaatetta, joka tarkoittaa julkisten palveluiden jakoa tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden periaatteilla kansalaisille (Julkunen 2017, 35). Siitä huolimatta moni tukea tarvitseva löytää itsensä järjestelmän aukkokohdista, sillä ihmisen tuen tarve usein ilmenee monella eri elämän osa-alueella.

Palvelujärjestelmän toimimattomuus näyttäytyy selkeimmin eri sosiaaliturvamuotoja yhdisteltäessä, kuten pyrittäessä eläkkeeltä työhön, osa-aikatyön muodoissa tai yhdistettäessä sekä eläke- että työtuloja. Koulutusjärjestelmän puolella tämä näkyy erityisesti joko siirtymävaiheissa, kuten opinnoista töihin siirryttäessä tai tilanteissa, joissa henkilöllä on samanaikaisesti monenlaista tuen tarvetta eri palvelujärjestelmän osista, kuten vammais-, sosiaali- ja työllisyyspalveluista.

Vammaisten ja osatyökykyisten henkilöiden näkökulmasta palvelujärjestelmän haasteena työllistymisen tukemisen kannalta on se, että heidän työllistymistään tuetaan ensisijaisesti kuntoutuksen keinoin eikä aktiivisen työvoimapolitiikan menetelmin. Tällöin haaste on juuri henkilön työllistyminen. Vammaiset henkilöt jäävät usein palvelunkäyttäjän asemaan, ja he saavat tukea arjen toimintakyvyn tukemiseen työllistymisen taitojen sijaan. Sosiaali- tai vammaispalveluista ei usein ole siltaa työllisyyspalveluihin, jossa tarvittavaa osaamista olisi, ja eri hallinnonalojen välinen yhteistyö ei ole aina henkilön palveluntarpeen kannalta saumatonta.

Järjestelmän pirstaleisuus näkyy myös osittain vakiintumattomana termistönä. Alan toimijoidenkin keskuudessa käsitteet vaihtelevat. Puhutaan vammaisista, osatyökykyisistä, haastavassa työmarkkina-asetmassa olevista henkilöistä, erityistä tukea tarvitsevistä, eikä läheskään aina ole yksiselitteistä

ymmärrystä siitä, keitä missäkin tilanteessa lopulta tarkoitetaan. Tämä voi hidastaa palvelujen ja tukimuotojen kehittämistä varsinkin silloin, kun pitää huomioida jokin tietty taustalla oleva laki tai etuusmuoto.

JÄRJESTÖJEN ASEMA JA ROOLI PALVELUJÄRJESTELMÄN TUKENA

Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on erilaisia rooleja virallisessa palvelujärjestelmässä. Osa toimii lähes vapaaehtoisperiaatteella, osalla on omaa palveluntuotantoa ja pieni osa toimii kehittäjä- ja asiantuntijaorganisaatioina. Järjestöjä on paikallisyhdistyksistä valtakunnallisiin liittoihin. Osa järjestöistä keskittyy yhden kohderyhmän asioiden kehittämiseen ja osa laajemman tuen tarpeen henkilöiden asioihin.

Viime vuosien sote- ja maakuntauudistusten pyönteissä järjestöjen asemasta käytiin vilkasta keskustelua ja se jatkuu edelleen. Keskustelun ytimessä on ollut järjestöjen osallistumismahdollisuus uusien rakenteiden suunnitteluun ja käyttöönottoon. Tämän toteutumisessa on ollut isoja vaihteluja eri puolilla Suomea. Keskenäinen soteuudistus herättää vielä monia kysymysmerkkejä järjestöjen asemasta ja roolista erityisen tuen henkilöiden palveluissa.

Järjestöjen asema on kaksijakoinen. Toisaalta ne pystyvät matalan hierarkiansa avulla nopeasti kehittämään ja järjestämään tarpeen mukaisia toimintoja ja tukimuotoja kohderyhmilleen. Samaan aikaan niiden on kuitenkin varsinkin rahoitussyistä huolehdittava, etteivät ne paikkaa toiminnoillaan virallisen palvelujärjestelmän puutteita. Määritelmällisesti järjestöjen tulisi olla kolmas sektori, joka tukee ensimmäistä ja toista sektoria eli virallista palvelujärjestelmää ja yksityistä sektoria.

Yksi järjestökentän päärahoittajista on Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA. Se on sosiaali- ja terveysministeriön koordinoima itsenäinen toimija, joka vastaa Veikkaus Oy:n pelituottojen jakamisesta sosiaali- ja terveysalan järjestöille. Kuten edellä on jo mainittu, osa järjestöistä toimii myös palveluntuottajana mm. työllistymispalveluissa. Tällöin järjestöjen palveluntuotanto täytyy olla yhtiöitetty ja erillinen osa mahdollista STEA-rahoitteista edunvalvonta-, kehittämis- ja vaikuttamistoimintaa.

Järjestöjen pohja on kansalaislähtöisyydessä, vaikka monet järjestöt toimivatkin nykyään hyvin ammattimaisesti. Tästä syystä varsinkin kuntien kanssa tehtävä yhteistyö on ensiarvoisen tärkeää. Toimijoiden välisen työnjaon olisi oltava mahdollisimman selkeä siten, ettei järjestöjen resursseja hyödynnetä väärällä tavalla paikkaamaan vaikkapa kuntien taloudesta johtuvia haasteita tai virallisen palvelujärjestelmän puutteita.

JÄRJESTÖJEN VAHVUUDET

Erityisesti sote-järjestöistä potilas- ja vammaisjärjestöjen toiminnan ydin on jonkin sairauden, vamman tai sosiaalisen haasteen ympärillä. Järjestö on perustettu ajamaan jonkin tietyn haavoittuvan ryhmän asiaa. Jäsenistön ikähaarukan mukaan toiminnassa voi olla työllistymistä tai työssä pysymistä tukevaa toimintaa. Osa sote-järjestöistä on tehnyt tietoisin linjauksen keskittyä yleiseen edunvalvontaan, kuten yhteiskuntaan osallistumista mahdollistavien arjen palveluiden saatavuuteen. Työhön tukeminen ja siihen keskittyminen on usein jäänyt taka-alalle.

Työn merkityksen huomioiminen näyttää kuitenkin olevan kasvussa Vatesäätiön ja Kehitysvammaliiton kokemusten mukaan. Järjestöjen kohderyhmä seuraa yleistä yhteiskunnan kehityskulkua; työn merkityksellisyydestä ja perusoikeudesta puhutaan, ja ihmiset haluavat toteuttaa itseään vammasta tai sairaudesta huolimatta. Tämä on tuonut työllistymisen kysymykset monen järjestön työn sisältöihin.

Järjestöjen vahvuus on, että ne tuntevat jäsenkuntansa. Siksi ne ovat jäsentensä tukemisen lisäksi erittäin hyviä asiantuntijoita kuvaamaan esim. sairaudesta johtuvat haitat, mutta myös ratkaisut, millä keinoin tai tukimenetelmin haittoja voi lieventää ja poistaa. Erityistä tukea tarvitsevan tai vammaisen henkilön elämä ja arki ei määri pelkän sairauden tai vamman kautta – se on paljon muutakin. Hyvä esimerkki tästä ovat vammaiset yrittäjät. Heillä on samat haasteet kuin muillakin yrittäjillä, ja vain harva asia yrittäjyyden haasteista johtuu itse asiassa vammasta tai sairaudesta.

Vammaisilla henkilöillä on Suomessa yleisesti hyvä koulutustaso, joten siitä ei työllistyminen usein jää kiinni. Usein heiltä puuttuu käytännön työelämäkokemus, mikä hidastaa työllistymistä. Koulutuksessa vammaisten henkilöiden työelämäjaksot järjestetään usein vieläkin oppilaitosympäristössä, vaikka työelämä on kaikkien kannalta paras oppimisympäristö. Näin käytännön työelämätaidot voivat jäädä kehittymättä. Työllistymisen esteenä saattavat vaikuttaa myös sosiaaliturvajärjestelmän yhteensovittamisen ongelmat. Usein eläkkeen, asumistuen ja tulojen yhteensovittaminen aiheuttaa kannustinloukkoja, jolloin työn tekeminen ei välttämättä ole kannattavaa. Järjestöt ovat pyrkineet vaikuttamaan yhteisesti näihin tilanteisiin sekä antavat henkilöille itselleen sekä ammattilaisille tukea, neuvontaa, koulutusta ja tietoa.

JÄRJESTÖISTÄ TIETOA JA OHJAUSTA TYÖELÄMÄASIOISSA

Järjestöt kehittävät myös uusia menetelmiä työllistymisen tueksi. Tätä työtä tehdään usein hankkeiden kautta, sillä yleensä järjestöjen yleisresurssit ovat melko pieniä. Hankkeissa tehtävä kehittämistyö istuu myös hyvin järjestöjen toimintaan. Ne ovat ketteriä toimijoita mukautumaan kohderyhmänsä tarpeisiin, ja toisaalta niillä on kokemustietoa erityistä tukea tarvitsevien tai vammaisten ihmisten tarpeesta. Pieninä toimijoina ne tarvitsevat ympärilleen hyvät kumppanit, jotta toiminnoilla olisi mahdollisuus juurtua osaksi pysyviä rakenteita. Oppilaitokset toimivat usein järjestöjen kumppaneina juuri kehittämishankkeissa.

Osa järjestöistä tekee suoraa asiakastyötä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa, ja osa vaikuttaa välillisesti tukemalla asiakastyötä tekevien ammattilaisten tietoa ja osaamista. Monessa vammaisjärjestössä toimii työllisyysasiantuntijoita, joilla on erityistä osaamista henkilöiden tuen tarpeesta, mutta myös monista ratkaisuista vammaisten henkilöiden työllistymisen tuessa. He tekevät laajalti yhteistyötä työnantajien, TE-hallinnon, Kelan, alueellisten työllistymistä edistävien monialaisten yhteispalvelupisteiden eli TYPien, ohjaamojen ja kunnan sosiaali- sekä vammaistyön kanssa. Heihin voi ottaa yhteyttä niin henkilö itse kuin ammattilainen. He tukevat ja neuvovat eri tilanteissa sekä ohjaavat, mistä tukea voi saada virallisessa palvelujärjestelmässämme.

Työllisyysasiantuntijat tekevät keskitetysti myös yhteistä vaikuttamistoimintaa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden työllistymisen kysymyksissä. Monissa lain valmisteluissa heihin otetaankin yhteyttä hyvien ratkaisujen kertojana, mutta myös haastavien tilanteiden kartoittamisessa.

TUKEA TYÖLLISTYMISEEN

Järjestöjen vahvuuksia on myös ohjaus- ja valmennusosaaminen. Järjestötoimijat ovat tottuneet työskentelemään monin tavoin haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kanssa, joiden tuen tarpeet vaihtelevat tai ongelmat ovat kasautuneet pitkän ajan kuluessa. Järjestöissä on kehitetty työtapoja, joiden avulla päästään pureutuman niin henkilön kokonaistilanteen arviointiin kuin siihen, miten ongelmien vyyhtiä päästään purkamaan.

Järjestöjen käytännössä myös vertaistuki yhdistyy usein ammattilaisen ohjaajan tai valmentajan apuun. Juuri tämän yhdistelmän asiakkaat kokevat usein auttavan heitä kaikkein parhaiten. Järjestöissäkin on alettu viime aikoina kehittää erilaisia digitaalisia välineitä hyödyntäviä tukimuotoja, mutta

arvokkaimmaksi koetaan edelleen rinnalla kulkeminen, henkilökohtainen kohtaaminen.

Järjestöt toimivat myös itse työllistäjinä. Tavallisimmin järjestöön työllistytään palkkatuen avulla, mutta myös hankkeisiin on palkattu jonkin verran kokemusasiantuntijoita. He toimivat myös mm. vertaisryhmien vetäjinä tai sopeutumisvalmennuksessa sekä ovat puhujina tilaisuuksissa tai mukana kehittämistyössä tuoden oman kokemuksensa ja tarpeensa esille palveluissa. Myös ohjaus- ja valmennustehtäviin työllistytään.

Järjestöjen yhteydessä saattaa toimia esim. osakeyhtiömuotoinen yritys, jolloin henkilö voi edetä työllistymisessään järjestön sisällä olevista työtehtävistä yrityksen puolelle ja sieltä edelleen kohti avoimia työmarkkinoita. Eteneminen tapahtuu oman työkyvyn ja osaamisen karttumisen myötä. Hyvin yleistä on työskentely järjestöjen tuotannollisissa tehtävissä, kuten alihankintatehtävissä. Mahdollista on myös siirtotyö, jossa työ aloitetaan palkkatuella järjestössä, ja työelämätaitojen karttuessa siirrytään yksityisen työnantajan palvelukseen. Tämä voi olla työnantajalle kevyempi tapa työllistää tukea tarvitseva henkilö.

JÄRJESTÖT OSANA MONIALAISTA YHTEISTYÖTÄ

Oppilaitosten kannattaa tehdä yhteistyötä järjestöjen kanssa. Järjestöillä on tietämystä oppimisen tuesta, apuvälineistä sekä tuen tarpeen vaikutuksista opinnoissa etenemiseen ja työllistymiseen. Järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat ovat hyviä kumppaneita, kun tarvitaan erilaisia oppimisympäristöjä tai muita oppimisen tuen käytännön järjestelyjä. Monet järjestöjen omat toiminnat antavat mahdollisuuden näyttää omaa osaamista, jonka oppilaitos voi sitten virallisesti tunnustaa tutkinnon osasuorituksena. Tästä on tullut viime vuosina paljon hyviä esimerkkejä mm. Valtakunnallisen Työpajayhdistyksen (nyk. Into ry.) Työpajatoiminnan opinnollistaminen -hankkeessa (OKM 2018–2019).

Erytisoppilaitoksista on mahdollisuus saada apua niin opiskelijoiden ohjaukseen kuin verkostotyöhön silloin, kun apua tarvitaan erityisen tuen tarpeessa olevien opiskelijoiden työllistymisen edistämiseen. Nämä oppilaitokset muodostavat oman verkostonsa, ja niiltä on mahdollista saada erilaisia asiantuntijapalveluita. Kun erityistä tukea tarvitseva opiskelija opiskelee tavallisessa oppilaitoksessa, on usein hyvä muodostaa monialaista verkostoa eri toimijoista opiskelijan tilanteen ympärille.

Ohjaamoissa on osaamista kohdennetusti alle 30-vuotiaille liittyen asumisen, terveyden ja sosiaalityön kysymyksiin. Opiskelijoita voi ohjata ottamaan itse yhteyttä Ohjaamoihin tai mennä yhdessä tutustumaan erilaisissa pulma-

tilanteissa. Ohjaamoja on tällä hetkellä Suomessa jo noin 70, joten ovat ne myös paikallisesti hyviä kumppaneita.

Edelleen järjestöt voivat olla tässäkin yhteydessä yksi kontakti, josta opiskelija voi saada esimerkiksi vertaistukea omaan tilanteeseensa. Monilla isoimmilla järjestöillä on paikallisyhdistyksiä, jotka ovat matalan kynnyksen kohtaamisen ja tuen paikkoja.

Erityisoppilaitokseen opiskelemaan hyväksytty opiskelija puolestaan usein muuttaa eri paikkakunnalle opiskelemaan ja kun opintojen päätyminen lähe-nee, oppilaitoksessa järjestellään muuttoa takaisin kotikuntaan. Tällöin yhteis-työ kotikunnan sosiaali- ja vammaispalveluiden kanssa, työllisyyspalveluiden ja ohjaamoiden kanssa sekä monesti tukea antavan järjestön kanssa on erityisen tärkeää erityistä tukea tarvitsevan tulevaisuuden kannalta sekä arjen hallinnan että työllistymisen kysymyksissä.

Järjestöjen ja oppilaitosten yhteistyö on viime vuosina lisääntynyt. Se on yksi osoitus verkostomaisen työtavan kehittymisestä. Osaamme paremmin nykyisin etsiä ympärillemme ne – myös järjestöjen – ammattilaiset, jotka ovat tukea tarvitsevien opiskelijoiden apuna. Tässä on kuitenkin edelleen työtä tehtävänä, sillä tietämys eri toimijoista ja heidän roolistaan vaihtelee suuresti alueittain.

Verkostot eivät synny itsestään, vaan niiden rakentaminen, ylläpitäminen ja johtaminen edellyttää osaamista ja resursseja. Järjestöt ovat puolueettomia ja niillä on usein selkeä etu puolellaan virallisen palvelujärjestelmän ja yksityisten palveluntuottajien sekä omaisten ja palvelunkäyttäjien yhteistyön riippumattomina osapuolina. Koska resurssit ovat pienet, järjestöjen on muutenkin pitänyt etsiä itselleen erilaisia kumppaneita ja niiden kautta oppilaitokset voivat löytää yllättäviäkin omaa työtä sekä opiskelijoiden etua edistäviä tahoja.

YHTEENVETO

Työelämä on murroksessa, ja uusia työtehtäviä syntyy sekä vanhoja katoaa. Oli työelämä jatkossa sitten minkä näköistä tahansa, oppilaitosten ja järjestöjen välinen yhteistyö voisi olla hedelmällistä erityisesti siitä näkökulmasta, millaisia tuen tarpeita syntyy nimenomaan muuttuvan työelämän kannalta ja miten tuki organisoidaan.

Luomme työelämää yhdessä. Meillä on omat käsityksemme siitä, millaisia tekijöitä työelämä haluaa, mutta erityisen tuen kannalta on pohdittava, mitä ja miten eri vahvuuksia sekä osaamisia voidaan hyödyntää. Henkilön voi olla hankala sanoittaa omaa osaamistaan, ja järjestöissä puolestaan osataan hyödyntää tekemällä oppimista ja toiminnallisuuden eri muotoja, jotka voivat

antaa oppilaitoksille arvokasta lisäarvoa sekä tietoa henkilön kyvykkyydestä ja osaamisesta. Opiskelijoille annettavan tuen kannalta on oleellista pyrkiä hahmottamaan kokonaiskuvaa siitä, miten eri toimijat palvelujärjestelmässämme nivoutuvat yhteen ja mitä mahdollisuuksia monialainen yhteistyö voi tarjota sekä ammattilaiselle että opiskelijalle.

Järjestöjen kokonaisvaltainen työote hyödyntää juuri monialaista yhteistyötä. Järjestöissä saattaa olla paras kokonaiskuva henkilön tilanteesta silloin, kun tukiverkosto ja myös tieto on usein hajaantunut eri puolille palvelujärjestelmää. Tämä kannattaa nähdä lisäarvona, mutta vastuuta henkilön kokonaistilanteesta ei saisi kasata ainoastaan järjestöille. Niillä ei ole virallista mandaattia toimia koordinoivana tahona, vaan olla virallista palvelujärjestelmä täydentävä ja tukeva yhteistyötaho.

ESIMERKKI JÄRJESTÖJEN ROOLISTA TYÖLLISTYMISEN TUEN ANTAJANA – CASE PALKKAAMO

Kehitysvammaliiton Palkkaamo on esimerkki siitä, mitä valtakunnallinen vammaisjärjestö voi pienillä resursseilla tehdä kehitysvammaisten ihmisten työllistymisen edistämiseksi. Liiton historiassa työllistymisen edistäminen on ollut pitkään yksi kärkiteemoista; vuosia on edetty hankkeesta hankkeeseen, opittu edellisistä ja hiottu seuraaviin tuloksellisimpia toimintatapoja. Näin on päästy tutkimaan, mitä pienillä resursseilla kannattaa tehdä, jotta saa valtakunnallisesti mahdollisimman suuren vaikuttavuuden. Myös rahoitusmuoto on ohjannut vaikuttavuuden maksimointiin. Rahoitushakemuksissa STEAlle on jouduttu vuosittain perustelemaan valitut toimintatavat ja raportoimaan niiden tuloksellisuus. Tästä hankkeiden jatkumosta on hioutunut tämän päivän Palkkaamo.

Palkkaamon kulmakivenä on jo 1970–1980-luvuilla Yhdysvalloissa kehitetty tuetun työllistymisen työhönvalmennuksen menetelmä, joka on tutkitusti tehokkain tapa tukea erityistä tukea tarvitsevia ihmisiä työsuhteiseen työhön. Menetelmä kehitettiin alun perin mielenterveyskuntoutujien työllistymisen tueksi, mutta pian havaittiin, että se on tuloksellisin tapa auttaa myös mm. kehitysvammaisia ihmisiä työelämään.

OPPIA JA TIETOA HANKKEISTA

Kehitysvammaliitto on eri hankkeissaan pyrkinyt levittämään ja juurruttamaan tuetun työllistymisen menetelmää Suomessa jo 1990-luvun puolesta välistä lähtien: Tukijoukko (1998–1999), Opinnoista työelämään (2001–2004), Työtä

tekijöille (2008–2010), Monenlaisia tuloksetekijöitä (2012), Kehitysvammaiset ihmiset töihin eli KIT (2013–2016) ja Palkkaa mut (2017–2018). Palkkaamo on näiden hankkeiden jatkumona päässyt toimimaan vuoden 2019 alusta lähtien STEAn kohdennetulla, vakinaisella toiminta-avustuksella.

Hankkeista on opittu muun muassa, että nykyisessä palvelujärjestelmässä kehitysvammaisten ihmisten työllistymisen tuki kannattaa rakentaa osaksi kunnan vammaispalvelua, kuten esimerkiksi Helsingissä ja Vantaalla on tehty. Kansalaisten työllistymisen tuen ensisijainen vastuutaho eli TE-toimi ei pysty yksinään tarjoamaan sellaista erityistä tukea, jota kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat työllistyäkseen. Esimerkiksi julkisena työvoimapalveluna toteutettava työhönvalmennus on määräaikainen palvelu, joka ei nykyvuotoisena vastaa kehitysvammaisten henkilöiden jatkuvan tuen tarpeeseen eli siihen tarpeeseen, että työhönvalmentaja on aina tarvittaessa henkilö- ja työnantaja-asiakkaan käytettävissä esimerkiksi työnkuva- tai työolosuhde- muutosten yhteydessä ja että työhönvalmentaja seuraa tukikäytien avulla henkilöasiakkaansa työsuhteen ja työskentelyn käännteitä. Kehitysvammaisten ihmisten työllistymisen tukeminen onkin jäänyt lähes yksinomaan kuntasektorin harteille. Tämän vuoksi heidän työllistymismahdollisuutensa ovat hyvin erilaiset eri puolilla Suomea.

TYÖHÖNVALMENNUS OSAKSI KUNTIEN VAMMAISPALVELUJA

Työhönvalmennuksen menetelmien tuominen kuntien vammaispalveluihin on havaittu kehittämistoiminnan tärkeimmäksi kärjeksi. Tämän teeman sisällä on käytännössä huomattu, että erityisesti kannattaa panostaa kehitysvammaisten työnhakijoiden työnhakuvalmennukseen sekä yritysten ja muiden työnantajien kontaktointiin. Näistä kumpikaan ei kuulu luonnostaan sosiaalihuollon toimintaan, joten niihin kannustaminen ja opastaminen on kehittämistoiminnassa erityisen tärkeää. Palkkaamon ydintoiminnoiksi ovat siten valikoituneet valtakunnallisen työhönvalmennuksen verkoston kokoaminen ja koordinointi, vertaisryhmäohjaajien verkkokurssin tarjoaminen sekä aktiivinen työnantaja-kontaktointi.

Palkkaamo koordinoi kuntien kehitysvammahuollon valtakunnallista työhönvalmennuksen verkostoa, jonka juuret ovat Palkkaa mut -hankkeen verkostossa. Verkoston päätehtävät ovat työhönvalmennuksellisen työotteen osaamis- ja taitopohjan vahvistaminen ja sen toteuttamiseen rohkaisu sekä toiminnan yhteinen kehittäminen. Palkkaamon kumppaniverkostossa on tällä hetkellä neljä kuntayhtymää, yhdeksän suurta kaupunkia (mukaan lukien kuntayhtymien keskuskaupungit), kolme alueellista kehitysvammaisten ihmisten

työllistymisen edistämiprojektia, yksi alueellinen erityisammattioppilaitosten valmentajien verkosto, yksi valtakunnallinen erityisammattioppilaitos sekä yksi paikallinen palveluntuottaja. Toimintaan kutsutaan säännöllisin välein mukaan uusia muutokseen halukkaita kaupunkia, kuntayhtymiä ja mahdollisesti myös maakuntatason toimijoita.

Kumppaniorganisaatioista Palkkaamon työhönvalmennuksen verkostossa on mukana asiakastyöntekijöitä, ohjaajia ja valmentajia. Verkosto kokoontuu tavallisesti kolmesta neljään kertaan vuodessa, ja tavoitteena on tuloksellisen työhönvalmennuksen laatukriteerien mukaisen valmennustoiminnan juurruttaminen osaksi alueiden ja organisaatioiden työllistymisen tukipalveluja.

OSAAMISEN TUKEA ERI TOIMIJOILLE

Palkkaamo tarjoaa kumppaniorganisaatioille kehitysvammaisten työnhakijoiden vertaisryhmäohjaajien verkkokurssia, joka kehitettiin Palkkaa mut -hankkeessa. Verkkokurssille osallistuvat vertaisryhmien ohjaajat eli työhönvalmentajat ja heidän ohjaamiensa ryhmien kehitysvammaiset nuoret. Vertaisryhmissä tutustutaan työelämään, työpaikkoihin, työn hakemiseen ja työllistymisen tukipalveluihin. Nuorten kanssa käydään TE-toimistossa, tehdään työpaikkavierailuja ja valmistetaan työunelmakartat, ansioluettelot ja portfolioit. Nuoret ovat mukana toiminnassa vahvasti ja näkyvästi verkkokurssin välityksellä ja sitä kautta myös Palkkaamon toiminnassa yhdessä ohjaajiensa kanssa.

Palkkaamo myös jatkaa KIT- ja Palkkaa mut -hankkeissa kehitettyä verkoston jäsenten mobilisointia toteuttamaan aktiivista ja systemaattista työnantajakontaktointia. Sen tueksi Palkkaamo kontaktoi ja ylläpitää yhteyksiä suuriin yrityksiin ja yrityskehittäjiin. Palkkaamossa mukana oleville organisaatioille tarjotaan jalkautuvana konsultaationa yhden työpäivän pituisia yritys kierroksia, joissa Kehitysvammaliiton asiantuntija ja paikkakunnan ohjaajat/valmentajat kiertävät alueen yrityksiä ovelta ovelle. Yrityskierrosten ydinajatus on rohkaista ja innostaa ohjaajia/valmentajia kontaktoimaan työnantajia ja ottamaan työtapa jatkuvaksi käytännöksi.

Jo Kehitysvammaliiton aiemmissa projekteissa on havaittu, että kehitysvammapalveluissa toimivilla sosiaalialan ammattilaisilla on jo lähtökohtaisesti se taito ja osaaminen, jota myös työhönvalmentajan työssä tarvitaan, mutta yritysmaailman myynti- ja markkinointihenkisyys on heille usein vierasta. Siksi nimenomaan siihen rohkaisu ja opastaminen on olennaista työtöiden muutoksessa. Kontaktointipäiviin valmistauduttaessa ja niitä toteutettaessa ylitetään kynnys lähteä toteuttamaan kontaktointia, sovelletaan työhönvalmennuksen

verkostossa opittua käytäntöön ja opitaan tuntemaan alueen yrityksiä ja muita työnantajia sekä niiden tarpeita. Käytännön tekemisen kautta kontaktointiosaaminen ja -rohkeus lisääntyvät, ja kontaktoinnin sekä yhteydenpidon vaikiintuminen osaksi työkäytäntöjä mahdollistuu.

VAIKUTTAMISTA JA NÄKYVYYTTÄ YHTEISTOIMINNALLISESTI

Valtakunnallisessa vaikuttamistyössä Palkkaamo on mukana useassa verkostossa, mm. Vammaisfoorumin työllisyysryhmässä, joka on yksi keskeisimmistä vammaisjärjestöjen työllistymisen edistämisen verkostoista. Tällä hetkellä työllisyysryhmä sekä erillinen vammaisjärjestöjen taustaryhmä vaikuttavat hallituksen työkykyohjelman osatyökykyisten työllistämisen edistämisen taustavoimana. Palkkaamo tekee myös aktiivista koulutus- ja tapahtumayhteistyötä Vates-säätiön sekä Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiön Vam-lasin kanssa. Lisäksi Palkkaamolla on ohjausryhmäjäsennyksiä alueellisissa kehitysvammaisten ihmisten työllistymisen edistämiprojekteissa.

LISÄTIETOA

Kehitysvammaliiton nettisivut työllistymisen kysymyksissä:

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/tyo/>

Vates-säätiön sivut, Vammaisjärjestöjen työllisyyspalvelut:

<https://www.vates.fi/tietopaketit/vammaisjarjestojen-tyollisyyspalvelut.html>

Vates-säätiön sivut, Työllistämisen tuet ja keinot:

<https://www.vates.fi/tietopaketit/tyollistymisen-tuet-ja-keinot.html>

Valtakunnallinen Työpajayhdistys ry, Työpajatoiminnan opinnollistaminen:

<https://www.tpy.fi/kehittaminen/opinnollistaminen/>

LÄHTEET

Julkunen, R. 2017. Muuttuvat hyvinvointivaltiot : eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Viitattu 13.10.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7146-5>

Työpajatoiminnan opinnollistaminen 2018–2019. Valtakunnallinen Työpajayhdistys ry. Viitattu 24.5.2020. <https://www.tpy.fi/kehittaminen/opinnollistaminen/>

”YHTEISTYÖ ON VIISAUDEN ALKU” ME ITSE RY:N JA MEITSELÄISTEN NÄKÖKULMIA KOULUTUKSEEN

Sirkka Nikulainen & Leena Nuutila

JOHDANTO

”Oppiminen on ollut mulle tärkeää. Se on auttanut elämässä eteenpäin. Aina ei ole kuitenkaan ollut helppoa löytää se mulle tärkeä ja innostava koulutus. En ole saanut aina itse päättää, millaiseen koulutukseen haluaisin, vaan minulle on joku sanonut, että mene tuohon koulutukseen”. (Me itse ry:n kokemustoimija.)

Tässä artikkelissa tarkastelemme ammatilliseen perustutkintoon johtavan koulutuksen sekä TELMA-koulutuksen (Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017) erityistä tukea ja vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tuen ja ohjauksen tarpeita ja mahdollisuuksia opiskelijoiden kokemusten näkökulmasta. Artikkelin perustuu vuoropuheluihin neljän Me Itse ry:n kokemustoimijan kanssa huhti- ja toukokuussa 2020. Me Itse ry on valtakunnallinen kehitysvammaisten ihmisten perustama kansalaisjärjestö. Sen tavoitteena on puolustaa kehitysvammaisten ihmisten oikeuksia ja edistää heidän osallistumistaan yhteiskuntaan yhdenvertaisina kansalaisina. Me Itse ry on toiminut yli 20 vuoden ajan. Alusta lähtien sen aktiivijäsenet ovat laatineet monia julkilausumia vammaisia koskevista asioista ja epäkohdista, kuten esimerkiksi Lapin alueen Me Itse -ryhmien kannanotto vammaispalvelujen parantamiseksi. (Vetoomus 2019.)

Tämän artikkelin kirjoittajat ovat tehneet yhteistyötä usean vuoden ajan Haaga-Helia ammatillisen opettajakorkeakoulun hankkeiden yhteydessä. Me Itsen kokemustoimijoiden mukaan heidän puheenvuoronsa ovat mahdollistaneet monenlaisia arvokkaita kohtaamisia Haaga-Helia Ammatillisen opettajakorkeakoulun henkilöstön, opettajaopiskelijoiden ja meitseläisten kesken. Yhteistyökokemustemme perusteella näimme tärkeäksi tuoda esiin kokemustoimijoiden omia mielipiteitä ja ajatuksia ammatillisesta koulutuksesta. Heidän näkemyksistään nousi esiin muiden muassa opiskelijalähtöisen ohjauksen tärkeys, arvostava kuunteleminen, työllistymisen mahdollisuudet ja haasteet sekä millaisia koulutusmuotoja tulisi olla tarjolla tulevaisuudessa.

Keskustelut neljän kokemustoimijan kanssa antoivat kaiken kaikkiaan arvokkaita ajankohtaisia näkökulmia erilaisista työelämälähtöisistä koulutustarpeista.

ME ITSEN TAVOITTEISTA JA TARKOITUKSESTA

Suomalaisessa yhteiskunnassa toimii laaja joukko vammaisjärjestöjä, joiden tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta. Tämän saavuttaminen, kohderyhmien erilaisista ominaisuuksista huolimatta, on keskeinen osa vammaisjärjestöjen perustehtävää. Näihin tavoitteisiin pyrkii myös Me Itse ry, joka on kehitysvammaisten ihmisten perustama valtakunnallinen kansalaisjärjestö. Se perustettiin yli 20 vuotta sitten Tampereella kehitysvammaisten omaisten perustaman kansalaisjärjestön, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n tukemana. Me Itsen perustajajäsenet kokivat, että liian usein muut ihmiset asettivat heidät passiiviseksi toiminnan kohteeksi. Leimatuksi tulemisen sijaan he tahtovat astua esiin ja puhua omasta puolestaan. Koko maan kattavana verkostona ja yhdistyksenä Me Itse erottuu muista kehitysvamma-alan järjestöistä sillä, että Me Itsen jäsenet ovat kehitysvamma palveluiden käyttäjiä ja toimivat oman elämänsä aktiivisina vaikuttajina. Muissa järjestöissä jäsenet ovat pääsääntöisesti joko palveluiden tuottajia tai kehitysvammaisten omaisia. (Puranen 2016.)

Me Itsen tavoitteena on vaikuttaa vammaisten yhteiskunnalliseen asemaan ja edistää osallisuuden sekä perusoikeuksien toteutumista. Vaikka yhdenvertaisuuspyrkimyksissä on päästy eteenpäin, kokemusten mukaan kehitysvammadiagnoosin negatiivinen leima lokeroi heidät osittain yhä edelleen neuvottomiksi ja passiivisiksi kansalaisiksi. Vaihtoehtona tälle vammaiskäsitykselle Me Itsen aktiivijäsenet (myöhemmin meitseläiset) haluavat rakentaa toisenlaista kuvaa ”kehitysvammaisiksi kutsutuista ihmisistä” ja siten vaikuttaa aktiivisesti asenteisiin ja päätöksentekoon. Me Itsen aktiivijäsenet ja kokemustoimijat haluavat myös osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja siksi Me Itse ry koetaan tärkeänä ja ainutlaatuisena vaikuttamisen väylänä. (Tormulainen, 2017.) Me Itsen jäsenet haluavat jakaa kokemustietoa tuen tarpeistaan, arjen sujumisesta ja elämästään muille. Mieluisia puheenaiheita ovat esimerkiksi työllistyminen, asuminen, harrastukset, vapaa-aika, toimeentulo ja ihmissuhteet sekä opiskelu. Eräs meitseläinen kuvaa opiskelukokemuksiaan seuraavanlaisesti:

”Opiskelusta on ollut hyötyä paljonkin. Erilaisuudesta olen oppinut paljon. Kaikkien pitäisi olla yhdenvertaisia, mutta ei se elävässä elämässä aina niin olekaan. On hyvä puhua kokemuksista, koska muuten ei meikäläisistä

tiedettäisi kovinkaan paljoo. Olen myös oppinut puolustamaan heikompia ja toisten auttaminen on hyvä asia. Opiskelu pitäis soveltaa yksilöllisesti, jos tarvii paljon apuja. Täytyy toisten osata kysyä, mitä apuja tarvii. Tahti ei saa olla liian kiireinen ja tiukka. Pitää antaa aikaa oppimiseen. Kouluaikana opin myös tekemään päätöksiä itse ja miettimään tai ratkaisemaan pulmia.”

KOKEMUKSEN ÄÄNI

Tähän artikkeliin osallistuneet neljä Me Itsen aktiivijäsentä toimivat myös kokemusasiantuntijoita edellä mainittuun tapaan. He kertoivat omakohtaisia kokemuksiaan ammatillisen koulutuksen opiskelumuodoista ja näkemyksiään vaativaa erityitä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kokemuksista. Opiskelu oli Me Itsen jäsenille melko ajankohtainen aihe. Näitä tilanteita eräs haastateltavamme kuvasi seuraavaan tapaan:

”Kun kävin erilaisissa kouluissa, opin omatoimiseksi. Ei sitä toisten armoilla pärjää. Itsenäistyminen oli tärkeä oppi, että saa ja osaa itse päättää omista asioistaan. Opin myös hoitamaan omia asioitani ja pitämään asioistani huolta. Paljon ollut koulutuksista hyötyä ja arjen taidoista, joita on kiva tehdä. Se pitäisi olla kaikilla, että pääsee opiskelemaan semmosia asioita ja ammatteja, jotka kiinnostaa.”

Meitseläisten mielestä erilaisia koulutuksia on tarjolla, mutta opiskelupaikat ovat eri puolilla Suomea. Tällöin kotipaikkakunnalta saattaa olla liian pitkä matka mieluisaan opiskelupaikkaan, jolloin opiskeluun hakeutuminen ei ole mahdollista. Eräs haastatelluista meitseläisistä toi mielipiteensä esiin seuraavanlaisesti:

”Ei varmaankaan ole aina mahdollista opiskella sitä alaa, mitä haluaisi. Koulutukset vaihtelevat paikkakunnittain. Se on tylsää, kun löytää jonkun kivan koulutuksen, mutta ei haluaisi eikä voisikaan muuttaa pois kotipaikkakunnalta kauas.”

ME ITSE OTTAA KANTAA OPISKELUUN

Me Itsen yksi tapa vaikuttaa on ottaa kantaa ajankohtaisiin asioihin. Tästä hyvänä esimerkkinä on julkilausumien ja kannanottojen lisäksi lausuntojen laatiminen päättäjille ja/tai viranomaistahoille. (Tukiliiton lausunnot ja kannanotot, 2009) Tuorein lausunto laadittiin kesäkuussa 2020 yhteistyössä Kehitysvam-

maisten Tukiliitto ry:n kanssa, joka osoitettiin Opetus- ja kulttuuriministeriölle. Lausunnossa otettiin kantaa oppivelvollisuuden laajentamiseen ja siihen, että kehitysvammaisten ihmisten ja paljon tukea tarvitsevien opinnoissa tulee huomioida riittävät tukimuodot koko opiskelun. (Lausunto oppivelvollisuudesta 2020.)

Nykyisin erityisammattioppilaitoksissa opiskelupaikkoja on vähän ja paikat saattavat täytyä muilla diagnooseilla olevilla tai muulla tavoin syrjäytymisuhan alla olevilla opiskelijoilla. Tällöin kehitysvammaiset opiskelijat voivat jäädä vaille opiskelupaikkaa. Myös tästä syystä on tärkeää, että eri ammattialojen opintoja olisi tarjolla enemmän ja useammalla paikkakunnalla, jota eräs haastateltavamme kuvaa seuraavasti:

”Koulutusvaihtoehtoja voisi olla enemmänkin tarjolla. Ei välttämättä ole riittävästi – On valtavan suuria alueellisia eroja koulutustarjonnassa. Monet koulutuksista ovat samoja ja niiden tarjontaa on ollut pitkän aikaa.”

VAATIVA ERITYINEN TUKI TELMA-KOULUTUKSESSA

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava TELMA-koulutus toteutetaan aina erityisopetuksena ja opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma (HOKS). Opiskelija tarvitsee usein koulutuksen osana kuntoutuspalveluja ja koulutuksen tavoitteena on lisäksi yhteistyössä lähiverkoston ja kuntoutuspalveluiden tuottajien kanssa edistää moniammatillisesti ja monialaisesti opiskelijan kokonaiskuntoutusta.

TELMA-koulutuksen tavoitteena on, että opiskelija itsenäistyy mahdollisimman monella elämän osa-alueilla, tutustuu työelämään ja löytää itselleen soveltuvia vaihtoehtoja päästä työelämään sekä mahdollisuuksien mukaan työllistyä tuetusti. Opiskelijan tulisi selviytyä arkielämän taidoissa mahdollisimman itsenäisesti, kehittää omatoimisuuttaan ja päivittäistä toimintakykyään erilaisissa toimintaympäristöissä. Opiskelijan tulisi saada itselleen soveltuvia keinoja selviytyä arjessa ja toimia osallisena yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä. Koulutuksen perusteet antavat kuitenkin TELMA-koulutukselle jollakin tavalla yhtenäisen perustan. (Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus (TELMA) 2018.)

Haastateltavat pitivät tärkeänä, että opiskelija löytää työelämän, asumisen, vapaa-ajan ja kuntoutumisen osalta ratkaisuja mahdollisimman hyvään ja itsenäiseen elämään ja tutustuu työelämään löytääkseen itselleen sopivan muodon siihen osallistumiseksi. Sillä on tärkeä merkitys, että opiskelija selviytyy elämän eri osa-alueilla mahdollisimman itsenäisesti, kehittää omatoi-

misuuttaan ja toimintakykyään erilaisissa oppimisympäristöissä, ja että hän oppii löytämään itselleen sopivia keinoja selviytyä arjessa ja yhteiskunnan kokonaisvaltaisena jäsenenä osallistumalla lähiyhteisönsä toimintaan. Eräs kokemustoimija toteaaakin, että:

”Mulle on tosi tärkeää, että pääsen semmotteeseen koulutukseen, joka mua kiinnostaa. Tärkeää on sekin, että mää saan tukea ja ohjausta koulutuksen jälkeen. Näin mää pääsisin paremmin töihin kun mua vaikkapa työhönvalmentaja auttais. Kyllähän se on tosi, että silloin kun mulla on oman elämän asiat, asuminen ja ihmissuhteet kunnossa, niin mää selviän paljon paremmin.”

Opiskelijan osaamisen kehittäminen TELMA-koulutuksessa perustuu yksilölliseen suunnitelmaan, jonka keskiössä on opiskelija. HOKSin laadinta on prosessi, joka jatkuu koko opintojen ajan. HOKS onkin hyvä keino luoda luottamuksellinen ja turvallinen ohjaussuhde opiskelijaan, jossa häntä voidaan kuunnella aidosti. Yhdessä toteutettu vahvuusperustainen suunnitelma sitouttaa opiskelijaa sekä ohjauksesta ja opetuksesta vastaavaa ohjaus- ja opetushenkilöstöä, osaamisen hankkimiseen ammatillisen osaamisen tavoitteiden saavuttamiseen. (Nuutila 2018a, 11–24.) Kaikki haastateltavat pitivät hyvin tärkeänä myönteistä ja turvallista oppimisilmapiiriä sekä luottamuksellisen ohjaussuhteen luomista opetus- ja ohjaushenkilöstön kanssa. On tärkeää saavuttaa luottamus, joka vahvistaa ja tukee motivaatiota ja siten opintojen onnistumista. Erään kokemustoimijan mielestä edellä mainitut asiat ovat tärkeitä seuraavaan tapaan:

”Koulussa ei saisi koskaan jäädä yksin. Jos ympärillä on levotonta ja opettajat vaihtuvat, ei tule opiskelusta mitään. Asiat täytyy opettaa selkeästi. Uudet asiat vaatii usein paljon harjoittelua ja niihin täytyy saada riittävästi apua.”

VALMENTAJAMAINEN OHJAUS KÄYTÄNNÖN TYÖTEHTÄVISSÄ TYÖELÄMÄSSÄ

Vaativan erityisen tuen perusteena voi siis olla opiskelijan vamma tai sairaus tai muuna perusteena esimerkiksi se, että opiskelija tarvitsee tuettua ja erityistä tukea opiskelussa koskien aikaa, paikkaa, tapaa tai ohjausta ja opetusta. Käytännön esimerkkinä keskusteluissamme nousi esille, että opiskelija voi tarvita enemmän aikaa oppiakseen ammattiosaamiseen liittyviä työtehtäviä,

rauhallisemman tai erilaisen työympäristön, erilaisen tavan oppia ja harjoitella työtehtäviä tai omassa tahdissa tapahtuvan rauhallisen oppimistilanteen. Lisäksi valmentajamainen voimavaralähtöinen ohjaus työelämään ja työtehtäviin nähtiin tärkeänä. Tyypillisiä erityisen tuen ja ohjauksen hyviä käytänteitä työelämässä ovat haastateltavien mukaan muun muassa työtehtävien pilkkominen pienempiin osiin ja eri vaiheisiin, jossa jokaisessa vaiheessa opiskelijalla on mahdollisuus tarpeen mukaan saada ohjausta joko työpaikkaohjaajalta tai omalta opettajalta. Työtehtävien pilkkomiseen sisältyy yksittäisen työtehtävän konkretisoiminen, selkeä havainnollistaminen, harjoittelemine, tekemisen myötä ohjaaminen, toiminnallisten menetelmien avulla oppiminen ja yksittäisten työtehtävien selkeyttäminen opiskelijalle.

Haastateltavat pitivät tärkeänä työelämävalmennusta ja työelämätaitoja. Heidän mielestään työtehtävien oppimista helpottaa, kun on jo ennalta voinut valmentautua työpaikalla oleviin työtehtäviin ja siellä esille tuleviin käytännön asioihin sekä työpaikan pelisääntöihin. Käytännössä toteutettavaa työelämälähtöistä valmentajamaisen ohjauksen määrittelyä meitseläiset selvensivät seuraavasti: Erityistä tukea ja valmentajamaista ohjausta voi antaa oppilaitoksen opetus- ja ohjaushenkilöstön lisäksi kuka tahansa työpaikan edustaja, joka perehdyttää ja ohjaa opiskelijaa työpaikalla erilaisissa työtehtävissä. Valmentajamaista ohjausta toteuttavalla henkilöllä olisi tärkeää olla sellaista ohjausosaamista, jota opiskelija tarvitsee tuekseen ja josta hän hyötyy oman osaamisen kehittämisessä ja vahvistamisessa. Meitseläisten näkemyksen mukaan on tärkeää, että opiskelijan kanssa mietitään yhdessä hänen oppimisvalmiuksiaan, osaamistaan, vahvuuksiaan, kehittämistarpeitaan sekä elämäntilanteen kokonaisuutta. Kaikkien osapuolten yhteisymmärrys asetetuista tavoitteista vahvistaa opiskelijan motivaatiota ja henkilökohtaisten oppimistavoitteiden realistista toteutumista. Edellä mainituista näkökulmista eräs kokemustoimija kertoo, että:

”Töissä menee silloin hyvin kun siellä on tukihenkilö. Siltä voi kysyä neuvoja tai pyytää apua silloin kun tarttee. Tukihenkilö pitää auttaa työpaikan työntekijöitäkin ymmärtämään, missä asioissa mää tartten apua. On kiva kun saa hyvää palautetta niistä työtehtävistä, mitä on oppinut. Se piristää mua ja auttaa jaksamaan pitkään.”

MEITSELÄISTEN KOKEMUSTOIMIJOIDEN NÄKÖKULMIA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN JA TYÖLLISTYMISEEN

TELMA-koulutuksen tavoitteena on, että opiskelija pystyy selviytymään toiminnallisessa ja sosiaalisessa ympäristössään mahdollisimman itsenäisesti sekä pystyy löytämään mahdollisimman itsenäisesti aktiivisia toimintatapoja opiskelussa ja päivittäisessä arjen elämässä.

Meitseläiset nostivat esiin seuraavia keskeisiä osa-alueita:

- Työllistyminen tuetusti, työn suunnittelua ja yhteistyötä kotikuntaan, työtaitojen oppimista ja osaamisen näkyväksi tekemistä, työtehtäväkohtaisten taitojen kehittymistä, sopivan räätälöidyn työtehtävän löytymistä.
- Osallisuus työyhteisössä. On merkityksellistä tuntea olevansa osa työyhteisöä.
- Mahdollisimman itsenäisen elämän päivittäisten taitojen vahvistaminen, omatoimisuus, omien asioiden hoitaminen, itsenäinen tai tuettu asuminen, itsemääräämisoikeus omissa asioissa, valmiudet mahdollisimman omatoimiseen elämään niin työssä, asumisessa kuin vapaa-aikana.
- Itsetunnon vahvistuminen, positiivisen minäkuvan kehittyminen, osaamisen näkyväksi tekeminen, kuulluksi tuleminen.

Kun itsenäistyminen ja omatoimisuus vahvistuvat, usein erilaisten tukimuotojen tarve vähenee. Haastatteluissa ilmeni, että oppimisvalmiudet, elämäntaitaidot, itsetuntemus ja työelämäntaidot kehittyvät ja vahvistuvat koulutuksen aikana. Haastateltavien mielestä on hienoa, että opiskelun aikana voi mahdollisuuksiensa mukaan myös tutustua mahdollisimman monipuolisesti työelämään. On tärkeää, että erilaisten työelämäkokeilujen ja -harjoittelun aikana opiskelija saa myös valmennusta ja yksilöllistä ohjausta säännöllisesti. Työelämäyhteistyö TELMA -koulutuksessa pyritään toteuttamaan opiskelijan henkilökohtaisten tavoitteiden lähtökohdat huomioiden. Tässä yhteydessä työelämällä tarkoitetaan ensisijaisesti erilaisia yrityksiä mutta myös työ- ja toimintakeskuksia. Osa opiskelusta voidaan toteuttaa opiskelijan jatkosuunnitelman kannalta parhaiten soveltuvassa työpaikassa. (Nuutila 2018b, 94–95.)

MONIAMMATILLISEN YHTEISTYÖN JA KUNTOUTUKSEN MERKITYS TYÖLLISTYMISEN POLUILLA JA ELÄMÄSSÄ

TELMA-koulutukseen sisältyy myös usein opiskelijan yksilöllistä *kuntoutusta*. Kuntoutuksella voidaan tässä yhteydessä tarkoittaa niitä koulutuksen pedagogisia sisältöjä, joiden avulla opiskelija kuntoutuu sosiaalisista, psyykkisistä ja fyysisistä toimintarajoitteistaan. Kuntoutus tukee yleensä vahvasti myös muuta opetusta ja ohjausta. Tällöin opiskelijalle laaditaan moniammatillisena yhteistyönä yksilöllinen kuntoutumissuunnitelma. TELMA-koulutuksessa kuntoututtavan työskentelyotteen tarkoituksena on tukea ja kannustaa opiskelijaa selviytymään mahdollisimman itsenäisesti omien voimavarojensa ja toimintakykynsä mukaan. Näin pyritään ylläpitämään ja parantamaan opiskelijan toimintakykyisyyttä ja arkielämän hallintaa. Haastateltavat korostivatkin opiskelijaa *kokonaisvaltaisesti kuntouttavaa* työskentelyotetta. *Kuntouttava työote* näkyy opiskelijan omatoimisuuden vahvistamisena niin, ettei hänen puolestaan tehdä sellaista, mistä hän voisi suoriutua itsekkin. Omatoimisuudessa tuetaan myös opiskelijan itsemääräämisoikeutta. (Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen 2009, 58–63.)

Antoisat keskustelut meitseläisten kanssa nostivat esille arvopohjan ja itsetuntemuksen tärkeyden arjessa ja työelämäyhteistyössä – ”oma persoona on monissa työtehtävissä työvälineenä”. Avain erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan työllistymiseen ja hyvään elämään on läheisten ja työntekijöiden hyvä vuorovaikutus ja avoimuus yhteistyössä. Opetus- ja ohjaushenkilöstöllä sekä opiskelijan läheisillä tulee olla yhteinen ymmärrys siitä, miten vaativaa erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle mahdollistetaan omannäköinen juuri hänelle sopiva työelämään osallistuminen. Läheisen kohtaaminen edellyttää opetushenkilöstöltä avointa kuuntelevaa läsnäoloa. Keskeistä on arvostava vuorovaikutus, kunnioitus, empatia ja aito läsnäolo. Yhteistyön tuloksetkaassa onnistumisessa tärkeä elementti on myös luottamus, joka ei synny itsestään. Vastuullinen vuorovaikutus ja jokainen ainutkertainen kohtaaminen rakentavat ja vahvistavat luottamusta. (Pärnä 2012, 50.)

Asettuminen toisen ihmisen asemaan voi avata ymmärrystä ja oikeita sanoja. Valmentajamaisessa ohjaustyössä keskeistä on kunnioitus, empatia, luottamus ja opiskelijan aito kohtaaminen. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan kohtaamisessa arjen konkretia ja pienetkin asiat ovat usein merkityksellisiä. Erityistä tukea tarvitsevilla opiskelijoilla on usein herkkä kyky huomata epäaitous. Yhteinen luottamus rakentuu vähän niin kuin metsäisellä polulla kävely, askel askeleelta, kohtaaminen kohtaamiselta. Harhaan astuttu askel, kiire tai ajattelematon kohtaaminen voi aiheuttaa eksymisen polulta, jolloin polkua saatetaan joutua askeltamaan uudelleen alusta alkaen. (Nuutila & Nikulainen 2016, 72.)

TULEVAISUUDEN KEHITTÄMISHAASTEITA

Monialaisen osaamisen muodostuminen edellyttää tasa-arvoista ja keskinäiseen kunnioitukseen perustuvaa vuorovaikutusta kaikkien toimijoiden kanssa. Tällaisessa yhteistyössä on läsnä vahva substanssiosaaminen, koordinoinnin hallinta, taitavat vuorovaikutustaidot, halu sitoutua, joustamisen välttämättömyys ja mahdollisuus sekä eettisesti kestävä toimintaa ohjaavat arvot. (Katisko, Kolkka & Vuokila-Oikkonen 2014.)

Yhdessä työskentelyn ansiosta opiskelijan erilaiset tarpeet ja toiveet voidaan ottaa huomioon samalla kertaa. Kyse on siitä, että opiskelija tulee kuulluksi ja saa näin vaikuttaa itseään koskevan asian käsittelemiseen. Valitettavasti vielä nykyäänkin opiskelijan ääni voi jäädä kuulematta, ja opiskelijan asioita käsitellään pelkästään asiantuntijafoorumeissa. Aito monialainen yhteistyö on opiskelijalähtöistä, jossa kaikkien osapuolten kiinnostus kohdistuu opiskelijan hyvään sekä arvostavaan kohtaamiseen.

Yhteiset keskustelut meitseläisten kanssa herättivät runsaasti ajatuksia kehitysvammaisten mahdollisuudesta oman näköiseen elämään. Antoisien vuoropuhelujen perustalta jäimme pohtimaan, millainen toiminta synnyttää kehitysvammaisessa aidon halun ja motivaatio kiinnostua omaan elämään liittyvistä ratkaisuista. Myös vanhempien käsityksillä ja asenteilla on merkitystä kiinnostuksen aktivoinnin herättämisessä. Meitseläisten keskustelujen pohjalta kiinnostusta herätti myös, miten hallintokuntia ylittävällä toimintamallilla voitaisiin tuottaa entistä integroituneempia palveluja kehitysvammaisille. Uudet toimintamallit voisivat parhaimmillaan olla myös taloudellisesti järkevämpiä ratkaisuja. Näitä kysymyksiä voisi olla tarkoituksenmukaista miettiä muun muassa kuntien vammaisten palvelurakennetta uudistettaessa.

LOPUKSI

Monesti erilaiset palvelut saattavat tähdätä melko kapeasti tukea tarvitsevien henkilöiden arkielämän ylläpitämiseen hyvän ja itsenäisen elämän mahdollistamisen sijasta. Hyvää elämää edistävän toimintakulttuurin luominen on tietoista ja pitkäjänteistä työtä, jossa kehitetään sekä yhteisesti jaettuja arvoja ja normeja että palvelujen organisointia ja resursointia siten, että myös ammattihenkilöstön on mahdollista toteuttaa näitä arvoja arjessa.

Opiskelijalähtöisessä moniammatillisessa yhteistyössä luodaan nuorelle tulevaisuutta ja mahdollisuuksia kohti hyvää elämää. Yhteistyö ja tarkoituksenmukainen tavoitteiden asettaminen sisältävät usein myös opiskelijan kuntoutukseen liittyviä interventioita, joihin pyritään poikkisektorisessa moniamma-

tillisessa yhteistyössä. Tällöin korostuu realistinen yhteisymmärrys opiskelijan tavoitteista ja jatkosuunnitelmista. Opiskelijalla tulee olla aito mahdollisuus tehdä omaan elämäänsä vaikuttavia ratkaisuja (Oranen 2011). Tämä vaatiikin kaikilta osapuolilta kykyä nähdä työskentely ja opiskelijan tarpeet kokonaisuutena. On myös tärkeää nähdä, että opiskelijan koulutusjakso tai oppimisprosessi on vain yksi osa opiskelijan elämänvaihetta. Toisaalta, vaikka se on vain yksi osa, se voi olla opiskelijalle erityisen merkityksellinen, mahdollisuuksia avaava ja tulevaisuuden suunnannäyttäjä. Tähän sopiva hyvä kommentti oli eräältä kokemustoimijalta seuraavanlainen:

”Meikäläisille pitäs saada ensin meitä kiinnostavaa koulutusta ja uusia ammatteja. Yhtä lailla meillä pitää olla oikeus saada täydennyskoulutusta niin kuin muittenkin. Tarvitaan monenlaista koulutusta. Sitten vielä on kurjaa, jos koulu on kaukana – Ei siittä mitään tule kun ei ole helppo muuttaa.”

Keskustelut meitseläisten kanssa olivat monella tapaa oivaltavia ajatuksia ja uusia näkökulmia avaavia. Oli jälleen kerran hienoa kuulla kokemuksia koulutuspalveluiden käyttäjien näkökulmista. Näiden keskustelujen jälkeen jää miettimään, kysymmekö riittävästi kehitysvammaisilta ihmisiltä itseltään, mitä mieltä he ovat koulutuksesta ja millaisia vaikutuksia koulutuksella on oikeasti ollut heidän elämässään?

Näistä yhteisistä ja antoisista keskusteluista lämmin kiitoksemme keskustelumme osallistuneille Me Itsen aktiivijäsenille ja kokemustoimijoille.

Yksilölliset riittävät tukitoimet, monipuoliset ja lähellä olevat opiskelumahdollisuudet sekä laadukas tuki ja ohjaus vievät kaikkia elämässä eteenpäin. Kuten eräässä viisaudessa todetaan:

”Osa meistä tarvitsee enemmän, saadakseen yhtä paljon.”

LÄHTEET

Katisko, M., Kolkka, M. & Vuokila-Oikkonen, P. 2014. Moniammatillinen ja monialainen osaaminen sosiaali-, terveys-, kuntoutus- ja liikunta-alojen koulutuksessa. Malli työssäoppimisen ja ammattitaitoa edistävän harjoittelun toteutusta varten. Raportit ja selvitykset 2014 4:2. Helsinki: Opetushallitus.

Kettunen, R., Kähäri-Wiik, K., Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2009. Kuntoutumisen mahdollisuudet. WSOY: Helsinki.

Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. Viitattu 28.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>

Lausunto oppivelvollisuudesta. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry ja Me Itse ry. 2020. Viitattu 28.9.2020. https://www.tukiliitto.fi/uploads/2020/06/3e5c269a-tukiliitto_ja_me_itse_lausunto_oppivelvollisuuden_laajentaminen.pdf.

Nuutila, L. 2018a. Opintojen henkilökohtaistamisesta ammatillisessa koulutuksessa. Julkaisussa Ammatillisia opintoja yksilöllisesti. Kokemuksia ohjauksesta ja ammattilaisten yhteistyöstä. Toim. E. Honkanen & L. Nuutila. Haaga-Helian julkaisut 3/2018. Viitattu 28.9.2020. <http://www.e-julkaisu.fi/haaga-helia/amatillisia-opintoja-yksilollisesti/>

Nuutila, L. 2018b. Tulevaisuuden työelämää ja ammatillista osaamista yhdessä kehittämässä. Julkaisussa Ammatillisia opintoja yksilöllisesti – Kokemuksia ohjauksesta ja ammattilaisten yhteistyöstä. Toim. E. Honkanen & L. Nuutila. Haaga-Helian julkaisut 3/2018. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.

Nuutila, L. & Nikulainen, S. 2016. Veljen ja kahden siskon elämää – yhdessä ja erikseen. Julkaisussa Läheisyhteistyön kulmakiviä – Henkilökunta ja läheiset yhdessä hyvän elämän tukena. Toim. E. Leinonen. Tampere: Kehitysvammaisten palvelusätiö.

Oranen, M. 2011. Lasten osallisuus. Lastensuojelun käsikirja. THL. Viitattu 12.6.2020. <http://www.thl.fi/en/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus#otsikko2>.

Puranen, T. 2016. Oikeansuuntaista. Raportti Me Itse ry:n ydintoiminnasta 2015. Viitattu 28.9.2020. https://www.tukiliitto.fi/uploads/2017/09/me_itse_oikeansuuntaista_tuula_puranen.pdf

Pärnä, K. 2012. Kehittävä moniammatillinen yhteistyö prosessina – Lapsiperheiden varhaisen tukemisen mahdollisuudet. Turun yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Väitöskirja. Viitattu 28.9.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5086-7>

Tormulainen, R. 2017. Me Itse ja meikäläiset. Selvitys Me Itse ry:n merkityksestä jäsenille. Viitattu 26.9.2020. https://www.tukiliitto.fi/uploads/2017/10/me_itse_ja_meikalaiset.pdf

Tukiliiton lausunnot ja kannanotot. Kehitysvammaisten Tukiliitto ja Me Itse ry. 2009. Viitattu 28.9.2020. <https://www.tukiliitto.fi/tukiliitto-ja-yhdistykset/liittona-olemme-enemman/lausunnot-ja-kannanotot/>

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus (TELMA). 2018. Valmentavan koulutuksen perusteet. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 28.9.2020. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/4616696>

Vetoomus. 2019. Me Itse ry:n ja Metkat alueryhmän vetoomus päättäjiin. Viitattu 28.9.2020. https://www.tukiliitto.fi/uploads/2019/10/lapin-vetoomus-2019_29102019_164310.pdf

Luku 3

Työhön ja itsenäiseen elämään – näkökulmia TELMA-koulutukseen

Tässä luvussa tarkastellaan TELMA-koulutuksen toteutusta ja arkea. Alaluvuissa pohditaan työvaltaista oppimista ja perustutkinnon osien suorittamista TELMA-koulutuksessa sekä TELMA-koulutuksen arkea autistisen opiskelijan ja TELMA-opettajan näkökulmista.

TYÖTEHTÄVIÄ TELMA-OPISKELIJOILLE TUTUSSA OPPIMISYMPÄRISTÖSSÄ

Dina Kouzmitcheva, Leena Nuutila & Sanna Blair

JOHDANTO

Artikkelissa käsitellään Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan TELMA-koulutuksen mahdollisuuksia ja haasteita, jotka liittyvät taitojen kehittämiseen. Monelle TELMA:n opiskelijalle on vaikeaa löytää yhteistyökumppaneita, joiden tiloissa opiskelija voisi suorittaa koulutukseen oleellisesti sisältyviä työelämään valmentautumisen opintoja. TELMA-opintojen laajuus on kokonaisuudessaan 60 osaamispistettä ja näistä 20 on työelämään valmentautumista (TELMA – Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus 2020). Lopuksi kuvaamme, miten vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen yhteydessä kehitettiin uusi työelämälähtöinen oppimisympäristö erityistä tukea tarvitseville TELMA-opiskelijoille Liven ammatillisessa erityisoppilaitoksessa.

TYÖHÖN JA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN VALMENTAVA KOULUTUS

TELMA on tarkoitettu opiskelijoille, jotka tarvitsevat paljon apua ja ohjausta, sillä monilla heistä on toiminnallisia rajoitteita. Koulutuksen tavoitteena on, että opiskelijat saavat taitoja työhön ja itsenäiseen elämään, jotka auttavat heitä itsenäistymään mahdollisimman monella elämän osa-alueilla ja mahdollisuuksien mukaan työllistymään tuetusti. TELMA-koulutuksessa opiskellaan työelämässä ja kotona tarvittavia jokapäiväisiä taitoja, jotta opiskelijat selviytyisivät jokapäiväisissä arkielämän taidoissa mahdollisimman itsenäisesti kehittämällä omatoimisuuttaan ja päivittäistä toimintakykyään erilaisissa toimintaympäristöissä. Tavoitteena on, että opiskelija oppii toimimaan osallisena yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä. Koulutuksen jälkeen opiskelija voi päästä omia kykyjään vastaavaan työhön. Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus on tarkoitettu vaativampaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. (TELMA – Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus 2020; Opetushallitus 2018; Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017, 65 §.)

Koulutuksen alussa opiskelijalle tehdään henkilökohtainen osaamisen kehittämistä koskeva suunnitelma (HOKS), jossa sovitaan koulutuksen kesto (1–3 vuotta). Suunnitelmassa myös huomioidaan opiskelijan ohjauksen ja erityisen

tuen tarpeet (Ammatillisten erityisoppilaitosten kumppanuusverkosto n.d.). TELMA-koulutuksen kuntouttava työskentelyote näkyy ohjaus- ja opetus-työssä opiskelijan omatoimisuuden vahvistamisena siten, että hän selviytyy mahdollisimman itsenäisesti arkielämän taidoissa. Omatoimisuudessa tuetaan myös opiskelijan itsemääräämisoikeutta. (Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä ja Ihalainen 2009, 58–63.)

OPPIMISYMPÄRISTÖN TEOREETTINEN KEHYS

Ammatillisen koulutuksen ja työelämän rakennemuutos ovat aiheuttaneet sen, että sekä opiskelijoiden että opetushenkilöstön on tarvinnut etsiä uusia toimintatapoja ja tehdä valintoja, jotka tuovat mukanaan myös uudenlaisia haasteita työelämälähtöiseen opetukseen ja ohjaukseen. Muutoksen tuomiin uusiin tilanteisiin on tästä syystä etsittävä uusia ja joustavia toimintatapoja sekä uusia ratkaisumalleja. Työelämälähtöistä oppimista ohjaavalla opetushenkilöstöllä onkin eräänlainen näköalapaikka erityisesti työelämään, työtehtäviin, tarvittaviin voimavaroihin sekä työpaikalla tapahtuviin muutoksiin.

Työn voimavaroja ovat yksilöön liittyvät ominaisuudet, kuten optimismi, sinnikkyys, joustavuus ja hyvä itsetunto. Työtehtäviin liittyviä voimavaratekijöitä ovat palkitsevuus, kehittävyys, merkityksellisyys, tulokset ja asiakastyössä onnistuminen. Työjärjestelyihin liittyviä voimavaratekijöitä ovat vaikuttamismahdollisuudet työssä, roolien ja tavoitteiden selkeys ja työaikojen joustavuus. Työyhteisöön liittyviä tekijöitä ovat arvostus, vuorovaikutus, selkeä johtaminen, esimiehen ja työyhteisön tuki. Myös itse organisaatiossa on monia voimavaratekijöitä: innovatiiviset toimintatavat sekä työn ja muun elämän yhteensovittamista tukevat asenteet ja yhä joustavammat käytännöt. (Oivo & Kerätär 2018.)

Työelämälähtöinen ohjaus, opetus ja verkostoyhteistyö TELMA-koulutuksessa ovat mitä suurimmassa määrin ihmisyyden kohtaamista, mikä edellyttää avointa ja luottamusta herättävän läsnäolon ilmapiiriä sekä herkkyyttä kuunnella. Aito opiskelijan säännöllinen kasvokkain kohtaaminen on työelämälähtöisen yksilöllisiin tarpeisiin perustuvan ohjauksen ydinaluetta. Opiskelija tarvitsee aitoa kohtaamista, jossa hyvä yhteistyön ilmapiiri voi toteutua: näin opiskelijan inhimillinen arvostus saataisiin tavoitteeksi työllistymispolun lähtöruutuun, asetettua positiivista asennetta, realistisia tavoitteita, erilaisia oppimisympäristöjä ja positiivista mielekästä elämänhalua ylläpitäviksi tekijöiksi elämään. Hyvät työyhteisötaidot ja rakentava vuorovaikutus tekevät työn tekemisestä innostavaa ja sujuvaa. Työyhteisötaidot näkyvät vastuullisuutena mm. olennaiseen keskittymällä ja käyttämällä annettuja resursseja järkevästi, asioiden ennakkoluulottona soveltamisena käytäntöön ja haluna osallistua työpaikan kehitystyöhön.

On myös hyvä huomioida, että tavoitteita tulisi asettaa sopivassa suhteessa oikeassa paikassa ja oikeaan ajankohtaan. Nuoren kiinnittyminen ja sitoutuminen omaan työllistymisen polkuun ja elämään saattaa olla ajoittain melko ohut. Juuri tässä kohtaa opiskelija tarvitsee tukea ja kannustusta oman työllistymisen ja elämänsä käsikirjoittamiseen (Tuovinen 2007, 37–44). On tärkeää rakentaa opiskelijan kanssa yhdessä sisäisiä valmiuksia pienin osatavoittein vähitellen. Luottamuksen ja turvallisuuden tunteen lisääntyessä voidaan opiskelijan kanssa yhdessä siirtyä yhteisten pohdintojen ja kysymysten äärelle. Tällöin kohtaamisella ja ohjauksella on pohjaa kysymyksille, joiden sisältö haastaa erityisesti opiskelijan itsensä pohtimaan omia valmiuksiaan ja ajatuksiaan siitä, millaista työtä hän haluaisi tehdä ja mitä hän todella haluaisi elämässään tavoitella. Miten kulkea omaa polkua kohti hyvää elämää? Ihmisyden huomioiminen kokonaisuudessaan sen lisäksi, että kohtaamisen lähtötilanteessa ollaan aidosti läsnä ja kuunnellaan, edellyttää pitkäjänteistä opiskelijan rinnalla kulkemista, koko opiskeluaajan.

Erityistä tukea tarvitsevalla opiskelijalla voi olla haasteita uuden oppimisessa, opitun asian soveltamisessa tai siirtämisessä uusiin tilanteisiin tai toimintaympäristöihin. Yleisesti ottaen tietojen ja taitojen opettelemiseen liittyy odotus, että niitä pystytään käyttämään laajemminkin kuin vain siinä yhteydessä, jossa ne on opittu. Työelämälähtöiset ohjaus- ja opetustilanteet sisältävät paljon sellaisia tilanteita, joissa opetushenkilöstö auttaa opiskelijaa selviytymään erilaisista oppimisen haasteista. Tavoitteellisen työskentelyn määrittäminen ja osatavoitteiden luominen oppimisprosessissa on tärkeää. Oppimisprosessissa opiskelijaa tuetaan havaitsemaan erilaisia vaihtoehtoja, jotka auttavat häntä erilaisten pulmien ratkaisemisessa ja samalla opitaan myös yhdessä iloitsemaan onnistumisista.

Myös oppimisympäristöllä on tärkeä merkitys. Oppimisympäristöllä tyyppillisesti viitataan itse oppilaitoksen fyysiseen oppimisympäristöön, toisin sanoen, koulurakennukseen (Piispanen 2008), mutta myös sellaiseen oppimiseen, joka voi tapahtua oppilaitoksen ulkopuolella erilaisissa tilanteissa (Fraser 1998, 1–5). Tämä kaikki luo puitteet ja mahdollisuudet oppimiselle. Oppimisympäristö voi olla paikka, tila, yhteisö tai toimintakäytäntö, missä pyritään edistämään oppimista erilaisissa käytössä olevia resursseja hyödyntämällä; näin mikä tahansa vuorovaikutteinen kokonaisuus, jossa oppimista tapahtuu, voi olla oppimisympäristö (Piispanen, 2008; Wilson, 1996).

Oppimisympäristössä oppiminen ei kohdistu ainoastaan tiedon lisääntymiseen, vaan sen tehtävänä on myös tukea erimuotoista oppimista tietojen ja taitojen osalta (Piispanen, 2008; Björklid, 2005). Onnistunut oppimisympäristö pohjautuu mm. niihin tehtäviin ja toimintoihin, jotka parhaiten vastaavat eri-

laisten opiskelijoiden oppimisstrategioita siten, että kukin opiskelija saisi mahdollisuuden oppia asioita hänen omista lähtökohdistaan käsin; onnistuneella oppimisympäristöllä on aktivoiva ja motivoiva vaikutus opiskelijan oppimiseen, minkä ansiosta opiskelija sitoutuu oppimisprosessiin (Piispanen 2008).

Piispanen (2008) mainitsee väitöskirjassaan, että oppimisympäristöt voidaan jakaa perinteisesti neljään osaan, jotka ovat psyykinen, sosiaalinen, pedagoginen ja fyysinen ympäristö. Psyykkiseen oppimisympäristöön kuuluvat kaikki ne oppimistilanteeseen liittyvät asiat, jotka vaikuttavat tunnelmaan ja ilmapiiriin. Sosiaalinen ympäristö pitää sisällään opettajat, oppilaat, ystävät ja kaikki oppimista tukevat verkostot, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Pedagogiseen ympäristöön kuuluvat opetuksen suunnitteluun liittyvät asiat, kuten opetusmenetelmät ja opetusvälineiden valinta. Fyysistä oppimisympäristöä ovat kaikki, jossa opetusta ja opiskelua tapahtuu (Piispanen 2008, 18–24). Nämä neljä oppimisympäristön osaa otetaan huomioon, kun luodaan TELMA-opiskelijoille työhön valmentautumista varten uusi oppimisympäristö ammattiopisto Liven tiloissa.

TYÖPAJA OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ – IDEAN SYNTY JA TAUSTA

Ammattiopisto Live on pääkaupunkiseudun suurin ammatillinen erityisoppilaitos ja erityisopetuksen kehittämiskeskus. Sen tarjoamat koulutukset on tarkoitettu henkilöille, jotka tarvitsevat opinnoissaan ja työllistymisessään yksilöllistä tukea, opetusta ja ohjausta. Syynä siihen voi olla esimerkiksi: oppimisvaikeudet, terveydelliset syyt tai sosiaaliset haasteet. Koulutustarjontaan kuuluvat valmentava ja kuntouttava koulutus, ammatillinen perustutkintokoulutus sekä ammatillinen lisäkoulutus.

Live tarjoaa opiskelijoille yksilölliset ja joustavat opiskelusuunnitelmat. Opetus tapahtuu pienemmissä ryhmissä kuin yleisissä oppilaitoksissa. Ammattiopistossa on suuri joukko eri alojen asiantuntijoita, jotka pitävät huolta opiskelijoiden terveydestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista sekä tarjoavat oppimiseen monenlaista yksilöllistä tukea. (Ammattiopisto Live – Yksilöllistä tukea opiskeluun ja jatkosijoittumiseen 2020.)

Monella erityisammattiopisto Liven TELMA-opiskelijalla on erilaisia oppimisvaikeuksia, jotka saattavat rajoittaa henkilön suorituskykyä. Oppimisvaikeudet voivat johtua joko fyysisistä tai psyykkisistä tekijöistä. Fyysiset tekijät voivat esim. tarkoittaa heikkoa näkökykyä. Psyykkisiin tekijöihin taas liittyvät usein monenlaiset aivojen kehityshäiriöt (esim. autismi).

Autismin kirjon henkilöille tyypillisimpiä erityispiirteitä ovat kommunikaatiohäiriöt, aisti- ja stressiherkkyys. Kommunikaatiohäiriöt näkyvät puhutun

kielen ymmärtämisen ja ilmeiden tulkitsemisen haasteina. Toiset oppivat puhumaan, osa viittomaan tai sitten he käyttävät kommunikoinnin tukena kuvia. Ne autismin kirjon henkilöt, jotka eivät pysty kommunikoimaan, oppivat yleensä kuitenkin ymmärtämään muutamia sanoja ja toimintamalleja tutussa ympäristössä. Toimiminen vieraassa ympäristössä saattaa aiheuttaa vaikeuksia (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 108–109). Heillä voi olla omia toimintamalleja ja tapoja (esim. erilaisten tavaroiden heiluttelu silmien edessä ja keinuminen tai pyöriminen), joita ulkopuoliset saattavat pitää käyttäytymisen häiriöinä. Monelle struktuuri ja rutiinit ovat tärkeitä. Tämän takia ympäristön muutokset aiheuttavat heille stressiä. Osalla heistä on myös erityiskiinnostuksen kohteita johonkin yksittäiseen asiaan ja erityislahjoja. Autismikirjon henkilöille on tyypillistä myös erilaiset aistien yli- ja aliherkkydet. He reagoivat kuitenkin näihin omiin herkkyyksiinsä hyvinkin yksilöllisesti. Toiset heistä saattaa käyttäytyä aggressiivisestikin, jos ympärillä on esimerkiksi liikaa meteliä. Toiset taas tällöin suojelevat käsillä korviaan ja pyrkivät niin sanotusti pääsemään toiseen maailmaan. (Kaski ym. 2009.)

Matalan kynnyksen Työpaja (jäljempänä: Työpaja) on fyysinen oppimis-ympäristö, joka tarjoaa tietojen, taitojen sekä sosiaalisten taitojen kehittämistä erityistukea tarvitseville opiskelijoille tutussa koulurakennuksessa. Näin Työpajalla on erittäin tärkeä rooli: tuttua oppimisympäristönä se auttaa näitä opiskelijoita sitoutumaan oppimisprosessiin. Toistuva paljon harjoitusta sisältävä opiskelu tutussa ympäristössä takaa yleensä myös parempaa motivaatiota oppimiselle.

Invalidisäätiöön kuuluvat erityisammattiopisto Live sekä valmennus- ja asiantuntijatalo LivePalvelut, jotka tekevät tiivistä yhteistyötä. Live Palveluiden yhtenä palvelukokonaisuutena on kuntouttava toiminta sekä työhönvalmennus muun muassa pitkäaikaistyöttömille.

Live Palveluiden alaisuuteen perustettiin muutama vuosi sitten DuuniTELMA. Sen tarkoituksena oli tarjota matalan kynnyksen työtehtäviä Liven TELMA-opiskelijoille, mikä on päätavoitteena työelämään valmentautumisen opinnoissa. Jokaisesta TELMA-ryhmästä muutama opiskelija kävi DuuniTelmassa tekemässä yksinkertaisia matalan kynnyksen työtehtäviä (esim. pakkaaminen, lajitteleminen, pussittaminen) kerran viikossa kuukauden aikana. Liven opiskelijat tulivat takseilla suoraan DuuniTELMAan Pasilaan ja paikan päällä heitä oli odottamassa oman ryhmän henkilökohtainen ohjaaja sekä työhönvalmentaja. Työpäivä oli hyvin strukturoitu, ja kuvallinen lukujärjestys auttoi opiskelijoita hahmottamaan, mitä seuraavaksi tapahtuu. Näin opiskelijat saivat tuntumaa siitä, miltä oikea työpäivä ja työnteko tuntuvat kaikkine taukoineen. Koulun henkilökunnan ohjaajilta, opettajilta ja DuuniTELMAN

työhönvalmentajilta tuli palautetta, että tämänkaltainen toiminta motivoi ja innostaa opiskelijoita. Se tarjoaa heille myös erittäin hyvää kokemusta sekä ammatillisten valmiuksien ja taitojen kehittämistä. Valitettavasti resurssien puute muutti Live Palveluiden toimintatapaa, eikä se tarjoa enää työhön valmentautumispaikkaa TELMA-opiskelijoille. Tästä syntyi tarve uuden oppimisympäristön kehittämiseksi.

TELMA-koulutuksen opiskelijaryhmissä on taidoiltaan hyvinkin erilaisia opiskelijoita. Kaikki eivät syystä tai toisesta pääse liikkumaan julkisilla kulkuvälineillä tai koulun autoilla paikasta toiseen. Tämän lisäksi osalle opiskelijoista jopa pienet muutokset saattavat aiheuttaa stressiä, puhumattakaan kokonaisuudesta työpäivästä uudessa oppimisympäristössä. Vaikka siirtyminen paikasta toiseen olisikin haasteellista, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että heiltä puuttuisi osaamista suoriutua työtehtävistä. Tuttu oppimisympäristö, joka on vain lyhyen kävelymatkan päässä varsinaisesta opiskelupaikasta voisi tarjota myös opiskelijoille mahdollisuuden kokeilla, miltä oikea työpäivä tuntuu ja minkälaisia työtehtäviä voi työelämässä tehdä. Työpajan perustaminen erityisammattiopisto Liven uuden kampuksen viereen tukisi kaikkia TELMA-koulutuksen opiskelijoita työtaitojen hankkimisessa.

KEHITTÄMISIDEAN TOTEUTUS AMMATTIOPISTO LIVEN UUDEN RAKENNUKSEN VALMISTUTTUA

Syyskuussa 2019 yksi tämän artikkelin tekijöistä (DK) pääsi opiskelemaan Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutukseen. Koulutukseen sisältyi kehittämistehtävä, joka kulkisi punaisena lankana koko koulutusprosessin läpi. Tästä lähti liikkeelle Työpajan kehittäminen erityisammattiopisto Liven TELMA-opiskelijoille. Vain lyhyen kävelymatkan päässä sijaitsevan Työpajan tulisi palvella erityisesti niitä opiskelijoita, joilla on a) haasteet liikkua pitkiä matkoja, b) haasteet oppia asioita uudessa oppimisympäristössä ja c) haasteet oppia asioita harvoin järjestetyssä (esim. kerran viikossa kuukauden jaksossa) työhön valmentautumisessa.

Erityisammattiopisto Liven muutto uuteen rakennukseen tammikuussa 2020 mahdollisti kehittämisidean toteuttamista. Opistossa suhtauduttiin myönteisesti Työpajan perustamiseen ja myönsi toistaiseksi Invalidisäätiön vuokraamasta Versta-rakennuksesta joitakin tiloja. Työpaja tukee TELMA-koulutusta, antaa mahdollisuuden opiskelijoille oppia uusia taitoja, helpottaa opettajia arviomaan opiskelijoita Työelämään valmentautuminen -arviointiosiossa ja vastaa koko Liven Täältä töihin! -strategiaa mm. laajentamalla yhteistyöverkostoa eri yritysten kanssa. Näin kehittämisideasta alkoi muodostua

konkreettinen tulos. Tavoitteena oli luoda pedagoginen matalan kynnyksen oppimisympäristö työelämän valmentautumisopintoja varten, johon jokaisella opiskelijalla on mahdollisuus osallistua.

Covid-19 pandemian takia koko maan valloittanut poikkeustilanne hidasti tätä projektia. Helmi-maaliskuussa 2020 verstatilat siivottiin ja järjestettiin. Li-ven markkinointiosaston kanssa kehitettiin toimiva ja näyttävä mainos. Olimme myös yhteyksissä moniin yrityksiin tarkoituksenamme tehdä ensimmäinen kartoitus mahdollisista alihankintatilauksista. Moni yritys suhtautuikin myönteisesti ajatukseen antaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille mahdollisuus kokeilla oikeita työtehtäviä opiston tiloissa. Kesäkuussa 2020 saimme neljä alihankintatilausta, joita opiskelijat alkoivat innostuneesti tehdä päivittäin. Oli ilo huomata opiskelijoiden taitojen ja osaamisen kehittyminen. Tämä kaikki osoitti, että lähellä itse koulurakennusta sijaitseva tuttu fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja pedagoginen oppimisympäristö mahdollistaa turvallisen työ- ja opiskeluilmapiiirin TELMA-opiskelijoille.

POHDINTA

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus oli hyvin monipuolinen ja sisälsi mm. asiantuntijaseminaareja, harjoittelujaksoja ja tutustumiskäyntejä muissa oppilaitoksissa. Yksi näistä tutustumiskäynneistä johti ylempänä kuvatun oppimisympäristön idean syntyyn. Oli erittäin tärkeää, että erikoistumiskoulutukseen osallistuneet saivat useamman mahdollisuuden nähdä muiden oppilaitosten ratkaisuja ja toimintatapoja, sillä kukin pystyy soveltamaan näistä hyväksi todettuja omalla työpaikallaan. Koulutuksessa päivitettiin tietoja erityispedagogiikan nykytilanteesta ja esim. uusista taidelähtöisistä/digitaalisista menetelmistä. Myös erityisopettajien kokemusten vaihto oli hyvin antoisaa. Yhteisissä keskusteluissa syntyi paljon uusia ideoita ja näkemyksiä.

Koulutuksen ansioista artikkelin ensimmäinen kirjoittaja (DK) pystyi kehittämään omaa asiantuntijuuttaan mm. kahden harjoittelujakson kautta. Ensimmäinen harjoittelu tapahtui oman työpaikan ulkopuolella, mikä mahdollisti yhteistyöverkostojen laajentamisen. Harjoittelu antoi myös suuntauksen oman idean kehittämiseksi. Toinen harjoittelujakso tapahtui omalla työpaikalla. Sen aikana idea toteutui ja oma organisaatio tuli vielä enemmän tutuksi (esim. markkinointiosaston toiminta).

Näin yhteisvoimin luotiin uusi työelämälähtöinen oppimisympäristö Li-ven TELMA-opiskelijoille. Idean toteuttaminen sujui mutkattomasti. Erilaisten työelämälähtöisten oppimisympäristöjen kehittäminen on hyvä vaihtoehto

opiskelijalle työtaitojen harjoittelua varten, koska TELMA-opiskelijoille ei ole helppoa löytää työharjoittelupaikkoja.

Monimuotoisuus on tulevaisuuden työelämän voimavara, joka edistää toimintatapojen ja ammattitaidon kehittymistä. Monimuotoisessa työyhteisössä osataan muotoilla työtä, hyödyntää erilaisia toimintatapoja ja menetelmiä, jotta taustaltaan tai työkyvyltään erilaisten ihmisten kyvyt ja osaaminen saadaan esille.

Monimuotoisen työyhteisön lähtökohta on arvostava työtoverin kohtaaminen. Monimuotoisuuden hyödyntäminen edellyttää erilaisuuden ymmärtämistä, hyväksymistä ja arvostusta. Yritysten johdon ja jokaisen yksilön vastuulla on huolehtia siitä, että työyhteisöön syntyy erilaisuutta salliva ja sitä hyödyntävä kulttuuri. Työelämän monimuotoisuus on voimavara, joka edistää toimintatapojen ja hyvien käytänteiden kehittymistä.

Valmentajamaisen ohjausotteen yleinen kehityssuunta vaatii entistä luovempia ammattilaisia, joilta vaaditaan ennakoivaa, joustavaa, tuloksellista ja määrätietoista työskentelytapaa sekä itsenäistä ongelmakeskeistä ratkaisutapaa moniammatillisen tiimin jäsenenä. Opetushenkilöstön on toiminnallaan viritettävä ja tuettava oppimiseen innostavaa tahtotilaa, jotta opiskelijan motivaatiota pystytään ylläpitämään ja kehittämään jatkuvasti. Valmentajamaisessa ohjaustavassa työelämälähtöistä oppimista ohjaava opettaja tai ohjaaja voidaan nähdä myös valmentajana, joka innostaa ja valmentaa opiskelijaa. Tällöin kysymys on myös yhteisöllisyydestä, erilaisesta yhteistoiminnan ja oppimisympäristöjen organisoimisesta, yksilökeskeisestä tuesta, yksilön huomioonottamisesta ja kannustamisesta osana yhteisöä.

Innostaminen on perusluonteeltaan osallistuvaan positiiviseen pedagogiikkaan perustuvaa ohjausta. Se voidaan ymmärtää myös sosiaalipedagogisena menetelmänä, joka ilmenee kannustavana liikkeelle panevana ja organisoivana toimintana. Nykyään opettaja ja ohjaaja nähdään oppimisessa kanssa kuljijana, kannustajana, tukijana, sparraajana. Uudenlaista pedagogista ohjaajuutta edustaakin ohjauksellisempi ja voimavaralähtöisempi valmentajamainen ote. Jotta opiskelija saisi paremman kuvan kehittämiskohteistaan ja vahvuuksistaan työelämälähtöisessä oppimisessä, vaatii se vuorovaikutuksellista ja ohjaavaa palautteenantoa. Ojasen (2009, 66) mukaan yksilön kehittyminen mahdollistuu juuri dialogissa, jossa hänen on mahdollista oppia tuntemaan itseään paremmin ja siten huomata kehittymistarpeitaan. Opiskelijalla pitää siis olla mahdollisuus selvittää, syventää ja sitä kautta ymmärtää paremmin hänelle annettua palautetta. Tämä kaikki on tärkeää varsinkin TELMA-opiskelijoille (vaativaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille), sillä palaute tutulta ohjaajalta voi paremmin kannustaa ja motivoida heidän oppimistaan.

Valmentajamaisen ohjausotteen asiantuntijuus on myös luovuutta siinä mielessä, että erilaiset työ- ja toimintaympäristöt mahdollistavat ja kehittävät luovaa ongelmanratkaisua. Yhdessä tekemisen meininki myös opetushenkilöstön välillä tulisi saattaa oppilaitosyhteisöön sekä työelämäyhteistyöhön. Tämä on tärkeä osa myös opetushenkilöstön uudistavan työelämälähtöisen pedagogiikan kehittymistä ja kehittämistä. Opetushenkilöstöä voi kuvata myös aktiivisena ja innovatiivisena verkostoyhteistyön luoja ja ylläpitäjänä. Kuten yleensäkin ohjauksessa, myös työelämälähtöisessä ohjauksessa on tärkeää, että oppimisprosessi jäsennetään yhdessä opiskelijan ja hänen työyhteisönsä kanssa. Oleellista on, että tietoa ei anneta valmiina paketteina vaan innostetaan opiskelijaa oppimaan ja selvittämään erilaisia työtehtävistä esille nousevia asioita itselleen.

Ammatillisen koulutuksen uudistumisella on hienot tavoitteet, näin on myös tilanne työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa TELMA-koulutuksessa. Käytännössä kuitenkin arjen teot ja hyvät toimivat käytänteet oppilaitoksissa ratkaisevat, miten uudistuminen tulee onnistumaan. Innovatiivinen työpajatoiminta on hyvä esimerkki tästä. Kaiken kaikkiaan muutokset vaativat aina kaikilta uuden oppimista ja sitoutumista sekä myönteistä kehittämisen tahtotilaa. Parhaimmillaan uudistus antaa tulevaisuudessa opiskelijalle hyvät mahdollisuudet hyödyntää henkilökohtaisia vahvuuksiaan ja näyttää entistä paremmin osaamistaan, mikä auttaa myös sopivan työtehtävän löytämisessä. Uudistamisen haasteissa tarvitaan tiivistä innostavaa yhteistyötä ja luottamusta koulutuksen järjestäjien, opetushenkilöstön, työelämän toimijoiden ja opiskelijoiden välillä. Työpajatoiminnalla onkin hyvät lähtökohdat onnistua työelämälähtöisessä kehittämistyössä.

LÄHTEET

Ammatillisten erityisoppilaitosten kumppanuusverkosto. N.d. Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus. Viitattu 3.5.2020. <https://ameo.fi/kouluttaminen/tyohon-ja-itsenaiseen-elamaan-valmentava-koulutus/>

Ammattiopisto Live – Yksilöllistä tukea opiskeluun ja jatkosijoittumiseen. 2020. Ammattiopisto Liven verkkosivut. Viitattu 3.5.2020. <https://www.liveopisto.fi/opisto>

Björklid, P. 2005. Lärande och fysisk miljö. En kunskapöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola. Stockholm. Forskning i fokus, 25.

Fraser, B. J. 1998. The birth of a new journal: Editor's introduction. Learning environment research, 1.

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. Helsinki: WSOY.

Kettunen, R., Kähäri-Wiik, K., Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2009. Kuntoutumisen mahdollisuudet. WSOY: Helsinki, 58–63.

Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. Viitattu 3.5.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531#Pidp451100848>

Oivo, T. & Kerätär, R. 2018. Osatyökykyisten reitit työllisyyteen -etuudet, palvelut, tukitoimet. Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita, 43.

Ojanen, S. 2009. Ohjauksesta oivallukseen: ohjausteorian kehittelyä. Helsinki: Palmenia.

Piispanen, M. 2008. Hyvä oppimisympäristö: oppilaiden, vanhempien ja opettajien hyvyyskäsitteiden kohtaaminen peruskoulussa. Kokkolan Yliopistokeskus Chydenius.

TELMA – Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus. 2020. Ammattiopisto Liven verkkosivut. Viitattu 3.5.2020. <https://www.liveopisto.fi/hakijalle/telma-koulutus>

Tuovinen, K. 2007. Opiskelu ja motivaatio mielenterveyskuntoutujien valmentavassa ja kuntouttavassa opetuksessa. ”Pääsis niinkun takasin elämään kiinni...”. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus. N.d. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Viitattu 5.6.2020. <https://www.jamk.fi/fi/Koulutus/Taydennyskoulutus/Opetus-ja-ohjaus/moninaisuus/vaativa-erityinen-tuki>

Wilson, B. 1996. Constructivist learning environments: Case studies in instructional design. Englewood Cliffs, New Jersey: Educational Technology Publications.

TELMA-KOULUTUS JA PERUSTUTKINNON TUTKINNON OSAT

Sirpa Karvonen

Kuvaan artikkelissa kehittämistyötäni, jonka tavoitteena oli selkeyttää ja tehdä toimintamalli, miten TELMA-koulutuksessa on mahdollista suorittaa perustutkinnosta tutkinnon osa tai yksilöllisesti suunniteltuja osia Ammattiopisto Spesiassa.

JOHDANTO

Reformin myötä myös Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava TELMA-koulutus on muutoksessa (Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus 2018). Tämä muutos näkyy myös työpaikoilla, jossa opiskelee yhä enemmän laaja-alaista tukea tarvitsevia opiskelijoita. Kehittämistyön taustalla on vuonna 2019 päättynyt Reformi TELMAssa – Muutos mahdollisuudeksi -hanke (Reformi TELMAssa -hanke 2018–2019). Hanketta koordinoi Keskuspuiston ammattiopisto (nykyisin Ammattiopisto Live) ja Ammattiopisto Spesia toimii hankkeen osatoteuttajana. Hankkeen tavoitteena oli työvaltaisen opiskelun lisääminen uusien oppimisympäristöjen ja uusien työelämäverkostojen avulla sekä suunnitelmallisten ja joustavien opinpolkujen luominen työelämään ja yksilöllisiin jatkosuunnitelmiin (Reformi TELMAssa -hanke 2018–2019). Hankkeen yhtenä toimenpiteenä oli kehittää TELMA-opiskelijoiden mahdollisuuksia suorittaa perustutkinnon osia tai tutkinnon osan osia joko oppilaitoksessa tai työelämässä osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen kautta osaksi TELMA-koulutusta. Tämä tavoite ei kuitenkaan hankkeen aikana vielä jalkautunut osaksi toimintaa.

KEHITTÄMISTYÖN TOTEUTUS

Kehittämistyössäni kartoitin tilannetta haastatteluilla, kuvaamalla jo toteutuneita opiskelijapolkuja, perehtymällä aiemmin tuotettuun materiaaliin ja koaamalla kokemuksia eri oppilaitoksista työpajatyöskentelyllä. Jotta saisin kokonaiskuvan tällä hetkellä TELMA-opiskelijoiden tutkinnon osien opiskelusta omassa oppilaitoksessani, haastattelin kodinhuoltajien ja toimitilahuoltajien opettajia sekä selvitin näissä tutkinnoissa toteutuneita opiskelija-caseja. Lä-

hestyin aiheen tiimoilta myös oppilaitoksemme kehittämisosaston henkilöitä, jotka olivat olleet mukana Reformi TELMAssa -hankkeessa. Minua kiinnosti myös se, miten TELMA-opettajat suhtautuvat tähän mahdollisuuteen ja mitä ideoita heillä olisi tähän liittyen. Lisäksi olin yhteydessä Ammattiopisto Liveen. Ammattiopisto Livessä keskustelin aiheesta hankkeen projektipäällikön ja yhden erityisopettajan kanssa. Esittelin kehittämistyötäni maaliskuussa 2020 järjestetyssä Erityisen äärellä –seminaarin työpajassa ja keräsin yleisöltä kommentteja.

REFORMI TELMASSA -HANKKEEN KOKEMUKSIA

Haastattelin ammattiopisto Liven Reformi TELMAssa -hankkeen projektipäällikköä. Ammattiopisto Livessa on kehitetty TELMA-koulutukseen tietyn ammattialan työtehtäviin suuntaavat paikallisesti tarjottavat valinnaiset koulutuksen osat. Ne ovat ammatillisesti suuntautuvia koulutuksen osia, joiden kautta koulutuksen sisältöä voi suunnata tietyn ammattialan työtehtäviin. Koulutuksen osien sisältö perustuu ammatillisten perustutkintojen osiin. Osaamisen hankkiminen toteutetaan ensisijaisesti tekemällä työtehtäviä soveltuvassa ympäristössä. Osaamisen arvioinnissa noudatetaan TELMA-koulutusta koskevia säädöksiä ja toimintatapoja. Koulutuksen osien laajuus on määritelty osaamispisteinä, mutta opiskelija suorittaa sen yksilöllisen laajuuden ja tavoitteiden mukaisena. Niissä koulutuksen osissa, joissa laajuus on kiinteä, tavoitteena on hankkia ja osoittaa koko koulutuksen osan osaamistavoitteiden mukainen osaaminen. Paikallisesti tarjottavia koulutuksen osia ovat Ulkoalueiden hoitaminen 0–5 osp, Ylläpitosiivous 0–5 osp, Kahvilan tai ravintolan tuotteiden valmistaminen ja niistä huolehtiminen 3 osp sekä Asiakaspalvelu kahvilassa tai lounasravintolassa 2 osp. (Kilkku 2020.)

Ammattiopisto Spesiassa Reformi TELMAssa -hankkeessa oli tarkoituksena kartoittaa ja käynnistää tutkinnon osien osa-alueiden suorittamista TELMA-koulutuksen aikana. Tämä oli haastavaa, koska oli ristiriitaista tietoa siitä, onko tutkinnon osien osa-alueiden suorittaminen mahdollista TELMA-koulutuksen aikana. Joulukuussa 2018 oli vallalla käsitys, että tutkinnon osan osa-alueita ei voi pilkkoa, vaan ne tulisi aina suorittaa kokonaisina. Näin ollen tutkinnon osien osa-alueita hyödynnettiin TELMA-koulutuksen osana.

Alla olevassa taulukossa on esimerkki Ravintola- ja catering-alan perustutkintoon (180 osp) sisältyvästä Palvelu- ja jakelukeittiön toiminnot -tutkinnon osasta, jonka laajuus on 10 osp. TELMA-koulutuksen opiskelija pystyisi suorittamaan osan tutkinnonosasta eli 1–2 osp. Taulukossa on kuvattuna tutkinnon osan osan keskeisiä työtehtäviä ja osaamisen hankkimisen sisällöt.

TAULUKKO 1. Esimerkki Ravintola- ja catering -alan perustutkinnon ammatillisen tutkinnon osan suorittamisesta TELMA-koulutuksessa (Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen toteutussuunnitelma 2019–2020).

Tutkinnon osan toteutus 1–2 osp	
<p>Työtehtävät</p> <ul style="list-style-type: none"> • ruokasalin puhtaanapito • pöytien ja tuolien pyyhkiminen • liinojen tarkastaminen • pöytien ja tuolien järjestäminen • astiahuollon tehtävät 	<p>Osaamisen hankkimisen sisällöt</p> <ul style="list-style-type: none"> • varaa työvälineet ja aineen • siistii ruokasalin/ruokailutilan ohjeen mukaan • pöytien pyyhkiminen • pöytäliinojen puhdistaminen • tuolien pyyhkiminen • tilan järjestäminen • vie puhtaanapidon välineet niille kuuluville paikoille • toimii astiahuollon tehtävissä • esipesee astiat • täyttää pesukorit • käyttää astianpesukonetta • vie puhtaat astiat niille kuuluville paikoille • siistii työympäristön • työ- ja asiakasturvallisuuden noudattaminen • itsearviointi

Opiskelija voi opiskella myös joitakin valinnaisia ammatillisen tutkinnon osia ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden mukaisesti. Alla olevassa taulukossa on esimerkki, miten osana TELMA-koulutuksen osaa: Ammatillisen toimintakyvyn vahvistaminen voi opiskella perustutkinnon tutkinnon osan osa-alueita Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen 2 osp (osa Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen 9 osp -osa-alueita). Nämä valinnaiset opinnot on kuvattu TELMA-koulutuksen toteutussuunnitelmassa (Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen toteutussuunnitelma 2019–2020.)

TAULUKKO 2. Esimerkki ammatillisen tutkinnon osan osa-alueen opiskelusta osana TELMA-koulutusta: Ammatillisen toimintakyvyn vahvistaminen, 0–25 osp ja Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen (Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen toteutussuunnitelma 2019–2020).

KOULUTUKSEN OSA: Ammatillisen toimintakyvyn vahvistaminen, 0–25 osp
TUTKINNON OSAN osa-alueen osa Yhteiskunnassa ja kansalaisena toimiminen:

Tavoitteena on, että opiskelija tietää keskeisiä yhteiskunnan palveluita ja osaa hyödyntää niitä omassa elämässään henkilökohtaisen elämäntilanteen mukaisesti. Hän tietää omia oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan ja toimii yhteiskunnan jäsenenä sekä osallistuu oman lähiyhteisönsä toimintaan.

Osaamistavoitteet:	On mahdollista oppia työpaikalla		Työtehtävä, joissa mahdollista oppia / harjoitella	Aikaisempi osaaminen	
	Kyllä	Ei		Kyllä	Ei
käyttää yhteiskunnan palveluja oman elämäntilanteensa mukaisesti					
asioi oman kotikuntansa viranomaisten ja muiden toimijoiden kanssa sekä suunnittelee tukipalvelujensa toteuttamista heidän kanssaan					
toimii yhteiskunnan ja lähiyhteisönsä jäsenenä					
toimii omien oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa mukaisesti.					

Hankkeen aikana vaihteli myös linjaus, voiko TELMALta hakeutua suoraan tutkintotavoitteiseen koulutukseen. Tuolloin opiskelija siirtyi opiskelemaan Ammatilliseen koulutukseen valmentavaan VALMA-koulutukseen ja hakeutui sitä kautta opiskelemaan perustutkintoa. Tällä hetkellä linjaus on se, että TELMALta voi hakeutua suoraan opiskelemaan perustutkintokoulutukseen, jos tavoitteena on suorittaa enintään muutama tutkinnon osa. Jos tavoitteena on suorittaa koko tutkinto, silloin TELMALTA siirrytään VALMA-koulutukseen ja sieltä haetaan perustutkintokoulutukseen yleensä alaan tutustumisen jälkeen.

KODINHUOLTAJA- JA TOIMITILAHUOLTAJAOPETTAJIEN HAASTATTELU

Kodinhuoltaja- ja toimitilahuoltajaopettajien haastatteluissa tuli esille monia haasteita opintojen suorittamisesta. Opettajat kokivat, että opiskelijat suorittavat mieluiten koko tutkinnon osan, ei osia siitä. Toisaalta jos opiskelijan tavoitteena ei ole opiskella koko tutkintoa, hän ei myöskään voi siirtyä suorittamaan kokonaan perustutkintoa. Opettajien mielestä tämä ei myöskään hyödytä opiskelijan jatko-opintoja, koska ei kerrytä opintopisteitä. Osaamisen tunnistaminen koettiin haasteellisena eli opiskelijan tietotaidon tunnistaminen myöhemmin, jos hän suorittaa koko tutkinnon osaa. Kun TELMA-opiskelija opiskelee perustutkinnon tutkinnon osaa, pidettiin tärkeänä, että TELMA-opettaja on edelleen opiskelijan vastuupettaja. Tutkinnon osan osien suorittaminen ylipäättänsä oli koettu haastavaksi.

Eräs haastatteluun osallistunut opettaja kokosi kehitettävien asioiden listan tilanteeseen, jossa opiskelija voisi siirtyä tutkintotavoitteiselle opiskelemaan.

- yhteistyö TELMA- ja ammatillisen opettajan kanssa opiskelijan vahvuuksien ja tuen tarpeiden kartoittaminen ennen tutkintotavoitteiselle siirtämistä
- opiskelijan osaamisen dokumentointi esim. osaamistodistuksen avulla
- opiskelijan akateemisten taitojen vahvistaminen, jos se on mahdollista
- ryhmässä toimimisen harjoittelu
- itsenäisen työskentelyn harjoittelu
- aikataulujen noudattaminen
- työelämän pelisäännöt

TELMA-opiskelijoita, jotka ovat opiskelleet perustutkinnon tutkinnon osia tai osan osia, on vielä vähän. Huomasin myös, että olen vaikean aiheen äärellä. Palaute toteutuneista opinnoista oli negatiivista ja opiskelu koettiin hankalaksi toteuttaa. Rakenteet ja resurssit puuttuivat.

ERITYISEN ÄÄRELLÄ -SEMINAARIN TYÖPAJA

Esittelin hankettani 12.3.2020 Jyväskylässä järjestetyssä Erityisen äärellä -seminaarissa. Hankkeen työpajassa keräsin mielipiteitä ja kehitysehdotuksia. Perustutkintojen tutkinnon osien tai osan osien opiskelun tavoitteena nähtiin toisaalta opiskelijan siirtyminen tutkinnon suorittamiseen toisaalta räätälöityihin työtehtäviin kouluttaminen. Osallistujat kokivat myös, että opiskelijan tarpeisiin suunniteltu tutkinnonosa lisää työelämäosaamista.

Opiskelijan taidoista ja tavoitteista riippuu, onko mahdollista lähteä opiskelemaan tutkintoa tai tutkinnonosia. Ei kannata pyrkiä ”väkisin” ohjaamaan opiskelijoita tutkinnon osien opintoihin. Mitä hyötyä opiskelijalle siitä on? (työpajaan osallistuja)

Työpajan osallistujat kokivat, että sekä tutkinnon osan että räätälöidyn osan osa-alueen opiskelu on mahdollista. Tutkinnon osien osat nähtiin osaamisen hankkimisena työelämään.

Osallistujat pitivät tärkeänä, että opiskelijalla olisi mahdollisuus suorittaa osa tutkinnon osasta.

Tällöin oleellista on miettiä yhdessä, mitkä tutkinnon osat ovat soveltuvia ja mitkä ovat opiskelijan henkilökohtaisten vahvuuksien mukaisia. Tärkeää on myös se, miten tutkinnon osa esitellään opiskelijalle ja opettajalle. Tässä voisi käyttää esimerkiksi videota. Opiskelijan soveltuvuudesta ja tavoitteista voisi keskustella Hoks-keskustelussa.

TELMA-opettajan ja ammatillisen opettajan yhteistyötä pidettiin tärkeänä: TELMA-opettaja on opiskelijatuntemus ja ammattiopettajalla tutkinnon osan asiantuntemus. TELMA-opettaja toimii ikään kuin ”personal trainer”-roolissa.

Työpajassa keskusteltiin myös osaamisen arvioinnista. Voidaanko esimerkiksi pitkän harjoittelun ja useiden toistojen kautta saavuttaa T 1 -osaaminen? Voidaanko käyttää mukauttamista tai sanallista arviointia? Tärkeänä koettiin, että opiskelijalle on kertynyt ammatillista osaamista ja hän pystyy sen osoittamaan.

Tutkinnon osan tai osien opiskelussa oli erilaisia käytäntöjä. Opinnot voidaan järjestää esimerkiksi siten, että opiskelija opiskelee ammatillisia opintoja osana TELMA-opiskelua 1–2 päivää viikossa tai menee koulutuskokeiluun/ tutustumaan ammatillisiin opintoihin. Osassa oppilaitoksia ei oltu vielä kokeiltu tutkinnon osien suorittamista, mutta työelämään valmentautumisessa oli pyritty löytämään koulutussopimuspaikka, jonne opiskelijan voisi olla opintojen jälkeen mahdollisuus työllistyä.

MITEN TÄSTÄ ETEENPÄIN – TELMA-OPETTAJIEN NÄKEMYKSIÄ

Esittelin selvitykseni tuloksia TELMA-opettajien tapaamisessa 21.4.2020, jonka pohjalta kävimme keskustelua. TELMA-opettajat kokivat, että asiasta on puhuttu todella paljon, mutta se on kaatunut Opetushallituksen määräykseen, ettei koko tutkinnon osaa pienempää voida arvioida tai siihen, ettei ole resursseja. Räättälöity tutkinnon osa on hankala arvioida osaamisen tasolla. TELMA-opettajat kokivat, että yhteistyöhön on halua ja toivetta, mutta he miettivät, miten tämä sopii tutkintokoulutuksen opettajalle. Rakenteellisia ongelmia on myös, esimerkiksi miten lukujärjestys suunnitellaan. TELMA-opettajat kokivat myös, että työ pitää tehdä kaiken muun työn lisäksi. Toivottiin, että vuosityöaika toisi mahdollisuuden suunnitella enemmän. Nyt asia on liikaa opettajan hyväntahtoisuuden varassa.

On myös mietittävä opiskelijan näkökulma asiaan. Haluaako opiskelija itse suorittaa tutkinnon osia. Pystyykö ja haluaako hän sitoutua opiskelemaan? Mikä on tutkinnon osan suorittamisen tavoite? Hyödyttääkö se työllistymistä tai jatko-opintoja tai työ- ja toimintakeskuksessa tehtävien hallintaa?

YHTEENVETO JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

TELMA-opiskelijoiden tutkinnon osien suorittaminen vaikuttaa olevan oletettua laajempi haaste kaikissa TELMA-koulutusta järjestävissä vaativan erityisen tuen oppilaitoksissa. Tärkeää on ratkaista toteutukseen liittyvät haasteet. Kehitetylle toimintamallille on laajasti tarvetta ja se oltaisiin valmiina ottamaan heti käyttöön. Haasteita siis riittää. Luultavammin haasteet eivät ratkea vielä tässä minun kehittämistyössäni.

Ehdotukseni on, että koska TELMA-koulutuksessa opiskelu on työvaltaista, työtehtävät suuntautuvat jo perustutkinnon ammattitaitovaatimusten mukaisesti. Osaamista arvioitaisiin perustutkinnon arvioinnin kohteiden mukaisesti. Tuolloin työtehtävät eivät jäisi irrallisiksi vaan linkittyisivät ammattitaitoa kehittäviksi tehtäviksi ja opiskelijoiden mahdollista työllistymistä tai perustutkintoon siirtymistä tukeviksi toiminnoiksi. Osaamisen hankkiminen toteutetaan ensisijaisesti tekemällä osaamistavoitteiden tai ammattitaitovaatimusten mukaisia työtehtäviä soveltuvassa työympäristössä. Osaamisen arvioinnissa noudatetaan opiskelijan tavoitteiden mukaan joko TELMA-koulutusta koskevia säädöksiä ja toimintatapoja (osaaminen osoitetaan yksilöllisesti sovittavalla tavalla, osaaminen arvioidaan sanallisesti) tai perustutkinnon osaamisen arvioinnin määräysten mukaisesti.

Tutkinnon osien tai osa-alueiden suorittamiseksi TELMA-koulutuksen yhteydessä olisi kaksi erilaista mallia

- 1 Tutkinnonosan suorittaminen yhteistyössä TELMA-opettajan sekä perustutkinto-opettajan kanssa. Opiskelija pysyy omassa TELMA-ryhmässä suorittaen ammatillista tutkinnonosaa, osia tai räätälöityä tutkinnonosaa
- 2 Tutkinnonosan suorittaminen niin, että opiskelija liitetään tutkintotavoitteiseen ryhmään mukaan suorittamaan tutkinnonosaa/osia. Tämä edellyttää kehittäväää ja monipuolista yhteistyötä tutkintokoulutuksen ja TELMA-koulutuksen välillä.

LÄHTEET

Kilkku, A. 2020. Haastattelu. Ammattiopisto Live. Reformi TELMAssa -hanke 2018–2019. Ammattiopisto Live. 2020. Viitattu 20.4.2020 <https://www.live-palvelut.fi/kumppaneille/reformi-telmassa>.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen toteutussuunnitelma 2019–2020. 2019. Ammattiopisto Spesia.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus (TELMA). 2017. Koulutuksen perusteet. Helsinki: Opetushallitus 2017. Viitattu 30.9.2020. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/esitys/2910079/reformi/tiedot>

TELMA-KOULUTUKSEN KÄYTÄNTÖJÄ AUTISMIN KIRJON NÄKÖKULMASTA

Emma Kärkkäinen, Eeva-Liisa Meskanen & Katariina Hakala

Tämä on kertomus siitä, miten autistisen opiskelijan opiskelukäytännöt työhön ja itsenäiseen elämään valmentavissa TELMA-opinnoissa suunniteltiin ja toteutettiin yhteistyössä oppilaitoksen, opiskelijan itsensä, kunnan toimijoiden sekä hänen läheistensä kanssa toteuttamaan opiskelijan oikeutta opiskella peruskoulun jälkeisissä opinnoissa. Emma toimi syyslukukauden opiskelijan ohjaajana TELMA-ryhmässä, jonka opettajana Eeva-Liisa toimi, ja Katariina on ohjannut Emmen kehittämistyötä osana ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen erikoistumisopintoja.

Artikkelin keskeisenä tavoitteena on kuvata yhteistyötä ja toimintakäytäntöjä siitä, millaisia käytännön järjestelyjä oppilaitoksessa tehtiin opiskelijan opetuksen ja opiskelun toteuttamiseksi opintojen alkaessa ja ensimmäisen syyslukukauden aikana, jonka jälkeen opiskelija siirrettiin oppilaitoksen toiseen TELMA-ryhmään. Kuvaamme myös yhteistyöneuvotteluja käytännöistä kunnan vammaispalveluiden toimijoiden kanssa. Näkökulmamme suuntautuu toimintakäytäntöihin ja vaativan erityisen tuen järjestelyihin TELMA-opinnoissa. Kirjoitamme kuvauksen tarinaksi opiskelijan opintojen alusta lähtien ja loppuluvussa pohdimme erityisesti mahdollisuuksia suunnitella opiskelijan opintopolku niin, että opiskelijan siirtyminen opintojen jälkeen työhön ja itsenäiseen elämään tapahtuisi hyvässä yhteistyössä palvelujärjestelmän toimijoiden ja opiskelijan läheisten kanssa.

TYÖHÖN JA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN – AUTISMIN KIRJO JA OIKEUS OPISKELUUN

Kaikilla nuorilla on oikeus opiskelupaikkaan perusopetuksen jälkeen. Opiskelijat, jotka tarvitsevat paljon tukea opintoihinsa, ohjautuvat usein työhön ja itsenäiseen elämään valmentaviin TELMA-opintoihin. TELMAsta ei voi valmistua ammattiin, mutta muuten opintojen sisällöt räätälöidään yksilöllisesti ja opiskelijan vahvuuksiin ja osaamiseen kiinnittyen. Kun opiskelijalla on autismin kirjon ongelmia, kuten tämän artikkelin päähenkilöllä, niin opintojen yksilöllinen räätälöinti voi olla hyvin haastavaa. Näitä haasteita lähdimme avaamaan tässä artikkelissa tämän opiskelijan ja hänen TELMA-ryhmässään

kohdattujen haasteiden ja niiden ratkaisujen kautta. Opiskelija, josta tässä artikkelissa kirjoitamme, on jo perusopetuksessa ollut erityisopetuksessa ja hänet on diagnosoitu autistiseksi. ETEVA kuntayhtymän käännösjulkaisussa ”Tutkimuskatsaus autismiin” (Wallace, Guldberg & Bailey 2019) löytyy autismin määrittely, joka osuu hyvin myös artikkelin opiskelijaan. Julkaisussa autismi määritellään tilaksi,

joka vaikuttaa siihen, miten ihminen reagoi ympäröivään maailmaan ja miten yhteiskunta reagoi häneen. Termi, jota käytetään diagnostisten tautiluokitusten uusimmissa versioissa, on autismikirjon häiriö (ASD). Diagnoosin kriteerit täyttyvät, jos henkilöllä on sosiaalisia ja kommunikaatiovaikeuksia, toistuvia ja rajoittuneita kaavamaisia käyttäytymistapoja sekä yli- ja aliherkkyksiä tietyille ärsykkeille. (Guldberg & Bailey 2019.)

Opiskelija oli keväällä 2018 päättänyt perusopetuksen erityisopetuksessa. Hän oli ollut ennen TELMA-opintojen aloittamista päivätoiminnassa kunnan monitoimikeskuksessa. Toimintaan oli luotu päivittäinen, selkeä struktuuri ja opiskelija oli kokenut toiminnan siellä mielekkääksi. Toimintakeskuksen henkilökunnan arvion mukaan rutiinit, jotka toistuivat päivästä toiseen, toivat turvallisuuden tunnetta opiskelijalle. Tämä näkyi positiivisella tavalla hänen käyttäytymisessään ja henkilökunta koki, että ilmapiiri muuttui rauhallisemmaksi myös muiden asiakkaiden kohdalla. Peruskoulun jälkeisiä opiskelumahdollisuuksia lähdettiin etsimään tästä tilanteesta.

Hakemus lähetettiin ensisijaisesti toisen ammattioppilaitoksen TELMA-koulutukseen, mutta sinne häntä ei valittu, vaan opiskelupaikka löytyi seuraavasta vaihtoehdosta. Opiskelupaikka varmistui suhteellisen myöhään syksyllä 2019, mikä tarkoitti sitä, että opintoihin valmistautumiseen jäi sekä opiskelijalle itselleen, että hänen lähiympäristölleen noin reilu kuukausi aikaa. Oppilaitoksen ja TELMA-ryhmän henkilöstölle valmistautumiseen jäi aikaa vajaa viikko. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että oppilaitokselle ei tullut ennakkoon riittäviä tietoja opiskelijasta. TELMA-ryhmässä saatiin selviytyä todella haastavista tilanteista varsinkin alussa, kun ennakkotietoja ei ollut, minkä pohjalta olisi ollut valmiuksia rakentaa hänelle sopivaa oppimisympäristöä. Tässä artikkelissa kuvaamme ensimmäisen syyslukukauden aikana tehtyjä käytännön järjestelyjä ja niitä koskevia neuvotteluja oppimisympäristön rakentamiseksi opiskelijalle mielekkääksi.

OPINTOJEN ALKU JA HAASTEIDEN ESIIN TULO

Opintojen aloitus tarkoitti opiskelijalle isoja muutoksia arkeen – koulunkäynti tapahtui uusissa tiloissa, päivittäiset käytännöt muuttuivat, hänen ympärillään oleva henkilökunta vaihtui, TELMA-ryhmän muut opiskelijat olivat uusia tuttavuuksia hänelle. Nämä kaikki toivat aivan uusia haasteita niin hänelle kuin myös oppilaitoksen henkilöstölle ja erityisesti TELMA-ryhmän opettajalle ja ohjaajille. Syyslukukaudella oppilaitoksen arki oli selviytymistä päivästä toiseen, mikä konkretisoitui jopa väkivaltilanteina lukuisia kertoja päivittäin. Tärkeimmäksi tehtäväksi henkilökunnalle tuli muiden opiskelijoiden suojeleminen.

Päivät muodostuivat pitkiksi opiskelijalle, mikä toi haasteita arjen sujuvuuteen. Opiskelija aloitti koulupäivän jo klo 7.30, koska vanhempien täytyi lähteä töihin, eikä opiskelijaa voinut jättää yksin kotiin ja jonkun piti hänet myös saattaa koulukuljetukseen. Koulupäivä päättyi hänen kohdallaan taksin tulon klo 16.15, jolloin hänet voitiin kuljettaa kotiin. Tällöin vanhemmat olivat ehtineet töistä kotiin häntä vastaanottamaan. Muiden opiskelijoiden kohdalla TELMA-ryhmän koulupäivät alkoivat klo 8.30 ja päättyivät klo 15.00. Oppilaitokseen tuli myös viestejä kotoa, että opiskelija valvoi ja vaelteli levottomasti öisin. Yön valvominen ja pitkät koulupäivät tuottivat opiskelijalle väsymistä päivän mittaan ja haastava käyttäytyminen lisääntyi. Välillä haasteet alkoivat jo heti aamusta. Oppilaitoksessa järjestettiin opiskelijalle mahdollisuus myös lepoon ja jopa nukkumiseen, jos hän halusi. Monesti opiskelija tuli opiskelemaan hyvinkin iloisena ja energisena, mutta iltapäivästä väsyminen alkoi näkyä. Usein se ilmeni haastavana käyttäytymisenä ja jopa väkivaltaisuutena itseä ja muita kohtaan.

Henkilökunnalle tuli selväksi jo heti syyslukukauden alussa, että tämän opiskelijan kanssa pitää paneutua nopeasti ja tehokkaasti sellaisten vaativan erityisen tuen menetelmien löytämiseen, joilla taataan sekä opiskelijan itsensä että koko kouluyhteisön työrauha ja turvallisuus sekä ennakoiva ja hallittu opiskelu. Tätä lähdettiin hakemaan strukturoidun opetuksen avulla.

RATKAISUJA HAASTAVIIN TILANTEISIIN – STRUKTUROITU OPETUS

Haasteisiin tarvittiin ratkaisuja nopeasti. TELMA-ryhmän henkilöstö tutustui autismin kirjon henkilöiden opetukseen luennoilla ja seminaareissa, keskustellen kollegoiden kanssa ja neuvotellen käytännöistä kaikkien osapuolten kanssa. Selkeän ja kiteytetyn ratkaisun avaimeksi löytyi Eija Honkosen, Päivi Pynnösen ja Anu Raudasojan (2012) ”Onnistunut opetus” -menetelmäkartoi-

tuksen valikosta strukturoitu opetus. Tämä käsite on usein esillä autismin kirjon opiskelijoiden opetuksen yhteydessä ja mainitussa menetelmäkartoituksessa tämä kuvataan seuraavasti (Honkanen, Pynnönen & Raudasoja 2012, 23):

Strukturoitu opetus tarkoittaa rakenteiltaan selkeäksi tehtyä opetusta, jossa otetaan huomioon opiskelijan tuen tarve yksilöllisesti. Struktuureja voidaan luoda opetukseen sisältöön, menetelmiin, kommunikaatioon, ympäristöön sekä henkilö- ja yhteistyöjärjestelyihin. Strukturoinnissa on keskeistä tavoitteiden muodostaminen, ennakointi, toiminnan suunnittelu ja organisointi, tavoitteiden toteuttaminen suunnitelman mukaisesti sekä toiminnan arviointi, korjaaminen ja uudelleen suuntaaminen.

Struktuurin avulla selkeytetään oppilaalle aikaa, paikkaa ja toimintaa. Oppijan tulee saada tieto siitä mitä tehdään, milloin tehdään, kuinka kauan tekeminen kestää, kenen kanssa teen ja mitä teen seuraavaksi. Strukturoinnissa on tärkeää kehittää oppimisympäristön visualisointia oppijaa tukevaksi. Strukturoidun opetuksen toimintatavat ovat avuksi oppilaalle, jolla on tarkkaavaisuuteen ja käyttäytymiseen liittyviä ongelmia toiminnanohjausta vaativalle oppijalle. Strukturoitua opetusta käytetään yleisesti erityistä tukea vaativien opiskelijoiden opetuksessa (kehitysvammaisuus ja autismin kirjo), mutta se toimii sovellettuna monenlaisissa oppimistilanteissa ja – kokonaisuuksissa.

Opiskelijalle saatiin käyttöön kaksi avustajaa TELMA-ryhmässä, koska tilanteet koettiin niin uhkaavina. Opiskelijan kohdalla alettiin toteuttaa strukturoitua opetusta lähtökohtaisesti niin, että tunteja alettiin pilkkoa mahdollisimman pieniin palasiin. Samalla hänen reagointiaan tehtyihin ratkaisuihin seurattiin hyvin tarkasti, jotta saatiin selville, miksi ja missä tilanteissa haastavaa käyttäytymistä ilmeni ja millä tavoin. Tiivis yhteistyö omaisten kanssa oli tärkeää, jotta TELMA-ryhmän henkilökunta oppi tuntemaan opiskelijaa mahdollisimman hyvin. Vaikeuksia ilmeni myös paljon siinä, että se, mikä toimi ja oli kotona tai monitoimikeskuksessa mieluista, ei toiminut koulussa. Opiskelija selvästi tarvitsi luokkaan ja opiskelutoimintaan erityisesti rakennetut, omat tutut ja turvallisuutta luovat rutiinit.

Käytännössä opiskelijalle tehtiin muutoksia luokkatilaan, hänelle tehtiin oma ”pesä”, oma taukopaikka, jossa huonekaluja siirrettiin sen mukaan, mikä häntä miellytti ennen kuin hän oli tyytyväinen tilaan. Tämä rauhoitti tilannetta jo selvästi. Lisäksi opiskelijalle tehtiin tarkka strukturi, jossa joustettiin päivän tunnetilan mukaan. Koulupäivän aikana pyrittiin tekemään opiskelijan kanssa asioita, joista hän sai mielihyvää ja onnistumisen kokemuksia. Näitä olivat esimerkiksi rentoutumishetket hieromalla nystyräpallolla, rauhallinen ja kiireetön

istuminen ikkunan edessä tarkkaillen tapahtumia ulkopuolella, pienet helpot kotitaloustyöt sekä musiikin kuuntelu. Myös omassa ryhmässä esimerkiksi musiikin kuunteluun ja viikon ohjelman läpikäyntiin hän osallistui ajoittain.

Yksi vaikeuksia aiheuttava seikka henkilökunnalle oli opiskelijan puhumattomuus. Hänellä oli käytössään kuvakansio ja iPad. Opintojen alussa hän näytti näistä lähinnä vain ruuan ja perheen jäsenten kuvia. Päivittäiset rentoutumishetket olivat hyvin tärkeitä hänelle. Hän häiriintyi heti ja käytös muuttui aggressiiviseksi, jos muut opiskelijat aiheuttivat meteliä tai luokassa oli muutoin levotonta, vaikka hänelle oli tehty viereiseen luokkaan oma tila. Myös päivittäiset ruokailutilanteet tuottivat haasteita. Opiskelija ei pystynyt käymään lounaalla oppilaitoksen ruokalassa, vaan hänelle haettiin lounas keittiöltä luokkaan. Suussa olleet kipeät aftat vaikeuttivat syömistä ja verensokerit heilahtelivat päivän aikana suuresti. Opiskelijalle etsittiin erilaisia helposti nieltäviä ruokia, erilaisia ruoka-aineeksi erikseen ja yhdessä, kastikkeella ja ilman kastiketta, keittoja, ravinnejuomia, leipää, hedelmiä jne. Edellisenä päivänä onnistunut ruokavalinta ei välttämättä kelvannutkaan opiskelijalle seuraavana päivänä. Ruokailuihin ei löytynyt pysyviä ratkaisuja, mutta joka päivä hänen ruokailustaan huolehdittiin niin, että verensokerit pysyivät hyvällä tasolla.

NEUVOTTELUJA KÄYTÄNTÖJEN JÄRJESTÄMISESTÄ

Opiskelijan kanssa pidettiin kolmen viikon välein verkostopalavereita, joissa oli mukana autismikuntoutuksen ohjaaja, ACC-ohjaaja, toimintaterapeutti, musiikkiterapeutti ja tarvittaessa kunnan palveluohjaaja muun oppilaitoksen henkilökunnan lisäksi. Autismikuntoutuksen ohjaaja ja ACC-ohjaaja kävivät neuvomassa ja ohjaamassa struktuurien rakentamisessa, kävelylenkkien lisäämisestä päiväohjelmaan, sekä neuvoivat aistipainotteisiin havaintoihin perustuvia helppoja tehtäviä. Lisäksi he neuvoivat palkkion mukaan ottamisen opiskelijan tehtyä tehtävän esim. rusina tai keksi tai joku muu pieni opiskelija miellyttävä asia. Strukturoitu, tavoitteeksi asetettu viikko-ohjelma tehtiin yhdessä autismikuntoutuksen ohjaajan kanssa, mutta tämä ohjelma melko usein myös muuttui, kun tuli yllätyksiä. Lisäksi opiskelijalla alkoi musiikkiterapia ja toimintaterapia viikoittain oppilaitoksen tiloissa. Autismikuntoutuksen ohjaaja neuvoi, miten struktuuria toteutetaan käytännössä. Esimerkiksi hänen ohjeensa mukaisesti opiskelijan strukturoidun päiväohjelman kirjaamiseen otettiin mukaan kuvia, joiden avulla opiskelijan kanssa yhdessä käytiin läpi kulloisenkin viikon ja päivän ohjelma. Ohjaaja opasti myös muun materiaalin ja toimintakäytäntöjen toteutuksessa. Esimerkiksi opiskelija alkoi kerätä ros-

kia opiskelijatalon kerroksista ja kuljettamaan lähtevää ja saapuvaa postia yhdessä avustajansa kanssa.

Opiskelijan kehittymistarpeet liitettiin henkilökohtaisen osaamisen kehittämisen suunnitelmassa arjen taitojen ja kommunikoinnin vahvistamiseen, motorikan harjoittamiseen sekä sosiaalisten vuorovaikutustaitojen edistämiseen. Tavoitteiksi lukuvuodelle kirjattiin:

- omatoimisuuden lisääminen
- itsestä huolehtiminen
- välipalojen tekeminen
- tuntoaistimusten tutkiminen
- toisiin ihmisiin kontaktin ottaminen
- tarkkaavuuden suuntaaminen ja ylläpitäminen
- kommunikointi / itseilmaisu
- omien tunteiden ja tuntemusten ilmaisu kuvin / kommunikointilaitteen avulla

Vuoden vaihteessa opiskelija vaihtoi oppilaitoksen pienempään TELMA-ryhmään, johon vapautui paikka ja tämän ryhmän opetusmenetelmät soveltuivat paremmin opiskelijalle. Henkilökohtainen avustaja seurasi opiskelijaa uuteen ryhmään ja vaihto sujui hyvin. Tässä artikkelissa rajaamme kuvauksen päättämään tähän uuteen ryhmään siirtymiseen.

LOPUKSI – POHDINTAA AUTISTISEN NUOREN SIIRTYMÄSTÄ TYÖHÖN JA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN

Tarinamme opiskelijan TELMA-opintojen aloitus on hyvä esimerkki vaativan erityisen tuen käytäntöjen moninaisista haasteista autistisen nuoren kohdalla. TELMA-koulutuksen perusteissa opintojen tavoitteena on, että opiskelija saa taitoja työhön ja itsenäiseen elämään. Kun opiskelijalla on niin monitahoista vaativan erityisen tuen tarpeita, niin opintojen jälkeinen siirtymä tapahtuu yleensä kunnan vammaispalveluiden vastuulla järjestyviin asumisen ja työ- ja päivätoiminnan palveluihin. Tämä siirtymä edellyttää hyvin monitahoista hallinnollisia sektorirajoja ylittävää yhteistyötä oppilaitoksen, opiskelijan läheisten ja kunnan toimijoiden kesken, joka tässäkin tapauksessa tapahtui moninaisten asiantuntijoiden osaamista yhdistävänä yhteistyönä.

Jäimme pohtimaan vaativan erityisen tuen opiskelijoille mahdollisuutta avoimiin oppimisympäristöihin, jotka eivät ole sidoksissa oppilaitoksen tilaan ja jotka voisivat tapahtua jo niissä ympäristöissä, joihin hänen on tarkoitus

sijoittua opintojen jälkeen. Vahvasti autistisella henkilöllä on vaikeaa oppia uusia asioita ja vanhoista rutiineista pois. TELMA-opintojen aikana olisi hyvin mahdollista rakentaa oppimisympäristöksi kunnan asumisyksikkö, jonne opintojen aikana hänelle rakennetaan mielekäs siirtymä lapsuudenkodista uuteen kotiin. TELMA-opintojen opetussuunnitelman mukaisesti opiskelija voisi opiskella asumis- ja itsenäistymistaitoja siellä tapahtuviin arkisiin toimiin kiinnittyen ja rakentaa yhdessä hänen, asumisyksikön henkilöstön ja myös läheisten kanssa yhteistyössä osallisuuteen ja aktiiviseen osallistumiseen tukeva mielekäs siirtymä mahdollisimman itsenäiseen elämään. Samoin voisi toimia myös kunnan vastuulla järjestettävien työllistymisen tukipalveluiden kanssa yhteistyössä rakentaen opiskelijan osaamista ja vahvuuksia kehittäviä toimintoja ja osaamisen osoittamisen paikkoja keskittyen johdonmukaiseen siirtymään mielekkääseen päiväaikaiseen toimintaan opintojen jälkeen.

Tästä Eeva-Liisa kiteytti hyvänä periaatteena: ”Opetus voisi liikkua oppijan luokse eikä oppijan tarvitsisi liikkua opetuksen luokse”. Keskustelimme yhteisesti tästä periaatteesta ja pohdimme, että tällaisesta toiminnasta tulisi hyvin todennäköisesti myös kustannussäästöjä, kun opiskelijan kuljetukset paikasta toiseen vähenisivät huomattavasti ja oppilaitoksen tiloja opiskelijan oppimisympäristönä ei välttämättä tarvittaisi lainkaan. Oppilaitoksen henkilöstö voisi olla rakentamassa opiskelijan arkiympäristöjä oppimisympäristöiksi opinnollistamalla toiminnot koulutuksen aikana mielekkäällä tavalla yhteistyössä kunnan vammaispalveluiden, sosiaalipalveluiden, terveyspalveluiden, työllisyyden tukipalveluiden, KELAn kuntoutuksen, opiskelijan läheisten ym. opiskelijan yksilölliseen, hyvään elämään mahdollistavien palveluiden kanssa. Tässä keskeisenä tavoitteena tulisi olla opiskelijan polun rakentaminen TELMA-koulutuksen aikaiseksi intensiivijaksoksi, jossa tavoitteena olisi opiskelijan vahvuuksien ja osaamisen kartoittaminen, kehittäminen ja opintojen jälkeisen polun löytäminen – mahdollisimman hyvään työhön ja itsenäiseen elämään valmentaminen ja tukiverkoston rakentaminen tämän mahdollistamiseksi.

LÄHTEET

Honkanen, E., Pynnönen, P. & Raudasoja, A. 2012. Onnistunut opetus – menetelmien kartoitus. Selvitys, kehitys ja levitys. Opetus- ja ohjausmenetelmien koonti. Haaga-Helia ammattikorkeakoulu & HAMK Hämeen ammattikorkeakoulu. Viitattu 13.7.2020. <http://docplayer.fi/822667-Onnistunut-opetus-menetelmien-kartoitus-eija-honkanen-paivi-pynnönen-anu-raudasoja.html>

Wallace, S., Guldberg, K. & Bailey, A. 2019. Tutkimuskatsaus autismiin. Käännös alkuperäistekstistä ”A Research Review on Autism”. ETEVA kuntayhtymä / Deductia – academic consulting. Viitattu 13.07.2020. <https://www.eteva.fi/Ajankohtaista/Etevalta-kansainvalinen-autismikirjon-tutkimuskatsaus/>

TELMA-OPETTAJAN PÄIVÄ

Eija Patrikainen

Artikkeli kertoo yhdestä TELMA-opettajan työpäivästä ja sen tyypillisen epätyypillisistä tapahtumista. Artikkelista käy ilmi TELMA-opettajan laaja työkuva ja vaihtelevat tehtävät. Myös se, miten erilaisia opiskelijat ja heidän tarpeensa ovat. Tarinan henkilöissä yhdistyvät erilaiset tilanteet ja opiskelijat vuosien varrelta, joten ne eivät ole yhdistettävissä suoraan keneenkään yksittäiseen opiskelijaan.

Kevätaurinko on jo korkealla, kun starttaan aamulla työpaikalleni. Vaikka vuosityöaikani kiinteä työaika alkaa vasta yhdeksältä, haluan olla paikalla jo kahdeksalta, jolloin ohjaajat aloittavat työpäivänsä. Minä merkitsen sen työajanseurantaan vastuutyöksi. Kun aloitan oman työpäiväni ajoissa, saamme tiimimme kanssa yhteistä aikaa keskustella edellisen päivän- tai tulevan päivän asioista. Yhteinen keskustelu on tärkeä osa työtämme ja työssäjaksamistamme. Koska TELMA-opiskelijat ovat kaikki erilaisia, ovat työn haasteetkin erilaisia. Minkäänlaista kaikenkattavaa teoriaa tai toimintamallia ei ole. Ammatillisena erityisopettajana tiedän, että työssä tarvittava tieto on pirstaleista ja usein se rakennetaan yhdessä. Tieto rakentuu havainnoistamme, kokemuksestamme sekä erilaisista koulutuksestamme.

Olen itse työskennellyt TELMA-opettajana neljätoista vuotta. Sitä ennen olin ammatillisessa koulutuksessa opettajana ja erityisopettajana. Minulla on siis oman alan korkeakoulututkinto, opettajan tutkinto ja ammatillisen erityisopettajan tutkinto. Vaikka olenkin opiskellut lisäksi muun muassa erilaisia kommunikaatio- ja käyttäytymisen haasteisiin liittyviä menetelmäkoulutuksia, jokaisen opiskelijan haasteiden ja tarpeiden kohdalla opiskelen lisää tarvittavia taitoja. Aina näitä taitoja ei voi opiskella. On tehtävä havaintoja ja vain kokeiltava erilaisia tapoja toimia.

Luokkaan astuessani näen ensimmäisenä rikkiäisen sukan ja kantapäähän, joka pilkottaa peiton alta. Antti on tullut aamupäiväohjaukseen ja ottaa nyt aamu-unet ennen koulutyön alkamista. Istumme koko tiimi sohvalle kahvikupit kädessä. Aamuun tullut ohjaaja kertoo opiskelija Antin tulleen tuohtuneena taksista koulutavarat sylissänsä. Äidiltä on tullut viesti, että opiskelija on ollut levoton heti aamulla ja aamutoimet ovat jääneet tekemättä. Pohdimme yhdessä, mistä tämä voisi johtua? Yksi ohjaajista on huomannut, että opiskelija näyttää omaa kuvallista päiväohjelmaansa ja kyselee taukomatta, kuka? – näyttäen

iltapäiväohjausta. Päätämme ottaa valokuvat jokaisesta iltavuoron ohjaajasta ja laittaa kulloisenkin iltapäiväohjaajan kuvan päiväjärjestykseen, joka Antilla on oman pöytänsä laidalla rakennettuna viivoittimeen. Rauhoittaisiko iltapäiväohjaajan kuva päiväohjelmassa opiskelijaa?

Kerron saaneeni aamulla aikaisin viestin Beatalta. Häntä pelottaa tulla kouluun. Beata kulkee päivittäin bussilla kouluun ja nyt häntä pelottaa jokin. Kerron rauhoittelleeni opiskelijaa ja luvanneeni tulla tarvittaessa vastaan bussille. Yksi ohjaajista kertoo nähneensä Beatan ja Danielin edellisenä päivänä käsi kädessä käytävällä. Iltapäivällä Daniel ja Noora ovat työskennelleet yhdessä varsin läheisissä väleissä. Voisiko tämä olla Beatan ongelmien taustalla? Pohdimme asiaa yhdessä. Päätämme, että juttelen Beatan kanssa kahden kesken hänen tultuaan kouluun.

Jatkamme juttelua. Ryhmässämme on minun lisäksi työparini ryhmäohjaaja sekä kolme henkilökohtaista ohjaajaa. Henkilökohtaisista ohjaajista kaksi on vakituudessa työsuhteessa ja kolmaskin ohjaaja on saanut olla ryhmässämme jo useamman vuoden. Tämä on tärkeää, koska pidemmät työsuhteet mahdollistavat sen, että meille on hioutunut yhteinen työskentelymalli ja tunnemme toisemme. Hankalissa tilanteissa voimme lennosta korvata toisemme, kuten esimerkiksi silloin kun opiskelija tietoisesti pyrkii ärsyttämään työntekijää ja väsyttää kokenuttakin ammattilaista. Tässä tilanteessa on tärkeä tuntee työkaveri. Voi esimerkiksi ilmoittaa toiselle kahvitauosta ja sujahtaa tilalle ilman erillistä pyyntöä. Tai voi itse pyytää toista työntekijää toimimaan ”oman” ohjattavansa kanssa. Toisinaan ohjaajan vaihtaminen vaikuttaa opiskelijan toimintaan, kun vierellä ei olekaan se tuttu ihminen, jolle kiukutella. Useasti vaikeasti vammaisella nuorella on erityisen tarkat vaistot havaita opettajan tai ohjaajan mielialat. Myös, jos opettajalla on kiire eikä aikaa kohdata opiskelijaa.

Pääsääntöisesti henkilökohtaiset ohjaajat pitävät kontakteja omien opiskelijoidensa vanhempiin tai asumisyksiköiden ohjaajiin. Käymme läpi lyhyesti kuulumiset ja päivän ohjelman. Tänä vuonna ryhmässäni on viisi toimintavalmiuksiltaan itseohjautuvaa opiskelijaa, sekä kolme enemmän tukea tarvitsevaa opiskelijaa. Neljällä opiskelijalla on iltapäivällä matematiikkaa ja enemmän tukea tarvitsevilla opiskelijoilla on sillä aikaa oma ohjelma. Keskustelemme heidän tehtävästään ja siitä, miten yhden opiskelijan kohdalla on sattunut kävelyllä ”vesivahinko” vaikka häneltä on kysytty wc-käynnin tarpeesta ennen kävelyä. Kerron, että opiskelijalla on vaikeaa vastata suoriin kysymyksiin. Ehkä hän siksi on vastannut wc-tarpeesta kysyessä kielteisesti. Sovimme, että jatkossa opiskelijaa ohjataan käymään wc:ssä kysymättä sen tarpeesta. Viikkoja myöhemmin havaitsemme tämän olevan oikea tapa toimia.

Opiskelijat saapuvat yksitellen. Osa tulee bussilla ja osa saapuu taksilla. Kaikki tervehditään yksitellen. Syksyn aloituksesta on jo aikaa ja kaikki opiskelijat osaavat tulla itsenäisesti luokkaan. He osaavat riisua ulkovaatteet ja vaihtaa sisäkengät. Tämän jälkeen viedään reppu omalle paikalle. Nämä asiat ovat yleensä ensimmäisiä asioita, joita opettelemme koulun alkaessa. Monella nuorella on vaikeuksia joko suoriutua riisumisesta tai motivoitua riisuutumaan itse. Toisinaan tähän tarvitaan paljon ohjausta, mutta kun opiskelija huomaa selviytyvänsä siitä itse, toiminta vakiintuu. Moni nuori on tottunut siihen, että joku muu tekee asioita hänen puolestaan. Tätä kutsutaan opituksi avuttomuudeksi. Tavallaan se on eräänlainen saavutettu etu, josta on ymmärrettävästi vaikeaa luopua. Ohjaajan täytyy olla pitkäjänteinen ja ymmärtää, minkä vuoksi opiskelijaa ohjataan tekemään itse. Tämän vuoksi on tärkeää, että koko tiimi käy läpi opiskelijan tavoitteet ja ohjausmenetelmät. Vain pitkäjänteinen ja kaikkien toteuttama sama ohjaustapa tuottaa tulosta. Opiskelijan toimintakyky kasvaa ja ”minä pystyn” kokemus johtaa voimaantumiseen. Se on kuin lumipalloefekti. Pärjäämisen kokemus kasvattaa itsetuntoa ja opiskelija alkaa luottamaan omaan pärjäämiseensä.

Kun kaikki opiskelijat ovat paikalla aloitamme päivän. Katsomme kalenterista viikonpäivän ja päivämäärän. Nimipäiväsankaria onnitellaan, jos sellainen sattuu olemaan tuttavapiirissä. Katsomme samalla myös päivän ohjelman. Osalla opiskelijoista on oma, henkilökohtainen päiväohjelma kuvina edessään pöydällä. henkilökohtainen ohjaaja käy päivän ohjelman läpi opiskelijan kanssa. Kuvia poistetaan sitä mukaa kun päivä etenee. Näin strukturoiden opiskelija pystyy ennakoimaan mitä tehtäviä on tulossa, eikä epä tietoisuus ahdistaa häntä.

Aamupäivästä on matematiikkaa. Eriytämme opetusta niin, että osa opiskelijoista jää luokkaan, jossa aiheena on raha. Toiset opiskelijat lähtevät ohjaajiensa kanssa kauppaan ostamaan seuraavan päivän tarvikkeet opetuskeittiöpäivää varten. Teemme opetuskeittiöllä kuvallisesta ohjeesta uunikalaa ja perunamuusia. Jälkiruoaksi on marjarahka. Myös salaatti ja sämpylät tehdään itse. Olemme käyneet läpi terveellisen ruoan periaatteet ja opettelemme syömään lautasmallin mukaisen ateria. Niinpä teemme terveellistä ruokaa myös arjen taidoissa.

Osa opiskelijoista on kirjoittanut kauppalistan. Kaupparyhmä etsii ohjaajan kanssa laminoituja kuvia tarvikkeista, joita kaupasta ostetaan. Laminoituvat kuvat laitetaan tarralliseen kauppalistaa. Opiskelija etsii kaupassa kuvan mukaisen tavarat, kuten vaikkapa maitopurkin ja sen jälkeen ohjaaja poistaa kuvan listasta. Kauppareissuilla ei siis tarvita lukutaitoa. Tarvikkeita valittaessa opetellaan kaupan käyttäytymisetikettiä, kaupassa ei juosta ja

toisille annetaan työskentely- ja asiointirauha. Karkkihylly ja DVD:t ohitetaan viipyilemättä.

Luokassa palautamme mieliin erilaiset kolikot ja setelit. Opiskelijat laskevat kerran viikossa opiskelijakunnan kahvilan kassan ja siinä pääsemme tutustumaan oikeaan rahaan. Rahojen tunnistamisen harjoituksissa osalla opiskelijoista menee vielä sekaisin 50 euroa ja 50 senttiä. Etsimme mainoksista asioita, jotka maksavat 50 euroa. Sitten mietimme, mikä maksaisi 50 senttiä? Kumpi on isompi raha? Kenen lompakossa on ollut 50 senttiä? Kenellä on ollut 50 euroa? Lopuksi pelaamme vielä aiheeseen liittyvää korttipeliä, joka saa tunteet kuohumaan.

Omaa häviötä on vaikea kestää. Elli suuttuu ja korottaa ääntään. Sääntöä on Ellin mielestä ymmärretty väärin. Vaikka selitän rauhallisesti säännöt uudelleen, Elli ei rauhoitu. Muut opiskelijat hämmentyvät välikohtauksesta ja ohjaajat rauhoittelevat heitä. Tiedän, että voimme saada keskustelun aikaiseksi. Elli on opiskellut ryhmässä jo kaksi vuotta. Tämmöisissä tilanteissa olemme olleet aikaisemminkin. Aikaisemmin Elli saattoi huutaa ja koko päivä saattoi mennä asian käsittelyyn. Nyt keskustelemme kahdestaan ja selitän selkosanaisesti säännöt. Vetoan aikaisempiin pelikertoihin ja sääntöjen noudattamiseen. Tämä riittää Ellille ja tilanne rauhoittuu. Ellin käytöksestä kuitenkin huomaa, että jokin asia on liikauttanut päiväjärjestystä. Elli tarvitsee omaa tilaa asian käsittelyyn ja pyrähtelee pari kierrosta luokan ympäri heilutellen käsiään. Muut opiskelijat eivät kiinnitä asiaan mitään huomiota. Kaikilla meillä on oma tapamme käsitellä asioita ja kaikki me olemme erilaisia.

Kaupparyhmä tulee luokkaan. He ovat vieneet ostokset opetuskeittiön jääkaappiin. Kohta on ruokailu, jota kaikki odottavat. Ohjaajat vievät opiskelijat syömään ja itse siirryn yhteiseen tilaan nauttimaan omaa lounastani. Lounaalla tapaan työkavereita. Opintoneuvojan kanssa keskustelemme Beatasta. Olemme huolestuneita lisääntyvistä pelkotiloista ja ahdistuneisuudesta. Tämä nuori on saanut kehitysvammadiagnoosin vasta peruskoulun lopussa. Oman erilaisuuden hyväksyminen on vielä kesken. Tilanne on monimutkainen. Beata kaipaa hyväksyntää, omaa poikakaveria ja turvallisuutta. Ryhmämme pojat eivät ole vielä samalla aaltopituudella Beatan kanssa seurusteluasioissa. Tutkinto-opiskelijat taas ovat etäällä ja heihin on vaikea tutustua. Kotona ei ole kavereita, niitä ei ole oikeastaan koskaan ollut. Beatan kaltaiset nuoret tarvitsisivat oman turvallisen paikan tutustua toisiin ja kokea yhdenvertaisuutta. Omassa gradussani haastattelin nuoria kehitysvammaisuuden kokemuksesta. Haastateltavat olivat Beatan kaltaisia nuoria, jotka olivat saaneet kehitysvammadiagnoosin myöhään. Nuoret kokivat diagnoosin leimaavana. Jokainen tunnisti omat tuentarpeensa, mutta diagnoosin saaminen tuntui kaikista

murskaavalta. Toivoisin, että nämä nuoret saisivat runsaasti tukea ja ohjausta siinä vaiheessa, kun saavat diagnoosin. Nyt he jäävät asian kanssa yksin ja pahimmassa tapauksessa peittelevät sitä jopa läheisiltään. Toivottavasti elämme joskus maailmassa, jossa leimaavat diagnoosit ovat tarpeettomia.

Lounaan jälkeen pidämme tauon. Kun on aika aloittaa tunnit, Viljami ei halua nousta sohvalla. Hänelle sääntöjen noudattaminen on vaikeaa erityisesti ruokailun jälkeen. Viljami kääntää pois päätään ja sanoo ei. Kun ohjaaja ottaa häntä kädestä, hän riuhtaisee itsensä irti. Viljami yrittää myös huitoa ohjaajaa. Tämä on meille tuttua. Kun Viljami aloitti opinnot, haastavaa käytöstä oli aina kun hänen olisi pitänyt noudattaa annettuja ohjeita. Huitomista oli päivittäin. Pidimme palavereja asumisyksikön ja kodin kanssa. Haastavaa käytöstä oli ollut aina myös kotona eikä syytä ollut tiedossa. Yhtenä syynä saattoi olla se, että ennen opiskelua Viljami oli ollut vuoden toimintakeskuksen päivätoimintaryhmässä. Tässä ryhmässä Viljami oli viettänyt päivänsä täysin omaehtoisesti. Pääosin hän oli kierrellyt tilaa ja katsellut muiden toimintaa. Nyt kun koulussa piti toimia ohjeiden mukaan, Viljami protestoi.

Opiskelun alussa palavereissa teimme yhteisiä pelisääntöjä ja sovimme, miten toimisimme koulussa haastavan käytöksen aikana. Alussa käytössä oli mm. painopeitto. Nyt tällaiset tilanteet ovat harventuneet. Yleensä Viljami ohjautuu puheella. Niin käy nytkin. Viljamille annetaan kaksi vaihtoehtoa ja hän saa valita kummin tekee. Viljami valitsee nyt tunnille osallistumisen. Toivomme kovasti, että opintojen jälkeen Viljami saa ohjausta ja hänellä on tarpeeksi mielekästä toimintaa ja sopivia työtehtäviä päivätoiminnassa.

Aloitamme itsetuntemuksen tunnit. Puhumme tunteista. Käsiteltävänä on suuri tunne: Suru. Keskustelemme surusta. Vaikka kaikilla ryhmän opiskelijoilla ei ole kommunikaatiomenetelmänä puhetta, kaikki pystyvät kertomaan omalla tavallaan surusta. Miltä se tuntuu? Missä se tuntuu? Osa opiskelijoista kertoo laveasti, missä on kokenut surua. Toinen taas näyttää kädellä rintaa – suru tuntuu rinnassa. Oman koiran kuolema on tapahtunut ihan hiljattain. Tunnelma on harras. Opiskelijat kokevat asioita kokonaisvaltaisesti ja yhden suru tuntuu kaikkien suruna. Jokaisella on empatiakykyä.

Lopuksi väritämme vesiväreillä surun paperille. Teemme niistä näyttelyluokan seinälle. Toisella seinällä on väritettynä ilo ja toisella suru. Keskustelemme kuvista. Miten ilo ja suru eroaa väreinä vai eroavatko ne? Toteamme että jokaisella on oma tapansa kokea iloa ja surua. Etsimme vielä lehdistä kuvia, jossa suru näkyy.

Antti on ollut jo jonkin aikaa levoton ja hengittänyt tihentyneesti. Osaamme varautua jo epilepsiakohtaukseen. Ohjaaja menee hänen kanssaan sivumalle. Kohtauksen jälkeen Antti on väsynyt ja nukkuu luokan sohvalla. Mer-

kitsemme kohtauksen vihkoon. Tässä ryhmässä kolmella opiskelijalla on epilepsia. Joskus on tilanteita, jossa kaikilla kolmella opiskelijalla on kohtaus yhtä aikaa. Silloin tarvitaan useampaa silmä- ja käsiparia. Miltei joka vuosi ryhmässämme on opiskelija, jolla on epilepsia. Meillä on ollut myös opiskelijoita, joilla on pistos- tai pumppuhoitoinen diabetes. Myös opettajan tulee osata toimia, kun kohtaus tulee.

Tauolla on oppilaskunnan kahvila. Jokainen maksaa ostoksensa itse. Toinen ryhmä on leiponut kahvilaan pullaa ja se maksaa 50 senttiä. Vieläkö on muistissa, miltä se näyttää? Tauon aikana soitan Beatan äidille. Juttelemme Beatasta ja lisääntyneistä pelkotiloista. Sovimme, että äiti soittaa palveluohjaajalle ja pyytää maksusitoumusta kehitysvammaapolille. Lupaam tehdä lausunnon opintojen etenemisestä ja haasteista koulussa. Vastaan nopeasti muutamaan sähköpostiin. Lähikoulusta kysytään voisiko kahdeksaluokkalainen tulla Tet-jaksolle ryhmäämme. Suunnitelmissa on, että nuori hakee meille opiskelemaan yhdeksännen luokan lopussa. Tet-jaksolla pääsemme tutustumaan häneen ja toisaalta hän myös tähän ryhmään. Tämmöistä nivelvaiheysteystä olemme tehneet jo Kelpo-hankkeesta alkaen. Osa peruskoululaisista käy ryhmässämme viikoittain peruskoulun lopussa. Järjestämme toiminnallisia pajapäiviä, jokaisen oman mielenkiinnon mukaan.

Lopuksi ohjelmassa on kävelyä. Tänään olemme olleet pääosin luokassa, joten kävely tulee tarpeeseen. Kävelemme ja liikumme paljon. Toisaalta se toimii mukavana rauhoittumisvälineenä, mutta myös liikkuvan elämäntavan harjaannuttajana. Kävelyn jälkeen opiskelijat kirjoittavat kalenteriin päivän tapahtumat. Osa opiskelijoista kirjoittaa, osa liimaa valmiiksi tulostettuja toimintakuvia kalenteriin. Kalenterin jälkeen osa opiskelijoista lähtee bussipyysäkille. Beata saa kaverikseen Nooran. Tytöt osaavat jo itse nousta oikeaan bussiin ja näyttää bussikorttia kuljettajalle. Alussa tämäkin taito opiskeltiin koulun ohjaajan kanssa. Ohjaaja matkusti samalla bussilla tyttöjen kanssa ja ohjasi maksamaan ja jäämään oikealla pysäkillä. Sitten ohjaaja oli vain vastassa pysäkillä. Lopuksi häntä ei enää tarvittu linja-autolla kulkemisessa. Tämä onkin ohjaamisen tavoite: tehdä itsestä tarpeeton. On kuitenkin myös opiskelijoita, jotka tarvitsevat aina ohjausta ihan kaikessa toiminnassa. Silloin ohjaaja avustaa opiskelijaa tekemään itse, niin paljon kun hän pystyy. On tärkeää pystyä osallistumaan.

Kiiruhdan työparini, opiskelijan ja henkilökohtaisen ohjaajan kanssa HOKS-palaveriin. Paikalle tulee myös äiti, isä sekä palveluohjaaja ja sosiaalityöntekijä kotikunnasta. Istumme kahvipöydän ääreen. Aiheena on opiskelijan haastava käytös aamuisin kotona. Tätä on jatkunut jo pitkään ja perhe on tilanteisiin väsynyt. Opiskelijan käytös on näissä tilanteissa ollut uhkaavaa.

Aloitin palaverin kysymällä opiskelijalta, miten hänen mielestään aamutoimet kotona sujuu? Hän myöntää, että aina eivät suju. Kerron yhteisesti, että opiskelija myöhästyy usein koulusta, koska aamut menevät pitkiksi. Sitten puhumme uhkailusta. Opiskelija myöntää tapahtuneen, kuten aina ennenkin. Hän ei kuitenkin osaa tai kykene muuttamaan toimintaansa. Tarjoamme ratkaisuksi haastaviin aamuihin asumisvalmennusta. Venyvät aamut ja uhkailu liittyvät kotiin. Koska opiskelija opiskelee työhön- ja itsenäiseen elämän valmentavassa koulutuksessa, on tavoitteena myös itsenäinen asuminen. Mikäli opiskelija voisi kulkea kouluun asumisyksiköstä, voisimme tehdä myös asumisvalmennusta mahdollista tulevaa itsenäistä asumista varten. Samalla hankalat aamut jäisivät pois kotoa.

Isä ja äiti ovat samaa mieltä kanssani. Sosiaalityöntekijä pohtii kustannuksia. Totean, että opiskelijan omatoimisuus ja käytös näkyvät heillä tulevaisuudessa palveluiden määrässä. Mitä paremmat valmiudet opiskelijalla on itsenäiseen asumiseen, sitä vähemmän hän tarvitsee tulevaisuudessa ohjausta.

Sovimme, että kunta järjestää viikoittaista asumista opiskelijalle koulupäivisin. Perheelle asia sopii hyvin. Opiskelijalle asia tuntuu myös sopivan, vaikka hän ei ehkä ihan ymmärrä mitä olemme sopineet. Käymme aina palaverin loputtua siinä käydyt asiat selkokielisesti läpi opiskelijan kanssa. Monet asiat ovat kuitenkin uusia ja opiskelijan elämässä hyvin suuria muutoksia. Niitä on vaikea ymmärtää ensimmäisellä kerralla. Palaamme asiaan vielä monta kertaa. Kuukauden kuluttua opiskelija aloittaa asumisvalmennuksen. Aamut sujuvat asumisyksikössä ongelmitta heti alusta alkaen. Tavoitteena on, että sujuvat aamut siirtyvät myös kotiin. Näemme sen tulevaisuudessa.

Palaverin jälkeen kirjaan vielä HOKS-keskustelun ja sovitut asiat HOKS-asiakirjaan Wilmaan. Kiinteä työaikani päättyi opiskelijoiden lähtiessä kotiin. Palaveri kuuluu vastuutyöhön. Ennen vuosityöaikaa palaverit tehtiin toisinaan omalla ajalla niin, että palkkaan oli sovittu tietty tuntimäärä kuukautta kohti kirjauksia varten. Se ei koskaan riittänyt. Kirjaamiset ja muut dokumentoinnit ovat lisääntyneet sinä aikana, kun olen tehnyt tätä työtä.

En koskaan palavereissa kirjaa asioita suoraan tietokoneelle. Varaan aikaa keskustelulle. Luottamus rakentuu tasavertaisessa keskustelussa ja se on erityisen tärkeää ensimmäisessä HOKS-palaverissa. Olen itsekin erityisnuoren äiti ja muistan, kuinka toisinaan palavereissa tuli tunne, että joku muu ajattelee tietävänsä lapseni asiat paremmin kuin minä. Tästä seurasi leijonaemo-tunne, jossa helposti vastusti kaikkea mitä muut sanoivat tai ehdottivat. On tärkeää, että palavereissa pystymme luomaan ilmapiirin, jossa olemme kaikki nuoren puolella. Työssä kohtaamme joskus myös väsyneitä perheitä.

Kotimatalla saan vielä puhelun erään opiskelijan äidiltä. Opiskelija on kertonut kokeneensa vääryyttä koulussa ohjaustilanteessa. Kerron oman näkemykseni tapahtuneesta. Äiti on tyytyväinen ja kiittelen häntä siitä, että on soittanut minulle asiasta. Ei ole harvinaista, että opiskelija kertoo kotona asiasta, josta perhe ei saa selvää mitä on tapahtunut. Näitä asioita sitten selvitämme puhelimesta. Toisinaan selvittelemme opiskelijoiden välisiä asioita, esimerkiksi tekstiviestejä tms. Nämäkin kuuluvat työhön ja itsenäiseen elämään valmentautumiseen. Sosiaaliset taidot ovat tärkeä osa itsenäistä elämää. Yhteiskuntaan integroidutaan sopeutumalla sen normeihin sillä tavoin kuin se on mahdollista. Kukaan ei voi sille mitään, että on pakkoliikkeitä, kuolaamista, äännähtelyä yms. Huonolle käytökselle voimme tehdä paljonkin.

Kotona hengähdän hetkisen. Levähdettyäni istun neuleeni ääreen ja saan ajatukset pois töistä. Illalla vielä käymme mieheni kanssa kävelyttämässä koiria. Saan vielä tekstiviestin: ”Mtä lkuntaa homena on?” Vastaan, että sisäliikuntaa, kuten eilen sovittiin. Sisäliikuntavarusteet mukaan.

Minua hymyilyttää. Huomenna taas jatketaan.

Luku 4

Digiloikkaa ja etäopetuksen käytäntöjä

Tämän luvun artikkelit kertovat digitaalisten sovellusten ja etäopetuksen ja -ohjauksen käytännöistä vaativan erityisen tuen opiskelijoiden opetuksessa. Luvun ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan vertaistuen merkitystä ja kehitetään yhdessä opiskelijoiden kanssa sosiaalisen median keinoin tapahtuvaa vertaistukea. Luvun kaksi muuta artikkelia kiinnittyvät pilottikoulutuksen aikana koettuun Covid-19 pandemian tuottamiin etäopetuksen haasteisiin TELMA-koulutuksessa. Toinen artikkeli esittelee TELMA-opettajille etäopetuksen käytännöistä ja toimivuudesta tehdyn valtakunnallisen kyselyn tuloksia ja toisessa artikkelissa kerrotaan yksittäisen TELMA-ryhmän käytännöistä etäopetuksen aikana.

SOSIAALINEN MEDIA ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN VERTAISTUESSA

Maarit Reiman

Artikkelissa käsitellään vertaistuen kehittämistä erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille, jotka opiskelevat työvaltaisesti tutkintoa. Artikkelin kirjoittaja työskentelee Kiiipulan ammattioppilaitoksessa ammatillisena erityisopettajana liiketoiminnan perustutkinnossa. Kirjoittajan opiskelijat ovat valtaosan ajastaan työpaikoilla ja siellä heillä on toimivat työyhteisöt sosiaalisine tapahtumineen, mutta itse opiskelu koetaan usein yksinäiseksi. Artikkelissa kuvataan vertaistuen merkitystä ja sen toteuttamista opiskelussa sosiaalisen median keinoin. Tarkastelu pohjautuu sosiaalipedagogiseen lähestymistapaan, joka korostaa ihmisen kasvun tukemista yhteiskunnallisesti ja yksilönä sekä samanaikaisesti lisäämään osallisuutta ja vahvistamaan hyvinvointia (Yhteiskuntatieteiden laitos, 2019). Kehittäminen tehtiin palvelumuotoilun keinoja käyttäen. Palvelumuotoiluprosessissa edettiin Miettisen (Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen, 2011) mallin mukaisesti.

VERTAISTUKI

Vertaistuki on kokemusten jakamista toisen saman kokeneen kanssa. Vertaistuen tärkeimpiä elementtejä ovat kertominen ja kuunteleminen. Vertaistuen avulla voi saada tietoa, tukea ja toivoa tulevaisuuteen. (Mitä on vertaistuki? 2020.) Hyvin toteutunut vertaistuki auttaa ihmisiä ottamaan vastuuta itsestään ja yhteisöstä (Yhteiskehittäminen 2019). Pennasen (2007) mukaan vertaistiryhmätoiminnalle luontaista on yhteisöllisyys ja arjen jakaminen nyt ja tässä. Tukimuodoista se on usein kaikista helpoiten saatavissa.

Vertaistuki liittyy johonkin tiettyyn tilanteeseen tai vaikeuteen elämässä. Vertaistuen antaminen ja saaminen on vuorovaikutuksellista ja perustuu osapuolten kokemuksiin. Brown (2000) on todennut, että ammattiapu ja vertaistuki ovat kaksi eri toimintoa, mutta ne tukevat toisiaan ja lisäävät toistensa tehoa. Vertaistuessa kaksi tai useampia samankaltaisia kokemuksia omaavaa henkilöä vaihtaa ajatuksia kokemuksistaan. Vertaillaessaan kokemuksiaan he samalla prosessoivat omia tunteitaan ja ajatuksiaan. Asioiden läpikäyminen uudelleen ja uudelleen, samalla uusia näkökulmia saaden, voi olla lohduttavaa

ja terapeuttista vertaisille. Vertaistuen tarkoitus on kuntouttaa, ja se perustuu vapaaehtoisuuteen. Ilmapiiirin tulisi olla luottamuksellinen ja kunnioittava. Onnistunut vertaistukikokemus vaikuttaa vertaisiin itsetuntoa kohentavasti. (Brown 2000, 25–28.)

Vertaistuen vaikuttavuutta tutkittaessa on noussut esiin mielenkiintoisia havaintoja. Esimerkiksi Floydin ja Olsenin mukaan (2017) vertaistukea saaneet nuoret ovat rauhallisempia ja helpommin käsiteltäviä luonteeltaan kuin vertaistuen ulkopuolella kasvaneet. Ockwellin (2012, 95) tutkimuksen mukaan voi käydä myös niin, että vertaistuen antaja ja saaja voivat kehittää hyvän ja luottamuksellisen ystävyysuhteen välilleen. Ahonen, Honkanen, Olli, Ronimus ja Seppänen (2018) mukaan osallisuus vaikuttaa nuoren elämään myönteisesti. Hänen psyykkinen hyvinvointinsa lisääntyy, itseluottamus kasvaa, ja hän tuntee olevansa arvokas. Osallisuus vahvistaa sosiaalisia suhteita ja rohkeutta toimia ryhmässä. Vaikuttaminen omiin asioihin ehkäisee syrjäytymistä ja vahvistaa itsenäistymistä. (Ahonen, Honkanen, Olli, Ronimus & Seppänen 2018.)

Miettinen (2015) toteaa vertaistuen olevan menetelmä, jota voidaan käyttää opiskelijoiden verkostoitumisen välineenä ja auttamaan vuorovaikutuksellisten suhteiden muodostumista. Tuttuuden lisääntyessä kynnys yhteiseen toimintaan madaltuu ja suvaitsevaisuus lisääntyy. Myös erilaisten ihmisten kanssa toimiminen helpottuu ja esiymmärrys erilaisuutta kohtaan kehittyy. Opiskelijoiden tukiverkostot koulussa ja vapaa-ajalla kasvavat. Vertaistuki soveltuu erittäin hyvin nuorille erityisopiskelijoille. (Miettinen 2015, 9.)

Ystävyys- ja kaverisuhteiden merkitys nuorten sosiaalisen pääoman muotoutumisessa ja hyvinvoinnin tunteessa on merkityksellisen suuri (Kumpulan 2012). Nuori, jolla on ystäviä ja hyvä sosiaalinen verkosto, kokee harvoin yksinäisyyttä ja on onnellisempi kuin nuori, jolla on vähän ystäviä. Nuoret, joilla on kavereita, kokevat itsensä useammin hyväksytyksi ja ovat luottavaisempia tulevaisuutta kohtaan. Sosiaalisen pääoman kartuttamisen vuoksi on tärkeää, että nuoret altistetaan erilaisille vuorovaikutustilanteille. Samalla tulee kiinnittää huomiota siihen, että nuori ei joudu kaveriporukan ulkopuolelle tai ettei häntä muutoin kaltoin kohdella. (Kumpula 2012, 37–46.)

Tarvaisen (2018) mukaan kotoa pois lähteminen on erityistä tukea tarvitsevalle pelottava kokemus. Toisaalta pois lähtemisessä piilee mahdollisuus kyseenalaistaa totuttuja tapoja ja käytänteitä. Kun rutiinit on rikottu, on pakko etsiä uusia toimintatapoja. Tällaisessa tilanteessa ihminen on avoin uudelle. Kun saatavilla on samassa tilanteessa olevia vertaisia, verkostoituminen helpottuu. Jaetaan samoja ongelmia. (Tarvainen 2018, 40–49.)

SOSIAALINEN MEDIA VERTAISTUESSA

Vertaistuki voi olla monikanavaista ja sen antaminen ja saaminen voi toteutua monella eri tavalla (Nylund 2005). Aina ei tarvitse sanoja, pelkkä läsnäolo ja yhdessä tekeminen voivat riittää. Vertaistuen perinteiset keinot, kuten pariryöskentely tai ryhmässä toimiminen, ovat toki edelleen eniten käytettyjä menetelmiä. Tietotekniikan kehittyminen on muovannut vertaistukea ajasta ja paikasta riippumattomaksi. (Nylund 2005, 203.)

Noppiari ja Uusitalo (2011) ovat tulleet tutkimuksessaan tulokseen, että erilaiset verkkoyhteisöt ovat nuorelle nykyisin sosiaalisesti välttämättömiä. Jo vuonna 2011 tehdyssä tutkimuksessa havaittiin esimerkiksi, että IRC-Galleria, suosittu sosiaalisen verkostoitumisen kanava, tavoittaa viikoittain kolme neljästä suomalaisista 15–24-vuotiaista nuorista. Nuoret osallistuvat virtuaalipelimaailmihin, jotka ovat yhteisöllisiä. Lisäksi he tuottavat kuvia, tekstejä ja videoita eri palveluihin sekä lisäävät sisältöä blogeissa ja wikeissä. Sosiaalinen media on luonut uuden yhteisökulttuurin. Useimmat sosiaalisen median palvelut ovat yhteisöllisiä ja niiden avulla voidaan rakentaa myös henkilökohtaisia suhteita. Lähes kaikki nuoret kuuluvat johonkin sosiaaliseen mediaan ja osallistumattomuus voi aiheuttaa kaveripiirin ulkopuolelle jäämisen. Verkkoyhteisöt ovat nuorille lähes yhtä tärkeitä kuin perhe. (Noppiari & Uusitalo 2011, 140–146.)

PALVELUMUOTOILU

Grönroosin (2000) mukaan palvelu on prosessi, joka muodostuu erilaisista toiminnoista tai sarjoista toimintoja. Toiminnoille on yhteistä se, että niillä pyritään löytämään asiakkaan tarpeisiin vastaus tai ongelmiin ratkaisuja. Palvelumuotoilu on asiakaslähtöinen tapa kehittää uusia tuotteita. Virtasen ym. (2011) mukaan asiakaslähtöisyydessä palvelunkäyttäjä pyritään osallistamaan omaan prosessiinsa ja sitouttamaan hänet samalla toimintaan. Näin saadaan myös hänen asiantuntijuutensa ja voimavaransa prosessin käyttöön. Asiakas on oman prosessinsa subjekti eikä pelkkä objekti. Tällaista asiakkaan voimavarat huomioivaa asiakaslähtöisyyttä voidaan pitää kehittyneempänä muotona asiakaskeskeisyydestä. (Virtanen, Suoheimo, Lemminmäki, Ahonen ja Suokas, 2011, 18–19.)

Palvelumuotoilun keinoin pyritään tuottamaan tuotteita, joihin loppukäyttäjät ovat mahdollisimman tyytyväisiä. Asiakastyytyväisyys on palvelunkäyttäjän subjektiiviseen kokemukseen perustuva tunne siitä, miten hyvin tai huonosti tuote tai palvelu on vastannut palvelunkäyttäjän odotuksia. Saadun palvelun

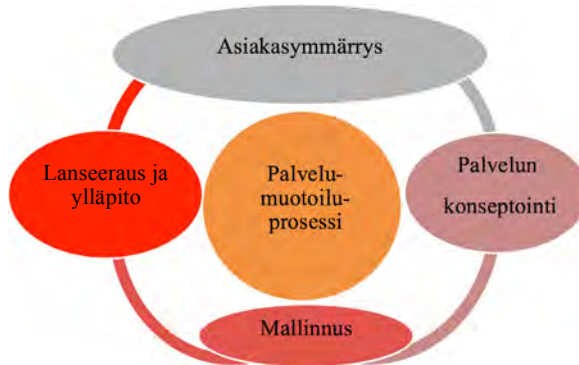
laatu, tilanteeseen ja yksilön ominaisuuksiin liittyvät tekijät vaikuttavat koettuun asiakastyytyvyyteen. (Zeithaml & Bitner 2000, 74–75.)

Palvelumuotoilun prosessit ovat usein ketteriä, ja kehittämisessä arvostetaan kykyä reagoida nopeasti vaihtuviin tilanteisiin. Joustavat rakenteet ja kyky mukautua on tekijän omakohtaisen kokemuksen mukaan nuorison kanssa työskennellessä eduksi, samoin taito kuunnella ja se, että oikeasti kuulee nuorten viestit ja osaa reagoida niihin. Kun oma kokemusasantuntijuus nuoruudesta on kolmenkymmenen vuoden takaa, täytyy hyväksyä se tosiasia, että on oikeasti huomioitava nuorten mielipiteet laadukkaan lopputuloksen aikaan saamiseksi.

Ahonen ja Rautakorpi (2008) mukaan asiakasymmärrys on asiakasrakenteen ja heidän motiivinsa sekä arvojen ymmärtämistä. Asiakasymmärrys voi tiettyyn rajaan saakka perustua kerättyyn tietoon: asiakaspalautteisiin, kyselyihin tai kommentteihin. Loppu jää arvailujen varaan, koska asiakkaatkaan eivät aina tunnista esimerkiksi omia motiivejaan. Toisaalta on todennäköistä, etteivät asiakkaat edes halua kertoa kaikista vaikuttimistaan, vaan suojautuvat asiakkaan roolin taakse. Ahonen ym. ovat todenneet, että asiakasymmärryksen tulee aina pohjata systemaattisesti tutkittuun tietoon. (Ahonen ym. 2008, 32–39.)

Toisin kuin Ahonen ym. (2008, 32–39) haluavat pohjata tutkittuun tietoon, on Miettisen (2011) mukaan parempi kohdata tilanteet ja asiakkaat kasvotusten kuin verrata heitä esimerkiksi tutkimusten keskivertoihmisiin. Tutkimukset eivät pääse Miettisen mielestä (2011, 21–24.) riittävän tarkasti kiinni arvoihin ja motiiveihin. Mielestäni on hyvä tunnistaa asiakasryhmiä ja tuntea pääpiirteet ryhmien käyttäytymismalleista eri tilanteissa. Jokainen palvelunkäyttäjä tulee kuitenkin kohdata yksilönä, ilman ennakkoluuloja.

Käytän kehittämistyössäni Miettisen (2011) mukaista palvelumuotoilun prosessia. Kuviossa 1 on kuvattuna palvelumuotoiluprosessin kuvaus Miettisen (2011) mallin mukaisesti.

Kuvio 1. Palveluprosessi Miettisen mallin mukaan (Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen 2011).

KEHITTÄMISTYÖN TOTEUTUS

Kehittämistyö toteutettiin yhteiskehittämisenä opettajan ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden välillä. Kehittämistyö noudatti Miettisen (Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen 2011) esittämää palvelumuotoiluprosessia, jossa osallisena olivat nuoret, erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat, jotka opiskelevat työvaltaisesti kotipaikkakunnillaan. Vertaistuen kehittämisen alussa mukana oli yksi opintonsa jo päättänyt henkilö kokemusasiantuntijana. Kokemusasiantuntijan käyttö oli perusteltua, sillä heillä on kokemustensa kautta esiyymmärrystä tukea vertaistensa hyvinvointia (Basset, Faulkner, Repper & Stamou 2010).

Kehittämistyössä noudatettiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen, myöhemmin THL, (2019) yhteiskehittämisen periaatetta, joissa lähtökohta on työntekijän ja palvelunkäyttäjän suhde. Suhteessa korostuvat kumppanuuden ja vastavuoroisuuden lisäksi hierarkkisen vuorovaikutuksen kyseenalaistaminen. Yhteiskehittäminen perustuu asiakkaan ja ammattilaisen väliseen dialogisuuteen. (Yhteiskehittäminen 2019.)

Välineitä ja menetelmiä yhteiskehittämiseen on runsaasti saatavilla. Kehittämistyössä hyödynnettiin innokyla.fi -sivustoa, jonne on koottu kymmeniä erilaisia yhteiskehittämisen malleja ohjeineen vapaasti kehittäjien hyödynnettäviksi. Innokylä on avoin kehittämisen työkaluja sisältävä sivusto. Innokylä toimii kehittämistöiden kokoajana ja levittää toimintamalleja. Tavoitteena on tukea uudistumista ja kehittymistä. Maksuttomuus tuo palvelun myös pienkäyttäjien ulottuville. (Innokylä 2020.)

Prosessi alkoi **asiakasymmärryksen syventämisestä**. Tämä tapahtui HOKS-keskustelussa, kartoitustyönä ja kokemusasiantuntijan hyödyntämisenä. Kuten Ahonen (2017) toteaa, asiakasymmärryksen syventämisen vaihe kesti koko prosessin ajan, aluksi aktiivisena ja myöhemmin taustalla.

Vertaistuen kehittämisen alussa mukana oli yksi opintonsa jo päättänyt henkilö kokemusasiantuntijana. Kokemusasiantuntijan käyttö oli perusteltua, sillä heillä on kokemustensa kautta esiyymmärrystä tukea vertaistensa hyvinvointia (Basset ym. 2010).

Ryhmä kokoontui fyysisesti yhteensä neljä kertaa opettajan kanssa. Koontumisissa suunniteltiin ja ideoitiin toteuttamistapoja ja sovittiin tietyistä käytänteistä. Ryhmään osallistui viisi opiskelijaa ja yksi kokemusasiantuntija. Tapaamisten yhteydessä opiskelijat loivat ryhmät WhatsApp ja Facebook -sovelluksiin. Opettaja ei ollut jäsenenä muodostetuissa ryhmissä. Tässä vaiheessa sovimme kokeilun ajaksi kolme kuukautta. Opiskelijoiden sitouttaminen tapahtui osittain opinnollistamalla kehittämistyö eli kehittämistä tehtiin osana opintoja. Yhteisinä menetelminä oli tässä vaiheessa käytössä Agile ja Mind Map, lisäksi tehtiin toiminnallisia kokeiluja käytännössä.

Kehittämistyö käynnistettiin hyödyntäen Agile-menetelmää. Agilessa projektia ei yritetä suunnitella ennakkoon kovinkaan tiukasti, vaan annetaan projektin viedä itseään muuttuvassa ympäristössä. Muutoksia saa tulla projektin aikana ja niihin suhtaudutaan suopeasti. (Agile- projektijohtaminen 2020.) Tässä yhteydessä laadittiin projektin runko, josta muodostettiin seinälle tarralappujen avulla projektikaavio, jota muokattiin ideoinnin aikana ja johon voitiin jälkikäteen lisätä huomioita.

Agile-menetelmä toteutettiin siten, että suuri valkotussitaulu sijoitettiin yhteiseen kokoontumistilaan. Taululle liimattiin tarralappuja, joihin kirjoitettiin asioita ja näkökulmia tussilla. Tarralappujen helppo siirrettävyys ja muokattavuus helpottivat työskentelyä. Eri väristen lappujen käyttö auttoi taas kokonaisuuden hahmottamisessa. Menetelmä soveltui hyvin erityistä tukea tarvitsevien ihmisten kanssa työskentelyyn.

Agile-menetelmän avulla saaduista tuloksista lähdettiin tarkentamaan vertaistuen sisältö ja toteutusta Mind Map-menetelmällä. Mind Map -tuotoksessa pohdittiin sitä, mitä asioita asiakkaat haluavat ottaa esiin vertaistukiryhmässä. Mind Map täydentyi myöhemmin tehdyillä havainnoilla.

Mind Map -menetelmän on kehittänyt Tony Buzan (2001), joka kuvaa prosessia seuraavasti: Otetaan paperi, jonka keskelle kirjoitetaan avainasia. Avainsanasta piirretään haarautuvia viivoja, joiden päähän kirjoitetaan alakohdita. Alakohdistä voi lähteä rönsyämään uusia alakohdita. Eri alakohdat voidaan yhdistää toisiinsa apuviivoilla. Miellekartoista voidaan tehdä visuaalisia piirtä-

mällä tai käyttämällä eri värejä. Miellekartan avulla pystytään havainnollistamaan asioiden suhteita toisiinsa ja luoda kokonaisnäkemyksiä asiasta. Asian visualisointi voi auttaa paitsi kokonaisuuden hahmottamisessa, myös asian oppimisessa. (Buzan 2001, 42–44.)

Palvelun konseptoinnissa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat olivat konkreettisesti mukana valitsemassa vertaistuen menetelmiä. Kokemusasiantuntijana toiminut henkilö osallistui tilaisuuteen etäyhteydellä. Etäyhteyden aikana käytettiin Microsoft Teams ohjelmaa. Kaikkiaan artikkelissa painopiste oli yhteistoiminnassa. Yhteisöllinen tekeminen auttoi ryhmäytymään ja samalla se sitoutti kaikkia osapuolia kehittämiseen. Ahosen (2017) mukaan muotoiluvaiheessa muotoillaan, ideoidaan ja konseptoidaan tuotetta. Tärkeää on huomioida, että ollaan luomassa jotain uutta ja merkityksellistä, lisäarvoa palvelunkäyttäjien elämään.

Mind Map -tuotoksen pohjalta laadittiin käsikirjoitus eli tässä tapauksessa hahmoteltiin vertaistuen käyttöönottoa ja eri menetelmiä. Käsikirjoitus on Ahosen (2017) mukaan visuaalinen tapa keskeisten teemojen esittelyyn palvelutuotokoiden kuvaamiseen ja kontaktipisteiden korostamiseen. Sarjakuvamaisella tuotoksella voidaan esitykseen tuoda erilaiset näkemykset puhekuplien avulla. (Ahonen 2017, 93.)

Työskentelyn aikana opettaja jakoi kaikille osallistujille tietokoneensa näytön, jossa toimi Google Jamboard-sovellus. Tuotosta työstettiin sekä reaaliaikaisesti että itsenäisesti oman aikataulun mukaisesti. Jamboard on vastaava virtuaaliohjelma kuin ”Ideaikkuna” -menetelmä, mutta ilmainen ja toimii pilvipalveluna kaikilla alustoilla. Tämän sovelluksen avulla sekä opiskelijat että heidän läheisensä pystyvät osallistumaan kehittämiseen myös oppilaitoksen ulkopuolisesta tietoverkosta. Virtuaaliohjelman vahvuus on riippumattomuus ajasta ja paikasta. (Aaltonen, Lahtinen, Pirttimäki ja Teittinen 2017)

Konseptointivaiheessa päätettiin lähteä toteuttamaan vertaistukea sosiaalisessa mediassa. Menetelmiksi valikoitui WhatsApp ja Facebook. WhatsApp ja Facebook ovat myös tilastokeskuksen tekemän tutkimuksen mukaan (Kohvakka ja Saarenmaa 2019) ylivoimaisesti eniten suomalaiset käyttämiä sosiaalisen median palveluja. WhatsApp-pikaviestipalvelu oli ladattuna 68:lla prosentilla kaikista suomalaisista, nuorilla vastaava prosentti oli jopa 95 %–96 %. Saman tutkimuksen mukaan 55 prosenttia suomalaisista oli laatinut itselleen profiilin Facebookiin. (Kohvakka & Saarenmaa 2019.)

Mallinnusvaiheessa moniammatillinen tiimi jatkoi mallin luomista. Työssä mukana oli opiskelijoiden edustaja. Mallinnusvaiheessa kehitettiin sosiaalisen median ryhmät ja niiden toiminnan periaatteet.

Lanseeraus ja ylläpito -vaiheessa kehitetty mallinnus eli sosiaalisen median ryhmät toteutettiin käytännössä. Opettaja oli ryhmässä mukana ensimmä-

mäisen viikon ajan, mutta sen jälkeen opiskelijat jatkoivat ryhmiä itsenäisesti. Opettaja kyseli palautetta muutamana viikon jälkeen ja siitä laadittiin kuvaus Tulospuu -menetelmän avulla.

Vertaistukiverkoston syntymistä pohjustettiin tapaamisessa antamalla perustietoa vertaistuesta sekä neuvomalla menetelmiä sen jatkumisen mahdollistamiseksi. Tulospuun laatimisen yhteydessä selvitettiin, oliko opettajan johdolla käynnistynyt toiminta sosiaalisissa medioissa jatkunut.

OPISKELIJOIDEN PALAUTETTA

Vertaistukitoiminnan kehittämiseksi koottiin palautetta Tulospuu-menetelmän avulla. Tulospuu -menetelmä löytyy Kansan Sivistystyön Liiton julkaisusta Osallistavat menetelmät (2017). Tulospuuta voi käyttää yksin tai ryhmässä erilaisten asiakasryhmien kanssa tahansa. Se on myös helppo toteuttaa, koska itse työskentelyyn tarvitaan vain paperia ja kyniä. (Osallistavat menetelmät 2017, 40.) Tulospuun oksille voi laittaa hyviä ja huonoja kokemuksia. KSL:n esimerkissä (Osallistavat menetelmät 2017) juuristossa voi olla vahvuudet, rungosta voi löytyä verkostoa, oksille voi sijoittaa vaikkapa toimintaa, projekteja ja tavoitteita. Hedelmät voivat kuvata onnistumisia ja katkenneet oksat epäonnistuneita kokeiluja. Uudet versot voivat kuvastaa suunnitelmia ja puun ympärille voidaan sijoittaa vaikkapa niitä tekijöitä, jotka auttavat puuta kasvamaan tai toisaalta tuhoutumaan. (Osallistavat menetelmät 2017, 40.)

Tulospuun oksille kerättiin onnistumisia ja kehittämisideoita. Juuristosta löytyivät asiat, joilla kyseenalaistettiin vertaistuen onnistumista. Onnistumisista kirjattiin huomattavasti enemmän kommentteja kuin epäonnistumisista, mikä oli hyvä tulos. Onnistumisista tärkeimmäksi palautteissa nousi koettu voimaantumisen tunne. Rungon tiedon määrä koettiin osassa palautteista hyväksi asiaksi, samoin kuin hyvät vinkit. Sosiaalinen pääoma kasvoi uusilla ystävillä. Sosiaaliseen mediaan luodut ryhmät koettiin hyviksi ja tärkeiksi vertaistuen jatkumisen kannalta. Kritiikkiä saivat tiukka aikataulu ja runsaana pidetty asiapitoisuus.

Opiskelijat kokivat olleensa sitoutuneet prosessiin ja saavuttaneensa nopeasti luottamuksen ja hyvän vuorovaikutuksen työskentelynsä tueksi. Kaikki kokivat saaneensa riittävästi tietoa vertaistuesta ja valmiuksia vertaistuen saamiseen/antamiseen.

Kehittämisohjelmiksi nousi esiin se, että opiskelijalla tulisi olla vertaistukea heti opintojen alkuvaiheesta lähtien. Lisäksi toivottiin, että verkostoitumiseen olisi enemmän aikaa. Nämä toiveet ovat periaatteessa helppo huomioida ja toisaalta ryhmäläisiä voidaan myös kannustaa itseohjautuvuuteen tässä asiassa.

POHDINTAA

Erityispedagogiikassa yksi tärkeimpiä kulmakiviä on tällä hetkellä inklusio. Inklusio on käytännössä ryhmään kuulumista ja samalla myös kokemusta kuulluksi tulemisesta. Erityisesti nuorille tuntemus ryhmään kuulumisesta ja ryhmän täysivaltaiseksi jäseneksi itsensä kokeminen ovat itsetuntoa parantavia kokemuksia. (Martela & Järvillehto 2012, 77–79.)

Artikkelissa kuvataan ryhmään kuulumisen ja vertaistuen kehittämistyötä tilanteessa, jossa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat ovat valtaosan ajastaan työpaikoilla. Vertaistuen kehittämisessä ja toteutuksessa hyödynnetään sosiaalista mediaa. Kehittämiskäytäntö tapahtui palvelumuotoilun keinoja käyttäen, jossa opiskelijat olivat aktiivisia palvelun luomisessa.

Kehittämistyön taustalla oli sosiaali- ja kasvatustyötä yhdistävä sosiaalipedagoginen ajattelu. Ranne (2005) näkee sosiaalipedagogiikan merkityksen erityisesti syrjäytymisvaarassa olevien yksilöiden ja ryhmien olosuhteiden kohtamisessa. Sosiaalipedagogiikka on ketterästi eri tilanteisiin suhtautuva poikkeusteollinen ajatusmalli, jossa teoriaa viedään käytäntöön luoden uusia, joustavia käytänteitä. (Ranne 2005, 17.)

Sosiaalisen median valinta ja käyttötapa suunniteltiin opiskelijoiden kanssa yhdessä. Voidaan todeta kuten Naslund, Aschbrenner, Marsch ja Bartel (2016), että sosiaalisen median keinoin toteutetulla vertaistukiviestinällä on myönteinen vaikutus. Vertaistukiryhmäläiset kokivat yhteisöllisyyttä ja vertaisuutta muiden ryhmäläisten kanssa. Yhteisten kokemusten jakaminen auttaa selviytymään haasteellisesta elämäntilanteesta. (Naslund ym. 2016, 113–122.)

Opiskelijat kokivat saaneensa vertaistukea toisiltaan ja antoivat hyvin myönteistä palautetta. Yhteisenä lausumanaan opiskelijat sanoivat vertaistuen toimineen hyvin, mutta toivoivat lisää mahdollisuuksia sen harjoitteluun. Toiminta oli jatkunut aktiivisena ja osa opiskelijoista oli tavannut toisensa myös fyysisesti lenkkeilemällä yhdessä. Laatikaista (2010) mukaellen vertaistoiminnan jatkuvuus ja luotettavuus vahvistuvat, jos toteuttajilla on yhteisö, joka tarvittaessa voi tarjota tilat ja tukea.

Kiipulasäätiön tehtävänä on tuottaa yhteiskunnallista hyvää ja onnellistaa palvelunkäyttäjiä. Tämä tavoite täyttyi mielestäni tässä prosessissa hyvin. Peltö-Huikko, Kaakinen ja Ohtonen (2008) mukaan onnellisuus saavutetaan helpoiten, kun erityistä tukea tarvitsevan ihmissuhteet ovat kunnossa. Tällöin hän myös motivoituu parhaiten muutoksiin. (Peltö-Huikko ym. 2008, 29–30.)

LÄHTEET

Aaltonen, S., Lahtinen, K. Pirttimäki, M. & Teittinen, O. 2017. Ikkuna yhteiseen kehittämiseen. Virtuaalinen työkalu apuna organisaatioiden kehittämisessä. Yrittäjämäinen uudistuminen ja muotoiluajattelu organisaatioiden kehittämisessä -hankkeen tulosraportti Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä. Viitattu 3.1.2020. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/53980>

Agile-projektijohtaminen. Tieturi 2020. Viitattu 10.2.2020. <https://www.tieturi.fi/koulutus/kettera-projekti-agile-projektijohtaminen/>

Ahonen, J. & Rautakorpi, P. 2008. Arvoketjun johtaminen – totuuksia tuloksellisuudesta. Helsinki: WSOYpro.

Ahonen, K., Honkanen, K., Olli, J., Ronimus, H. & Seppänen, M. 2018. Kuuluva lapsi – kohti vammaisen lapsen osallisuutta palveluissa. Viitattu 24.2.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-039-6>

Ahonen, T. 2017. Palvelumuotoilu sotessa. Palvelumuotoilun käsikirja sosiaali- ja terveysalan palvelujen kehittämiseen. Nummela: Painokiila Oy.

Basset, T., Faulkner, A., Repper, J. & Stamou, E. 2010. Lived Experience Leading the Way in Peer Support. London: Together.

Buzan, T. & Buzan, B. 2001. The mind map book. London: BBC.

Brown, R. 2000. Group processes: Dynamics within and between groups. Malden: Blackwell publishing.

Grönroos, C. 2000. Palveluiden johtaminen ja markkinointi. Porvoo: WSOY.

Floyd, F. & Olsen, D. 2017. Family-Peer Linkages for Children with Intellectual Disability and Children with Learning Disabilities. Viitattu 25.2.2020. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5737926/>

Innokylä. 2020. Viitattu 13.4.2020. <https://innokyla.fi/fi>

Kohvakka, R. & Saarenmaa, K. 2019. WhatsApp suosituin – some on suomalaisten arkea iän mukaan vaihdellen. Tilastokeskus. Viitattu 2.1.2020. <https://www.tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/whatsapp-suosituin-some-on-suomalaisten-arkea-ian-mukaan-vaihdellen/>

Kumpula, M. 2012. Nuorten sosiaalisen pääoman muotoutuminen kaverisuhteissa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Pro gradu -työ. Viitattu 18.1.2020. <https://core.ac.uk/download/pdf/30083696.pdf>

Martela, F. & Järvillehto, L. 2012. Ammattiosaajan hyvä elämä. Pori: Ehyt.

Miettinen, K. 2015. Erityisopetuksen käsikirja. Viitattu 4.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173192_erityisopetuksen_kasikirja.pdf

Mitä on vertaistuki? 2020. Tietoa vertaistuesta Vertaistalo.fi -sivustolla. Viitattu 11.11.2020 <https://www.terveyskyla.fi/vertaistalo/tietoa-vertaistuesta/mit%C3%A4-on-vertaistuki>

Naslund, J., Aschbrenner, K., Marsch, L. & Bartel, S. 2016. The future of mental health care: Peer-to-peer support and social media. PubMed, US National Library of Medicine National Institutes of Health. Viitattu 17.3.2020. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26744309>

Noppiari, E. & Uusitalo, N. 2011. Kavereita verkossa ja sen ulkopuolella: Näkökulmia nuorten verkkoyhteisöllisyyteen. PDF-dokumentti. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Viitattu 30.1.2020. <http://urn.fi/urn:nbn:uta-3-467>

Nylund, M. 2005. Vertaisryhmät kokemusten ja tiedon jäsentäjinä. Julkaisussa Vapaaehtoistoiminta anti, arvot ja osallisuus. Toim. M. Nylund & A-B. Yeung. Vapaaehtoistoiminta anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino.

Ockwell, C. 2012. Challenges and triumphs: developing an inpatient peer support project. The Journal of Mental Health Training, Education and Practice, 7, 2, 94–100. Viitattu 20.2.2020. <https://kaakkuri.finna.fi/Primo/Search?lookor=Ockwell%2C+Claire&type=Author>

Osallistavat menetelmät. 2017. Vinkkejä ja virikkeitä kouluttajalle. Viitattu 10.4.2020. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry ja KSL-opintokeskus. <https://www.ksl.fi/wp-content/uploads/2017/10/Osallistavat-menetelm%C3%A4t-KSL-verkko.pdf>

Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen. 2011. Toim. S. Miettinen. Helsinki: Teknologiateollisuus ry.

Pelto-Huikko, A., Kaakinen, J. & Ohtonen, J. 2008. Saattaen muutettava. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 8. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.

Pennanen, J. 2007. Vertaistuen vaikuttavuus. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pro gradu -työ. Viitattu 25.2.2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2007476>

Vertaistoiminta kannattaa. 2010. Toim. T. Laatikainen. PDF-dokumentti. Asu-mispalvelusäätiö ASPA. Viitattu 18.1.2020. http://www.kansalaisareena.fi/Vertaistoiminta_kannattaa.pdf

Yhteiskehittäminen. 2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019. Viitattu 4.4.2020. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet//yhteiskehittaminen>

Yhteiskuntatieteiden laitos. 2019. Itä-Suomen yliopiston verkkosivut. Viitattu 1.4.2020. <http://www.uef.fi/fi/web/yhteiskuntatieteet/sosiaalipedagogiikka>

Virtanen, P., Suoheimo, M., Lemminmäki, S., Ahonen, P. & Suokas, M. 2011. Matkaopas asiakaslähtöisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämiseen. Tekesin katsaus 281. Helsinki: Tekes.

SELVITYS ETÄOPETUKSESTA TELMA-KOULUTUKSESSA KORONAPANDEMIAN AIKANA

Eija Patrikainen & Risto Tuomainen

Tässä artikkelissa kuvataan kyselyä, joka tehtiin 51 koulutusorganisaatiolle ja jossa haluttiin selvittää kokemuksia Koronapandemian aikana TELMA-koulutuksessa. Kyselyssä keskityttiin selvittämään sitä, kuinka TELMA-koulutusta toteutettiin sekä etäopetuksen järjestämistä ja vaikutusta opetukseen.

JOHDANTO

Suomen hallitus linjasi 17.3.2020 käyttöön otettavan valmiuslain Koronavirustilanteen laajenemisen vuoksi. Sen mukaan kaikki Suomen koulut siirtyivät viimeistään 18.3.2020 etäopetukseen. Poikkeuksena olivat muutamat alaluokkien oppilaat, joiden vanhemmat olivat sellaisessa työssä, jonka mukaan etäopetus kotona ei ollut mahdollista. (Koulut ja oppilaitokset siirtyvät kuukaudeksi etäopetukseen – palkka maksetaan normaalisti 2020.) Etäopetusmääräys koski myös työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa koulutusta (TELMA).

TELMA-koulutus on perinteisesti ollut hyvin paljon kohtaamisiin perustuvaa työtä. Opiskelijat tarvitsevat paljon erilaista tukea normaaleihin päivittäisiin toimiin. Monella opiskelijalla on opinnoissaan tukena henkilökohtainen ohjaus. Miten tämä järjestettäisiin etäopetuksessa?

Tätä kehittämistyötä tehdessä Suomessa valmistellaan esitystä oppivelvollisuuden laajentamisesta. Miten vaativan erityisen tuen opiskelijoiden oppivelvollisuuden laajentaminen käytännössä toteutettaisiin? Vaikka työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa koulutusta tarjotaankin usealla paikkakunnalla ympäri Suomea, jokaiselle paikkakunnalle se ei yllä. Osa TELMA-koulutusta tarvitsevista nuorista ei voi asua toisella paikkakunnalla tai heidän tarvitsemaansa tukea ei ole mahdollista järjestää opiskelupaikkakunnalla asumiseen. Voisiko siis etäopetus olla yksi mahdollisuus myös oppivelvollisuuden laajentamisen toteutuksessa?

Kehittämistehtävän tarkoituksena oli selvittää, miten etäopetusta toteutettiin TELMA-koulutuksessa ja kerätä kokemuksia etäopetuksesta. Kysely tehtiin huhtikuussa 2020 Forms-kyselynä, joka lähetettiin TELMA-koulutusta järjestäville oppilaitoksille.

ETÄOPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN

Kyselyyn vastanneiden 51 henkilön taustaorganisaatioista ammatillisessa erityisoppilaitoksessa työskenteli 42 henkilöä ja vastaavasti ammatillisessa oppilaitoksessa 9 henkilöä. (Kuvio 1)

Kuvio 1. Vastaajien jakautuminen ammatillisiin erityisoppilaitoksiin ja ammatillisiin oppilaitoksiin, joilla on erityisen tuen tehtävä.

Forms-kysely lähetettiin työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan (TELMA) koulutuksen opettajille. Kyselyyn vastanneiden ryhmissä oli pääsääntöisesti opettaja ja ryhmäkohtainen ohjaaja. Henkilökohtaisten ohjaajien määrä ryhmissä vaihteli. Suurimmassa osassa ryhmistä (38 vastaajaa) henkilökohtaisia ohjaajia oli 1–4. Muutamassa ryhmässä ohjaajia oli enemmän ja kahdessa ryhmässä jopa 7 henkilökohtaista ohjaajaa. Viidessä ryhmässä ei ollut lainkaan henkilökohtaisia ohjaajia. Ryhmissä työskenteli edellä mainittujen lisäksi myös muita henkilöitä. Näitä olivat mm. puhetulkki, työhönvalmentaja, majoituksen ohjaajia sekä välillä resurssiohjaajia ja opettajia. Vastauksista ei käynyt ilmi, työskentelivätkö Muutamassa nämä henkilöt ryhmissä myös normaalin lähiopetuksen aikana. Ryhmissä ei kuitenkaan ollut lisätty henkilökuntaa etäopetuksen vuoksi.

Kyselyyn vastanneiden opetusryhmistä TELMA-opiskelijoita oli keskimäärin 7–9 opiskelijaa (31 vastaajaa). Muiden vastanneiden ryhmien koko vaihteli tasaisesti 1–2 opiskelijaa tätä vähemmän tai enemmän. Suurimmassa osassa ryhmistä ei ollut lainkaan VALMA-opiskelijoita (39 vastaajaa). Neljässä ryhmässä oli 1–3 opiskelijaa, sekä neljässä ryhmässä oli 4 tai enemmän opiskelijaa. (Kuvio 2)

Kuvio 2. TELMA-opiskelijoiden määrä ryhmässä.

Etäopetus oli järjestetty kaikissa ryhmissä pääosin opiskelijan asuinpaikkaan. Opiskelija asui joko vanhempiensa kanssa tai asumisyksikössä. Etäopetuksen aikana toisen asteen oppilaitoksilla ei ole ollut velvoitetta järjestää opetusta lähiopetuksena. TELMA-koulutuksessa lähiopetusta järjestettiin harkinnanvaraisesti silloin, jos opiskelija ei kyennyt opiskelemaan kotona tai asumisyksikössään ilman ohjausta. Kyselyyn vastanneista ryhmistä yhdeksällä ryhmällä oli yksittäisiä opiskelijoita oppilaitoksessa lähiopetuksessa.

Etäopetukseen siirtymisen vuoksi kahdelta opiskelijalta opetus oli jouduttu keskeyttämään.

ETÄOPETUKSEN TOTEUTTAMINEN

Etäopetuksen käytännön järjestelyihin vaikuttaa paljon se, millaisia tuen tarpeita opiskelijoilla on. Vastauksissa tuli esille, että myös opetuksen resursointi vaikuttaa etäopetuksen järjestämiseen. Opettajat korostivat ohjaajien merkitystä etäopetuksen järjestämisessä ja yhdessä vastauksessa nostettiin erityisesti esille se, että ryhmään oli resursoitu ylimääräinen ohjaaja. Vastauksissa tuli esille myös se, että etäopetuksen vuoksi seitsemässä ryhmässä henkilöstöä oli vähennetty etäopetukseen siirtymisen vuoksi.

Opiskelijoiden toimintakyky vaikuttaa siihen, millaisia opetusjärjestelyjä etäopetuksessa on. Tämä näkyi niin, että eniten tukea tarvitsevilla opiskelijoilla oli erilaisia räätälöityjä menetelmiä kuten osittainen tai kokoaikainen lähiopetus opiskelijan kotona tai koululla, sekä ohjattua ulkoilua kotona opiskeleville. Mikäli opiskelijalla ei ollut lähiohjausta, tehtävät oli suunniteltu siten, että asu-mispalvelujen ohjaajat tai kotiväki pystyivät niitä ohjaamaan.

Suurimmalla osalla opiskelijoista opetus oli järjestetty suurelta osin samankaltaisilla menetelmillä ja järjestelyillä. Valtaosassa ryhmistä opetus tapahtui päivittäisellä tehtävänannolla joko WhatsAppissa, puhelimella tai sähköpostilla.

Tämän lisäksi käytettiin postitse kirjepostina lähetettyjä kirjallisia tehtäviä. Neljässä ryhmässä opetukseen käytettiin Teams-yhteyttä, jossa ryhmä tapasi sovittuun aikaan päivästä 1–2 kertaa päivässä. Joissakin ryhmissä Teams-yhteyttä käytettiin viikoittain. Tehtävänannot tapahtuivat ääniviesteinä, videoina tai kirjallisina viesteinä. Joillakin kirjallisena annetut viestit olivat kuvallisia, tavutettuja tai muulla tavalla opiskelijan tarpeeseen mukautettuja. Muutamissa ryhmissä opiskelijoilla oli etukäteen tehty lukujärjestys. Näissä ryhmissä lisäksi tehtäviä annettiin päivittäin. Etäopetuksessa käytettiin erilaisia TVT-välineitä. Eniten käytössä oli puhelin, joka oli käytössä 50/51 vastaajista. (Kuvio 3)

Kuvio 3. Etäopetuksen laitteet.

Tehtävien palautus tapahtui pääsääntöisesti puhelimella joko kuvina tai viesteinä, tai sähköpostilla. Joissakin ryhmissä käytössä oli vihko tai oppimispäiväkirja, jonka opetushenkilöstö tai kotiväki tarkisti. Lisäksi käytössä olivat erilaiset oppimisalustat tai sovellusten kautta annettavat tehtävät. Käytössä oli esimerkiksi Kahoot, Padlet, Forms, ThingLink, Google Classroom, Google Meet ja Showbie. Näissä tehtävät tarkistettiin yleensä ryhmässä opettajajohtoisesti. Useassa vastauksessa kävi ilmi, että opiskelijat tarvitsivat päivittäistä ohjausta tehtävien ymmärtämiseen tai tekemiseen. Yleensä ohjausta annettiin puhelimen tai kuvapuhelun välityksellä. Etäopetuksessa asumisyksikön ohjaajien ja vanhempien tuki sekä ohjaus katsottiin tärkeäksi.

Etäopetuksen järjestämistä koskevissa vastauksissa oli selvästi nähtävissä TELMA-opiskelijoiden toimintakyky. Vastauksissa korostuivat erilaiset ymmärtämistä helpottavat keinot ja opiskelijalle annettava tuki. Yhteydenpito opiskelijaan oli aktiivista. Suurin osa vastaajista oli yhteydessä opiskelijoihin päivittäin, osa harvemmin tai kerran viikossa. Yhteydenpitovälineistä eniten käytetty oli puhelin ja siinä erityisesti WhatsApp. WhatsAppilla lähetettiin viestejä ja soitettiin kuvapuheluita. Puhelimella soitettiin tavallisia puheluita tai

videopuhelua. Jos opiskelijalla ei ollut omaa puhelinta tai hän ei kommunikoinut puheella, soitettiin vanhemman tai ohjaajan puhelimeen. Puhelimeen saatettiin lähettää myös videotervehdys. Toiseksi eniten yhteydenpitovälineenä oli käytetty Teams-yhteyttä ja sähköpostia. Muutamissa vastauksissa kerrottiin päivittäisistä Teams-yhteyksistä ja siellä pidetyistä tapaamisista tai tunneista. Joissakin vastauksissa kerrottiin käytettävän Skypeä, FaceTimeä, Wilmaa tai erilaisia alustoja. Useissa vastauksissa yhteydenpitomenetelmänä oli myös perinteinen tapaaminen. Sovelluksista yleisin oli WhatsApp. Muita käytössä olevia sovelluksia oli esimerkiksi Google Classroom ja GoogleMeet, Moodle, ThingLink, Kahoot!, Padlet ja Opinaika. Tehtäviä lähetettiin myös sähköpostissa ja postissa.

Yhteydenpidon tärkeyttä korostettiin. Vastauksissa tuli selvästi esiin se, miten digitaalisten välineiden saatavuus vaihteli. Joissakin ryhmissä opiskelijoihin oltiin yhteydessä vanhempien tai asumisyksikön puhelimella tai sähköpostilla, kun taas toisissa ryhmissä kaikilla opiskelijoilla oli oppilaitoksesta saatu tabletti tai tietokone. Monet opiskelijat eivät vammansa tai muun syyn vuoksi kykene omatoimiseen opiskeluun. TELMA-opiskelijat tarvitsevat paljon ohjausta, tukea ja kannustusta ymmärtääkseen ja selvitäkseen annetuista tehtävistä. Etäopetuksen aikana suurella osalla opiskelijoista sosiaaliset kontaktit olivat vähentyneet, kun niitä muutoinkin oli ollut vähän. Arkirytmien ja rutiinien muuttuminen aiheutti monissa opiskelijoissa epätietoisuutta ja ahdistusta, joista oli hyvä saada puhua ohjaajan kanssa. Vanhemmilla ja asumisyksiköiden henkilökunnalla ei välttämättä ollut riittävästi aikaa kaikkeen tällaiseen ohjaustyöhön.

Henkilökunta piti yhteyttä toisiinsa ihan samoilla välineillä kuin pidettiin yhteyttä opiskelijoihin. Lähes kaikilla oli WhatsApp-ryhmiä. Teams oli ahkerassa käytössä. Osa piti yhteyttä tarvittaessa, joillakin oli päivittäin säännöllisiä tapaamisia kuten yhteinen aamupalaveri tai kahvihetki. Monessa ryhmässä Teams-tapaamisia oli 1–2 kertaa viikossa. Erytisen tärkeäksi oli nostettu päivittäiset tapaamiset Teamsissä, joissa mukana oli koulutuspäällikkö sekä toisinaan yksikönjohtaja.

Etäopetuksen aikana vastuiden jakaminen eri toimijoiden välillä oli lisääntynyt, joista vastaajat antoivat kiitosta. Vastaaajien mukaan tiimityöskentelyn merkitys kasvoi, koska etäopetuksen aikana opetuksen suunnittelu ja kokonaistyömäärä olivat lisääntyneet huomattavasti.

Osassa oppilaitoksista järjestettiin lähiopetusta joko koululla tai opiskelijan kotona. Koulussa tapahtuvaa lähiopetusta tarjottiin vain muutamalle opiskelijalle. Oppilaitoksilla ei ole velvollisuutta järjestää lähiopetusta, mutta joissakin tapauksissa lähiopetus oli perusteltua opiskelijan tarvitseman tuen

vuoksi. Näissä tilanteissa opiskelija ei voinut etäopiskella kotona vanhempien työn tai muun puuttuvan ohjauksen ja tuen vuoksi. Muutamassa ryhmässä oppilaitoksen ohjaaja meni opiskelijan kotiin joko päivittäin tai joinakin päivinä viikosta. Toisissa ryhmissä oli mahdollista järjestää päivittäisiä tai viikoittaisia ulkoilu- tai kävelytuokioita myös asumisyksiköissä asuville opiskelijoille, joissa vierailut olivat muutoin kielletty.

Etäopetuksen järjestämisen kannalta huolta herättivät erityisesti asumisyksiköissä asuvat runsaasti tukea tarvitsevat opiskelijat. Heillä ei ollut mahdollista tehdä tehtäviä itsenäisesti. Asumisyksiköiden ohjaajat olivat työllistettyjä työ- ja päivätoiminnan sulkemisen vuoksi. Vierailuja tai esimerkiksi lähiohjausta ei sallittu. Opetus oli sen varassa, miten asumisyksiköiden ohjaajat pystyivät ohjaamaan opiskelijaa tehtävissä. Myös yhteydenpito asumisyksiköiden opiskelijoihin tapahtui harvemmin kuin kotona opiskelevien opiskelijoiden kanssa.

ETÄOPETUKSEN VAIKUTUKSET OPETUKSEEN

Etäopetuksen vaikutus opetuksen toteutukseen näkyi vastauksissa opetuksen digitaalisuuden lisääntymisenä. Tämän vastaajat kertoivat vaikuttaneen tehtävien suunnitteluun. Tehtävien ohjeistuksessa oli täytynyt kiinnittää huomiota ohjeiden selkeyteen ja niiden ymmärtämiseen, koska opiskelijat joutuivat tekemään tehtävät aikaisempaa itsenäisemmin. Osa vastaajista olikin huolestunut siitä, että opiskelijat eivät saaneet riittävästi ohjausta tehtäviin joko siksi, ettei kotona ollut muita tai että kukaan ei ehtinyt ohjata heitä. Tämä näkyi siten, että opiskelijat eivät tehneet tehtäviään ja oppiminenkaan ei edennyt.

Opetuksen toteutustavan muutos vaikutti moneen asiaan. Sosiaalisten kontaktien puuttuminen vaikutti opiskelijan vuorovaikutustaitoihin ja kommunikatiotaitoihin. Samalla tavalla käytännön tehtävien toistojen vähentymisen arveltiin vaikuttavan heikentävästi opiskelijan työtaitoihin. Suurin osa vastaajista nimesi suurimmaksi haasteeksi työelämävalmennuksen loppumisen. ”Tekemisen kulttuuri” oli vähentynyt. Työelämävalmennuksen puute oli lisännyt opetuksen painottumista teoriaopetukseen. Teoriaopetuksessa oli muun muassa arkimatematiikkaa, ajanhallintaa ja viestintää.

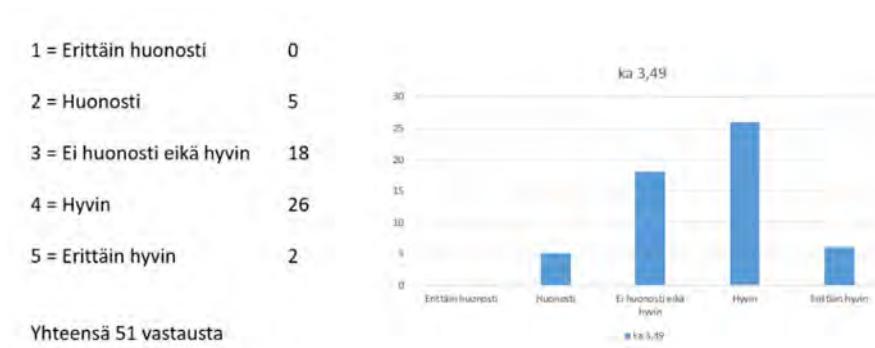
Toisaalta itsenäinen opiskelu vahvisti opiskelijan itsenäisen elämän taitoja. Erityisen merkittävänä pidettiin sitä, että tehtäviä tehtiin kotona, joka vahvasti liittyi opiskelijan arkielämään ja vapaa-aikaan. Opetuksen sisältö painottui vastaajien mukaan erityisesti arjentaitoihin. Arjentaidot olivat pääosin arkeen liittyviä toiminnallisia tehtäviä, kuten erilaisia ruoanlaitto-, siivous-, hygieni- ja vaatehuoltotehtäviä. Lähes kaikissa ryhmissä oli myös liikuntaa, osalla jopa päivittäin.

Opetuksen sisältö oli saatu monella tapaa työhön- ja itsenäiseen elämään valmentavaan opetussuunnitelman sisältöiseksi. Painotusalueet ja opetusmenetelmät olivat muuttuneet, mutta sisältö oli pysynyt samana. Toiset opiskelijat olivat hyötynneet etäopiskelusta. Vastaajat kertoivat opiskelijoita, joiden taidot olivat tulleet esille vasta etäopetuksen aikana.

”Kaikki saavat loistaa omalla tavallaan ja vahvuuksillaan. Vahvuuksia on löytenyt paljon enemmän, mitkä ovat olleet ryhmässä piilossa”

Vastaajien yhteinen huoli oli kotona asuvien, vähemmän itsenäiseen työhön kykenevien opiskelijoiden opiskelusta. Heidän ohjauksensa oli pääosin vanhempien vastuulla ja osa vanhemmista ei ehtinyt ohjaamaan omien töidensä vuoksi. Osan vanhempiin ei saatu aina yhteyttä. Epäiltiin myös, että vanhempi tai joku muu teki tehtäviä opiskelijan puolesta.

Vastaajilta kysyttiin, miten he kokivat vaativan erityisen tuen toteutuvan etäopetuksen aikana. Enemmistö koki vaativan erityisen tuen toteutuvan opetuksessa hyvin. Vastauksissa tämä näkyi muun muassa siinä, että ohjaajien tuki oli hyvin saatavilla ja opiskelijaan oltiin yhteydessä päivittäin. Myös tehtävät olivat yksilöllisiä. Yksikään vastaaja ei ollut sitä mieltä, että vaativa erityinen tuki puuttuisi. Yksilöllisen tuen vastaajat kokivat toteutuvan hieman paremmin ja tämä näkyi siinä, että tehtävät pyrittiin laatimaan jokaiselle opiskelijalle soveltuvaksi. Yksilöllisiä tehtäväratkaisuja oli paljon käytössä. (Kuvio 4)

Kuvio 4. Vaativan erityisen tuen toteutuminen.

ETÄOPETUKSEN KEHITTÄMINEN

Etäopetukseen kehittämiseen useat vastaajat esittivät samankaltaisia kehittämiskohteita. Eniten toivottiin opiskelijoiden ja henkilöstön digitaitojen vahvistamista. Etäopetukseen siirtyminen oli tapahtunut niin vauhdilla, ettei monikaan ollut itse ehtinyt opetella tai opettaa käyttämään erilaisia laitteita tai sovelluksia. Ryhmien digitaitojen harjoittelu oli vaihdellut suuresti myös tavallisessa opetuksessa. Syyksi tähän arveltiin sitä, että TELMA-koulutus on hyvin toiminnallista ja työvaltaista, jonka vuoksi TVT-osaaminen oli jäänyt vähemmälle:

” ...Kun taas erityisopiskelijat, joiden konteksti on aivan muuta: kasvaa ihmisenä, saada vastavuoroisuutta vertaisopiskelijoilta, oppia sääntöjä ja saada hyväksyntää.”

Monen vastaajan mielestä etäopetusmenetelmiä tulisi kehittää niin, että henkilökunnalla olisi yhteneväiset TVT-aidot. Siihen sisältyisi erilaisten laitteiden, sovellusten ja menetelmien osaaminen. Myös esimiehien tulisi tiedostaa tarpeet ja järjestää koulutusta. Muutama vastaaja kertoi joutuneensa käyttämään runsaasti aikaa kollegoiden digitaitojen opettamiseen. Osaamista toivottiin kehitettävän esimerkiksi erilaisissa digipajoissa.

Toinen tähän liittyvä kehittämistarve on opiskelijoiden digitaadoissa. Nyt vastaajat olivat kokeneet haastavaksi sen, ettei opiskelijoilla ollut vaadittavia taitoja eikä niiden opettaminen etänä ollut monien opiskelijoiden kohdalla mahdollista. Tähän liittyvä ongelma oli myös se, ettei opiskelijoilla tai heidän kotonaan ollut aina tarvittavia laitteita tai osaamista. Kehittämisehdotuksissa esitettiin, että opiskelijoilla olisi yhteneväiset laitteet ja niiden käyttämistä opeteltaisiin koulussa ennen etäopetukseen siirtymistä. Samalla tavalla opeteltaisiin myös erilaisia sovelluksia.

Digitaitoihin liittyen monet vastaajat harmittelivat TELMA-koulutukseen soveltuviin ohjelmien ja oppimateriaalien puuttumista. Vastaajat toivoivat materiaalipankkia, josta erilaisia opetukseen liittyviä selkokielisiä materiaaleja voisi hakea. Nyt vastaajilla oli mennyt paljon aikaa erilaisten materiaalisen etsimiseen ja sopivien sovellusten löytämiseen. Erityisesti toivottiin toiminnallisia, etäopetukseen sopivia tehtäviä.

Digitaitojen ohella toinen vastaajien yhteinen toive oli se, että TELMA-opiskelijalla olisi mahdollisuus henkilökohtaiseen ohjaukseen etäopetuksessa. Erityistä huolta kannettiin niistä opiskelijoista, joilla ei ole luku- tai kirjoitustaitoa. Etäopetuksen ongelma oli opiskelijoiden kykenemättömyys käyttää TVT-laitteita joko puuttuvien valmiuksien tai välineiden vuoksi.

”TELMAkoulutus on pitkälti face to face tapahtuvaa oppimista ja vuorovaikutus, jota opiskelijat kaipaavat etäopetuksessa, on poissa”.

Ohjaajan läsnäolo olisi varmasti erityisen hyvä niille opiskelijoille, joiden ohjauksen ja tuen tarve on suuri. Suurin osa TELMA-opiskelijoista tarvitsee oppimiseensa runsaasti ohjausta, tukea ja toistoja. Kotona tai asumisyksikössä tapahtuvaan etäopetukseen liittyy myös kontekstin tuomia haasteita. Normaaliooloissa kotona ei useinkaan ole tarvinnut tehdä tehtäviä. Tämä näkyi muun muassa siinä, ettei opiskelija osannutkaan käyttää samoja välineitä kotona kuin koulussa tai että tehtävään motivoituminen oli hankalaa. Osa vastaajista koki opiskelijan osaamisen heikkenevän kotonaan ja opiskelijan taantuvan lapsen tasolle. Osalla kommunikaatiotaidot olivat laskeneet. Oli myös epäilyjä, että opiskelijan tehtäviä teki joku muu hänen puolestaan.

”Vastuukysymyksistä olisi hyvä keskustella – kuka opettaa jne. Mitkä ovat asumisyksiköiden/perheiden velvollisuudet? ”

Ohjaajan läsnäolo vaikuttaisi siihen, että opiskelu etenisi ammattitaitoisen ohjaajan kanssa tavoitteiden mukaisesti. Lisäksi opiskelijan saattaisi olla helpompi ottaa vastaan ohjausta muilta kuin vanhemmiltaan.

Kehittämisen kohteita vastaajat löysivät myös tehtävien jakamisessa, ajanhallinnassa sekä työssäjaksamisessa. Vastaajat kokivat, että nopea etäopetukseen siirtyminen lisäsi työtä erilaisten tehtävien sekä niihin sopivien materiaalien ja sovellusten etsimisen ja opetteluun myötä. Aikaa käytettiin myös oman osaamisen kartuttamiseen. Tämän lisäksi organisaatiossa järjestettiin paljon erilaisia kokouksia, koulutuksia ja tiedotustilaisuuksia. Lisäksi TELMA-opiskelijat palauttivat tehtäviä tai olivat muuten yhteydessä henkilökuntaan vuorokaudenajasta riippumatta. Osa vastaajista kertoi työmääränsä lisääntyneen. Kehittämissuunnitelmissa toivottiin enemmän aikaa työn suunnitteluun. Työssäjaksamiseen toivottiinkin erilaisia tukitoimia ja niiden kehittämistä etäopetukseen sopivaksi.

Työn jakaminen nousi esille yhtenä etäopetuksen kehittämiskohteena. Osassa ryhmiä työn jakaminen oli onnistunut hyvin ja opettaja sekä ohjaajat jakoivat vastuuta opetuksen järjestämisessä, yhteydenpidossa ja ohjauksessa. Erityisen hankala oli niissä ryhmissä, joissa ohjaajien määrää oli vähennetty etäopetukseen siirtymisen vuoksi. Hyvät tiimityöskentelytaidot ja työnjakaminen lisäsivät työssäjaksamista.

LOPUKSI

TELMA-koulutuksen henkilökunta on työlleen omistautunutta ja luovaa väkeä. Tämä näkyi opettajille tehdystä kyselystä monella eri tapaa. Opettajat kantoivat huolta opiskelijan etenemisestä ja toisaalta myös heidän kotiväkensä tai asumisyksiköiden ohjaajien jaksamisesta. Omia työkavereita kiiteltiin ja omaa osaamista jaettiin eri tavoilla. Toiset auttoivat digitaidoissa ja kaikki jakoivat hyviä menetelmiä ja käytänteitä toisille opettajille. Kaikki tämä on etäopetuksen onnistumisen kannalta tärkeää.

TELMA-koulutus on monella tapaa ainutlaatuista koulutusta ja sen vuoksi valmista mallia opetukseen lähellä tai etänä ei ole. Opiskelijoiden tuentarve vaihtelee suuresti. Osa pystyy ohjautumaan itsenäisesti ja opiskelemaan etänä jopa ilman tukea. Toiset tarvitsevat kaikkeen toimintaansa runsaasti tukea ja opiskelemiseen kokoaikaista ohjausta. Sen vuoksi menetelmien kehittämisessä opettajat ja muu TELMA-henkilöstö ovat ottaneet käyttöön kaiken luovuutensa.

Opetusmenetelmiä ja käytänteitä on jaettu monenlaisissa opettajien etätapaamisissa kautta Suomen. Opettajat ovat kertoneet erilaisista ratkaisuista, joita ovat kehittäneet. Joku on ohjannut pyykinhuoltoa videopuhelulla, jossa ohjaaja tai opettaja on nähnyt opiskelijan työskentelyä reaaliaikaisena ja samalla ohjannut työn tekemistä. Toinen opettaja on kokkaillut reaaliaikaisesti itse niin, että opiskelijat ovat valmistaneet samaa ruokaa opettajan kanssa omissa keittiöissään vaihe vaiheelta ohjattuna. Käytössä ovat olleet myös virtuaalikävelyt ja etäyhteyden takana oleva lukukoira, jolle opiskelija on lukenut. Erilaisia menetelmiä on lukuisia.

Etäopetus ja kaikki edellä kuvatut tilanteet tarvitsevat etäyhteyden ja siihen sopivat laitteet. Näiden puuttumisen opettajat nimesivät yhdeksi etäopetuksen suurimmista haasteista. Oli opiskelijoita, joilla ei ollut muuta yhteydenpitovälinettä kuin puhelin. Oli myös tilanteita, joissa perheessä yhtä tietokonetta käyttivät useat perheenjäsenet. Osalla opiskelijoista ei ollut omaa puhelinta tai tietokonetta. Etäyhteyden puuttumisen opettajat olivat korvanneet erilaisilla käytännön tehtävillä tai kirjallisilla tehtävillä. Usein nämä opiskelijat olivat juuri niitä, joiden tuentarve oli suuri. Monet heistä asuivat erilaisissa asumispalveluyksiköissä.

Asumisyksiköiden tilanne on ollut haastava. Vierailukiellot ja toimintakeskusten sulkeminen on näkynyt lisääntyneenä päivittäisenä ohjaus- ja tukityönä. Erilaisten päivittäistoimien ohjaamisen lisäksi paikalla on voinut olla yksi tai useampi opiskelija, joka tarvitsee ohjausta tehtäviinsä. Myös yhteydenpito opipilaitoksiin on vaatinut oman aikansa. TELMA-opettajat tuntevat opiskelijoiden

tilanteet ja tuen tarpeen. Opettajat olivatkin huomioineet asumisyksiköiden tilanteen harvennetulla yhteydenpidolla ja asumisyksiköiden ohjaustarpeeseen soveltuvalla tehtävänannolla. Kuitenkin opettajat kokivat huolta asumisyksiköiden ohjaajien jaksamisesta ja toisaalta opiskelijan opintojen etenemisestä.

Toinen asia mistä opettajat kokivat huolta, oli vanhempien luona asuvien opiskelijoiden vanhempien jaksaminen. Joissakin tilanteissa kotona oli opiskelijan lisäksi riskiryhmiin kuuluvia henkilöitä. Niinpä kotiin ei saanut tulla ohjaajia ja tilapäishoitokin oli poissuljettu. Vaarana oli tilanteiden eskaloituminen. Yhdessä oli mietitty, miten näissä tilanteissa jaksamista voisi helpottaa. Joissakin tilanteissa oli mahdollista saada lähiohjausta esimerkiksi päivittäisellä ulkoilulla. Joissakin tilanteissa oli päädytty lähiopetukseen oppilaitoksessa.

Opettajat kertoivat etäopetuksen lisänneen työmäärää. Tämä johtui monella siitä, että omia digitaitoja oli joutunut kehittämään suurella harppauksella etäopetukseen siirryttäessä. Tämän vuoksi kehittämiskohteeksi nimettiin lähes kaikissa vastauksissa erilaisten digitaitojen vahvistaminen sekä henkilöstöllä että opiskelijoilla. Opettajat toivoivat erilaisten menetelmien ja sovellusten jakamista erillisellä TELMA-koulutuksen etäopetuksen materiaalipankilla.

Opettajien työmäärään vaikutti myös opiskelijoiden lisääntynyt yhteydenpito. Etäopetuksessa oli tärkeää, että opiskelijaan pidettiin yhteyttä ja toisaalta opiskelija kykeni kysymään neuvoa tarvittaessa. Joku olikin keksinyt rajata puhelimen käytön tiettyyn aikaan päivästä ja sulkea sen esimerkiksi työpäivän jälkeen. Viestejä kun saattoi tulla kolmekymmentäkin päivässä samalta opiskelijalta. Vastaajien mukaan etäopetuksen aikana opetuksen suunnittelu ja kokonaistyömäärä olivat lisääntyneet huomattavasti. Keskusteluissa kävi ilmi, että opettajat olivat myös väsyneitä ja useat olivat kiinnittäneet erityisesti huomiota etäopetuksen edetessä omaan jaksamiseensa. Tulevaisuudessa etäopetuksen suunnittelussa tulee myös huomioida työajan lisääntyminen ja kuormittavuus erityisesti etäopetuksen siirtymävaiheen alussa.

Etäopetus osoittautui joillekin opiskelijoille hyväksi ratkaisuksi. Opettajat kertoivat erilaisista tilanteista, joissa opiskelija oli hyötynyt etäopetuksesta. Näitä olivat esimerkiksi opiskelija, joka aistii liherkkyytensä vuoksi kuormittui luokkatilanteissa ja opiskelija, joka ahdistui lukujärjestyksessä olevista aikatauluista. Muutoinkin opettajat kertoivat etäopetuksen nostaneen esille joidenkin opiskelijoiden vahvuuksia, jotka eivät näkyneet lähiopetuksessa.

Opettajat kokivat etäopetuksen tulleen osaksi tulevaisuutta myös TELMA-koulutuksessa. Vastaajat kokivat kehittyvänsä koko ajan. Opettajan työ on monella tapaa koko ajan muutoksessa. Etäopetus tarjoaa mahdollisuuden kaikille nuorille TELMA-koulutukseen, riippumatta kotipaikkakunnasta tai tuentarpeesta. On kuitenkin tärkeää muistaa se, etteivät kaikki nuoret kykene

täysin itsenäiseen opiskeluun. Lähellä tapahtuvaa ohjausta tai kohtaamista ei voida korvata etämenetelmillä. Myös sosiaalisten taitojen tai kommunikaatiotaitojen kehittyminen vaativat muutakin kuin etäohjausta. Toivottavasti tulevaisuudessa voimme olla lähellä ja yhdessä myös fyysisesti. Silti etäopetus ei ole uhka vaan mahdollisuus.

LÄHTEET

Koulut ja oppilaitokset siirtyvät kuukaudeksi etäopetukseen – palkka maksetaan normaalisti. 2020. Uutinen Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n verkkosivuilla 16.3.2020. Viitattu 4.5.2020. <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/koronavirus-etaopetus/>

Opiskelijan hyvinvointi ja tuki ammatillisessa koulutuksessa N.d. Opetushallituksen verkkosivut. Viitattu 26.5.2020. <https://www.oph.fi/en/node/185>

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus (TELMA). 2018. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 4.5.2020. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/4616696>

TELMAA ETÄNÄ – ERÄÄN OPISELIJARYHMÄN TARINA

Elina Satopää

Kevään 2020 alkaessa ei kukaan osannut arvatakaan, minkälaisia muutoksia vaativaa erityistä tukea tarvitsevilla opiskelijoilla on edessään opetuksen suhteen covid-19 pandemian vuoksi. Tässä artikkelissa näkökulmana on työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen toteuttaminen etäopetuksena pandemian tuottamien eristystoimien seurauksena. Minkälaisia erilaisia toteutusmuotoja sillä on ja millä välinein opetusta on mahdollista toteuttaa?

JOHDANTO

Etäopetuksella tässä artikkelissa tarkoitetaan sitä, että opiskelija ja luokan opetushenkilöstö ovat eri paikoissa opetuksen toteuttamisen aikana. Lähiopetuksen sijaan opetusta toteutetaan digitaalisten oppimisympäristöjen kautta ja itsenäisen opiskelun kautta. Tapoja olla yhteydessä opiskelijaan ja erilaisia oppimislustoja on runsaasti. Artikkelin tavoitteena on antaa kuva siitä, miten etäopetus TELMA-koulutuksessa järjestettiin yhdessä TELMA-opetuksen luokassa keväällä 2020 Covid-19 pandemian tuottaman etäopetukseen siirtymisen aikana. Kuvaan artikkelissa, mitä etäopetus vaati opiskelijan ja työntekijöiden näkökulmasta. Kuvaan artikkelissa, mitkä ovat olleet etäopetuksen haasteet ja anti.

Etäopetuksella tarkoitetaan tieto- ja viestintätekniikalla tuettua opetusta, jossa oppilas ja opettaja ovat fyysisesti eri paikassa. Ensimmäisen kerran itse törmäsin etäopetukseen 2000-luvun alussa opetusharjoittelussani. Harjoittelukoulussani Pohjois-Karjalassa erityisopettaja antoi tietokoneen ja dokumenttikameran välityksellä erityisopetusta Lapin erääseen kuntaan. Lapista taas harjoittelukouluni sai saamen kielen opetusta takaisinpäin. Tämä oli ensimmäinen kosketukseni etäopetukseen ja siitä minulle jäi hyvin positiivinen ja toimiva kuva.

Etäopetukseen käytettäviä erilaisia työvälineitä on paljon: Teams, Zoom, Moodle, Padlet, Kahoot, Forms, ThingLink, Google Classroom, Google Meet ja Showbie. Omassa luokassani käytettäväksi alustaksi valikoitui TEAMS siksi, että olimme tietotekniikan ja tiedonhankintataitojen tunneilla harjoitelleet luokan kanssa yhdessä käyttämään juuri kyseistä alustaa.

Kiinalaisessa covid-19 pandemian seurauksista tehdyssä tutkimuksessa, Yao, Rao, Jiang ja Xiong (2020, 517–523) tarkastelivat, kuinka erilaisilla etäopetuksen lähtökohdilla on vaikutuksia oppimisen tuloksiin. Tutkimuksessa vertailtiin kahta digitaalisen opetuksen lähtökohtaa, opettajan videoimaan opetukseen perustuvaa oppimista ja suorana lähetyksenä tapahtuvaa oppimista. Tutkijat saivat selville, että suorana lähetyksenä tulevalla opetuksella oli enemmän merkitystä oppilaiden menestymiseen opinnoissa. Mitä enemmän opettaja oli kontaktissa opiskelijaansa, sitä paremmin hän menestyi. Kommunikoimalla opiskelijoiden kanssa ja tehokkaalla ohjauksella saatiin aikaan parhaimmat tulokset. Omassa opetuksessani käytettiin pienessä osassa videoituja opetustuokioita, mutta pääasiassa opiskelijaan pyrittiin olemaan suoraan yhteydessä. Työryhmä videoi muun muassa lyhyitä liikuntatuokioita, laululeikkejä ja leivontatehtävän.

ETÄOPETUKSEN JÄRJESTELYT KEVÄÄLLÄ 2020 TELMA-OPETUKSESSA

Etäopetus lähti käyntiin aivan ensimmäisenä päivänä aluksi sillä, että opiskelijat saivat kotiin sähköpostilla tai paperilla etätehtäviä. Jo etäopetuksen toisena päivänä, kun saimme yhteydet kuntoon kaikkiin opiskelijoihin, pystyimme työryhmän kanssa suunnittelemaan opetuksen kokonaan verkon kautta. Yhteyksien edellytyksenä oli se, että jokaisella opiskelijalla oli jokin laite, jonka kautta saimme Teamsin toimimaan. Opiskelijoilla oli ollut käytössään tietokone, tabletti tai matkapuhelin. Lähtökohtana opetuksessa oli se, että olemme pohjineet, mitä TELMA-koulutuksen osia oli mahdollista toteuttaa etäopetuksen myötä ja mitkä koulutuksen osat hyödyttävät opiskelijoiden kotona oppimista. Koulutuksen osista ammatillisen toimintakyvyn vahvistaminen ja opiskeluvalmiuksien vahvistaminen olivat nyt etäopetuksen ytimenä kaikilla ryhmän opiskelijoilla. Kahtena päivänä viikossa opiskelijat harjoittelivat arkielämäntaitoja ja kahtena päivänä viikossa harjoiteltiin liikuntaa, liikkumista ja motorisia taitoja. Tehtäviä oli eriytetty niin, että opiskelijat saivat yksilöllisiä tehtäviä kotiin, niin että jokainen pystyi tekemään omat tehtävänsä. Osa opetuksesta liikunnan kohdalla oli järjestetty Teamsin kautta yhteisopetuksena. Yhtenä päivänä viikossa opiskelijalla oli yksilöllisiä tehtäviä.

Etäopetuksen lähtökohtana oli minun luokassani rutiinien säilyttäminen. Tauotus oli hieman erilainen kuin lähiopetuksen aikana. Muokkasimme jonkin verran opetuksen sisältöä sellaiseksi, että se vastaa opiskelijan mahdollisuuksia toteuttaa oppimistaan kotona. Muulla tavoin koulun rutiinit oli yritetty säilyttää niiltä osin, kuin se oli mahdollista. Minkälaiset rutiinit koulusta voidaan siirtää

etäopetukseen? Omassa ryhmässäni jokainen aamu alkaa opiskelijan toivomalla musiikilla, joka kuunnellaan yhteisesti. Siirsimme tämän rutiinin suoraan Teams- ympäristöön niin, että aluksi katsoimme yhteisesti musiikkivideoita. Parin viikon kuluttua kuuntelimme yhdessä toivemusiikin niin, että opiskelijoiden kasvot näkyivät heille Teamsin ruudulla. Musiikin kuuntelun tavoitteena luokassa on virittää opiskelijaa uuteen päivään ja myös auttaa opiskelijaa siirtymään kouluasioihin keskittymiseen. Koulussa aamurutiinina on myös aamuinfo. Infossa käydään läpi viikonpäivä, päivämäärä, kuukausi, vuosi, vuodenaika, säätila sekä nimipäivä. Lisäksi käymme läpi päivän aikataulun ja tehtävän. Tämä päivittäinen rutiini siirtyi sellaisenaan Teamsiin. Kaikilla työntekijöillä oli kotonaan infoon ja päiväjärjestykseen liittyvät kuvat ja kaikkien työntekijöiden oli mahdollista pitää kuvien avulla tuettu aamuinfo. Ennen aamuinfoa kaikki luokan työntekijät ottivat aamulla yhteyden toisiinsa Teamsin kautta, tarkoituksena oli varmistaa, että päivän työskentely on selkeä kaikille työntekijöille.

Opiskelijoiden kotona opiskelua tuki sähköpostilla kotiin toimitettu kuvitettu päiväjärjestys. Tämän myötä opiskelija pystyi seuraamaan päivän etenemistä myös kotona. Tämä toive tuli etäopetuksen alussa opiskelijan kotoa ja se oli helposti toteutettavissa kaikkien opiskelijoiden opetusta tukemaan. Yhdelle opiskelijalle aloitettiin etäopetuksen edetessä tukemaan sitä, että hän kirjaa aamuisin omaan kalenteriinsa, milloin Teamsillä hänelle soitetaan, jotta hän muistaa silloin videopuheluun vastata. Opiskelijan rutiinien säilymistä pidettiin yllä myös sillä tavalla, että tauotus ja ruoka-ajat sekä koulupäivän pituus olivat samat kuin koulussakin läsnä ollessa. Opiskelijoiden rutiinien säilyttäminen oli keskeinen tapa, jolla etäopetuksen onnistumista on voitu tukea. Opiskelijan päivärhythmi säilyi ja opiskelija tiesi oman päivänsä tavoitteet ja sisällön.

Opiskelijat olivat koko etäopetusjakson ajan innoissaan nähdessään toisiaan. Koulussa opiskelijat viettävät vapaa-aikaansa yhteisesti. Miten siis viettää vapaa-aikaa Teamsin avustuksella? Tähän kysymykseen vastattiin niin, että toimintatavaksemme kehittyi se, että ruokailun jälkeen 2 luokan avustajaa soitti opiskelijoille. Opiskelijat saivat joko osallistua vastaamalla tai jos he eivät vastanneet, niin heille ei uudestaan soitettu. Puolen tunnin ajan oli tarkoituksena viettää vapaa-aikaa yhdessä muiden luokkalaisten kanssa: kuunnellen musiikkia tai tarinoita, jutellen, keskustellen, tanssien tai seuraten toisten puuhia.

Etäopetusjakson aikana tarvittiin joustavuutta enenevässä määrin. Perheiden aikataulut ja mahdollisuudet ohjaukseen olivat erilaiset. Etäopetuksessa opiskelijat tarvitsivat enemmän aikaa tehtävien tekemiseen ja läpikäymiseen, mutta myös siihen, että he ruudun kautta oppivat kommunikoimaan toisilleen. Kärsivällisyys opiskelijaa kohtaan ja ajan antaminen opiskelijalle olivat avaimia opetuksen toteutukselle. Joustavuuden merkitys oli valtava.

TYÖNTEKIJÖIDEN TYÖNJAKO TELMA-ETÄOPETUKSESSA

Aloitimme etätyöskentelyn niin, että aluksi vain opettaja oli etätöissä kotona. Muu opetushenkilöstö, ohjaajat ja koulunkäynninavustajat, kävivät edelleen työpaikalla normaalisti. Tiesimme työryhmänä, että jossain kohtaa kaikkia työntekijöitä pyydetään siirtymään etätöihin. Pyrimme varustautumaan tähän vaiheeseen yhteisellä suunnittelulla. Kun kaikki olivat etätöissä, niin saimme taas harjoitella uutta tapaa toimia. Nopeasti kuitenkin etäopetuksen järjestämisestä tuli uuden arjen malli.

Työskentelyn lähtökohtana ja työn jakamisen lähtökohtana oli se, että jokaisella opetushenkilöstön jäsenellä oli ryhmässä oma vastuuopiskelija, johon oli päivittäin yhteydessä. Etäopetuksessa korostui työntekijöiden välinen selkeän työnjaon tarve. Työryhmämme oli ahkerasti yhteydessä Teamsin kautta, tavoitteena oli yhteinen tiedonkulku ja yhteinen työn suunnittelu. Mitä enemmän pystyimme olemaan yhteydessä toisiimme työryhmänä, sitä enemmän saimme aikaiseksi uusien ideoiden toteuttamista opetuksessa. Kaikki luokan henkilöstöstä valmistivat materiaalia ja kuvittivat sitä, aiemmin tämä oli eniten ohjaajien ja opettajan vastuulla.

Uusien ratkaisujen miettiminen yksilöllisesti ja opiskelijakohtaisesti vaati myös sitä, että kaikki palaute tai vinkit työn kehittämiseen, vastaanotettiin huoltajilta ja opiskelijoilta niin, että toimintaa pyrittiin heti muokkaamaan toivottuun suuntaan. Tämän myötä kehitimme tehtävien tekemiseen enemmän valinnaisuutta ja mietimme myös tarkemmin sitä, minkälaiset uudet opetettavat asiat hyödyttävät juuri kyseistä opiskelijaa.

Judi Puritz Cook (2018) on kuvaillut artikkelissaan verkossa tapahtuvaa opetusta ja opettajien tunnekokemuksia siitä. Harvemmin verkossa tapahtuvan opetuksen myötä pohditaan ohjaajan tunnekokemuksen merkitystä työskentelyyn. Cook kuvaa artikkelissaan, kuinka ohjaajan tunteet vaihtuvat opetuksen aikana stressaantuneesta ja aliarvostetusta, ylpeyteen ja yhtenäisyyden tunteeseen. Mitä kauemmin verkko-opetusta tekee, sitä positiivisemmaksi tunteet työtä kohtaan muuttuvat. (Cook 2018, 68). Työryhmässämme työskentelyhenki parantui entisestään, varsinkin siksi, että kaikki ottivat innolla osaa yhteiseen suunnitteluun ja toiminnan toteuttamiseen. Kaikilla oli yhteinen halu oppia uutta. Yhteisen suunnittelun hyödyt ovat nähtävissä etäopetuksessa vielä selvemmin kuin luokassa työskennellessä. Tieto päivän kulusta on välttämätöntä olla kaikilla samanlainen, koska olimme tietoverkkojen toiminnan armoilla. Etäopetus antoi työryhmälle vielä enemmän näkemystä siitä, että yhteinen suunnittelu ja tiedon jakaminen työryhmän kesken on hyvin tärkeää ja edellytyksenä koko toiminnalle. Cook kuvaa artikkelissaan (2018, 69), kuinka

paljon helpompaa on tehdä uusi suunnitelma, kun ollaan läsnä opiskelijoiden kanssa, etäopetuksessa se on runsaasti hankalampaa. Cook myös tuo esille suunnittelun merkittävyyden verkossa tapahtuvan opiskelun suhteen.

Jokaisen työntekijän ammattitaito ryhmässä tulee näkyviin ja kuulluksi, jos opettaja vaan antaa sille tilaa. Etätyö mahdollisti työryhmässämme sen, että moniammatillisen tiimin toiminta toteutui kiitettävästi. Kaikki työntekijät olivat läsnä päivittäin kaikille opiskelijoille. Moniammatillisuus näkyi siinä, että kaikkien ideat tulivat kuulluksi, juurikin siksi, että aikaisempaa mallia ei työskentelylle oikeastaan ollut. Heittäytyminen uusiin haasteisiin oli työryhmässämme yhteinen ponnistus. Kaikki työntekijät saivat olla myös läsnä ja enemmän esillä opiskelijoille. Opettajan rooli on siirtynyt aina sille työntekijälle, jonka vuoro oli puhua. Työntekijöiden roolit ja tehtävät monipuolistuivat. Opettajan roolina oli kapellimestarimaisesti pitää yhteistä tahtia yllä.

ETÄOPETUKSEN HAASTEET JA ANTI

Etäopetuksen ensimmäinen haaste on saada yhteys opiskelijoihin. Jos opiskelija ei halua vastata viesteihin tai puheluihin tai tulla yhteisiin kokoontumisiin verkon äärelle, on etäopetuksen toteuttaminen lähestulkoon mahdotonta. Omassa opetusryhmässän oli selvä halu kokoontua yhteen ja opiskelijat myös osallistuivat aktiivisesti yhteisiin kokoontumisiin Teamsin avustuksella. Opiskelija ei kuitenkaan omassakaan opetusryhmässän aina vastannut, kun hänelle soitettiin. Tällöin yritettiin ottaa yhteys opiskelijaan muulla tavalla kuin Teamsin puhelun avulla. Opiskelijaa voitiin muistuttaa tekstiviestillä, jos hänellä on kännykkä. Hänelle voitiin yrittää soittaa normaali puhelu kännykkään. Lisäksi huoltajille lähetettiin muistutuksia sähköpostilla, että opetus oli alkamassa. Opiskelijoita auttoivat kuvitetut päiväjärjestykset kellon aikoiheen tai myös kalenteriin kirjoitetut muistutukset kellon ajasta, jolloin Teamsin kautta hänelle soitetaan.

Etäyhteyksien muodostamiseen ei aina kuitenkaan vaikuta opiskelijan motivaatio, vaan olemme myös tietoverkkojen toimimisen armoilla. Verkon pätkinessä tai yhteyksien ollessa heikot, oli oltava valmis vaihtamaan suunnitelmaa lennossa. Omassa työskentelyssä vastasimme näihin haasteisiin tekemällä yhteissuunnittelua opetushenkilöstön kesken yhä tarkemmin. Kaikilla oli tarvittaessa mahdollisuus ottaa koppi opetuksesta, jos toisilla ei verkkoyhteydet toimi. Lisäksi nauhoitimme jonkin verran opetusta Teamsissä ja tallenteet olivat opiskelijoiden katsottavissa myös myöhemmin.

Opiskelijoiden yksinäisyys etäopetuksen aikana tuli esille joko opiskelijoiden puheessa tai opiskelijan mielialan laskuna. Opiskelijat kaipasivat kouluun

ja myös kertoneet sen. Koulun sosiaalinen merkitys opiskelijoille tuli esille etäopetuksen myötä. Työryhmän kanssa pohdimme paljon, kuinka vastata opiskelijoiden sosiaalisen kanssakäymisen tarpeeseen. Pyrimme siihen, että koulupäivän aikana yhteydenottoja oli useita. Välillä tavoitteena oli vain kuunnella opiskelijoiden päivän kuulumiset. Muuta tavoitetta ei aina tarvitakaan. Tämä antoi tilaa sille, että opiskelijat rohkaistuivat vapaampaan keskusteluun toistensa kanssa. Yhden opiskelijan perheeltä tuli kesälomaa varten ehdotus, että opiskelijat voisivat keskenään pitää etäyhteydet yllä myös kesäloman aikana. Etäopetus on tarjonnut koteihin mallia siitä, kuinka opiskelijat voivat olla yhteydessä toisiinsa. Tämä on arvokas asia.

Vilhelmiina Harju, Antti Koskinen ja Leila Harju (2019) ovat pohtineet verkko-oppimista eri pitkittäistutkimusten myötä. Heidän tutkimuksessaan verkko-oppimiselle ei löydetty selkeää roolia opiskelijoiden oppimisen hyödyttäjänä. Joidenkin opiskelijoiden kohdalla verkko-opetus kuitenkin lisää motivaatiota ja tehostaa oppimista, tästä on kuitenkin vaikeaa tehdä kattavaa yleistystä. Vaativan erityisen tuen opiskelijoideni kohdalla etäopetuksessa korostui se, että opiskelija oli saatava motivoitumaan opetuksesta. Opiskelijan huomio on saatava keinolla millä hyvänsä. Luokassa opiskelija voi olla hetken tai toisenkin keskittyneenä muualle, mutta ruudun välityksellä opetushenkilöstö pystyi välittömästi näkemään, jollei yhteyttä ole saatu. Vuorovaikutuksellisen yhteyden saaminen opiskelijaan oli toiminnan perustana niin, että olemme luokan opetushenkilöstön tehneet kaikkemme, jotta se onnistuisi. Opiskelijoiden motivointi erilaisten tehtävien tekemiseen oli keskeistä etäopetuksen aikana. Oli useita bingomuotoisia-tehtäviä, tehtäväpasseja ja pyyntöjä opiskelijoille kuvata omaa suoritusta.

TEAMS opetuksen alustana mahdollisti monia erilaisia hauskoja tempauksia. Vappua ryhmässämme juhliittiin etänä koko vapunaaton koulupäivän ajan. Edellisenä päivänä opiskelijoilla oli tehtävänä tehdä omat vappuherkut. Työntekijät pitivät arvausleikkiä siitä, ketä he esittävät ja keneksi ovat pukeutuneet. Pidettiin levyraatia ja laulettiin yhdessä karaokea. Kuuntelimme opiskelijoiden toivekappaleita. Näinkin yksinkertaisilla asioilla saatiin vapun tunnelma luotua. Äitienpäiväaskartelut jäivät vuonna 2020 tekemättä, mutta työntekijöiden avustuksella jokainen opiskelija teki videon, jossa kertoi asioita, miksi äiti on tärkeä ja mitä hänen kanssaan tykkää tehdä. Nämä videot lähetettiin äideille sähköpostin kautta. Toukokuun loppupuolella saimme vieraaksemme Teamsiin poliisin kertomaan omasta työstään. Tähän valmistauduimme opiskelijoiden kanssa keksimällä kysymyksiä parityöskentelynä. Teams mahdollistaa monenlaisten toimijoiden etävierailut luokassa. Tämän toivoisi jäävän pysyväksi toimintatavaksi etäopetusjakson jälkeenkin.

Opiskelijat oppivat huomaamattaan etäopetuksen aikana tietoteknisiä taitoja. Taidot ovat olleet yksilöllisiä. Osalle uutena asiana tuli Teams-puheluun vastaaminen tai puhelun katkaiseminen. Osa opiskelijoista oppi käyttämään Teamsin keskusteluikkunaa ja yksi opiskelija oppi lisäämään kuvia Teamsin keskusteluun. Kaikki opiskelijat harjoittelivat valokuvaamista etäopetusjakson aikana. Nämä ovat kaikki niitä taitoja, jotka hyödyttävät opiskelijoita myös jatkossa.

POHDINTA

Vaativan erityisen tuen asiantuntijaopinnot ovat olleet tukemassa sitä, kuinka itselläni on ollut rohkeutta lähteä kehittämään omaa ajattelua suhteessa etäopetuksen järjestämiseen. Koulutuksen myötä olen oppinut sen, että asiantuntijuuden olennaisina osina minulle näyttäytyvät joustavuus, uudistuminen ja rohkeus kokeilla uutta. Etäopetus antoi tilaa opetuksen uudistamiselle. Etäopetuksen myötä ainakin oman luokan opetushenkilöstö onnistui yhdessä kokeilemaan uusia asioita luokan kanssa. Osa kokeiluista oli toimivia, osa kokeiluista jäi yhteen kertaan. Tärkeintä on kuitenkin se, että opetuksen kehittämiseksi jää myös lähiopetuksen ajaksi halua kehittää ja viedä uusien asioiden kokeilua rohkeasti eteenpäin.

Osa opiskelijoista hyötyy etäopiskelusta hyvinkin paljon. Osalle opiskelijoista tehtäviin keskittyminen helpottuu kotona. Arkielämätaitojen harjoittelu kotona hyödyttää sekä opiskelijaa ja huoltajia siinä, että huoltajat pysyvät paremmin tietoisina opiskelijan edistymisestä. Niiden kohdalla, joilla tämä on mahdollista, olisi hyvinkin kiinnostavaa myös lähiopetuksen aikana järjestää etäpäiviä niin, että yhteistyö huoltajien ja koulun välillä pysyisi mahdollisimman tiiviinä.

Omille opiskelijoille koulu selvästi tarjoaa tärkeän mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen. Kaikkien opiskelijoiden yksilölliset tarpeet eivät etäopetuksessa tule huomioiduksi, koska osalla opiskelijoista joko tuen tai vuorovaikutuksen tarve on niin suuri, että etäopetus ei pysty heitä tarpeeksi tukemaan kummassakaan osa-alueessa. Etäopetuksen mahdollisesti tulevaisuudessa jatkuessa olisi ratkaistava se, kuinka vastaamme opiskelijoiden ohjauksen tarpeeseen ja heidän toiveeseensa vuorovaikutuksen ja sosiaalisten kanssakäymisten lisäämisestä. Sosiaaliseen kanssakäymiseen erilaiset verkopohjaiset alustat varmasti tulevat vielä kehittymään kovasti ja tällä tavalla yhteydessä pysyminen helpottuu. Ohjauksen tarpeeseen vastaaminen etäopetuksessa onkin se ydinkysymys, jossa ajattelen, että TELMA-opetuksen pitäisi pysähtyä ja yhdessä suunnitella asiantuntijoiden avulla tämän kysymyksen ratkaisemista.

LÄHTEET

Cook, J. P. 2018. Online Education and the Emotional Experience of the Teacher. *New Directions for Teaching and Learning*, No.153.

Harju, V., Koskinen, A. & Pehkonen, L. 2019. An exploration of longitudinal studies of digital learning, *Educational Research*, 61:4.

Yao, J. Rao, J. Jiang, T. & Xiong, C. 2020. What Role Should Teachers Play in Online Teaching during the COVID-19 Pandemic? Evidence from China. *SIEF*, 5, 2.

Luku 5

Työelämäyhteistyö ja vaativa erityinen tuki

Tässä luvussa on neljä erityyppistä puheenvuoroa työelämäyhteistyöstä ja työelämässä oppimisesta. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastellaan työelämäyhteistyön ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjausprosessin kehittämistä oppilaitoksen ja työpaikkojen yhteistyönä. Toisessa alaluvussa tarkastellaan työelämäyhteistyötä työpaikan ja työpaikalla toimivan erityisopettajan näkökulmasta. Kolmannessa artikkelissa kuvataan ”Omatakkari”-toimintamallia, ryhmässä toteuttavaa työelämässä oppimisen mallia. Viimeisessä luvussa pohditaan ja suunnitellaan työelämäjakson toteuttamista ulkomailla kansainvälisessä vaihdossa.

TYÖELÄMÄSSÄ OPPIMISEN TUKEA TYÖELÄMÄN KANSSA SUUNNITELLEN

Riitta Rantamaa

Artikkelissa käsitellään työelämäyhteistyön kehittämistoimia Jyväskylän palvelualan opistossa. Näkökulmana kehittämistyössä on ollut erityisesti työelämän näkökulma, mutta kehitetyistä toimintatavoista hyötyvät myös opiskelijat, opetus- ja ohjaushenkilöstö sekä sidosryhmät. Kehittämistoimet liittyvät prosessien kehittämiseen, vaativan erityisen ja erityisen tuen tukitoimien suunnitteluun ja seurantaan työelämässä oppimisen jaksoilla, ohjausmenetelmien kehittämiseen (opettajien yhteistyö) ja opiskelijan palveluverkoston kanssa tehtyyn yhteistyöhön. Tavoitteena on parantaa erityisen tuen laatua työelämän oppimisympäristöissä ja edistää opiskelijan suoritusten kertymistä ja työllistymistä.

TYÖELÄMÄYHTEISTYÖN TAUSTAA

Jyväskylän palvelualan oppilaitoksen (Jyväskylän palvelualan opiston strategia 2023+. 2020) strategiaan on kirjattu oppimisympäristöjen toimivuus ja kehittäminen, verkostojen ylläpitäminen ja henkilöstön työelämäosaaminen. Tavoitteenamme on kehittää erityisen tuen toimintaamme eri toimijoiden näkökulmasta. Kevään 2020 kehittämistyön aikana katse on ollut tavallista useammin työelämän suuntaan. Työelämäpaikat ovat meille arvokkaita yhteistyökumppaneita.

Ammatillisen koulutuksen reformin (2018) mukaisesti on kehitetty työelämäyhteistyötä uusilla tavoilla. Syksyn 2019 aloitettiin ravintola- ja cateringalan opiskelijoiden työelämäpolkujen suunnittelu Keskimaaan (S-ryhmä) kanssa. Työelämäpolkujen tavoitteena on tukea Keskimaa-polulle lähtevän opiskelijan työllistymistä ja vastata työelämän tarpeisiin. Yhteistyötä pyritään aloittamaan myös puhtaus- ja kiinteistöalojen yritysten kanssa samalla työelämäpolku-idealla. Työelämäpolussa on mukana erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita ja mallina toimintatapa soveltuisi myös vaativaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. Mallin etuina ovat muun muassa pysyvät yhteistyökumppanit kaikkien toimijoiden näkökulmasta katsottuna, prosessin jatkumo ja parhaassa tilanteessa työllistyminen ja työllistäminen.

Reformin tavoitteissa on muun muassa lisätä joustavuutta ja laatua työpaikalla opiskeluun. Tuen, ohjauksen ja yhteistyön avulla olemme pyrkineet

vastaamaan tähän kehittämiskohtaan. Erityisen tuen ja ohjauksen menetelmiä kehitetään jatkuvasti oppilaitoksessa. Toimintatapaamme kuuluu opiskelijalähtöinen suunnittelutyö työelämässä oppimisen jakson suunnittelussa. Se tarkoittaa meillä yksilöllisiä aikatauluja, ohjausmenetelmiä, huolellista työelämässä oppimisen työpaikan valintaa, yhteistyötä työpaikkaohjaajien kanssa ja opiskelijan kuulemista suunnitelman teossa. Tukea tarvitseva opiskelija tarvitsee riittävästi ja säännöllisesti ohjaustukea erilaisissa oppimisympäristöissä eli myös työelämässä oppimisen paikoissa. Jaksojen onnistumista ja siten siis opintojen etenemistä edistää työelämän toimijoiden kanssa tehty yhteistyö. Toiminta kohdentuu heidän työhönsä ja oppilaitoksen tehtävä on tukea työpaikkoja tässä työssä.

Työelämässä oppimisen käytänteitä on luotu jo vuosia ja niistä on rakentunut toimiva prosessi. Prosessia on tarkennettu aina muutostilanteiden mukaisesti muun muassa koulutus sopimusten ja oppisopimusten osalta. Meille on ollut tärkeää asiakkaidemme (opiskelijat, työyhteisö, työelämä ja sidosryhmät) kohtaaminen, kuuleminen ja laadukas toiminta. Olemme yhdessä työyhteisönä kehittäneet suunnitelmiamme ja käytäntöjämme, siksi niihin on sitouduttu. Suunnittelutyö on painottunut usein oppilaitoksessa tapahtuvaksi. Kehittämistyön sisältönä onkin ollut kehittää mallia, miten saisimme työelämän ääntä kuuluviin enemmän ja käydä enemmän keskustelua työelämän tarpeista erityisen ja vaativan erityisen tuen osalta. Työtämme, sekä oppilaitoksessa että työpaikoilla, rajaa resurssit. Tarvitsemme riittävästi resursseja ohjaustyöhön myös vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan hyväksi. Toimimme ammatillisessa oppilaitoksessa, jolla ei ole vaativan erityisen tuen järjestämislupaa, erityisen tuen resursseilla myös vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoidemme kanssa. Toivottavasti tulevaisuudessa inkluusion mukaisen toiminnan mukana kulkevat myös opiskelijalähtöisesti tarvittavat resurssit.

TYÖELÄMÄYHTEISTYÖN KEHITTÄMINEN

Jyppaolla kartoitettiin syksyllä 2019 ja keväällä 2020 työelämässä oppimiseen liittyviä toimintoja ja koko prosessia vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan tukeen ja ohjaamisen liittyen. Työssä hyödynnettiin pitkäaikaista kokemusta opiskelijoiden ohjaamisesta ja tuen suunnittelusta, jo aiemmin kehitettyjä työelämässä oppimisen toimintatapoja, työelämässä oppimisen prosessia ja työelämän kanssa tehtyä yhteistyötä. Oppilaitoksella on jo toimivia malleja. Tavoitteena oli lisätä laatua ja tuloksellisuutta työelämässä oppimisen jaksojen osalta.

Työelämän ääntä kuunneltiin työpaikkaohjaajien ajankohtaisiltapäivässä. Ajankohtaisiltapäivä on toteutettu jo useampi vuosi. Sen tavoitteena on ollut kohdata työelämäkumppaneitamme, tiedottaa uusista käytänteistä ja linjauksista, käydä keskustelua työpaikkaohjaajia askarruttavista kysymyksistä ja järjestää pienimuotoista koulutusta esille nousevista toiveista. Keväällä 2020 keskustelimme työpaikkaohjaajien kanssa toimivista tuen käytänteistä ja tuen kehittämisen kohteista.

Ohjaajat painottivat hyvän ja kannustavan ilmapiiriin merkitystä ohjaustyös-
sään. Ilmapiiri rakentuu rohkaisusta, kannustuksesta, luottamuksellisuudesta, inhimillisyydestä, rentoudesta ja opiskelijaan tutustumisesta. Toiminnallisista tukimuodoista korostuivat omalla työllä mallinnus, yhdessä tekeminen tutun työparin kanssa, osatavoitteiden asettaminen, vaiheistus työprosessiin, toisto-
tojen mahdollisuus ja mahdollisuus työskennellä rauhallisessa tilassa. Koska oppilaitoksessamme on paljon maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita, kielitaidon tukeminen nousee aina esille. Siihen ratkaisuna löytyi toiminnan sanoittaminen, ohjeiden selkokieliyys ja puhutut ohjeet. Kehittämisen kohteina nousivat yhteisesti tehty tavoitteen asettaminen. Ohjaajat kokivat haluavansa apua jakson osatavoitteiden asettamiseen, mutta myös selkeisiin tavoitekonaisuuksiin.

Tarkennusta toivottiin myös tehtävien konkretisointiin eli sisältöjen suunnitteluun. Ohjaaminen on haastavaa kiireessä, kun ohjaajan omatkin työn tavoitteet on saavutettava. He toivoivat riittävästi tietoa tuen tarpeista. Tähän liittyen käydään aina keskustelua tietosuojaan liittyvistä asioista myös opettajien työssä. Ohjaukseen ja opiskelijan toimintaan liittyvää tietoa voimme kuitenkin kertoa vapaasti työpaikalle. Hyvä käytäntö on ottaa opiskelija mukaan aina tiedonsiirtotilanteeseen ja varmistaa häneltä tai huoltajilta etukäteen, mitä tietoa voimme siirtää. Terveydellisiä ja henkilökohtaisia, muita kuin oppimisen ja opiskeluun liittyvää tietoa, ei ole aina tarpeenkaan siirtää, ellei kyse ole turvallisuuden takaamisesta. Ohjaajat ovat omaksuneet kielitietoisen ohjauksen. Se koetaan myös haastavana ja siihen kaivataan tukea oppilaitoksesta. Haastavan käyttäytymisen tilanteet jäävät monelle mieleen ja niitä olisikin hyvä purkaa opiskelijan ja ohjaavan opettajan kanssa. Asioiden käsittely tukee myös opiskelijan ongelmanratkaisutaitoja.

Ohjaajien toiveena on, että oppilaitoksessa vahvistettaisiin työelämä-
taitoja mahdollisimman paljon ennen jaksojen alkua. Työelämätaidoista korostuivat työhön ja työaikoihin sitoutuminen, asiallisen käyttäytymisen taidot ja neuvottelutaidot (mm. poissaolokäytännöt). Myös ohjaajat kokevat haasteellisena tietoperustan opettamisen jakson aikana. Siihen ei ole aikaa. Se on selkeästi oppilaitoksen tehtävää. Tärkeää olisikin vahvistaa tutkinnon

osan mukaista tietoperustaa ennen jaksolle lähtöä. Jakson aikana sovelletaan tietoa toimintaan.

Erityiseen tukeen liittyvää koulutusta on järjestetty aiemmin ja tällä tulevaisuuden tavoitteena olisikin vahvistaa vaativaan erityiseen tukeen liittyvää osaamista. Vaativaan erityiseen tukeen liittyy oppilaitoksessa olennaisesti opiskelija palvelu- ja tukiverkoston kanssa tehty yhteistyö. Meillä olisi tarve harjoitella sitä yhteistyötä ja löytää sille toimintatapoja työelämän kanssa. Tulevaisuuden työpaikkaohjaajien koulutukseen voisi liittyä verkostomaisen työn tekeminen ja esim. opiskeluhuollon ja työpaikkojen yhteinen keskustelu ja yhteisten toimintatapojen kartoitus. Tähän mennessä on tiedotettu palveluista työpaikkoja ja asioiden hoitaminen on mennyt opettajan kautta.

OHJAUSMENETELMIEN KEHITTÄMINEN

Kehittämissyhteistyön aikana kehitettiin ammatinopettajan ja erityisopettajan työparityöskentelyä. Toiminnan tavoitteena oli kuulla enemmän työpaikkojen mielipiteitä ja kokemuksia työpaikkakohtaisesti työelämässä oppimisen jakson aikana tapahtuvassa toiminnassa ja samalla olla yhdessä suunnittelemassa tukitoimia työpaikkaan ja opiskelijan tilanteeseen yksilöiden. Tavoitteena oli myös vahvistaa ohjaavan opettajan erityisen tuen taitoja konsultoivalla työtavalla. Resursseja työhön on määritelty erityisopettajan työtehtävissä. Oppilaitoksessa on pidetty erityisen tuen suunnittelutapaamisia säännöllisesti jaksottain ja nyt työn tekemistä oli tarkoitus siirtää myös työpaikoille. Toimintamallin kokeilussa ohjausta kokeiltiin eri vaiheissa. Kokonaisvaltaisemmin menetelmää on toteutettu oppisopimuksella opiskelevan opiskelijan ohjauksessa. Vähiten kokemusta on vielä erityisopettajan yhteistyöstä työpaikan kanssa ennen jakson alkua ja alkuvaiheessa. Se on seuraava vaihe työparityössä. Se vaatii aika- ja ohjausresurssia työpaikoilta ja mahdollisilta palveluverkoston toimijoilta.

Työparitoimintaa kokeiltiin vaativaa erityistä tukea tarvitsevan oppisopimuksella, koulutussopimuksella ja Keskimaa-polun opiskelevan opiskelijan ohjauksessa. Tarkoituksena oli tarkastella erilaisilla opiskelupoluilla opiskelevia erityistä ja vaativaa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita.

Tuloksena toiminnassa oli, että erityisopetuksen näkökulmasta saimme arvokasta tietoa työpaikoista oppimisympäristöinä ja mitä vaatimuksia niissä eri toimijoille tulee. Kiireisissä työpaikoissa ei ole riittävästi aikaa paljon ohjausta vaativaan työhön. Oppilaitoksena voimme olla jakson aikana tukemassa tässä työssä, vaikka resurssit eivät riittäisikään yksilöohjaukseen työpaikalla. Toteutimme mm. hyvinvointivalmennuksen toteuttamista, tietoperustan (esim.

erityisruokavaliot) selkokielistä opetusta, sosiaalisten taitojen ohjausta etäohjauksena, selkomateriaaleja ohjaukseen sekä ohjaus- ja tukikeskustekujen järjestämistä jakson aikana. Erityisopettajan työpanosta käytettiin aiempaa enemmän ohjaukseen ja opetukseen vaativan tuen tilanteissa.

OHJAUKSEN JA SEURANNAN TUEKSI TEHTY AINEISTO

Ohjauksen kehittämiskohteina olleet kommunikoinnin tuen kehittäminen ja ajankäytön suunnittelu vaikuttivat siihen, että kehittämistoiminnan aikana tehtiin ohjausmateriaalia vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan työelämässä oppimisen jaksolle. Materiaalia voivat hyödyntää työpaikkaohjaajat, opettaja ja opiskelija itse. Työpaikkaohjaajan ja opettajan suunnittelu- ja ohjaustyöhön menevä aika on pienempi, jos hänellä on käytössään valmiiksi tehtyä ohjausmateriaalia. Samalla se tukee yhtenäisiä käytänteitä oppilaitoksen toiminnassa.

Työelämässä oppimisen prosessin selkokielineen malli (Kuvio 1) tehtiin opiskelijaa ajatellen. Selkokielineen ohjausmateriaalin avulla voidaan opiskelun eri vaiheissa (mm. opiskeluun orientointivaihe, selkeyttää opiskelijalle; mitä jakson aikana tapahtuu ja mikä hänen roolinsa siinä on. Mallia voidaan tarvittaessa osittaa pienempiin kokonaisuuksiin, vaikkapa ennen jaksoa tapahtuvaan toimintaan. Tällainen ohjausmateriaali on tarpeellista erityisesti silloin, kun opiskeluun liittyvät toimintatavat ja prosessit eivät hahmotu opiskelijalle kokonaisuuksina. Voimme hyödyntää mallia myös maahanmuuttajaopiskelijan ohjauksessa. Hänelle suomalainen koulutusjärjestelmä voi olla vierasta. Selkeytetty malli voi jäsentää myös ohjaajien roolia ja toimintaa ja tukea siten suunnittelua ja toteutusta.

Työelämässä oppimisen jakso (TEO)

Kuvio 1. Työelämässä oppimisen jakson prosessikuvaus opiskelijalle.

TUEN TARKISTUSLISTA

Tuen tarkistuslista on taulukkomuotoon tehty listaus konkreettisista tuen muodoista työpaikalla tapahtuvan oppimisen jaksoilla. Listan teossa kohderyhmänä on ajateltu yleisen ammatillisen oppilaitoksen vaativaa erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa ja oppilaitoksen käytössä olevia erityisen tuen resursseja.

Tuen tarkistuslistan kokoamisessa on hyödynnetty hankkeista ja osallisuuden ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteereitä (2015). Laatukriteereitä on koonnut kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. Kriteereiden koonnissa on ollut lähtökohtana YK-sopimuksen perus- ja ihmisoikeudet, yhteiskunnan kehittäminen erilaiset yhteiskunnan jäsenet huomioiden sekä erilaisten ihmisten mahdollisuus osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Toiminnan tavoitteena on yhdenvertaisuus, osallisuus ja syrjimättömyys. (Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit 2015.)

Tukitoimien suunnittelussa ja valinnassa on mukana opiskelija, työpaikkaohjaaja, jaksoa ohjaava opettaja ja erityisopettaja. Mikäli on tarpeen, voi tukitoimien suunnitteluun osallistua myös opiskelijan tuki- ja palveluverkoston toimijoita, ainakin ennakoivasti. Ennakointia ja tiedottamista voidaan toteuttaa esim. oppilaitoksen erityisen tuen verkostopalaverissa. Muutos- ja siirtymävaiheissa, kuten työelämässä oppimisen jakso on, tarvitaan usein verkoston taustatukea tiedonsiirtoon, uuteen asiaan sopeutumiseen, kannustukseen, asioiden järjestelyyn ja yhteydenpitoon.

Tukitoimet kohdentuvat jakson suunnitteluun. Suunnittelu vaiheessa on tärkeää siirtää jakson toimintaan liittyvää olennaista tietoa, tutustua ympäristöön ja lähtöimijoihin, mahdollisesti päästä kokeilemaan etukäteen työpaikalla toimintaa, asettaa yhteisesti tavoitteita ja mahdollisia arvioinnin mukautuksia, suunnitella työtehtäviä ja aikatauluja opiskelijalle. Tämä ennakointi tukee opiskelijaa ja lieventää mahdollista jännitystä. Myös ohjaaja saa jo ennen varsinaista jakson aloitusta kuvan ohjattavastaan. Suunnitelmaa tarkennetaan koko jakson ajan.

Jaksolla tapahtuvat ihmisten kohtaamiset ovat merkittäviä tilanteita jakson onnistumisen kannalta. Opiskelijoiden palautteissa käsitellään useimmin erilaisia ihmisiä (ohjaajat, työkaverit, asiakkaat) ja opiskelijat kokevat ja aistivat herkästi viestintää ja asenteita. Ohjaajiin ja työyhteisöön tutustumisella ja kommunikoinnin tuella pyritään tukemaan ymmärretyksi tulemistä ja opiskelijan kokonaistilanteen huomiointia. On erittäin tärkeää tiedottaa suunnitelmasta, tavoitteista ja työn sisällöistä koko työyhteisöä, jotta opiskelijaan ei kohdistu esim. liikaa odotuksia. Kommunikoinnin tukena käytetään selkoaineistoja (mm. kuva-

kommunikaation hyödyntäminen), joiden teossa oppilaitos on mukana. Jotkut työpaikat ovat itsekin tehneet opiskelijoille selkoaineistoja, mikä on hieno vastaanotto. Opiskelijan ohjaamiseen määriteltyjen ohjaajien ja opettajan kanssa on tärkeää tarkentaa työnjakoa, ohjausmenetelmien- ja välineiden käyttöä, uusiin asioihin perehdyttämistä (oppilaitoksen laatiman perehdytyslistan mukaisesti), turvallisuuteen liittyviä asioita, aikatauluja, osatavoitteita, ongelmatilanteiden ratkaisumalleja, palautteen antamista ja näyttöön ja arviointiin liittyviä asioita.

Osaamisperustaisuuden mukaan opiskelijoille suunnitellaan yksilölliset aikataulut osaamisen kehittymisen tahti huomioiden, joten jaksojen kesto vaihtelee opiskelijakohtaisesti. Tähän tarvitaan työpaikkojen joustavaa yhteistyötä ja toimintatapaan perehdyttämistä esimerkiksi työpaikkaohjaajien koulutuksen ja perehdytyksen yhteydessä.

Jotta vältyttäisiin työelämässä oppimisen jaksojen keskeytyminen ongelmatilanteiden vuoksi, on merkittävää opettaa opiskelijoita ja tukea työpaikkaohjaajia ongelmanratkaisutaidoissa. Tilanteissa on mahdollisuus oppia tärkeitä työelämätaitoja ja asioiden käsittely ja ongelmien ratkaisu yhteistyössä saa aikaan vahvistumista eri osapuolissa. Opettaja voi olla ohjaamassa ja tuke-
massa tilanteen käsittelyä. Tuen tarkistuslistassa on tehty suunnitelma, miten ongelmatilanteissa toimitaan. Jakson tavoitteena ei ole ongelmitta selviytyminen vaan ongelmatilanteiden käsittelytaitojen vahvistaminen.

Työelämässä oppimisen jakson tavoitteena voi olla työelämätaitoihin harjaantuminen, työtehtävien harjoittelu aidoissa työympäristöissä tai näiden lisäksi tutkinnon osan suorittaminen näytöllä. Vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan kanssa voidaan aloittaa työelämäyhteistyötä ilman näyttötavoitetta. Tämä ratkaisu voi olla työpaikoillekin joskus helpottava ratkaisu. Jaksoa voidaan suunnitella myöhemmin suoritusten kertymisen kannalta.

Palautteen antaminen tukee opiskelijaa itsearviointitaidoissa ja se on merkittävää kaikille opiskelijoille, erityisesti vaativaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. Oma hahmottaminen voi olla haasteellista. Palautteen antamisen menetelmiä ja sisältöjä voidaan suunnitella etukäteen työpaikkaohjaajan kanssa.

Kun näyttö on ajankohtainen, se suunnitellaan opettajan, työpaikkaohjaajan ja opiskelijan kanssa yhdessä. Mahdollinen arviointikriteerien mukautus on tehty jakson alussa ja se on määritellyt työn sisältöjä. Näytön suunnittelussa kerrataan tavoitteita ja arviointikriteereitä. Opiskelijaa ja työpaikkaohjaajaa perehdytetään näyttöprosessiin, asetettuihin osaamistavoitteisiin, arviointikriteereihin, näyttöympäristöön, sisältöihin, työtehtäviin ja aikatauluihin.

Näyttötilanteeseen suunnitellaan tarvittaessa tukea. Tuki voi liittyä edellä mainittuihin ympäristöihin, työtehtävien ja työkokonaisuuksien suunnitteluun

ja aikataulutukseen. Tuki voi liittyä ohjeisiin, aineistoihin ja ohjaukseen. Näitä ovat esimerkiksi tutut ohjaajat, ohjaajien asenne ja opiskelijan itsenäistä toimintaa tukeva ohjaus. Opiskelijaa tukee näyttötilanteen huolellinen suunnittelu, ennakointi ja mahdollisuuksien mukaan mallintaminen ennen varsinaista tilannetta. Ennakoimalla ja suunnittelulla on tavoitteena helpottaa jännitystä ja auttaa opiskelijaa hahmottamaan tilannetta. Näyttö olisi hyvä olla mahdollisimman samankaltainen tilanne kuin muukin työskentelytilanne työpaikalla. Jos tukitoimet on suunniteltu hyvin jo jakson alusta asti, näyttötilannekin onnistuu niiden avulla. Tässä työssä merkittävää on työpaikkaohjaajien asenne ja ohjausosaaminen. Oppilaitoksena voimme olla johtamassa opiskelijälähtöistä näyttöprosessia tuen tarkistuslistaa apuna käyttäen.

Opiskelijan itsearviointitaitoja harjoitetaan koko opintojen ajan oman työn arvioinnilla, palautekeskusteluilla sekä HOKS:iin liittyvässä ohjauksessa osaamisen tarkastelun ja tavoitteiden asettamisen yhteydessä. Hyväksi käytänteeksi voidaan opetukseen ottaa erilaisia itsearviointimenetelmiä. Jyvässä on koottu ammatillisen kasvun puita ja osaavien käsien kokoelmaa, joiden tavoitteena on opettaa opiskelijaa tarkastelemaan omaa toimintaa ja osaamista pienissä osissa ja säännöllisesti. Menetelmä on helppo toteuttaa ja sitä käytetäänkin yleisesti oppimispäiväkirja muodossa. Vaativaa erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle menetelmä on suunniteltava opiskelijan taidot huomioiden. Olemme käyttäneet paljon kuvakommunikaatiota (esim. valokuvia) osaamisen kuvaamisen tukena, koska kirjoittaminen ja asioiden sanoittaminen saattaa olla vaikeaa. Oppilaitoksena voisimme kannustaa työpaikkaohjaajia käymään, heille sopivalla tavalla, opiskelijan kanssa osaamiskeskusteluja työelämässä oppimisen jakson eri vaiheissa. Menetelminä voidaan käyttää esim. kuvia tai videoita omasta työstä, täydennettäviä lausetteitä, monivalintakysymyksiä tai muita keskustelua helpottavia menetelmiä.

Tarkistuslistan kokoamisen myötä tullaan väistämättä tilanteeseen, jossa samalla arvioidaan työpaikan resursseja ja asennetta ohjaukseen. Listaa koostessa on huomioitava kohtuullisuus ja resurssit. Työnjaolla voidaan vastata siihen haasteeseen ja työelämässä oppimisen jakson ohjaus on yhteistyötä työpaikan ja oppilaitoksen välillä.

PALVELUVERKOSTON KANSSA TEHTY YHTEISTYÖ

Vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan työelämässä oppimisen jakson ohjaus on yhteistyötä myös palveluverkoston muiden toimijoiden kanssa. Jotta opiskelu työpaikalla onnistuisi, työpaikan vaatimusten mukaisesti, tarvitaan taustatyötä opiskelijan hyvinvoinnin ja asioiden sujumisen tueksi. Sujuvissa

ja hyvin menneissä ohjaustilanteissa on tehty verkostoyhteistyötä opiskelijan kokonaistilanne huomioiden.

Opiskelijan palvelu- ja tukiverkostojen kanssa on tehty yhteistyötä aiemminkin, mutta tapaamiset ovat olleet oppilaitoksessa ja yleensä niissä on ennakoitu tulevia työelämässä oppimisen jaksoja tai arvioitu niiden onnistumista jälkikäteen. Sekin on ollut hyvää ja tärkeää työtä. Kehittämistyön tavoitteena on ollut tarkastella oppisopimusopiskelija-casen avulla verkostoyhteistyön hyviä käytänteitä ja jatkossa muodostaa niiden avulla verkostoyhteistyölle oma toiminta – tai prosessikuvaus. Myös tässä, kuten muussakin työssä, on huomioitava eri toimijoiden, opiskelija mukaan lukien, tavoitteet, resurssit, toimintatavat ja intressit yhteistyöhön.

Oppisopimusopiskelijan kanssa käydyssä ohjausprosessissa korostui verkoston kanssa tehty yhteistyö ja tapauksen avulla olemme pystyneet kartoittamaan verkoston toimivuuteen liittyviä hyviä käytänteitä. Olennaisina asioina hyvään verkostotyöhön löytyi verkostotyön johtaminen (mm. verkoston kokoaminen, aikataulutus, työnjako), verkoston säännölliset yhteiset suunnittelutapaamiset työpaikalla (suunnitelman etenemisen seuranta ja jatko-suunnitelman tekeminen, tukitoimien suunnittelu yhteisesti, tiedottaminen, tavoitteiden asettaminen yhteisesti ja työnjako) ja opiskelijan osallisuus ja sitoutuminen suunnitteluun. Yhteisten tavoitteiden ja suunnitelmien tekeminen avasi näkökulmaa eri palveluiden merkitykseen opiskelijan etenemisen kannalta. Mikäli tilanteessa oppilaitos olisi toiminut yksin työpaikalla, opinnot eivät olisi edenneet. Työpaikka on toteuttanut ohjausta ja tukea suunnitelman mukaan. Heillä on ollut merkittävä osuus kannustavana ja arjessa mukana elävänä toimijana. Työelämässä oppimisen ohjaavan opettajan ja työpaikan ohjaajien ja esimiesten välillä on käyty tarpeen mukaan keskustelua opiskelijan etenemiseen vaikuttavista tilanteista ja koottu nopeasti verkosto kokoon tarvittaessa. Palveluverkoston avulla on löytynyt ratkaisuja siihen, että opiskelijan työhyvinvointia ja terveyttä on edistetty. Terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi on tehty yhteisiä suunnitelmia terveydenhoidon, työpaikan ja oppilaitoksen kanssa. Kaikilla on ollut oma roolinsa tuen tarjoamisessa (mm. työpaikan ohjaus, työterveyspalvelut, oppilaitoksen hyvinvointivalmennus).

KEHITTÄMISTYÖ JATKUU

Tätä kirjoittaessani eletään kevättä 2020, mikä on muuttanut meidän kaikkien toimintaa tavalla tai toisella. Emme tiedä mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Voi olla, että meidän eri toimijoiden kiinnostus kohdentuu tilanteista selviämiin ja resursseja kuten toimijoita, aikaa ja rahaa ei ole ehkä yhtä paljon kuin

ennen. Onneksi oma osaamisemme ei ole kadonnut mihinkään. Oikeastaan olemme oppineet toimimaan taas erilaisissa toimintaympäristöissä. Kaikki erilaiset vaihtoehdot ovat osa erityisopetuksen arkipäivää, siksi tämäkin aika on tuntunut myös positiivisesti ajatellen haasteelliselta.

Toivon, että etäopetuksen myötä olemme saaneet valmiuksia myös etä-ohjaukseen ja vaikkapa yhteistyön mahdollisuuksiin verkostojen kanssa. Aikataulujen yhteensovittaminen on varmasti tuttua kaikille, mutta teknologiaa ja etäyhteyksiä hyödyntäen voisimme toivottavasti olla jatkossa tehokkaammin tekemässä yhteistyötä.

Yhteistyö edellyttää halua ajatella ja toimia yhdessä. Se edellyttää uskoa, että yhteistyön kautta syntyy enemmän kuin yksin rittämällä tai vastakkain asettumalla. Yhteistyössä ei voita vahvin osapuoli, vaan viisain ratkaisu syntyy yhteisen ajattelun kautta. Yhteistyön perustaksi tarvitaan yhteinen tavoite, jonka kaikki osapuolet kokevat merkitykselliseksi ja ovat valmiita tekemään työtä sen eteen. (juuriharja.fi)

LÄHTEET

Jyväskylän palvelualan opiston strategia 2023+. 2020. Jypaon verkkosivut. Viitattu 9.6.2020. <https://peda.net/yksityiskoulut/jypao/jjto/strategiat>.

Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit. 2015. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. Viitattu 9.6.2020. <https://www.kvank.fi/wp-content/uploads/Osallisuutta-ja-ty%C3%B6llistymist%C3%A4-edist%C3%A4v%C3%A4n-toiminnan-laatukriteerit.pdf>.

TAUSTA-AINEISTOA JA LISÄTIETOA

Tie työelämään. Verkkopalvelu osatyökykyisten tueksi. <https://tietyoelamaan.fi/osku/>

Innokylä, kehittämisen ja tiedonjakamisen ympäristö. <https://innokyla.fi/fi>

Kuntoutus-, tuki- ja ohjauspalvelujen erikoisammattitutkinto. Tutkinnon perusteet. Määräys OPH-492-2018, Opetushallitus. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/4577635>

Miettinen, S. 2020, Erityiset nuoret työhön oppimassa. Kehitysvammaliitto

Nykänen, M., Airila, A. & Virtanen, V. 2018. Askeleet ammattilaiseksi – opettajan ja työpaikkaohjaajan opas. Työterveyslaitos.

Opinnoista töihin – opas ammatillisten oppilaitosten ja erityisoppilaitosten ammattilaisille opiskelijoiden työllistymisen tueksi. 2018. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 13/2018 <http://urn.fi/URN:978-952-00-4017-8>

Osallisuuden ja työn laatukriteerit. 2019. Vernerinet – Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. <https://verneri.net/yleis/osallisuuden-ja-tyon-laatukriteerit>

OTE-kärkihanke, Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/hankkeet/osa-tyokykyisyys>

Sovatek-säätiö. Lisätietoa työhönvalmennuksesta. <http://www.sovatek.fi/tyovalmennus-lisainfoa.html>

Vates säätiö <https://www.vates.fi/vates.html>

ERITYISOPETTAJANA TYÖELÄMÄSSÄ

Tiina Lehtola-Ruuska

Tässä artikkelissa kerron, millaista on toimia kouluttajana työelämässä. Kouluttajan tehtävät työelämässä vaativat vankkaa ammatillista osaamista ja monimuotoisia pedagogisia taitoja. Erityispedagogiikan tarve näkyy työelämässä ja se tulee korostumaan tulevaisuudessa entistä enemmän. Vaativan erityisen tuen ja ohjauksen tarve tulee kasvamaan. Tarve osaaville työntekijöille on suuri ja etenkin palvelualojen työntekijöistä on huutava pula. Nykyisin mietitään paljon, millä tavoin pystyttäisiin hyödyntämään potentiaalinen työvoima. Osatyökykyisten palkkaaminen työvoimapulaan voisi osaltaan ratkaista tätä haastetta.

TYÖELÄMÄ KEHITTÄÄ MINUA KOKO AJAN PAREMMAKSI OSAAJAKSI

Aluksi haluan kertoa miten minusta tuli erityisopettaja ja jatko-opiskelija vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutukseen. Tie on ollut monivaiheinen. Into erityispedagogiikkaan lähti Taitaja Plus -kilpailuiden semifinaalissa, jossa olin tuomarina vuonna 2018. Näin siellä paljon osaamista ja potentiaalia. Opiskelijoiden vahvuuksia tukemalla he ylsivät uskomattomiin suorituksiin. Samaan aikaan minulla oli kouluttajan työssäni tilanteita, jossa tarvitsin pedagogiikan lisäksi erityispedagogiikan taitoja. Minun oli kehitettävä yksinkertaisia kumlisia tukimateriaaleja oppimisen tueksi. Tämän lisäksi tein paljon yksilöllistä siivoustyönohjausta. Siivoustyönohjauksella tarkoitan perehdytystä, jossa annetaan vahvistusta siivousteknillisiin taitoihin. Siivoustyönohjauksessa selvitin aina aluksi jokaisen työntekijän siivousteknillisen osaamisen. Huomioin jokaisen työntekijän vahvuudet, jotta siivoustyönohjaus oli mahdollisimman tehokasta ja työntekijä ystävällistä.

Erilaisia työnopastuksia ja kehittämistarpeita syntyi niin paljon, että lopulta katsoin parhaaksi hankkia lisäkoulutusta. Uskoin, että tiedon ja hyväksi havaittujen apukeinojen avulla pystyisin paremmin tukemaan työntekijöiden oppimista ja heidän ammattitaitonsa vahvistumista. Samalla pystyisin tukemaan paremmin heidän tapaansa oppia asioita.

Erityispedagogiikan tukea olen tarvinnut erilaisissa tilanteissa. Ulko-maalaistaustaisen työntekijän perehdyttäminen korkean hygienian tiloihin lääkäriasemalle. Työntekijällä oli hyvä suomenkielentaito ja vaadittava am-

mattitutkinto, mutta aseptisen työjärjestyksen noudattaminen vaati selkeää tukimateriaalia. Vaativaa erityistä tukea tarvitsi kuulovammaisen työntekijä, joka kommunikoi vain puhelimeen kirjoittamalla. Minulla ei ollut viittomakielen taitoa. Selvisimme kuitenkin kommunikoinnista puhelimen avulla.

Työntekijälle, jolla oli mielenterveyden ongelmia. Hän meinasi saada kesken siivoustyönohjauksen paniikkikohtauksen. Onneksi minulla oli tuntosarvet ”herkillä” ja sain tilanteen rauhoitettua ennen kohtauksen alkua. Työntekijä, joka oli saanut hoitovirheestä aivovamman. Työntekijällä oli selkeitä hahmottamisen ongelmia. Työntekijä työskenteli kohteessa, jossa on aseptisen työjärjestyksen noudattaminen tärkeää.

Tein jokaiselle esimerkkityöntekijälle opiskelumateriaalin, joka perustui omaan kokemusperäiseen tietooni. Minulla itselläni on lukihäiriö ja oppiminen on ollut vaikeaa lapsesta asti. Ajattelin, että pystyisin hyödyntämään omaa kokemusta oppimisesta opiskelumateriaalin tekemisessä. Tämän lisäksi olin työskennellyt aikaisemmin ammatillisessa aikuiskoulutuskeskuksessa. Aikuis-koulutuskeskuksessa koulutin opiskelijoita, joilla oli heikko suomenkielentaito. Tämä vaati oppimisen suhteen yksinkertaista selkeää opiskelumateriaalia, jossa oli paljon kuvia. Opettaminen tapahtui mallioppimisena, joka mielestäni on hyvä pedagoginen oppimisen menetelmä tällaisissa tilanteissa.

Erityispedagogiikan opiskelu lähti etenemään hyvinkin nopeasti, koska tarve tiedolle oli suuri. Vuodessa suoritin erityispedagogiikan perus- ja aineopinnot Jyväskylän avoimessa yliopistossa ja tämän jälkeen pääsin opiskelemaan saman tien erityisopettajaksi Hämeen ammattikorkeakouluun. Valmistumisen jälkeen minun piti vain nauttia erityisopettajaksi valmistumisesta. Viimeisinä lähipäivinä opettaja ilmoitti, että uusi koulutusohjelma on alkamassa syksyllä, jossa haku on parhaillaan. Olin heti kiinnostunut ja todella onnellinen kun pääsin opiskelemaan vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutukseen Jyväskylän ammattikorkeakouluun.

Ammatillinen erityisopettajakoulutus antoi minulle varmuutta siihen, että näkemykseni käyttämistäni pedagogista malleista olivat olleet tarkoituksiinsa sopivia. Pedagoginen näkemykseni vahvistui siitä, että koulutusmateriaalin pitää sisältää paljon kuvia ja asiat täytyy kuvata mahdollisimman selkeästi ja lyhyesti. Lisäksi materiaalin tekemisessä on tärkeää, että koulutusmateriaali on aseteltu selkeästi. Koulutusmateriaalissa henkilön tulee helposti yhdistää kuva ja teksti toisiinsa. Itse käytän omassa materiaaleissa visuaalista ilmaisu tapaa.

Erityisopettajanopinnoissa kiinnostuin toteuttamaan kehittämistyönä monikanavaisen siivousteknisen verkkokurssin. Siivoustekninen verkkokurssi koostui 47 videosta. Videot olivat lyhyitä ja havainnollisia. Videoilla näytin

erilaisia asiakokonaisuuksia tekemällä asiat itse käytännössä. Näistä esimerkeinä olivat työturvallisuuden liittyvät asiat, siivousvälineiden käyttäminen, siivouspöytä puhdistaminen ja lajittelu. Teoriaosuuksissa annoin opiskelijalle mahdollisuuden kuunnella tekstiosuuden äänitteitä. Luin tekstin todella hitaasti ja käytin mallina Ylen selkokielisiä uutisia. Äänitteitä tuli lopulta verkkokurssiin 29 kappaletta.

Pedagoginen lähestymistapani on aina ollut hyvin käytännönläheinen ja sain siihen myös vahvistusta erityisopettajan koulutuksessa. Koulutuksessa syvennyin vielä tarkemmin miettimään miten asioiden jäsentäminen, ja teoria-tiedon vähentäminen luokkamuotoisessa opetuksessa on tärkeää. Enemmän käytännönharjoituksia ja tiedon jakamista opiskelijoiden kesken. Oppimiseen tarvittavan ajan antaminen ja oman oppimistavan löytäminen sekä jatkuva kannustaminen jäivät mieleeni erityisopettajakoulutuksesta.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus on lisännyt ehdottomasti tietoutta ja taitoja kohdata vaativan erityisentuen henkilöitä. Erikoistumisopinnot antoivat myös syventävää tietoa vammaisuudesta ja näkemystä henkilön tukiverkostoista ja mahdollisuuksista työllistää vaativan erityisen tuen henkilö työelämään. Erilaiset tukimuodot ovat yritykselle tärkeitä, jotta henkilö saa mahdollisimman yksilöllisen ja omiin tarpeisiinsa sopivan perehdytyksen ja työhohjauksen. Koulutuksen aikana tein vierailukäyntejä kaupungin toimintakeskuksiin ja haastattelin henkilöitä, jotka auttavat vaativan erityisen tuen henkilöitä integroitumaan yhteiskuntaan työelämän kautta.

ERILAISET KOULUTUKSET JA YKSILÖLLINEN OHJAUS TUOVAT MONIPUOLISUUTTA TYÖHÖNI

Toimin SOL Palveluissa siivouspalveluiden kouluttajana. Olen työskennellyt yrityksessä seitsemän vuoden ajan. SOL on suomalainen palveluja tuottava perheyritys, joka toimii viidessä eri maassa Suomen lisäksi. SOLissa työskentelee 14 000 henkilöä ja se tuottaa erilaisia palveluita yrityksille ja kuluttajille. Tämä tarkoittaa sitä, että minun tulee hallita monenlaisia kohteita raskaasta teollisuudesta- korkean hygienian kohteisiin. Sen lisäksi on hallittava esimerkiksi työturvallisuutta ja ergonomiaa. Minun toimialueeni on pääsääntöisesti Uusimaa ja sen lisäksi Turku, Lahti ja Tampere kuuluvat alueeseeni. Meillä koulutukset menevät asiakkaan aikataulujen mukaisesti. Työssäni ei ole varsinaista työaikaa, vaan saatan kouluttaa vaikka keskellä yötä.

Minun työnkuvaani kuuluu hyvin erilaisia koulutuksia. Peruskoulutuksena meillä on kahden päivän siivoustekninen koulutus, jossa voi olla hyvin erilaisilla oppimisvalmiuksilla omaavia henkilöitä. Koulutuksiin voi osallistua esimiehistä

henkilöihin, joilla on suomen kielen taidossa ja ymmärtämisessä vaikeuksia. Koulutan myös kesätyöntekijöitä ja ammatillisesta erityisoppilaitoksesta tulevia vaativaa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita. Meille tulee ammatillisista erityisoppilaitoksista opiskelijoita, jotka suorittavat tutkinnon osia työelämässä. Minun tehtävänäni on antaa heille perustiedot ja taidot SOLin tavasta toimia palvelujentuottajana.

Tämän lisäksi koulutan Tutoreita, joiden tarkoituksena on toteuttaa siivous-tehtävien ohjausta uusille työntekijöille tai työelämäjaksolle tuleville. Tutorit toteuttavat pieniä muotoisia parin tunnin koulutuksia SOLin uusille työntekijöille. Tutor- koulutuksen tarkoituksena on harjoitella työtehtävien ohjausta ja harjaantua perehdytyksen antajina Tutor- koulutuksessa. Tutor-koulutuksessa käytän opetusmuotona videointia. Videointi harjoituksissa jokainen Tutor suunnittelee ja tekee pienimuotoisen perehdytys tai siivoustyönohjaus harjoituksen, jonka näyttää muulle ryhmälle. Harjoitus kuvataan ja se käydään yhdessä ryhmäläisten kanssa.

Työtehtävien ohjaustilanteiden videointi ei aina herätä hurraa huutoja, mutta jokainen on selviytynyt siitä hienosti. Katsomme videoita yhdessä ja annamme jokaiselle palautetta positiivisessa hengessä ja vahvuuksia korostaen. Lopulta videointi ja videoista käyty keskustelu koetaankin positiivisena ja opettavaisena kokemuksena. Olen havainnut, että yleensä me ihmiset olemme liian ankaria ja vaativia itsellemme. Tämän koulutuksen tarkoituksena on lisätä tietoa perehdyttämisestä ja työtehtävien ohjaamisesta sekä ymmärtää lain vaatimat velvoitteet. Tämän lisäksi myös löytää oma persoonallinen tapa tehdä työtehtävien ohjaamista omilla vahvuuksillaan.

Tutor-koulutuksessa käymme hyvin tarkasti läpi työturvallisuusasiat ja vastuut. Lisäksi teoriassa käymme oppimiseen liittyviä asioita ja etenkin erilaisten oppijoiden tukemista työpaikoilla. Koulutukseen kuuluu etäpäivä, jolloin työntekijät tutustuvat SOLin verkkoympäristöihin. Jokaisen Tutorin täytyy hallita siivoustekniset asiat ja SOLin tavan tehdä palvelutyötä. Tutorkoulutus on kestoltaan viisi päivää.

Tutor-koulutusten lisäksi pidän asiakaskohteissa räätälöityjä konseptikoulutuksia. Konsepti kohtaisissa koulutuksissa opetan SOLin tavan tehdä töitä. SOLissa toimintaa ohjaavat toimialakohtaiset konseptit.

Konseptikohtaiset koulutukset muokkautuvat aina asiakaskohteen mukaisesti. Yleensä konseptikoulutuksissa on asiakkaanedustaja mukana. Asiakkaan edustajan mukana olo on tärkeää, koska hän kertoo asioista, jotka juuri heidän asiakaskohteeseensa on tärkeitä. Tämä yhteinen koulutus lisää myös yhdessä tekemistä ja tiivistää yhteistyötä. Konseptikohtaiset koulutukset voivat olla parin tunnin tai enemmillään kaksi päivää kestäviä koulutuksia. Hyvin

useasti koulutuksen teoriatiedon jälkeen siirrytään tekemään käytännönharjoituksia.

Uuden asiakaskohteen aloittamista sanotaan startiksi. Kouluttajan tarkoitus on antaa tukea kaikille sidosryhmille siivousteknisissä asioissa. Ennen startti pidetään aina parin päivän mittainen starttikoulutus. Starttikoulutuksen tarkoituksena on antaa riittävät tiedot ja taidot ennen kohteen aloittamista. Startissa kouluttaja tekee paljon siivoustyönohjausta uusille henkilöille ja varmistaa alalla jo työskennelleiden henkilöiden ammatillisen osaamisen tason. Starteissa ja konseptikoulutuksissa teen paljon siivousteknistä yksilöohjausta.

Yksilöohjauksen tarkoituksena on lisätä työntekijän siivousteknisiä taitoja siten, että hän onnistuu työssään mahdollisimman hyvin. Näissä tilanteissa määritellään yksilöohjaus aina tapauskohtaisesti. Hyvin useasti se tarkoittaa videoiden tuottamista johonkin asiakaskohteeseen tai yksinkertaisia kirjallisten työohjeiden tekemistä vaihe vaiheelta. Näissä tilanteissa otan paljon kuvia ja teen siitä hyvin yksinkertaisen kirjallisen ohjeistuksen, jotta ohjattava voi käyttää sitä selkeänä työohjeena. Työkohteessa oppimisen keinona käytän mallioppimista, jolloin näytän ohjattavalle, millä tavalla siivous tulisi tehdä. Tämän jälkeen harjoitteleme työtehtäviä yhdessä tekemällä. Mielestäni on helpompi oppia tekemään yhdellä tavalla työtehtävät. Kun ymmärrys asiaan kasvaa voidaan syventää tietoutta ja keskustella siitä, miksi jokin asia kannattaa tehdä tällä tavalla. Kouluttajan haastaminenkaan ei ole kiellettyä. Kyseenalaistaminen ja syventävän tiedon antaminen on kouluttajan perustehtäviä. Se kuuluu myös jokaisen henkilön oppimisprosessiin.

VERKKOKOULUTUKSET

Työnkuvaani kuuluu myös palveluvastaavien verkkokurssien suunnittelu ja toteuttaminen. Verkkokursseja on tällä hetkellä kymmenen ja uusien verkkokurssien tarve kasvaa koko ajan. Verkkokursseja on saatavilla suomen kielen lisäksi englanniksi ja joitakin verkkokursseja myös venäjäksi.

Mielestäni kaikkea asioita ei voi oppia verkkokoulutuksella ja käytännönharjoituksia verkkokoulutus ei pysty korvaamaan. Viime kesänä kokeilin kesätyöntekijöiden kanssa sellaista, että he opiskelivat siivousteknisen verkkokurssin itsenäisesti ja seuraavana päivänä toteutimme ainoastaan käytännönharjoituksia. Kesätyöntekijät pitivät tästä oppimistavasta valtavasti.

Siivoustekninen verkkokurssi on vapaasti käytössä yhteistyökumppani oppilaitoksilla. Tämä tarkoittaa sitä, että opiskelijat ovat joko meillä töissä tai työssä oppimassa.

TYÖELÄMÄ TYÖELÄMÄJAKSOJEN MAHDOLLISTAJANA

Ammatillisen koulutuksen työelämässä oppimisen jaksojen toteutuksessa hyvän työelämäyhteistyön tärkein tavoite on työelämän ja oppilaitoksen molemmien puolinen luottamus. Luottamus vaatii yrityksen ja oppilaitoksen välillä saumatonta yhteistyötä. Yhteistyö rakentuu opiskelijan ympärille. Työelämän näkökulmasta opiskelijan tulee kokea turvallisuuden tunnetta koko työelämässä oppimisen jakson ajan. Toisaalta opiskelijan tulee myös tuntee, että hänet otetaan työelämään mukaan iloisella ja yksilöä arvostavalla asenteella. Opiskelijan tulee tuntee kuuluvansa tiimiin ja yritykseen, jossa hän on työelämäjaksoilla. Olen huomannut, että opiskelijalla olisi hyvä olla tukihenkilö mukana, kun hän aloittaa työelämäjaksoaan. Se voisi olla oppilaitoksen puolelta ohjaaja tai erityisopettaja. Tämä toimintamalli helpottaisi opiskelijan sopeutumista työelämässä oppimisen jaksolle.

Yrityksen puolelta on tärkeää, että ensikohtaaminen opiskelijan ja työpaikkakouluttajan välillä on turvallinen. SOLissa pyrimme siihen, että jokainen työpaikkakouluttaja olisi suorittanut Tutor- koulutuksen tai hänellä on muuten vuosien aikana kertynyt kokemusta perehdyttämisestä ja työtehtävien ohjauksesta. Tärkeää on myös, että työpaikkakouluttaja haluaa tehdä perehdyttämistä ja työnohjausta.

Yhteistyön onnistumisen kannalta on tärkeää, että opiskelijan työelämäjakson tavoitteet keskustellaan yhdessä ja ne kirjataan mahdollisimman tarkasti. Tällöin jokainen osapuoli sitoutuu tavoitteisiin ja tietää mitä osaamista tältä jaksolta edellytetään. Tutkintokriteereihin tutustuminen ja tavoitteiden asettaminen on tärkeää. Myös yrityksen työpaikkakouluttajan tulee tietää mahdolliset opiskelijan rajoitteet ja tukitoimet. Rajoitteet ja tukitoimet siinä määrin, missä ne rajoittavat työn tekemistä tai siinä onnistumista. Tietenkin täytyy muistaa opiskelijaa koskevat salassapitovelvollisuudet. Tähän toivoisin avoimuutta siinä määrin missä voidaan. Avoimuus lisää opiskelijan onnistumista ja lisää niitä tekijöitä, jotka lisäävät opiskelijan itsetuntoa ja motivaatiota. Esimerkkinä että, emme meinanneet saada oppilaitokselta opiskelijoiden tukitarpeita ennakoon tietoon, jolloin olisimme pystyneet valmistautumaan tuentarpeeseen. Lopulta kävimme keskustelun, jossa selvitimme, että emme tarvitse HOKSin tietoja vaan tarvitsemme tiedon missä opiskelija tarvitsee tukea, jotta hän voisi saavuttaa työelämäjakson kriteerit niin, että voisi kokea onnistumisen riemua. Lopulta teimme lomakkeen, johon opiskelija voi itse kertoa itsestään ja tuen tarpeista työelämäjaksoilla.

Työelämätaitojen tulisi olla hallinnassa siinä vaiheessa, kun opiskelija aloittaa työelämänjakson. Ne olisi hyvä kerrata vielä ennen työelämäjaksolle

lähtöä oppilaitoksen toimesta. Jos työelämätaidot ovat hukassa työelämässä oppimisen jakso menee niiden opetteluun ja työpaikkaohjaajan resurssit menevät hukkaan. Uskon, että opiskelijoiden työelämäntaitojen hallinta lisäisi työelämän innostusta ottaa opiskelijoita työelämäjaksolle.

Viime keväänä tein yhteistyötä oppilaitoksen kanssa, jossa kokeilimme vaativan erityisen tuen opiskelijan liittämistä toteuttamaani koulutukseen. Opiskelija osallistui viiden päivän mittaiseen perussiivouuskoulutukseen. Opiskelijalla oli kaikkina päivinä viittomakielen tulkki apuna. Teimme paljon käytännön harjoituksia ja opiskelija pysyi hyvin mukana opetuksessa. Opiskelija antoi kivaa palautetta siitä, että hän oli pitänyt koulutuksestamme. Opiskelijan sanoin ”hän oli oppinut asioita paremmin, kuin oppilaitoksessa”. Opiskelija näytti oman osaamisensa myöhemmin näytössä ja sai arvosanaksi hyväksytyt.

KEHITTÄMISNÄKÖKULMIA TULEVAISUUTEEN

Lopuksi kuvailen, millaisena näen tulevaisuuden työelämän näkökulmasta. Mielestäni on paljon tehtävää, jotta saisimme ammattitaitoisia henkilöitä työllistettyä palvelualueille. Koulutuksen aikana olemme käyneet asiantuntijakeskusteluja siitä, että opiskelijat eivät työllisty työelämään tarpeeksi hyvin. Toisaalta alat, joista opiskelijat valmistuvat, eivät välttämättä ole juuri niitä, jossa työvoiman tarve on suuri.

Puhdistuspalvelualalla työskentely ei välttämättä ole jokaisen unelma. Itse näen, että siivoustyö on arvokas ja tärkeä ammattiryhmä. Siivoustyössä näkee helposti oman kätensä jäljen. Siivous työ on fyysistä työtä, mutta vastapainoa siihen tuo asiakaspalvelutehtävät. Palvelualueiden ammatit ja etenkin puhdistuspalvelualan työtehtävät työllistäisivät osatyökykyisiä tulevaisuudessa. Suuri tarve on ollut jo vuosia osaavista työntekijöistä. Suuri tarve puhdistuspalvelualla on tällä hetkellä asiakaskohteisiin, joissa siivousta tehdään esimerkiksi 3–4 tuntia kolmena päivänä viikossa. Tällaisiin työtehtäviin on todella vaikea löytää työntekijöitä, koska moni työntekijä haluaa kokopäiväisen työn.

Tulevaisuudessa itse näkisin, että juuri tuollaisiin asiakaskohteisiin osatyökykyinen työntekijä olisi mahdollisuus. Työkohteen täytyisi kuitenkin olla soveltuva siten, että henkilö pystyy työskentelemään kohteessa työturvallisesti ja omien voimavarojen mukaisesti. Osatyökykyisen henkilön tuet määrittelevät hyvin tarkasti työtuntien määrän. Työtuntien seuranta on tarkkaa, ettei henkilö menetä saamiensa tukia. Tähän olisi tulevaisuudessa tulossa hiukan jouston mahdollisuutta. (Oivo ja Kerätär 2018.)

Osatyökykyisten henkilöiden palkkaaminen tarkoittaisi sitä, että henkilön perehdyttämiseen ja työnohjaukseen tarvitaan lisätukea, jotta henkilö onnis-

tuisi työssään parhaalla mahdollisella tavalla. Yrityksillä on mahdollista saada palkkatukea osatyökykyisen henkilön palkkaukseen.

Isoissa ja kansainvälisissä yrityksissä tämä tukimuoto ei ole aina realistista saavuttaa. Tuen saaminen edellyttää, että yrityksessä ei saisi olla YT- neuvotte-luja. Näkisin, että palveluliiketoiminnassa asiakaskohteet muuttuvat koko ajan. Työntekijä, joka työskentelee Kalajoella ei välttämättä halua lähteä Helsinkiin töihin. Tällä esimerkillä haluan osoittaa sen, että palkkatuella työllistäminen voi olla monille yrityksille hankala juttu. YT- neuvotteluja joudutaan käymään yrityksissä, vaikka työpaikkoja olisi tarjolla muualla yrityksessä.

Tämän koulutuksen aikana olen kuitenkin saanut tietää, että erilaisia tuki-muotoja voitaisiin käyttää. Yksi tällainen tuki on työolosuhteiden järjestelytuki. Tällöin yritys saisi korvausta toisen työntekijän antamasta avusta osatyö-kykyiselle henkilölle. Työolosuhteiden järjestelytukea voi saada enintään 20 työtunnille kuukaudessa enintään 18 kuukauden ajan. Tukea maksetaan kuu-kausittain jälkikäteen 20 euroa tunnilta toteutuneiden työtuntien perusteella. Tämä mielestäni lisäisi osatyökykyisten mahdollisuuksia työllistyä eri alojen työtehtäviin.

Erilaisten oppilaitosten kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää. Mielestäni molemmat osapuolet etsivät vielä omia käytänteitä ja malleja parhaaseen mahdolliseen yhteistyöhön. Mielestäni yhteistyön perusta on säännölliset ja hyvin avoimet palaverit, jossa käsitellään asioita avoimesti. Yhteistyö ja hyvä toimintamalli rakentuukin jatkuvaan avoimeen yhteistyöhön. Tarvitsemme tie-toa opiskelijan tuettavista asioista, jotta perehdyttäminen ja työnohjaus lähtisi parhaalla mahdollisella tavalla käyntiin. Tavoitteenamme on saada onnistuneita oppimisen kokemuksia. Tämä edistää jokaisen henkilön onnistumista työssään ja motivaatiota työllistyä alalle.

Työelämässä oppimisen jaksolla olisi hyvä yhdessä luoda opiskelijalle tavoitteet. Meillä on käytössä osaamisenpassi, johon kerätty tutkinnonosista osia. Tällöin henkilön on helpompi saavuttaa omia tavoitteitaan. Osaamisen-passissa näkyy opiskelijalla suoritettut kokonaisuudet, jotka ovat pilkottu pie-nemmiksi asiakokonaisuuksiksi. Mielestäni tämä lisää opiskelijan motivaatiota ja hän pystyy seuraamaan käytännössä kehitystään. Toisaalta se on myös hyvä työkalu opettajalle ja työelämällä, koska koko ajan tiedetään millaista työnohjausta, opiskelija on saanut asioista.

Yhtenä tärkeänä asiana näkisin työelämässä oppimisen onnistumiseen liittyväksi asiaksi, että ilmaantuviin ongelmiin puututtaisiin välittömästi niiden ilmaannuttua. Opiskelijalla tulisi olla tukiverkostot saatavilla helposti, jos on-gelmia työelämässä oppimisjaksolla tulee. Reagointi nopeus pitää olla nopeaa sekä yrityksen, että oppilaitoksen puolelta.

Mielestäni työelämään olisi hyvä tulla porrastetusti ja saattaen. Saattamisella tarkoitan sitä, että ohjaaja tai erityisopettaja olisi opiskelijan kanssa työkohteessa ensimmäiset päivät. Tämä lisäisi opiskelijankin turvallisuudentunnetta. Lisäksi myös sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen muihin opiskelijoihin on tärkeää. WhatsApp- ryhmät mahdollistavat kaikkien osapuolten hyvän viestinnän.

Mielestäni oppilaitoksien tulisi osata myös hyödyntää työelämän ammattitaitoa ja yrityksen tarjoamia sisäisiä koulutuksia. Esimerkissäni, jossa kerroin, että otin ryhmääni mukaan vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan se toi minulle paljon hyviä kokemuksia. Tämän jälkeen olen ottanut sisäisiin koulutuksiini erityistä tai vaativaa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita aina kun tarvetta on ollut. Viimeisin tällainen kokemus oli viime syksyltä ja tällöin koulutun siivousteknistä koulutusta. Ryhmässä oli mukana SOL palveluesimies, SOL palveluohjaaja, erityisoppilaitoksen opiskelijoita (suomenkielen ymmärtämisessä haasteita ja yksi kuurovammaisen henkilö), Teppolaisia (työelämäpainotteinen perusopetus). Meitä oli kaikkia yhteensä kahdeksantoista ja vielä kaksi viittomakielentulkkiä. Näistäkin lähtökohdista saimme yhdessä tehtyä mukavan oppimiskokemuksen kaikille.

Lopuksi haluaisin sanoa, että meillä on paljon mahdollisuuksia tehdä uudenlaisia toimintamalleja. Aluksi on vain etsittävä ne oikeat toimintatavat, joilla voimme rakentaa yhdessä jotakin uutta ja erilaista. Voimme hyödyntää toinen toistemme vahvuuksia.

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus avasi minulle entistä enemmän silmiä siihen, kuinka uuden oppimiseen tarvitaan aikaa. Jokaisella tuo aika voi olla erilainen. Pitääkö päämäärän aina olla koko tutkinto vai voiko päämäärä olla osatutkinto, joka olisi pienempiin osiin ositettu. Tällöin opiskelijalle annettaisiin aikaa kehittyä ja oppia asiat rauhassa. Uskoisimme ajatukseen ”työtekijäänsä opettaa”. Perustelen ajatustani sillä, että työssä saadaan aikaiseksi toistoja ja sitä kautta itsevarmuutta työntekemiseen. Kun varmuutta ja toistoja on tullut, voidaan miettiä, halutaanko vielä ammattitaitoa lisätä oppisopimuksen avulla.

Tulevaisuudessa näen, että työntekijöiden tukitarpeet tulevat lisääntymään. Työnantajan tulee vastata tähän tarpeeseen. Mielestäni yrityksessäni tämä asian on huomioitu jo vuosia sitten ja huomioidaan tulevaisuudessakin.

LÄHTEET

Oivo, T. & Kerätär, R. 2018. Osatyökykyisten reitit työllisyyteen - etuudet, palvelut, tukitoimet : Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö: Raportteja ja muistioita 43/2018.

OMATALKKARI – TYÖELÄMÄVALMIUKSIEN JA YKSILÖLLISEN OSAAMISEN VAHVISTAMINEN

Kari Saikkonen

Tässä artikkelissa kuvataan luomaani ”Omatalkkari”-toimintamallia, jolla pyritään kehittämään erityistä tukea tarvitsevien työelämätaitoja ja työllistymistä. Tämän kehittämistyön

ja siinä kuvatun ryhmätyössäoppimisen jalostaminen ”Omatalkkari”-malliksi on yksi ponnistus sekä tapa tavoitella ja tuottaa tarvittavat työelämän taidot opiskelijoille, mitä työllistymiseen vaaditaan.

”Oppimaan oppiminen ja opettaminen sekä tavoitteissa onnistuminen on työntänyt minua kuin riivinraudalla herkimpään kohtaan tällä pedagogisella matkalla eteenpäin kuin pikajuna. Välillä on kyllä menty myös resiinalla ja väistetty vastaantulevaa tavarajunaa. Onnistumisen hetkellä on tunnelin päässä näkynyt myös valo, mutta se valo on ollut todella himmeä, ja välillä se on sammunut niin, ettei oikeaa suuntaa ole luovimatta meinannut löytyä, mutta jos et mitään rohkeasti kokeile, arvioi, kehitä ja pety sekä opi, niin et ole avannut sälekaihtimia.”

JOHDANTO

Tämä kuvaus kiteyttää kymmenvuotisen työurani nuorten, aikuisten ja myös erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden parissa. Olen saanut seurata, oppia ja työskennellä eri ammattilaisten kanssa Koulutuskeskus Salpauksessa, Luovissa sekä viimeisempänä Kiipulan ammattiopistossa. Olen saanut kantaa ylpeänä rinnassani pinssiä, opetellut vuosittain vaihtuvia uusia termejä, tehnyt monenlaista digiloikkaa ja draamaopin perusteita.

Erytisyopettajan työn ydin on opetus, kunnioitus, vuorovaikutus, kiinnostus, kiittäminen sekä aito läsnäolo opiskelijan yksilöllisellä opetusmatkalla. Yhä suurempi osa erityisopettajan työajasta reformin jälkeenkin kuluu suunnitelmiin, kirjauksiin ja päivityksiin. Kuitenkaan vahvasti kädentaitoon liittyvät alat eivät ole vuosikymmenten aikana ammattitaitovaatimuksiltaan kovinkaan paljoa muuttuneet. Työelämä ja elämän muut vaatimukset ympäristössä ovat muuttuneet ja muuttuvat taukoamatta, ja niiden muutosten huomioiminen

opetuksessa on sitä taitoa, mitä meidän opettajilla ja opetushenkilöstöllä on. Tämä tulisi huomioida myös lisäkoulutuksissa, kun suunnitellaan ja toteutetaan opetusta. Jos työelämään siirtyvällä opiskelijalla on osaamisen lisäksi tiedot x taidot x asenne kunnossa, niin hän tulee löytämään paikkansa työelämässä ja suurella todennäköisyydellä myös elämässä muutenkin.

Vaativan ammatillisen erityisen tuen opiskelijoiden oppimisvalmiudet ja laaja-alaiset kognitiiviset oppimisen haasteet edellyttävät yksilöllisiä ja monipuolisia pedagogisia menetelmiä, jotta yksilöllinen osaaminen kehittyy henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelman tavoitteiden mukaiseksi (Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämissuunnitelman ehdotukset 2019). Ammattitaitovaatimuksien saavuttamiseksi käytetään tarvittaessa myös arvioinnin mukauttamista tai poikkeamista koulutuksen aikana. Lisäksi usealla opiskelijalla on neurologisia ongelmia ja epäonnistumisen kokemuksia opiskelemisestä sekä työelämässä oppimisesta. Osalla opiskelijoista on myös kokemuksia opintojen negatiivisesta keskeyttämisestä.

Vaativan erityisen tuen opiskelijat ovat samojen haasteiden edessä työelämässä tai työpaikalla oppimisessa kuin yleisen oppilaitoksen opiskelijat. Usein yleisen oppilaitosten opiskelijoilla on paremmat yksilölliset oppimisvalmiudet osaamisen hankkimisessa sekä laajemmat työelämänkaltaiset oppimisympäristöt omassa oppilaitoksessa osaamisen hankkimiseen. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työelämävalmiuksien kehittämiseen tulee panostaa erilaisin ja laaja-alaisin menetelmin, jotta yksilölliset tavoitteet saavutetaan.

Nuorten työllistyminen on nykyisin haastavaa, mitä vaikeuttaa edelleen yhteiskunnan kasvava rakennetyöttömyys. Työelämän vaatimukset ovat todella kovat vastavalmistuneelle nuorelle. Osaaminen, työelämätaidot ja työkokemus tulisi olla hallussa ennen kuin on päivääkään tehnyt valmistumisen jälkeen koulutusta vastaavaa työtä tai yleensäkin palkkatyötä. Jotta vaativan erityisen tuen opiskelijalle saadaan mahdollisuus työllistymiseen, tulee yksilölliset vahvuudet tunnistaa asiakaslähtöisesti ja kehittää jo olemassa olevia vahvuuksia työelämän tarpeita kohti.

Jotta yksilöllistä osaamista pystytään tavoitteellisesti kehittämään ja tukemaan, tarvitaan siihen soveltuva laaja-alainen ja työelämän kaltainen oppimisympäristö. Koska kyseistä oppimisympäristöä ei työelämä ymmärrettävästi joka tilanteessa pysty välttämättä tarjoamaan, oppilaitoksen on luotava se itse tai yhteistyössä työelämän kanssa. Ammatillisessa koulutuksessa on yleisesti tullut vallalle ajattelu osaamisen hankkimisesta työelämässä eli työelämävaltaisuus. Joissakin tapauksissa tämä termi ohjaa pedagogista kompetenssia sekä toimintaa oletukseen, että työelämä tarjoaa opiskelijalle kaiken osaamisen hankkimisen edellytykset sekä vielä ohjauksen. Tuollaisessa tilanteessa

opiskelijan työelämävalmiudet, elämänhallinta- ja akateemiset taidot tulee olla todella hyvällä tasolla. On tärkeää huomioida myös suunnitelmalliset työskentelytaidot sekä asiakaspalveluosaaminen työelämän vaatimusten mukaisesti.

Työpaikkojen ensisijainen tehtävä on tuottaa niitä tarvikkeita tai palveluita asiakkaille sekä lisäarvoa omistajille. Työpaikoilla ei ole ymmärtääkseni kovinkaan suurta kiinnostusta tai mahdollisuutta toimia oppilaitoksena eikä sen pedagogisen osaamisen hankkimisen alustana, eritoten jos opiskelijalle on korostunut tarve saada laaja-alaisia tukitoimia oppimisen sekä työskentelyn ohjaamiseen.

On tärkeää, että opiskelija lähtee työelämässä oppimisen jaksoille siinä vaiheessa, kun hänen yksilölliset työelämävalmiutensa ovat niin hyvät, että osaamista voidaan täydentää yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti työelämässä. Ensisijaisen tärkeää on opiskelijan onnistumisten ja opiskelumotivaation tukeminen turvallisessa oppimisympäristössä sekä negatiivisten keskeytysten välttäminen sekä opiskelijan oman kokemus koulunkäynnistä tärkeäksi pakon sijaan.

”Osaamattomana on vaikea lähteä työnhakuun”

OMATALKKARI-OPPIMISYMPÄRISTÖ

Kiipulan ammattiopiston Lahden yksikössä on pilotoitu oppilaitoksen omaa yrittäjämäistä Omatalkkari -oppimisympäristöä syksystä 2019. Toiminnan tavoitteena on edistää yksilöllisesti opiskelijan työelämävalmiuksia, omaaloitteisuutta, sosiaalisia taitoja, itsenäisen elämäntaitoja, neuvottelutaitoja ja ongelmanratkaisukykyä. Tavoitteena on myös lisätä opiskelijan valmiuksia työssäoppimiseen ja työelämässä selviytymiseen sekä osaamisen kehittämiseen. Omatalkkari oppimisympäristö antaa hyvät valmiudet toimia ja osallistua tasavertaisena kansalaisena työelämässä ja elämässä yleensä.

Omatalkkari tarjoaa laadukasta lahtelaista kiinteistöhoitotyötä oppilastyönä omakoti- ja rivitaloasujille. Vahvuuksiamme ovat eri vuodenaikaan liittyvät ulkopuhtaanapitoon liittyvät työt. Teemme myös pieniä korjaustöitä sekä asumista avustavia tehtäviä. Työ tehtävät suoritetaan opiskelijatyönä. Luvanvaraisia töitä tai korkeaa ammattitaitoa vaativia töitä emme tee.

Yhteistyö alueen kiinteistöpalveluyritysten kanssa on ollut monella tapaa tärkeää. Omatalkkarit ovat tehneet yritysille ns. ruuhkahuippujen tasaamisista eli vuodenaajallisia kausitöitä, jolloin työmäärät yrityksissä ovat suurimmillaan sekä muita avustavia työtehtäviä muuttoa, piha-alueiden kunnostamisia jne.

Yhteistyöllä on myös saatu opiskelijoiden osaamista ja asennetta laajalaisesti näkyväksi yrityksiin. Lisäksi työelämän ja muiden toimijoiden ennakkoasenteita erityistä tukea vaativia opiskelijoita kohtaan on saatu muokattua positiivisempaan suuntaan (stigman vähenemistä). Ilman tiivistä yhteistyötä työelämässä hankittavaan osaamiseen vaadittavien työelämässä oppimispaikkojen saaminen olisi huomattavasti haastavampaa.

Yhteistyökumppaneina tällä hetkellä toimivat Päijät-Hämeen Omakotiyhdistys, Isännöitsijätoimisto Imasa Oy, Kotikatu Oy, Heinolan Huoltopalvelut, Lassila-Tikanoja Oy, ISS Oy ja Vierumäki Yhtiöt.

Kuva 1. Koronan alkukuukausina opiskelijat tarjosivat sairaanhoitohenkilöstölle apua jaksamisessa Facebookin kautta. Kuva on yhden saattohoidossa työskentelevän ammattilaisen pihalta. Kuva: Kari Saikkonen.

Kuva 2. Yhteistyökumppanin ulko-alueiden kunnossapito aloitettu Vierumäellä Kuva: Kari Saikkonen.

Kuva 3. Kuvassa kurkotetaan oksalle ylimmälle. Kuva: Kari Saikkonen.

Oppimisprossin aikana tavoitteena on integroida kaikki yhteiset sekä ammatilliset opiskeluaineet yksilöllisesti oikeisiin asiakastöihin niille opiskelijoille, joilla ei ole tavoitteena ensisijaisesti jatko-opintoihin hakeutuminen. Lisäksi arkielämän taidot ovat osaamistavoitteena vahvasti mukana. Yksilöllisessä integroinnissa on alusta asti suunnittelussa (HOKS) sekä toteutuksessa mukana ammattiopettaja, yhteisten aineiden opettajat ja työvalmentaja sekä muuta opetushenkilöstöä.

Omatakkareissa opiskelijat osallistuvat yksilölliseen yrittäjämäiseen koulutukseen, jossa asiakkaille markkinoidaan, myydään ja tehdään opiskeltavaan alaan liittyviä laaja-alaisia työtehtäviä. NY-nuoriyrittäjyys on kokemuksen mukaan toimiva, opiskelijalähtöinen tieto sekä materiaalipankki tukipalveluineen. (Nuori Yrittäjyys ry n.d.)

Omatakkareissa opiskelijat toimivat vuoroviikoin vastuuhenkilönä. Vastuuhenkilö toimii kirjurina eli ottaa työtehtäviä vastaan ja kommunikoi asiakkaiden kanssa. Lisäksi hän vastaa sähköposteihin sekä asiakaspalvelunumeroon tuleviin puheluihin. Päivittäin asiakaspalveluvastaava vastaa työtehtävien raportoinnista työvalmentajalle, opettajalle sekä muille opiskelijoille. Kerran viikossa järjestettävässä huoltopäivässä keskustellaan ryhmässä viikon tapahtumista, onnistumisista, tavoitteista, virheistä sekä suunnitellaan tulevan viikon työtehtäviä kahvin ja pullan voimalla.

Vaikka uuden opiskelijan opiskeluvälmiudet olisivat niin hyvät, että hän voisi siirtyä nopeallakin aikataululla työelämään hankkimaan osaamista, niin häntä kannustetaan osallistumaan Omatakkari oppimisympäristössä työskentelyyn. Osallistumisen aikana tunnistetaan opiskelijan osaamisen vahvuudet ja välmudet työelämään lähtemistä varten sekä osaamisen kehittämistarpeet.

POHDINTAA

Koulutus- ja oppimisympäristö sopii erityisesti niille opiskelijoille, joiden työelämätaidoissa, elämänhallinnassa sekä oppimisessa on laaja-alaisia haasteita. Koulutuksessa vahvistetaan yksilöllisesti opiskelijan olemassa olevia työelämävahvuuksia ja muita tunnistettuja vahvuuksia, jotta osaamista voidaan jatkossa täydentää tavoitteiden mukaisesti työelämässä.

Opettajana olen saanut onnistumisten lisäksi vahvistuksen tämän laatuksen opetuksen toimivuudesta ja rutkasti ammatillista osaamista vaativan ammatillisen erityisopetuksen käytänteistä sekä pedagogisista menetelmistä opiskelijan yksilöllisen osaamisen kehittämisessä. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus on kulkenut työskentelyn rinnalla ja tukenut tavoitteiden saavuttamisessa. Ilman opiskelun oppimispiiri työskentelyn tukea ei näitä

sanoja kirjoitettaisi. Lisäksi opintojen ohjaamisesta kiitos kuuluu Seija Eskolalle. Pyörää ei ole tarvinnut keksiä uudelleen vaan iso kiitos kuuluu työparina työskentelevälle ohjaaja Harri Helmiselle. Ilman hänen ammatillista ohjaustaan ja tukeaan ei näitä asioita olisi saavutettu. Matka työelämän ja osaamisen hankkimisen kehittämisessä on saatu hyvälle alulle ja toivottavasti meidän matkamme jatkuu elinikäisen osaamisen kehittämisessä.

LISÄTIETOA

Omatakkari Päijät-Häme Facebook <https://www.facebook.com/groups/378531849536175/?ref=bookmarks>

LÄHTEET

Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän ehdotukset. 2019. Kehittämisryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:23. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Viitattu 1.6.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-649-2>.

Nuori Yrittäjyys ry. N.d. Viitattu 1.6.2020. <https://nuoriyrittajyys.fi/>

ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN OPISKELIJOIDEN KANSAINVÄLISEN VAIHDON MAHDOLLISUUKSIA

Sanna Kaismala-Makkonen

Tässä artikkelissani kuvaan VALMAN vaativan erityisen tuen opiskelijoiden kansainvälisen vaihdon mahdollisuutta kolmen eri ammatillisen oppilaitoksen yhteishankkeen (2.asteen yhteys) kautta. Tarkoitukseni oli tuottaa materiaalia opiskelijavaihdosta, mutta Koronatilanteesta johtuen artikkelissa kerrotaan vain suunnitelmat ja perustelut. Varsinaiset kokemukset ja reflektio tulevat jatko-osassa.

JOHDANTO – YHDENVERTAISISTA MAHDOLLISUUKSISTA KANSAINVÄLISYYTEEN KAIKILLE

Maailma avartuu, lähennymme toisiamme, teemme yhä enemmän matkoja eri kulttuureihin, tutustumme opiskeluun maailman eri kolkissa. Saamme ystäviä eri puolilta maailmaa, näemme, kuinka opiskelua järjestetään meille aivan tyystin erilaisissa ympäristöissä. Pääsemme näkemään samankaltaisuuksia ja vertailemaan opetusmenetelmiä. Pääsemme jakamaan arjen merkitystä, huomaamme kuinka ihmiset ovat samanlaisia, vaikka he ovat eri väreisiä, puhuvat eri kieltä, arvostavat hieman erilaisia asioita. Huomaamme, kuinka tärkeää ystävät ovat, oltiin sitten pohjoisessa tai etelässä. Perheen merkitys, harrastukset ja työ, eli ihminen elää päivästä toiseen hankkien koulutusta, jotta saa työn, josta saa palkkaa, jolla ostaa ruokaa ja ruokkii perhettään.

Kansainvälistä opiskelijavaihtoa on tehty kautta aikojen. Vaihto-oppilaita on ollut jo 70-luvulta lähtien. Oppilaitosten opiskelijavaihdot ovat kuitenkin olleet pääasiassa eri alojen opiskelijoitten vaihtoja top-paikkoihin sekä lukio-laisten vaihtoja. Valmentavan koulutuksen erityistä tukea saavien opiskelijoitten vaihtoja on ollut harvemmin viime vuosikymmenen puolella. Usein vaihdot ovatkin olleet pienen ryhmän tutustumista toisen maan oppilaitoksen toimintaan. Opettajat, koulun hallinto ja suunnittelijat ovat matkustaneet sitäkin useammin erilaisten hankkeitten puitteissa. He ovat käyneet katsomassa mallia, kuinka koulurakennuksia on rakennettu, pedagogisia ratkaisuja opiskeluun sekä tuomaan tuulahduksia muualta.

Oppilaitokset ovat kansainvälistyneet, mutta tilastot paljastavat, että esimerkiksi ulkomaanjaksoille lähteminen ei ole tasa-arvoista. Kaikilla koulutusasteilla sukupuoli, sosioekonominen tausta ja asuinalue ohjaavat sitä, ketkä hankkivat kansainvälistä osaamista ja ketkä eivät.

Määritelmällisesti kansainvälistymismahdollisuuksien tasa-arvo tarkoittaa yhdenvertaisia mahdollisuuksia kansainvälisyyteen sukupuolesta, sosioekonomisesta taustasta, erityisryhmään kuulumisesta, etnisestä taustasta tai asuinpaikasta riippumatta. Tasa-arvon voi nähdä myös muodollisena mahdollisuuksien tasa-arvona, jolloin huomio on esteiden ja syrjivien käytäntöjen poistamisessa. Toinen näkökulma on tosiasiallinen tulosten tasa-arvo, jossa sallitaan positiivinen erityiskohtelu osallisuuden varmistamiseksi. (Saarela 2013.)

Korkeakouluopiskelijat tekevät eniten ulkomaanjaksoja. Korkeakouluissa mahdollisuuksien tasa-arvo onkin saavutettu, koska paikkoja riittää kaikille halukkaille lähtijöille. Silti tosiasiallinen tasa-arvo ei toteudu, koska kaikki opiskelijaryhmät eivät ole yhtä aktiivisia lähtijöitä. Muodollinen tasa-arvo ei tavoitteena riitä, vaan tarvitaan erityistä tukea niille, joita tilastoissa näkyy vähemmän.

Esimerkiksi Nord Plus-hanke, Nord Plus Junior-, Sokrates- ja Erasmus-ohjelmat ovat mahdollistaneet sen, että vaihtoon on päässyt yhä useampi opiskelija ja opiskelijaliikkuvuus on lisääntynyt. Jo se, että hanke avustaa matkakustannuksissa, on paljon. Lisäksi on tarvittu opettajia, jotka ovat halunneet lähteä matkalle vaihtoon opiskelijaryhmän kanssa vastaten mm. matkan vapaa-ajan turvallisuudesta, vaikka opettajan työaika matkalla onkin ollut vain 7,5 tuntia/päivä.

Vuonna 2013 näkökulmana oli kansainvälinen liikkuvuus eri koulutusasteilla; silloin määriteltiin käsitteitä ja selvitettiin tasa-arvon toteutumista. Tuloksena oli joukko suosituksia oppilaitoksille, päättäjille ja kansainvälistymistä tukevien ohjelmien toteuttajille. Vuonna 2016 alkaneessa Kansainvälisyyttä kaikille! -hankkeessa näkökulma laajeni kotikansainvälisyyteen. Kohderyhmänä olivat erityisesti toisen asteen oppilaitokset ja ammatillisen koulutuksen miesvaltaiset alat. Lisäksi pyrittiin vaikuttamaan nuorten miesten asenteisiin kokeilemalla uusia toimintamalleja, kuten yhteistyötä suosittujen tubettajien kanssa. Oppilaitoksille tarkoitetut suositukset päivitettiin ja kotikansainvälisyyden ulottuvuus sisällytettiin niihin. Oppilaitoksilta kerätyt hyvät käytännöt työstettiin raportiksi ja tehtiin diasetti, jonka avulla teemaa voi työstää eteenpäin. (Kansainvälisyyttä kaikille 2020.)

Nykyisin ulkomaanjaksoille lähtee ennen kaikkea tyttöjä ja naisia – kaikilla koulutusasteilla ja -aloilla. Monet naisvaltaiset alat erottuvat aktiivisina, mutta naiset ovat todennäköisempiä lähtijöitä myös miesvaltaisilla aloilla. Tutkimus-

ten mukaan lähdön esteitä ovat muun muassa kustannukset, ero läheisistä ja pelko opintojen viivästyemisestä. Euroopassa on selvitetty korkeakouluopiskelijoiden sosioekonomisen taustan vaikutuksia kansainvälisyyteen. Tulosten mukaan Suomessakin lähtöä suunnittelevien ja lähtevien sosioekonominen tausta on korkeampi kuin niiden, jotka jäävät. Toisaalta tutkimukset osoittavat, että heikommasta asemasta lähteneet hyötyvät kansainvälisyyskokemuksista suhteessa enemmän. Kansainvälisyys voi olla se käänne, jonka myötä oppija alkaa kasvaa potentiaaliinsa. (Saarela 2013.)

Yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrät kasvavat ja ajankohtaiseksi on tullut selvittää heidän osaltaan huomioitavia asioita ulkomaan työelämässä oppimisen jaksoista. Ammattiopisto Luovilla on erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kansainvälisyystoiminnasta pitkä perinteet. Erityisoppilaitosten ja yleisten ammatillisten oppilaitosten kannattaa tehdä yhteistyötä myös kansainvälisyydessä muun muassa yhteisiä liikkuvuushankkeita haettaessa. Yhteisiä liikkuvuusjaksoja järjestettäessä opiskelijoiden tasapuolisuus kasvaa, kun yleisistä ammatillisista oppilaitoksista erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat pääsevät ulkomaan työssäoppimisjaksoille nykyistä useammin. Hanketoiminnan myötä yhteistyöverkostot laajenevat koti- ja ulkomailla, mikä mahdollistaa jatkossa opiskelijoiden ulkomailla suoritettavien työssäoppimisjaksojen monipuolistumisen oppilaitostarjonnan kasvaessa. Yhteistyötä tekemällä henkilöstön osaaminen kehittyi, mikä nähdään oppilaitosten strategioissa pedagogisen kehittämisen kannalta yhdeksi merkittävimmäksi osa-alueeksi. (Saarela 2015.)

Aktiivisimpia lähtijöitä ulkomaanharjoitteluihin ovat korkeakouluopiskelijat Etelä-Suomesta ja ammattiin opiskelevat pohjoisesta Suomesta, kun taas Itä-Suomesta lähdetään matkaan harvemmin. Uusimaa ja Pohjois-Karjala ovat aktiivisimmat maakunnat koulujen oppilasliikkuvuudessa ja Päijät-Häme ja Pohjois-Savo vähiten aktiiviset, kun lähtijöiden määrä suhteutetaan maakunnan koko oppilasmäärään. (Kansainvälisyttä kaikille 2020.)

On hienoa, että erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat pääsevät mukaan matkoille, tosin se vaatii enemmän henkilöstöä riippuen opiskelijaryhmän koosta ja tuen tarpeista. On myös hienoa, ettei matkustaminen ja tutustuminen toiseen kulttuuriin ole vain perustutkintolaisen tai ammattitutkintoa opiskelevan opiskelijan oikeus. Usein vaihto tapahtuu opettajien kesken, opettajaryhmien vierailuina sekä ammatillista tutkintoa suorittavan opiskelijan työharjoittelujaksoina. Upeaa on, kun VALMA- ja TELMA-ryhmätkin ovat mukana kansainvälisyystoiminnassa ja vaihdoissa.

Ulkomaan työelämäjaksolle osallistuva ryhmä muodostuu usein myös eri alan opiskelijoista. Vastaanottava oppilaitos järjestää työpaikat ja majoituksen

opiskelijoille. Usein työelämässä oppimisen paikkana toimivat oppilaitoksen omat tilat kuten esim. opetuskeittiö hotelli- ja ravitsemus -alan opiskelijoilla. Opiskelijat pitävät työpaikalla oppimisesta blogia, jolloin opiskelijatoverit ja läheiset voivat seurata matkan etenemistä. Opiskelijoiden blogeista välittyy ulkomaan työelämäjakson tunnelma ja tärkeys.

Kun opettajat tuntevat opiskelijansa, he pystyvät suosittelemaan ulkomaan työelämäjaksoja mielestään sopiville opiskelijoille. Opettajien omat kokemukset vaikuttavat siihen, miten he markkinoivat jaksoja opiskelijoille. Harva opiskelija osaa itse aktiivisesti kysyä ulkomaan työssäoppimisjaksosta. Merkittävä markkinointiväylä on ollut opiskelijatutortoiminta, jonka tavoitteena on lisätä opiskelijoiden osallisuutta myös kansainvälisyystoiminnassa. Tutorit järjestävät opiskelijoille kansainvälisyyssemapäiviä ja ottavat vastaan vieraita ulkomailta.

Oppimista tapahtuu monella tavalla. Virallista oppimista on oppilaitoksessa opetussuunnitelman mukaisesti tapahtuva oppiminen. Epävirallista oppimista ovat mm. monet kansalaisopistojen kurssit sekä harrastusten kautta tapahtuva oppiminen. Arkioppimista tapahtuu kaikkialla, riippumatta ympäristöstä. Arkioppiminen tapahtuu yleensä ilman etukäteen sovittuja tavoitteita. Ulkomailta vaihdossa oleva nuori oppii arkioppimisen avulla paljon sekä elinikäisen oppimisen avaintaitoja, että myös muita kulttuuriin ja kieleen liittyviä taitoja. Arkioppimisen tunnistamisen ja tunnustamisen helpottamiseksi opiskelijalle voidaan ennen ulkomaan jaksoa antaa omaa reflektointia tukevat oppimistehtävät.

ERILAISIA VAIHTOMAHDOLLISUUKSIA

Opetushallitus tukee oppilaitosten kansainvälistä toimintaa. Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskeleva voi hakea rahoitusta kansainväliseen toimintaan esim. Comenius-ohjelman kautta. Nord Plus- hanke on oikein hyvä mahdollisuus VALMAN opiskelijoille opetella pienin askelin matkustamista uusiin ympyröihin.

Kansainvälisen liikkuvuuden ja yhteistyön keskus CIMO:lla oli Elinikäisen oppimisen ohjelma 2007–2013. Comenius-hankkeet oli tarkoitettu kouluopetukselle esikoulusta korkea-asteelle, Erasmus korkea-asteen koulutukselle, Leonardo da Vinci ammatillinen perus-, jatko- ja täydennyskoulutukselle ja Grundtvig aikuiskoulutukselle. Tavoitteena oli elinikäistä oppimista koskeva poliittinen yhteistyö, kieltenoppimisen edistäminen, tieto- ja viestintätekniikan edistäminen ja tulosten levittäminen ja hyödyntäminen. (European Pathway, Eurooppalainen opintopolku 2018.)

Ulkomaanvaihdossa on kyse kielitaidosta ja kulttuurisesta osaamisesta, työelämävalmiuksista, vuorovaikutustaidoista sekä kyvystä ratkaista ongelmia

ja sietää epävarmuutta. Alalla kuin alalla pitää tulla toimeen monenlaisten ihmisten kanssa ja ajatella omaa kokemuspäiriä laajemmin. Kansainväliset kokemukset parantavat työllistymis- ja uramahdollisuuksia. Kansainvälisyydellä on myös laajempi merkitys, joka liittyy monikulttuurisuuteen, kansalaistaitoihin, sivistykseen sekä maailmankansalaisuuteen eli siihen, että näemme itsemme osana maailmaa ja ymmärrämme muita kulttuureja, tapoja ja uskomuksia (Saarela 2013).

Erityistä tukea tarvitseva opiskelija tarvitsee lähtiessään vaihtoon hieman enemmän orientoitumista ja tietoa. Opiskelijan, jolla on sosiaalisen tilanteen pelkoja, tarvitsee harjoitella tilanteita jo etukäteen. Hän tarvitsee mallin, miten toimia, jos itse matkan aikana tulee tilanne, jossa iskee paniikki, ahdistus tai pakokauhu. Vuorovaikutustilanteet jo maiden rajapisteissä voivat aiheuttaa jännitystä ja ahdistusta. On tärkeää, että mukana matkustava henkilökunta valmistautuu tilanteisiin etukäteen, ja että varasuunnitelma on aina olemassa. Ylipäänsä uudet, ennalta-arvaamattomat tilanteet todennäköisesti aiheuttavat reaktioita, jolloin henkilökunnan on oltava tuntosarvet herkkillä ja silmät valppaina havainnoimassa tilanteita. Nämä ”kriisitilanteet” ovat myös äärettömän hienoja oppimistilanteita ja palkitsevia onnistuessaan. Erityisen tuen opiskelijat ovat harjoitelleet matkustamista ja tutustumista uusiin kulttuureihin erityisoppilaitosten hakemien hankkeiden kautta sekä koulun oman kansainvälisyysohjelman kautta.

Työssäoppimisjakso räätälöidään opiskelijalle hyvin ennen matkaa. Opiskelijoiden terveydentila on vaihtopäätöstä tehtäessä oltava vakaa. Tarvittaessa konsultoidaan terveydenhuollon henkilökuntaa (esim. omalääkäri, terapeutit) ja opiskelijan muuta tukiverkostoa siitä, onko ulkomaille lähtö realistinen ja turvallinen. Mikäli nämä kaikki kriteerit täyttyvät, opiskelijalla on mahdollisuus päästä vaihtoon. Valintaprosessi etenee siten, että opiskelija täyttää hakemuksen ja häntä haastatellaan. Opiskelijan hakemus käsitellään ryhmässä, joka koostuu moniammatillisesta tiimistä. Lentoliput, Kela- ja EU-kortit, passit ja rokotukset hoidetaan yhdessä. Opiskelijat osallistuvat valmennuskurssille, jossa opiskellaan kieltä ja kulttuuria. Valmennuskurssi sisältää matkustusinfon, jossa konkreettisesti harjoitellaan matkustamiseen liittyviä tilanteita, kuten lentokentän turvatarkastusta.

Ulkomaan työelämäjakso toteutetaan Ammattiopisto Luovissa ammatillisissa perustutkinnoissa siten, että matkaan lähdetään yleensä aina ryhmänä, jonka muodostavat 4–8 opiskelijaa sekä opettaja ja ohjaaja. Mikäli opiskelija tarvitsee henkilökohtaisen avustajan matkalle, kustannuksiin voidaan hakea tukea esim. kaupungin vammaispalveluista. Tukihenkilö seuraa kohdemaassa, että opiskelijat ovat sovituisissa paikoissa oikeisiin aikoihin, järjestää iltaohjel-

maa ja retkiä vapaa-aikana. Opiskelijan pitää voida luottaa, että tukihenkilö rohkaisee ja kulkee tarvittaessa vierellä. Oppilaitoksen vakuuttamat opiskelijat majoittuvat yleensä opiskelija-asuntoloissa. Jaksolle määritellään opiskelijakohtaisesti tavoitteet, jotka asetetaan tutoropettajan kanssa opiskelijan toiveita kuunnellen. Tavoitteet vaihtelevat kokemuksen saamisesta näyttöjen tekoon. Yhteydenpito ulkomailla olevien opiskelijoiden ja kotimaassa olevien henkilöiden kesken luo turvallisuudentunnetta opiskelijoille ja henkilökunnalle. (Pyykkö 2015.)

Opiskelijat kokevat kahden viikon ulkomaan työssäoppimisjakson pituuden liian lyhyeksi, sillä ensimmäinen viikko menee yleensä orientoitumiseen. Kolmen viikon jakso saattaa puolestaan olla liian pitkä opiskelijoiden jaksamisen kannalta (Saarela 2013; Saarela 2015). Jakson jälkeen opiskelijat ovat innoissaan. Muutos opiskelijassa näkyy pitkään jakson jälkeen ja heidän itsevarmuutensa kasvaa. Kokemuksen lisäksi tärkeää on jakson tunnustaminen osaksi opiskelijan opintoja. On tutkittu, että opiskelijoiden haluttomuuteen lähteä ulkomaille vaikuttaa pelko opintojen viivästyttämisestä, jos jaksoa ei hyväksilueta opintoihin. Ulkomaan työssäoppimisjakso voi toimia työnhaussa etuna. Kansainvälisyydestä ulko- tai kotimailla on hyötyä opiskelijoille tulevaisuudessa. Työnantajat arvostavat kielitaitoa ja uteliaisuutta. (Saarela 2013; Saarela 2015.)

TYÖELÄMÄSSÄ TAPAHTUVA OPPIMINEN JA OPISKELU

Ammatilliseen tutkintoon sisältyvä työelämäjakso eli työelämässä tapahtuva oppiminen on mahdollista suorittaa ulkomailla. Koulusta riippuen voi myös hakea opiskelemaan osan tutkinnosta ulkomaiseen oppilaitokseen tai yhdistää opiskelun ja työelämässä tapahtuvan oppimisen. Ulkomaanjakso hyväksytään osaksi suomalaista tutkintoa. Vaihtoon lähdetään yleensä opintojen loppuvaiheessa. Ulkomaille voi lähteä kaikilta aloilta, mutta vaihtokohteet riippuvat oppilaitoksesta. Valtaosa kohteista on Euroopassa, mutta kouluilla voi olla paikkoja myös Euroopan ulkopuolelle. Oppilaitokset myöntävät tukea tapauskohtaisesti. Apurahan suuruuteen vaikuttavat kohdemaan, vaihdon pituus ja kokonaiskustannukset. Vamma, sairaus tai muu erityistarve ei ole este kansainvälistymiselle. Lisätukea voi saada esimerkiksi avustajan kuluihin tai muihin erityisjärjestelyihin. (Eurooppalainen opintopolku.)

Ammattiopisto Luovissa ulkomaan työssäoppimisjaksolle osallistuva ryhmä muodostuu usein myös eri alan opiskelijoista. Vastaanottava oppilaitos järjestää työssäoppimispaikat ja majoituksen opiskelijoille. Usein työssäoppimispaikkana toimivat oppilaitoksen omat tilat kuten opetuskeittiö ho-

telli- ja ravintola -alan opiskelijoilla. Opiskelijat pitävät työssäoppimisesta blogia, jolloin opiskelijatoverit ja läheiset voivat seurata matkan etenemistä. (Saarela 2015.)

SANNAN RYHMÄN CASE

Hankkeen nimi on 2. asteen yhteys. Se on Sakkyn – Riverian– ja Tarton VALMA-koulutusten Nord Plus Junior- yhteistyöhanke. Hankkeen tavoitteina ovat opiskelijavaihtojen toteuttaminen ja VALMA-koulutuksen luominen Tarttoon.

Opiskeleminen peruskoulun jälkeen VALMA-koulutuksessa on opiskelijalle uusi mahdollisuus. Opiskelun aikana on mahdollisuus kiinnittää huomiota arkielämän taitoihin ja harjoitella niitä. Elämänhallinta ja taidot oman arjen suunnittelussa ja itsetuntemuksessa ovat portti tulevaan elämään. Opiskeluaikana opiskelijan on mahdollista vahvistua sisäisesti, saada uusia kokemuksia ja oppia uusia taitoja. Lyhyt jakso pienen ryhmän kanssa toisessa maassa, uudessa ympäristössä voi olla opiskelijalle huikea elämys ja vahvistaa häntä sisäisesti. Jakson aikana opiskelija ei vain tutustu toiseen kulttuuriin ja kieleen ja oppilaitoksen opiskelutyyliin, vaan huomaamattaan ja alitajuisesti saa henkistä pääomaa omaan tulevaisuuteen.

Kun ollaan poissa normiarjesta ja uusissa ympyröissä, voivat vanhat jumittaneet tavat ja piintyneet tyylit unohtua ja tilalle voi huomaamatta tulla opiskelijaa eteenpäin vieviä aivan uusia asioita. Sosiaaliset verkostot kasvavat, ja tietoisuus siitä, että ihmiset ovat lopulta aivan samanlaisia, voi olla helpottavaa. Kun kyse on erityistä tukea tarvitsevasta opiskelijasta, kaikki vuorokauden aikana tapahtuneet asiat kasvattavat ja vievät häntä eteenpäin.

Nordplus Junior-hankkeen yleiset tavoitteet vuosille 2018–2022 ovat:

- vahvistaa Pohjoismaiden välistä koulutusyhteistyötä ja luoda yhteinen koulutusalue Pohjoismaihin ja Baltian maihin,
- tukea koulutuksen innovatiivisten tuotteiden, prosessien ja hyvien käytäntöjen kehittämistä ja levittämistä,
- tukea koulutus- ja työelämäyhteistyön avulla elinikäisen oppimisen laadun ja innovaatioiden kehitystä,
- edistää pohjoismaista kulttuuria sekä vastavuoroista Pohjoismaiden ja Baltian maiden kielten ja kulttuurin ymmärrystä,
- lisätä pohjoismaisten kielten osaamista ja ymmärrystä (ensisijaisesti tanska, norja ja ruotsi), erityisesti lasten ja nuorten parissa,
- innostaa oppimaan ja ymmärtämään Pohjolan kieliä (European Pathway, Eurooppalainen opintopolku 2018.)

2.asteen yhteys -hankkeen tavoitteena on vahvistaa ammatillisten oppilaitosten VALMA-koulutuksen yhteistyötä Suomessa ja Virossa. Hankkeessa vaihdetaan kokemuksia ja hyödynnetään Suomen Sakkyn ja Riverian VALMA-koulutuksen hyviä käytänteitä. Opiskelijavaihdon kautta myös opiskelijat saavat kokemuksia ja vuorovaikutusta toiseen maahan ja kulttuuriin. Tarkoituksena on myös kehittää Viron ammatinvalintakoulutusta (Tarttoon perustettavaa ammatillisen erityisopetuksen tukikeskusta) ja Suomen valmentavaa koulutusta. On hienoa saada laajentaa yhteistyö Suomen rajojen ulkopuolelle.

Olen itse osallistunut vuonna 2010 Luovin opiskelijaryhmän kanssa 5 päivän vaihtomatulle Virossa, joka oli hyvin avartava kokemus matkassa olleille nuorille. Joillekin nuorille matka oli ensimmäinen kerta, jolloin hän pääsi Suomen rajojen ulkopuolelle. Erityisopettaja Jari Mättänen on tehnyt useita ulkomaanmatkoja ollessaan Luovin Käsämän-yksikön erityisopettaja, ja hän on jatkanut edelleen matkojen tekoa toimiessaan Riveriassa erityisopettajana. On hienoa jakaa kokemuksia ja suunnitella opiskelijaryhmän matkaa hänen kanssaan tulevana vuonna 2. asteen yhteys- hankkeessa. European Pathway, eurooppalainen opintopolku.fi -sivustolla on paljon materiaalia matkalle lähdön valmistautumiseen. Esimerkiksi Viron-matkaa varten pidämme tahoillamme Sakky:ssä ja Riverialla omat kurssit aiheesta ”Ihana Viro”, jolloin tutustumme mm. sivuston kulttuurimateriaaliin, kieliharjoitteisiin ja ruokailukulttuuriin. On hienoa päästä hyödyntämään Jari Mättäsen kokemuksia ja kontakteja ja luoda hyviä käytänteitä tulevaisuuteen. Hankkeemme on kaksivuotinen, ja samalla toimintamallilla pääsee uusi ryhmä vaihtoon ja hakemaan kokemuksia seuraavana vuonna.

Tällä hetkellä hankkeessa on ajankohtaista opiskelijoiden valinta hankkeeseen. Opiskelijaryhmästäni on ilmoittautunut hankkeeseen nuoria, joilla on haastavia tuen tarpeita. Näitä ovat mm. mielenterveysongelmat, joista suurimpia ovat sosiaalisten tilanteitten pelot. Päihdekäyttäytyminen aiheuttaa myös paljon tuen tarpeita. Lisäksi opiskeluihin liittyviä tuen tarpeita aiheuttavat keskittymisvaikeus, tarkkaavaisuuden ongelmat ja oppimisvaikeudet. Myös VALMA-koulutuksessa yleisessä ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelee vaativan erityisen tuen opiskelijoita. Heillä on hyvin paljon tuen tarvetta, eikä kuntoutussuhde ole välttämättä vielä alkanut. Sen käynnistäminen VALMA-koulutuksen aikana vaatii henkilöstöltä ponnisteluja. Resursseja ei yleisessä oppilaitoksessa ole niin paljon kuin erityisoppilaitoksessa. Kaikesta tästä huolimatta koen, että opiskelijani VALMA:ssa ovat oikeutettuja myös kansainväliseen vaihtoon.

Vaativaa erityistä tukea tarvitsevalla opiskelijalla tarkoitetaan lainsäädännössä henkilöitä, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma

tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea.” (Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017, 64§ ja 65§). Vaativa erityinen tuki on laaja-alaista, moniammatillisesta yksilöllistä tukea, jossa huomioidaan opiskelijan vahvuudet, tuen tarpeet ja joka edistää opiskelijan osallisuutta. Vaativaa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat, joilla on laajoja tuen tarpeita oppimisessa, arkielämässä, sosiaalisissa suhteissa ja vaikeavammaisuutta. Vaativa erityinen tuki kattaa koko opintopolun työllistymiseen asti ja edellyttää vaativaa erityisosaamista. (Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelma 2019–2020.)

SYKSYLLÄ 2020 TUTUSTUMME TOISIIMME

Hankkeen toimijat aloittavat kukin omissa oppilaitoksissaan tutustumisen Viron kulttuuriin, kieleen, tapoihin ja ruokiin järjestämällä kurssin nimeltä Ihana Viro. Kurssin päätteeksi pidetään halukkaiden kesken haastattelut ja valitaan vaihtoon lähtijät. Sakkystä hankkeeseen osallistuu 3 opiskelijaa ja opettaja ja Riveriasta 4 opiskelijaa ja opettaja. Tartosta tulee opettaja vierailemaan sekä Riverialle että Sakkyyn. Näin opiskelijat saavat tuntumaa lähinaapuriin ja tutustumme yhteistyökumppaneihin.

Varsinaisten vaihtoon lähtijöiden kanssa jatketaan Viro-aihetta säännöllisin verkkoyhteyksin sekä Riverian että Tarton oppilaitoksen ryhmän kesken ja tutustumme toisiimme verkon kautta etukäteen. Yhteistyössä hyödynnämme sähköistä Teams-palvelua. Näin opiskelijat tutustuvat toisiinsa jo ennen varsinaista matkaa ja jännitys lievenee. Suunnitellamme vaihdon ajalle toimintaa ja tavoitteita sekä tutustumisretkiä. Opiskelijat ovat mukana suunnittelussa. Toteutamme myös pienen kielikurssin: alkeet Viron kieleen. Opettajat ja hankkeen ihmiset tutustuivat jo loppukeväästä toisiinsa Teamsin välityksellä, ja syksyllä 2020 jatkamme konkreettisia suunnitteluja.

KEVÄÄLLÄ 2021 TOTEUTETAAN VIERAILUT

Opettajat (Sakky, Riveria) vierailevat Tartossa syksyllä 2020 järjestäen opiskelijoiden vierailuajankohdan lukujärjestyksen kuntoon. Tarkoituksena on siis integroitua oppilaitoksen arkeen ja osallistua oppitunneille. Opiskelijat tutustuvat aloihin oppilaitoksen sisällä, osallistuvat toiminnallisille tunneille (kotitalous, liikunta, kädentaidot) sekä yto-aineisiin. Suunnitellamme mielenkiintoisen ja monipuolisen lukujärjestyspaketin.

Koulupäivän jälkeiseen aikaan suunnitellamme vierailukohteet ja iltaktiviteetit (esimerkiksi kuntoilu tai taide). Näissä hyödynnämme tietenkin

opiskelijoiden etukäteiskiinnostusta. Majoitus on sovittu koulun asuntolaan, ruokailut etsimme valmiiksi kaupungin tarjonnasta. Suunnittelemme kaiken niin, että kun keväällä 2021 matkaamme opiskelijoitten kanssa kohti Tarttoa, meillä on kaikki valmiina. Pidämme blogia koko vaihdon ajan ja kirjaamme sinne tapahtumia. Iltaisin tutustumme paikallisiin harrastusmahdollisuuksiin ja kolmannen sektorin toimijoihin.

Matkan aikana vaihdamme tietoja ja kokemuksia VALMA-koulutuksen hyvistä käytänteistä. Tartossa on halukkuutta aloittaa vastaava koulutus. Tällä hetkellä siellä on vain 5 kk kestävä kurssi. Kokemukset ja hiljainen tieto ja hyvät käytänteet sekä nivelvaiheyhteistyö on siis hyvin tervetullutta.

Matkan kustannukset katetaan Nord Plus Junior-hankkeen kautta. Haimme kaikki oppilaitokset yhdessä hanketta, Riveria päähakijana. Hankehakemuksen täytimme kukin tahoillamme vuodenvaihteessa 2019/20 ja hyväksyvä päätös tuli toukokuussa 2020. Korona-virus vaikutti kuitenkin hieman aikatauluihin. Matkan toteutus tapahtuu pikkubussilla käyttäen reittiä Joensuu – Kuopio-Helsinki – Tallinna – Tartto. Matkan aikana opiskelijat pitävät blogia kokemuksista ja tapahtumista päivittäin. Käytössä on Thinklink.

Vaihdon päätyttyä järjestämme tilaisuuksia omassa organisaatiossa, jossa matkalaiset kertovat kokemuksistaan muille opiskelijoille, opettajille ja kiinnostuneille. Opettajat koostavat omat havaintonsa ja kokemuksensa Opettaja-lehteen sekä AEO-päiville.

Hanke jatkuu vielä toisen vuoden, jolloin seuraavat ryhmät Sakkystä ja Riverialta sekä Tartosta lähtevät vaihtoon samoille ”jalanjäljille”. Yhteistyöidea on aivan huikea sekä opettajille että opiskelijoille. Maailmankuva avartuu, yhteisöllisyys kasvaa ja tutustumme kaikki uusiin ihmisiin, ajatusmaailmoihin ja tapoihin! Tavoitteena on tehdä mallista pysyvä ja jokavuotinen, jotta mahdollisimman moni opiskelija ja opettaja saa mahdollisuuden avartaa maailmaansa.

POHDINTA: EHDOTUKSIA KEHITTÄMISEKSI JA LAAJENTAMISEKSI

Tällä hetkellä meillä on hyvät suunnitelmat ensi vuodeksi ja rahoitus kunnossa. Syksyllä 2020 aloitamme varsinaisen toiminnan opiskelijoiden kanssa. Opettajien olisi tarkoitus matkustaa Tarttoon suunnittelemaan konkreettista arkea vaihdon aikana. Hanke on kansivuotinen eli vuoden päästä vaihtoon lähtee uusi ryhmä samantapaisella, valmiilla mallilla.

Kaikenlainen yhteistyö on äärimmäisen hedelmällistä. On hyvä nähdä erilaisia ihmisiä ja tapoja työskennellä, eikä vain toimia omassa organisaatiossa omien asioiden ympärillä. Olin äärimmäisen ilahtunut ja onnellinen, kun mi-

nuu pyydettiin yhteistyöhön. Erityisopetuksen alueella tarvitaan aktiivisuutta tutustua muihin samaa työtä tekeviin ihmisiin. Ammatillisten erityisopettajien yhdistys on yksi linkki, jonka vuosittaisissa tapahtumissa tapaa erityisopettajia ympäri Suomea. Ulkomaille matkustaminen on hieman vaativampaa kuin kotimaan matkailu. Samantapaista opiskelijavaihtoa voisi kokeilla myös Suomen rajojen sisällä, jos kokee esim. vieraskielisyyden haastavaksi.

Koronatilanne voi vaikuttaa hankkeen toteutukseen. Tällä hetkellä organisaatiossamme on matkustuskielto joulukuuhun 2020 asti. Olemme joutuneet tekemään pieniä muutoksia hankkeen toteutukseen: esimerkiksi keväälle 2020 suunniteltu Tartolaisen opettajan vierailu muuttui virtuaaliseksi. Hankkeen toimijat (opettajat ja kansainvälisyysihmiset) ovat olleet useissa Teams-yhteyksissä kesän 2020 alussa ja syksyn 2020 aikana. Tarkoituksena oli myös, että syksyn 2020 aikana opettajat käyvät Tartossa suunnittelemassa vierailun ohjelmat. Nyt on todennäköistä, että tätä toteutetaan etänä Teamsin kautta.

Huolimatta epävarmasta tilanteesta opiskelijat ovat tehneet hakemuksia vaihtoon, perustelleet halukkuuttaan ja sitä, miksi heidät pitäisi valita. Pian tulemme käymään läpi hakemukset, valitsemme lähtijät ja alamme orientoitumisen itse matkustamiseen tutustuen Viron kulttuuriin esitelmien ja kielen opiskelun muodossa. Tulemme perehtymään maan kulttuuritarjontaan ja historiaan, valmentautumaan matkustamiseen ja erilaisiin tilanteisiin ja tutustumaan uusiin ihmisiin Teamsin kautta puhuen sekä suomea että englantia. Tulemme keskustelemaan jaksamisesta ja arkielämän tilanteista ja niistä selviämisestä tavoitteena rakentaa luottamusta matkajien kesken keväällä 2021 toteutettavaa matkaa varten!

LÄHTEET

European Pathway, Eurooppalainen opintopolku. 2018. Opetushallitus. Viitattu 14.10.2020. www.eurooppalainenopintopolku.fi

Kansainvälisyyttä kaikille. 2020. Opetushallitus: Tilastot. Viitattu 14.10.2020. <https://www.oph.fi/fi/tilastot/kansainvalisyutta-kaikille>

Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. Viitattu 13.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>

Määttänen, J. 2020. Haastattelu. Ammattiopisto Riveria.

Pyykkö, M. 2015. Haastattelu. Ammattiopisto Luovin kansainvälisyysyhdyshenkilö. Teoksessa: Saarela, A-M. 2015. Erityisopiskelijan ulkomaan työssäoppimisjakso. Blogikirjoitus. Erityisopettajan tietoportaaali verkossa, Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Viitattu 14.10.2020. <https://erityisopettaja.fi/erityisopiskelijan-ulkomaan-tyossaoppimisjakso>

Saarela, A. 2013. Kuuluuko kansainvälisyys kaikille 2013, taustaselvitys CIMO

Saarela, A. 2015. Erityisopiskelijan ulkomaan työssäoppimisjakso. Blogikirjoitus Erityisopettajan tietoportaaali verkossa. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Viitattu 14.10.2020. <https://erityisopettaja.fi/erityisopiskelijan-ulkomaan-tyossaoppimisjakso>

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen opetussuunnitelma 2019–2020. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Luku 6

Yleistä ja erityistä – yleisen ammattioppilaitoksen ja erityisoppilaitoksen rajankäyntiä ja nivelvaiheyhteistyötä

Tässä luvussa tarkastellaan vaativaa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ohjausta nivelvaiheessa perusopetuksesta ammatilliseen koulutukseen ja erityisen tue tarpeiden tunnistamista koulutuksen aikana. Artikkeleissa pohditaan myös yleisen oppilaitoksen ja erityisoppilaitoksen yhteistyön kehittämistä nivelvaiheiden ohjauksessa ja koulutuksen aikana. Neljässä alaluvussa kuvataan yksilövalmennuksen kehittämistä osaksi ammatillista erityisopetusta kahden taon yhteistyönä.

YLEISEN AMMATILLISEN OPPILAITOKSEN JA ERITYISOPPILAITOKSEN NÄKÖKULMAT NIVELVAIHEEN TEHOSTAMISESTA

Anneli Ahvonen, Tarja Hentilä, Piia Jussila & Marjukka Kalilainen

JOHDANTO

Koulu- ja opiskelupolkuun sisältyy monia erilaisia tilanteita tai ajanjaksoja, joita voidaan nimittää siirtymä- tai nivelvaiheiksi. Nämä vaiheet ovat merkityksellisiä sen vuoksi, että ne ovat vaikuttamassa tulevaisuuteen, mahdollisuuksiin tehdä valintoja, löytää oma paikka tai pudota yhteiskunnan reunapaikoille. OPH:n selvityksessä Toisen asteen ammatillisen koulutuksen siirtymä- ja nivelvaiheet Sujuvuutta siirtymiin (Harjunpää, Ågren & Laiho 2017, 8) määritellään siirtymiseksi vaihe, kun opiskelija jatkaa esimerkiksi koulutusasteelta toiselle tai valmentavasta tutkintokoulutukseen tai hän vaihtaa koulutusalaan. Nivelvaiheilla ymmärretään puolestaan siirtyminen koulutusasteelta toiselle, koulutuksesta työelämään tai jatko-opintoihin. Selvityksessä arvioidaan, että reformin myötä eri vaiheet vielä lisääntyisivät entisestään (Harjunpää ym. 2017, 8).

Artikkelissa kuvaamme kehittämistyötä, jonka toteutimme Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksessa. Kehittämistyön tekemiseen osallistuneista kaksi työskentelee ammatillisessa erityisammattioppilaitoksessa ammatillisina erityisopettajina valmentavissa koulutuksissa ja kaksi yleisessä oppilaitoksessa perustutkintokoulutusten erityisopettajina Vaativan erityisen tuen asiantuntijakoulutuksessa päädyimme kaikki samaan oppimispiiriin ja siellä käymissä keskusteluissa nousi yhteiseksi mielenkiinnon kohteeksi erityisesti koulutuksen hakeutumisen toimivuus. Keskustelimme tilanteista, joissa opiskelija ei ole ohjautunut tai päässyt hakuvaiheessa tuen kannalta sopivimpaan oppilaitokseen. Joko niin, että yleisen ammattioppilaitoksen resurssit eivät ole riittävät opiskelijan tarvitsemaan tukeen nähden, eikä opiskelu isossa ryhmässä palvele opiskelijan tarpeita, mutta myös niin päin, että ammatillisessa erityisoppilaitoksessa todetaan, että opiskelija valmiudet yltäisivät vaativampiin opintoihin.

Meidän mielenkiintomme kohdistuu niihin vaiheisiin, jotka vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan etenemiseen hakijasta ensin opiskelijaksi ja sitten työntekijäksi. Tässä kehittämistyössä keskeisessä osassa on kuitenkin nivelvaihe, jossa perusopetus on päättymässä ja edessä on siirtyminen

seuraavaan koulutukseen. Tässä nivelvaiheessa nuoret tekevät ensimmäistä kertaa koulutuspolkuunsa ja tulevaisuuteensa vaikuttavat valinnat.

ERITYISEN TUEN ÄÄRELLÄ SEMINAARI 12.3.2020 TYÖPAJAT

Työryhmämme järjesti kaksi työpajaa JAMKin järjestämässä Erityisen äärellä –seminaarissa Jyväskylässä 12.3.2020. Työpajojen tavoitteena oli käydä keskustelua sekä yleisen ammatillisen oppilaitoksen kuin ammatillisen erityisoppilaitoksen näkökulmasta, kuinka nivelvaiheen ohjausta voisi tehostaa tuen tarpeessa olevien hakijoiden tai opiskelijoiden kohdalla.

Seuraavaksi esittelemme lyhyesti organisaatioidemme nivelvaiheen yhteistyön käytännöt:

Omniassa tehdään yhteistyötä Espoon peruskoulujen ja ammatillisen erityisoppilaitoksen kanssa kotiväen- ja vanhempainilloissa sekä opinto-ohjaajille suunnatuissa infotilaisuuksissa ennen yhteishaun käynnistymistä. Niin oman oppilaitoksen sisältä siirtyville kuin muualtakin tuleville hakijoille avoimet ovet ovat hyvä kurkistus koulutusaloille ja Omnian arkeen. Jos opintojen aikana todetaan, että opiskelija tarvitsee opinnoissaan yksilöllisempää tukea kuin mitä Omniassa voidaan tarjota, opiskelijalle pyritään järjestämään tutustumiskäynti, koulutuskokeilu- tai ponnahdusjakso ammatilliseen erityisoppilaitokseen. Näin myös hän voi sujuvammin siirtyä opiskelemaan enemmän tukea tarjoavaan oppilaitokseen.

Saimaan ammattiopisto Sampossa nivelvaiheen yhteistyömuotoina ovat vanhempainillat 9-luokkalaisten huoltajille, yhteistyö peruskoulun erityisopettajan kanssa, siirtopalaverit elokuussa. Lisäksi Saimaan ammattiopisto Sampossa tehdään kasi-kierrokset keväisin, joissa kaikki 8. luokan oppilaat käyvät kevätlukukaudella tutustumassa itseään kiinnostavaan alaan sekä mahdollisuus tutustumiskäynteihin ja tet-jaksoihin Saimaan ammattiopisto Sampossa.

Ammattiopisto Livessä järjestetään peruskoululaisille tutustumispäiviä ja ammattien aamupäiviä perustutkinnoissa. Perustutkinnoissa on myös mahdollisuus koulutuskokeiluihin. Opistoon on mahdollista hakeutua ammattioppilaitoksista ponnahdusjaksoille, joiden aikana kartoitetaan opiskelijan tuen tarvetta ja mahdollista tarvetta siirtyä opiskelemaan tutkintoaan erityisammattioppilaitokseen. Ammattiopisto Live järjestää infotilaisuuksia huoltajille sekä myös opinto-ohjaajille. Opinto-ohjaajat ja opettajat tekevät myös alueellista yhteistyötä peruskoulujen kanssa, käyvät siellä vanhempainilloissa tai tunneilla kertomassa Liven palveluista.

Erityisen tuen seminaarissa toteutimme kaksi työpajaa, joista toiseen oli ilmoittautunut parikymmentä henkilöä ja toiseen kymmenen. Aluksi esittelimme

lyhyesti omat organisaatiomme, jolloin osallistujat saivat taustaa siitä, mistä näkökulmasta me osallistumme keskusteluun. Tämän jälkeen jakaannuimme pienempiin ryhmiin keskustelemaan yhteisistä teemoista. Päivän päätteeksi teimme ryhmien keskusteluista yhteenvedot teemoittain, jotka lähetettiin myös osallistujille.

MITEN HAKIJAT OHJAUTUVAT KOULUTUKSIIN? MILLÄ PERUSTEILLA HEITÄ OHJATAAN HAKEUTUMAAN?

Hakijoiden ohjautuminen koulutuksiin tapahtuu monia eri väyliä pitkin. Ammattioppilaitosten opinto-ohjaajat käyvät peruskouluissa esittelemässä omia oppilaitoksiaan ja koulutuksiaan ennen yhteishakua sekä tekevät muutenkin tiivistä yhteistyötä perusopetuksen opinto-ohjaajien, alueen erityiskoulujen ja muiden toimijoiden kanssa. Tärkeitä väyliä ovat tutustumiskäynnit, koulutuskokeilut tutkintoaloille, vierailut oppilaitoksissa sekä olemassa olevan verkostoyhteistyön kautta tapahtuva eräänlainen ”täsmähakeutuminen” etenkin TELMA-koulutukseen. Myös Kelan ja Ohjaamoiden kanssa tehtävän yhteistyön kautta ohjautuu hakijoita koulutukseen ja yhteistyön merkitys korostuu varsinkin, kun pohditaan hakijan opiskelukuntoisuutta tai työkykyisyyttä. Jatkuvan haun kautta hakeutuminen on lisääntynyt, joissain oppilaitoksissa on valintakokous jopa kerran kuukaudessa. Näissä oppilaitoksissa opinto-ohjaajat tai erityisopettajat antavat ohjausta tarvittaessa jatkuvan haun hakijoille. Hakeutumisessa on selkeästi isoja alueellisia eroja, ohjautumiseen vaikuttaa myös se, mitä vaihtoehtoja alueella on tarjolla. Jos alueella ei esimerkiksi ole erityisoppilaitoksia, ohjataan ”lähiamikseen”, vaikka sen ei aina koeta olevan opiskelijalähtöistä toimintaa.

Keskusteluissa nousi esiin, kuinka osa opiskelijoista hakeutuu perustutkintoihin VALMA-koulutuksen kautta, ja tämä on monessa tapauksessa hyvä polku. Osallistujat kokivat, että VALMAan mennään miettimään jatkoa, mikä antaa nuorelle aikaa rauhassa etsiä vielä omaa polkua. Kuitenkin VALMA-ryhmät ovat usein täynnä. Keskustelijoiden mukaan tähän tarvitaan panostamista, että kaikille tarvitseville löytyisi paikka VALMAsta. Keskustelijat pohtivat myös sitä, että VALMA tarvitsisi jonkun uuden nimen, sillä nykyinen koetaan epämääräisenä tai vaikeasti ymmärrettävänä. Keskusteluun nousi myös ”Vatelma”, eli VALMAN ja TELMAN välimaastoon sijoittuvat nuoret. Näitä hakijoita on selkeästi olemassa eri oppilaitoksissa, ja heille suunnattua koulutusta kaivattaisiin.

Työpajoihin osallistuneiden mukaan opinto-ohjaajien rooli on tärkeä nivelvaiheessa, jotta välttyttäisiin ”vääriä” hakeutumisilta. Etenkin valmenta-

vien koulutusten osalta tarvittaisiin peruskouluun vielä lisää tietoa VALMAN ja TELMAN sisällöistä ja eroista sekä siitä, mitä tarkoittaa vaativa erityinen tuki.

Keskusteluissa nousi esiin asenteiden muuttamisen haaste. Jotkut mieltävät yhä ammatilliset erityisoppilaitokset vammaisten kouluna. Tämä asenne näkyy paitsi hakijoissa, myös välillä esimerkiksi huoltajissa. Nämä hakijat tai huoltajat eivät halua ammatilliseen erityisoppilaitokseen edes sellaisissa tilanteissa, missä opiskelu yleisen puolen oppilaitoksessa olisi todettu liian haastavaksi. Työpajalaiset pohtivat sitä, miten opiskelijan itsemääräämisoikeuden yli ei voi kävellä, vaikka koettaisiin, että opiskelijan oma toive tai tavoite ei olisi realistinen. Tällaiset tilanteet vaikuttavat ohjaamiseen.

Myös tietojen siirtämiseen liittyvät pulmat puhututtivat ryhmissä. Välillä tulee tilanteita, missä hakijaan liittyvät tiedot eivät siirry ammattioppilaitokseen, halutaan aloittaa ”nollasta” uudessa oppilaitoksessa. Kuitenkin hakijan tuen tarpeet olisi erittäin tärkeää tunnistaa ja avoimesti kertoa jo hakuvaiheessa tai viimeistään opintojen alkuvaiheessa, että tukitoimia osattaisiin suunnitella riittävän varhaisessa vaiheessa.

Työpajoissa keskusteltiin lisäksi siitä, ohjautuuko jollain diagnoosilla niin sanotulle erkkapolulle tai tavalliselle polulle. Eli onko olemassa joitain diagnooseja, jotka ohjaavat ohjaushenkilöstöä suosittelemaan hakeutumista ikään kuin automaattisesti joko ammatillista erityisoppilaitokseen tai yleisen puolen ammattioppilaitoksiin. Tämä olisi mielenkiintoinen selvityksen aihe.

KUINKA OHJATAAN YLEISESTÄ OPPILAITOKSESTA AMMATILLISIIN ERITYISOPPILAITOKSIIN? TAI TOISINPÄIN?

Tavat tai toimintamallit siihen, kuinka opiskelijaa ohjataan yleisestä oppilaitoksesta ammatillisiin erityisoppilaitoksiin tai toisinpäin vaihtelevat oppilaitoksittain. Ei ole olemassa mitään valtakunnallista mallia, minkä mukaan toimittaisiin. Tässäkin vaikuttaa varmasti paljon se tosiasia, että alueelliset erot erilaisten oppilaitosmuotojen saatavuudessa vaihtelevat.

Työpajojen keskusteluissa nousi esiin, että opinto-ohjauksen aloittaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa peruskoulussa olisi erittäin tärkeää. Olisi hyvä käydä tiivistä keskustelua siitä, mitä peruskoulun jälkeen on tarjolla ja mitkä vaihtoehdot ovat kulloinkin käytettävissä tai suositeltavia. Näin siirtymiset jo opintojen alettua voisivat jäädä vähemmälle, kun ohjaututtaisiin suoraan juuri kyseiselle opiskelijalle sopivimpaan paikkaan.

Keskustelijoiden mukaan yleisimpiä keinoja millä ohjataan näissä siirtymisissä ovat tutustumiskäynnit erityisoppilaitoksiin, jolloin nähdään, että nekin ovat ihan ”tavallisia” oppilaitoksia. Näillä käynneillä pyritään hälventämään

mahdollisia ennakkoasenteita ja luomaan myönteisiä mielikuvia. Työpajoissa nousi esiin myös kysymys, onko oppilaitoksilla resursseja käytettävissä tutustumisiin? Joissain yleisen puolen oppilaitoksissa erityisopettaja voisi ehkä lähteä mukaan tutustumiseen, osassa menee mukaan opinto-ohjaaja tai erityisopetuksen koordinaattori tai ohjaaja, mutta ei ole olemassa mitään systemaattista mallia.

Siirtymisiä yleisen puolen tutkinnosta erityisoppilaitoksen vastaavaan tutkintoon tapahtuu myös, tai sitten yleisen puolen oppilaitoksissa voidaan siirtyä oman oppilaitoksen VALMA-ryhmään perustutkinnosta. Tämä tuntuu olevan vaihtoehto etenkin niillä alueilla, joilla erityisoppilaitoksia ei ole.

VALMAsta voidaan ohjata ammatilliseen erityisoppilaitokseen tai yleiseen ammattioppilaitokseen. Nämä siirtymät toteutuvat yleensä tutustumisten kautta. Etenkin ammatilliseen erityisoppilaitoksen edustajat kokivat, että oman talon sisällä siirtymät TELMAN, VALMAN ja perustutkintojen välillä ovat yleensä sujuvia. Hakuvaiheessa ohjataan esimerkiksi TELMAan, sieltä siirtyminen VALMAan joustavasti tai toisin päin. Yleisten ammattioppilaitosten näkökulmasta haasteena nähtiin se, että ammatillisessa erityisoppilaitoksessa ei ole riittävästi opiskelupaikkoja saatavilla.

Keskusteluissa nousi selkeästi esiin eri koulutusmuotojen markkinoinnin tärkeys. Koettiin, että vanhemmat tarvitsevat tietoa, joten oppilaitosten on jatkuvasti tiedotettava sekä opinto-ohjaajille että huoltajille omaa tarjontaansa. Keskustelijoiden omissa oppilaitoksissa käytössä olevia kanavia tai keinoja löytyi runsaasti. Perusopetuksen erityisopettajille ja opinto-ohjaajille suunnattuja tilaisuuksia, missä kerrotaan milloin kannattaa valita VALMA, milloin TELMA ja milloin perustutkinto järjestetään ja niille on suuri tarve. Oppilaitosten avoimien ovien tilaisuudet, nivelvaiheen toimijoille suunnatut tutustumisillat, 8-luokkalaisille suunnatut AMIS-TET-jaksot sekä esittäytyminen erilaisissa oppimisympäristöissä kuten oppilaitoksen ylläpitämässä puodissa toimivat myös markkinointiväylinä.

MILLAISIA KEHITTÄMISIDEOITA OLISI NIVELVAIHEEN SUJUVOITTAMISEKSI?

Kolmas teema herätti ilahduttavan vilkasta keskustelua, ja ryhmissä syntyi mielenkiintoisia kehittämisideoita. Yhteistyön kehittämistä entisestään pidettiin tärkeänä asiana. Keskusteluissa todettiin, että yhteistyö peruskoulujen ja kotiväen kanssa olisi aloitettava mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Viimeisenä vuonna eli 9.luokalla aloitettu yhteistyö koettiin liian myöhäiseksi. Koettiin, että peruskouluihin tarvitaan lisää tietotaitoa eri aloista, olisi hyvä

järjestää enemmän yhteisiä tilaisuuksia peruskoulun ja ammatillisten oppilaitosten erityisopettajille ja opinto-ohjaajille. Näissä tilaisuuksissa voisi käydä läpi mitä taitoja eri aloilla vaaditaan ja tarvitaan. Toivottiin myös yhteistyön tiivistämistä yleisen ammatillisen oppilaitoksen ja ammatillisten erityisoppilaitoksen välillä. Lisäksi heräsi ajatuksia siitä, että yhteistyötä olisi tarpeen laajentaa myös työelämän ja kunnan sosiaalitoimen suuntaan.

Toinen kehittämisen kohde olisi tiedonsiirto. Keskustelijat toivat esiin, että vaikka perusopetuksella on velvollisuus siirtää pedagogiset tiedot, tässä on vielä kehitettävää. Perusopetuksella on velvoite siirtää opetuksen järjestämisen kannalta välttämätön tieto toiselle asteelle alle 18-vuotiaiden osalta (Perusopetuslaki 40 §). Nivelvaiheessa tarvitaan tietoa siitä, mitä tukitoimia on käytetty ja mistä opiskelija on hyötynyt. Olisi kehitettävä siirto-HOJKSia, koska tavallisesta HOJKSista ei saa aina riittävästi infoa. Joissain oppilaitoksissa on jo käytössä erilaisia nivelvaiheen yhteistyökuvioita kuten nivelkiertue, missä yhteishaun päättyessä ammatillisen oppilaitoksen väki jalkautuu perusopetukseen ja saa sieltä käytännön tason tietoa, mikä esitetytään HOJKSiin kesän aikana. Tiedonsiirtopäiviä järjestetään joissain oppilaitoksissa, jolloin opiskelupaikan vastaanottaneista saadaan tietoa opiskelujen alkuun. Keskustelijoista osa oli myös sitä mieltä, että peruskoulusta siirtyvien kohdalla tiedon siirto sujuu, mutta jatkuvan haun kautta hakijoista ei aina ole mitään tietoa.

Ohjautuminen oikeaan oppilaitokseen tai opiskeltavalle alalle nousi kolmanneksi kehittämisen kohteeksi. Peruskoulussa voisi olla yhden kuukauden kestävä tutustuminen tai kokeilu ammattikouluihin, TET-jakso ammattioppilaitoksessa peruskoulun aikana. Tämä toisi onnistumisen kokemuksia ja vahvistaisi käsitystä alan soveltuvuudesta puolin ja toisin. Yhtenä kehittämissideana tuli myös jo jossain toimiva malli, missä elokuussa aloittavat opiskelijat kutsutaan tutustumaan oppilaitokseen jo kesäkuussa. Nousipa keskusteluissa esiin myös ehdotus, että erityisoppilaitosten ja tavallisten oppilaitosten toivotaan siirtyvän toimimaan fyysisesti samoihin tiloihin, jolloin ei tulisi leimaantumista.

Näiden kolmen kehittämiskohteen lisäksi tuli ideoita VALMAan liittyen. VALMAN koetaan olevan hyvä välivaihe nivelvaiheessa. Niitä hakijoita, joilla ei ole selkeää suuntaa tulisi ohjata aktiivisemmin VALMAan. Keskustelussa nostettiin esiin, kuinka aiemmin oli kansanopistoissa vuosi, joka antoi valmiuksia aloittaa sen jälkeen tutkinnon suorittaminen pienryhmässä. Keskusteluun nousi myös alakohtaiset VALMAT, voisiko niiden uudelleen keksimisessä olla ideoita?

Oppivelvollisuuden pidentämisen vaikutukset eivät unohtuneet keskusteluista ja heräsi jopa kysymys, että saako tai voisiko opiskelijan tarvittaessa palauttaa takaisin peruskouluun opiskelemaan perustaitoja, jos niissä on suuria puutteita?

MITÄ MUUTA MIELEN PÄÄLLÄ NIVELVAIHEESEEN LIITTYEN?

Työpajojen loppuun varasimme aikaa vapaampaan keskusteluun siitä, mitä muita ajatuksia osallistujilla on nivelvaiheeseen liittyen. Yleisesti todettiin, että työpajassa käyty keskustelu oli mukavaa, asia on tärkeä ja keskustelua herättävää.

Tiivistetysti mielen päällä tuntui olevan erityisesti se, miten nuori ja kotiväki tarvitsevat tietoa valintojensa tueksi ja että tämä nivelvaiheen yhteistyö täytyy aloittaa mahdollisimman varhain, jo 7. tai 8. luokalla. Jatko-opintojen suunnittelu ja ohjaus mahdollisimman varhaisessa vaiheessa mahdollistaa omien polkujen luomisen. On myös tärkeää pohtia sitä, kenen näkökulmasta lähestytään tätä ajoituksen pohdintaa: työntekijän eli opinto-ohjaajan tai erityisopettajan vaiko nuoren itsensä. Lisäksi osallistujia puhututti verkostoyhteistyö ja kuinka jokaisen henkilökohtaiset kontaktit ovat tärkeitä. Niiden luomiseen ja ylläpitämiseen täytyy löytyä työaikaa ja resursseja.

Ryhmän keskustelussa tuotiin myös esiin, kuinka OPVA eli oppimisvalmiuksia tukevat opinnot ovat hyvä lisä koulutustarjontaan ammatillisella puolella. Toki toteutuksesta löytyy tarkennettavaa. Näitä pitäisi olla jokaiselle opiskelijalle, ei pelkästään maahanmuuttajataustaisille ja panostusta voisi olla peruskouluissa jatko-opintoja silmällä pitäen. Työpajalaisia mietitytti maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden ohjaaminen ja sen pulmat. Aina ei ole helppoa erottaa, mikä on oppimisvaikeutta ja mikä on opiskelutaitojen puutetta. Nivelvaiheessa maahanmuuttajataustaiset hakijat ovat lisääntyvä ryhmä, jonka ohjaukseen tarvitaan lisää osaamista.

Viimeisenä, vaan ei mitenkään vähäisempänä asiana, nousi vielä asenteisiin liittyvät asiat. Asenteet ammatillisia erityisoppilaitoksia, erityisopiskelijoita ja yleensäkin erilaisuutta kohtaan ovat vahvoja, ja keskustelusta nousikin esiin toive asennemuutoksesta koko Suomen kansalle. Kyseessä on kuitenkin jokaisen oppijan kohdalla yksilölliset ratkaisut.

POHDINTAA

Nivelvaiheen yhteistyö kuuluu jokaiselle osapuolelle eli valmentavien koulutusten (TELMA ja VALMA) ja perustutkintokoulutuksen, perusopetuksen, työpajojen, Ohjaamoiden, osaamiskeskusten ja muille vastaaville toimijoille. Aihe on ”ikuinen, kuuma peruna” opetuslalla, nivelvaihe on puhututtanut koulumaailmaa pitkään ja todennäköisesti jatkunee tulevaisuudessakin.

Nivelvaihe osuu usein sellaiseen kohtaan nuoren elämässä, missä kaikenlainen erilaisuus ja muista erottautuminen tuntuvat erityisen vaikeasti

hyväksyttävältä. Valintojen tekemistä ohjaa ulkoa tulevat paineet, eikä niitä tehdä välttämättä yksilölliset tarpeet ja taidot huomioon ottaen. Aiemmin ammatillisissa oppilaitoksissa oli työvaltaisia ryhmiä, joissa oli enemmän aikaa harjoitella asioita käytännössä pienemmissä ryhmissä. Nykyisissä isommissa opiskeluryhmissä ja yksilöllisillä oppimispoluilla tätä mahdollisuutta ei ole samalla tavoin.

Kun puhutaan sujuvista siirtymistä, puhutaan usein koko ikäryhmästä, eikä näkökulma ole yksilöllisesti opiskelijassa ja hänen tarvitsemisään tukitoimissa. Ne opiskelijat, jotka tarvitsisivat enemmän tukea opiskeluunsa, putoavat kyydistä isoissa ryhmäopetuksissa. Ja kun opiskelija on päässyt opiskelijaksi yhteen oppilaitokseen, niin siirtyminen toiseen ei välttämättä enää onnistu käytännössä yksilön kohdalla niin sujuvasti kuin se paperilla tai prosessikaavioissa saadaan näyttämään. Esimerkiksi TELMA-koulutuksesta siirtyminen perustutkintoon voi olla hyvin haastavaa. TELMA-koulutus voi olla hyvin leimaavaa opiskelijan jatkopolkua ajatellen. Myös yleisestä oppilaitoksesta siirtyminen ammatilliseen erityisoppilaitokseen ei ole ongelmatonta.

Pääkaupunkiseudulla koulutuspaikkoja on saatavilla lähialueilla yleensä runsaasti, mutta maakunnissa tilanne on hyvinkin erilainen. Tiettyjä aloja ei ole saatavilla opiskelijan lähiympäristössä, vaan pitkän matkan päässä. Alueelliset erot ovat selkeästi olemassa eivätkä opiskelijat ole tasa-arvoisessa asemassa valintoja tehdessään – on valittava vaihtoehtoista, mitä on olemassa. Ja joskus valinnan perusteena on valita ”vähiten huono vaihtoehto”.

Työpajat olivat suosittuja, aihetta pidettiin ajankohtaisena ja ajatuksia herätettävänä. Keskusteluryhmissä oli hyvin edustettuina erilaiset ammattiryhmät, oli opettajia, oppilaitosten johdon sekä hallinnon alan edustajia. Näin keskustelua syntyi useammasta näkökulmasta ja vaihdoimme hyviä käytäntöjä ja ajatuksia niin konkreettisista opiskelijan tukimuodoista kuin oppilaitosten ratkaisuihin vaikuttavista taloudellisista arvostuksista.

Erityisesti tärkeitä koemme seuraavat aiheet nivelvaiheen kehittämisessä:

- Ajoissa aloitettu yhteistyö eri toimijoiden kanssa; tavoitteena, että tukea tarvitseva hakija löytäisi/saisi itselle sopivimman koulutuspaikan ja että hänen olisi mahdollista saada tarvitsemansa tuki opintoihin ja työllistymiseen.
- Yhteistyötä tehdään opiskelijalle tärkeiden toimijoiden/verkostojen kanssa: huoltajat/oppilaitokset/ terveydenhuolto/ sosiaalityö/kuntoutustahot/ opintojen rahoittajat (kela, vakuutusyhtiöt, te-toimisto)/ työpajat/...

- Yhteistyöhön osallistuu usein sellaiset henkilöt, jotka eivät ole olleet oppilaan kanssa tekemisissä arjen tilanteissa. Yhteistyöhön pitäisi aina saada mukaan opettajat, joilla on paras tuntemus juuri kyseisestä oppilaasta.
- Yhteistyön käytännöt ovat hyvin kirjavia eri koulutuksen järjestäjien kesken, voisi olla hyvä miettiä olisiko hyötyä yhteneväisemmistä toimintatavoista. Yleensä oppilaitoksissa prosessit on suunniteltu, mutta suunnitelman toteutuminen vaihtelee.
- Oppivelvollisuusiän muutokseen olisi myös valmistauduttava ajoissa: lisääkö se painetta yleisten oppilaitosten aloituspaikkoihin ja myös resurssointiin, mikä rooli on ammatillisilla erityisoppilaitoksilla, mitä uusi nivelvaiheen tutkintokoulutukseen valmentava TUVA-koulutusmuoto tuo tullessaan?

Tässä kehittämistyössä keskeisessä osassa on nivelvaihe, jossa perusopetus on päättymässä ja edessä on siirtyminen seuraavaan koulutukseen. Yleisiin ammatillisiin oppilaitoksiin ja erityisammattioppilaitoksiin haetaan tällä hetkellä erillisillä hauilla. Yleisen oppilaitoksen opiskelijat hakeutuvat pääasiassa hakemusten kautta, valintakokeita ja haastatteluja käytetään hyvin harkiten. Tämä hankaloittaa vaativan erityisen tuen tarpeiden tunnistamista jo hakuvaiheessa. Ammatillisiin erityisoppilaitoksiin haetaan erillishaussa, joka ajoittuu yhteishaun jälkeen. Opiskelijaksi valintaan vaikuttaa tutustumis- tai koulutuskokeilujakso, minkä aikana tehdään haastatteluja ja havaintoja hakijan soveltuvuudesta koulutukseen. Ne hakijat, joita ei entuudestaan tunneta, haastatellaan. Yhtenäisyys hakumenettelyissä ja hakuajoissa olisi vaativan erityisen tuen hakijan näkökulmasta hyvä asia.

Yleisten ja ammatillisten erityisoppilaitosten välinen yhteistyö on paikoitain jo melko sujuvaa, mutta mahdollisuus yhteistyöhön ei ole tasa-arvoista eri puolilla Suomea. Ammatillisten erityisoppilaitosten koulutustarjonnan parempi saavutettavuus maakunnissa mahdollistaisi yhteistyön konkreettisen kehittämisen yleisten ammattioppilaitosten ja erityisammattioppilaitosten välillä. Ideaalitalanteessa nuorelle tai myös aikuiselle vaativaa erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle voitaisiin tarjota juuri hänen toivomansa opinnot hänelle parhaiten soveltuvassa oppimisympäristössä, joka luotaisiin oppilaitosten yhteistyönä ilman yhteen oppilaitokseen sidottuja byrokraattisia rajoja.

LÄHTEET

Harjunpää, K., Ågren, S. & Laiho, S. 2017. Sujuvuutta siirtymiin – Toisen asteen ammatillisen koulutuksen siirtymä- ja nivelvaiheet. OPH Raportit ja selvitykset. Viitattu 24.4.2020. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/sujuvuutta-siirtymiin.pdf>

Perusopetuslaki 533/2017. Viitattu 24.4.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170533>

AIHEESEEN LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA:

Goman, J. Rumpu, N. Kiesi, J., Hietala, R., Hilpinen, M. Kankkonen, H., Kjälldman, I-O., Niinistö-Sivuranta, S., Nykänen, S., Pantsar, T. Piilonen, H., Raudasoja, A., Siippainen, M., Toni, A. & Vuorinen, R. 2020. Vaihtoehtoja, valintoja ja uusia alkuja – Arviointi nuorten opintopoluista ja ohjauksesta perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheessa. Arviointiraportti. KARVI julkaisu 6:2020. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Viitattu 20.5.2020. <https://karvi.fi/publication/vaihtoehtoja-valintoja-ja-uusia-alkuja-arviointi-nuorten-opintopolusta-ja-ohjauksesta-perusopetuksen-ja-toisen-asteen-nivelkohdassa/>

Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio. 2005. Helsinki: Opetusministeriö. Viitattu 20.5.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-485-033-8>

Thessler, K. 2018. Siirtymä peruskoulusta toiselle asteelle. Tutkimus nuortentunteista, tuen tarpeista ja itsenäistymisestä. Lapin yliopisto, Sosiaalityö, pro gradu -tutkielma. Viitattu 20.5.2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201803071051>

OPISKELIJAN ERITYISEN JA VAATIVAN ERITYISEN TUEN TARPEEN TUNNISTAMINEN

Pirjo Hiltunen

Tämän artikkelin tavoitteena on kuvata, miten yleisessä ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevan opiskelijan erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen tarve voidaan tunnistaa opintojen eri vaiheissa. On tärkeää, että opiskelija saa opinnoissaan tarvitsemansa pedagogisen tuen. Siksi on oleellista kuulla opiskelijaa itseään tarkasti tuen tarpeen arvioinnissa, koska opiskelija on oman tilanteensa paras asiantuntija.

JOHDANTO

Tämän artikkelin tavoitteena on kuvata, miten yleisessä ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevan opiskelijan erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen tarve tunnistetaan opintojen eri vaiheissa. Erityisen tuen opiskelijan polku laadittiin kehittämistyönä OSAOon Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksessa keväällä 2020.

Kuvio 1. Erityisen tuen opiskelijan polku – oppaan kansi (OSAO).

Yleiseen ammattioppilaitoksen perustutkinto-opiskelijaksi haetaan ja tullaan valituksi tavallisimmin suoraan perusopetuksen jälkeen yhteishaussa. Opiskelijoiksi kutsutaan lopulta myös varavarsijoilta, jos alalle ei ole riittävästi tulijoita, eikä opiskelijan opiskelukuntoa yhteishaun missään vaiheessa kyseellä tai arvioida. Olemme usein mahdollottoman edessä: opiskelijalla on niin monialaisia tuen tarpeita, ettei hän pysty opiskelemaan tutkintotavoitteisesti. Pyrimme järjestämään opiskelijalle erityistä tukea, mutta resurssit eivät riitä kaikkeen opiskelijan tarvitsemaan tukeen esim. jatkuvaan pienryhmäopetukseen tai ohjaaja-/avustajapalveluihin. On myös mahdollista ohjata opiskelijaa vaativaa erityistä tukea järjestävään oppilaitokseen. Mutta koska opiskelija on tullut valituksi ns. yleisen ammattioppilaitoksen opiskelijaksi, opiskelijan on vaikea ymmärtää, ettei siellä voida järjestää hänelle vaativaa erityistä tukea. Myös jatkuvan haun kautta tulevien opiskelijoiden tuen tarpeen arviointiin ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota.

Opiskelijan kannalta on tärkeää, että hän saa opinnoissaan tarvitsemansa tuen. Erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen tulisi olla suunnitelmallista, ennakkoivaa ja prosessinmukaisesti toteutettua. Vaikka yleisissä ammattioppilaitoksissa ei yleensä ole vaativan erityisen tuen koulutustehtävää, voi vaativaa erityistä tukea tarvitseva opiskelija opiskella siellä, mutta hän joutuu selviämään vähemmällä tuella kuin mitä saisi vaativaa erityistä tukea järjestävässä ammatillisessa erityisoppilaitoksessa.

Laki velvoittaa meitä ohjaamaan opiskelijaa tarkoituksenmukaisemman tuen piiriin (Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017, 42 §). Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmä esittää mm. ohjauksen ja moniammatillisen yhteistyön tehostamista opiskelijoiden hakeutumisvaiheessa sekä opettajien ja opetushenkilöstön osaamisen lisäämistä (Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämisryhmän ehdotukset 2019, 34–35).

VAATIVA ERITYINEN TUKI JA ERITYINEN TUKI

Ammatillisen koulutuksen laissa määritellään erityinen tuki seuraavasti:

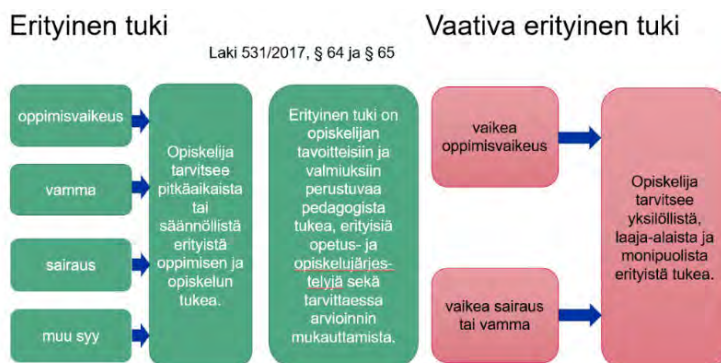
Opiskelijalla on oikeus erityiseen tukeen, jos hän oppimisvaikeuksien, vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi tarvitsee pitkäaikaista tai säännöllistä erityistä oppimisen ja opiskelun tukea tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisten ammatitaitovaatimusten tai osaamistavoitteiden saavuttamiseksi. Erityisellä tuella tarkoitetaan opiskelijan tavoitteisiin ja valmiuksiin perustuvaa suunnitelmallista pedagogista tukea sekä erityisiä opetus- ja opiskelijajärjestelyitä. Erityisen tuen antamisen tavoitteena on, että opiskelija

saavuttaa tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisen ammattitaidon ja osaamisen. Erityistä tukea saavan opiskelijan osalta ammatillisen perustutkinnon perusteiden mukaista osaamisen arviointia voidaan mukauttaa laitimalla opiskelijalle yksilöllinen osaamisen arviointi. Osaamisen arviointia voidaan mukauttaa vain siinä määrin, kuin se on opiskelijan henkilökohtaiset tavoitteet ja valmiudet huomioon ottaen välttämätöntä.

Erityisen tuen antamisen tavoitteena on lisäksi edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta yhteistyössä kuntoutuspalveluiden tuottajien kanssa. (Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017, 64 §.)

ja vaativa erityinen tuki:

Edellä 27 §:n 2 momentin mukaisen vaativan erityisen tuen tehtävän saaneen koulutuksen järjestäjän tehtävänä on järjestää koulutusta opiskelijoille, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista 64 §:ssä tarkoitettua erityistä tukea. (Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017, 65 §.)

Kuva 2. Erityinen tuki ja vaativa erityinen tuki (Eskola 2019).

Miten erotetaan erityinen tuki ja vaativa erityinen tuki? Millainen on vaikea oppimisvaikeus tai vaikea sairaus tai vamma? Tärkeää on lähteä määrittelymään erityisen tuen tarvetta siitä näkökulmasta, miten oppimisvaikeuden, sairauden ja vamman vaikutukset näkyvät yksilön elämässä ja tässä tapauksessa oppimisessa ja opiskelussa. Lisäksi voidaan kysyä, ovatko toimintakyvyn rajoitukset suhteessa oppimiseen väliaikaisia vai pysyviä. Diagnoosien

tekemisen voi jättää asiantuntijoille, opettajina meidän on tärkeämpää miettiä, mitä rajoitteet merkitsevät opiskelun kannalta ja miten opiskelijaa voisi parhaiten tukea opinnoissa.

Lähestymisnäkökulman pitää myös olla ratkaisukeskeinen ja opiskelijan vahvuuksiin perustuva. Kysymys on siis asenteesta ja näkökulmasta: tarkastellaan mieluummin mitä opiskelija pystyy tekemään ja millaista tukea hän tarvitsee kuin lähdetään luettelemaan opiskelijan vaikeuksia ja asioita, jotka eivät suju. Positiivisuutta ja vahvuuksiin rakentuvaa pedagogiikkaa voi tietoisesti opetella ja toteuttaa.

Mitä laaja-alaisemmasta, jatkuvammasta ja yksilöllisemmästä tuesta on kyse, sitä todennäköisemmin kyseessä on vaativa erityinen tuki. Vaativan erityisen tuen opiskelijalla on tuen tarvetta monella osa-alueella esim. toimintakyvyssä ja oppimisessa. Opiskelija tarvitsee jatkuvasti ohjausta esim. hän ei suoriudu annetuista tehtävistä itsenäisesti. Tuki on yksilöllistä eli opiskelijalle räätälöityä.

On tärkeää, että kyetään myös erottamaan, milloin on kysymys oppimisen haasteista ja mikä taas on välinpitämättömyyttä, haluttomuutta opiskella tai laiskuutta. Opiskelijan aito ja rehellinen kohtaaminen korostuu: pitää uskaltaa kysyä opiskelun ja tuen kannalta oleellisia asioita tosiasioita kaunistelematta tai välttelemättä. Toisaalta tarpeen arvioinneissa ja keskusteluissa pitää pyrkiä luomaan turvallinen ilmapiiri, jossa opiskelija uskaltaa tuoda esiin tuen tarpeensa ja kuvata niitä. Erilaisilla apuneuvoilla voidaan auttaa opiskelijaa sanoittamaan tuen tarvetta.

Yhtenä hyvänä työkaluna erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen erottamiseen voisi toimia Ammattiopisto Luovissa kehitetty RUORI-menetelmä, joka on kansainväliseen ICF-luokitukseen kytketty toimintakyvyn arvioinnin lomakeisto. RUORI-arvioinnissa selvitetään toimintakykyä sekä sen rajoitteiden laatua, voimakkuutta, toistuvuutta, määrää ja kestoa. Arvioinnissa selvitetään myös, millaista tukea opiskelija tarvitsee opiskelun eri vaiheissa ja tarvitaanko oppilaitoksen tukitoimien lisäksi ulkopuolisia tukitoimia. RUORI-arvioinnissa sekä opiskelija että hänet parhaiten tunteva oppilaitoksen edustaja tekevät oman arvionsa. Toimintakyvyn näkökulmia on neljä:

- 1 Voimavarat
- 2 Oppimis- ja työskentelyvalmiudet
- 3 Yhteistyötaidot
- 4 Arjen taidot ja asumisen taidot.

Arviointi antaa kustakin osiosta keskiarvon, joka sijoittuu tuen tarpeen mukaisesti asteikolle ei erityisen tuen tarvetta – erityinen tuki – vaativa erityinen tuki. (RUORI-arviointimenetelmä 2020.)

Myös vahvuuksien kartoittamiseen löytyy menetelmiä. Positiivinen pedagogiikka korostaa meissä jokaisessa olevan hyvän ja luonteenvahvuuksien huomaamista ja vahvistamista. Kaisa Vuorisen Huomaa hyvä -materiaalit esittelevät luonteenvahvuuksia ja sitä, miten niitä voi tunnistaa ja hyödyntää opetuksessa. VIA-instituutilla on luonteenvahvuusmittari, jonka voi tehdä verkkopohjaisena kyselynä. Rekisteröitymisen jälkeen testin voi tehdä suomeksi. VIA-kyselylomakkeessa on väittämiä, joihin vastataan viisiportaisella asteikolla, esimerkiksi väittäjä kuvaa minua hyvin – ei kuvaa minua lainkaan. Kyselyn jälkeen mittari antaa tuloksena henkilön viisi keskeistä ydinvahvuutta. (The VIA Character Strengths Survey 2020.)

TUEN TARPEEN TUNNISTAMINEN

Erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen tarpeesta voivat kertoa seuraavat asiat:

- pohjakoulutus: perusopetuksen osittain yksilöllistetty oppimäärä, perusopetuksen pääosin tai kokonaan yksilöllistetty oppimäärä, 11-vuotinen (pidennetty) oppivelvollisuus
- tulokoulu erityiskoulu, opetusryhmä pienluokka, -ryhmä, joustava perusopetus (jopo) tms.
- tehostettu tai erityinen tuki perusopetuksessa
- oppimisvaikeus, vamma tai sairaus
- perusopetuksen päättötodistuksen arvosanat (huom! erityisesti yksilöllistetyt oppimäärät (*)) ja välttävät (5, 6)
- pedagogiset arvioinnit ja lausunnot
- aikaisemmat toisen asteen opinnot eivät ole edenneet tai on keskeyttämisiä.

Tuen tarvetta kuvataan pedagogisesta näkökulmasta ja tukea suunniteltaessa annetaan opiskelijan olla oman tilanteensa asiantuntija ja päähenkilö. Hyvä erityinen tuki on suunnitelmallista, ennakoivaa ja prosessinomaista. Tuki suunnitellaan ja toteutetaan moniammatillisena yhteistyönä.

HAKUVAIHE

Tuen tarpeen tunnistamisen kannalta olisi toivottavaa, että lähettävät oppilaitokset (peruskoulut) olisivat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa yhteydessä ammattioppilaitokseen, jotta kunkin opiskelijan kohdalla olisi mahdollista opiskelijan ja opiskelijan huoltajien ja mahdollisen moniammatillisen verkoston kanssa pohtia, mikä on opiskelijan opiskelukuntoisuuden ja opiskeluvalmiuksien kannalta hänelle ensisijainen opiskelupaikka ja opintolinja (esim. perustutkinto, VALMA vai TELMA). Samalla voidaan miettiä, millaisia tuen tarpeita opiskelijalla on toisen asteen opinnoissa ja onko kyseisessä tutkinnossa tai osaamisalalla mahdollista järjestää opiskelijalle tämän tarvitsema erityinen tuki.

Jos on epävarmaa, voisiko perusopetuksen erityisen tai tehostetun tuen oppilas selvittää ammattiopinnoissa yleisessä ammattioppilaitoksessa, on hyvä ehdottaa koulutukseen tutustumista paikan päällä oppilaitoksessa oikeassa opetusryhmässä. Vaikka päivä tai pari voi tuntua lyhyeltä ajalta, antaa se oppilaalle käsityksen oppimisympäristöstä ja työskentelystä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa yläkoulua oppilaan ohjaaminen ammatilliseen koulutukseen aloitetaan sitä parempi. Esim. jo seitsemännellä tai kahdeksannella luokalla viimeistään pitäisi olla näitä tutustumisjaksoja. Kun yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa koulutukseen tutustumisia kehitetään vielä lisäämällä tutustumisjaksoihin palautekeskustelu esim. opinto-ohjaajan ja/tai erityisopettajan ja alan opettajan kanssa, muodostuu yhteinen näkemys siitä, ovatko oppilaan tuen tarpeet sellaisia, että yleisen ammattioppilaitoksen erityinen tuki riittää. Huoltaja voisi olla halutessaan mukana palautekeskustelussa. Oppilaan kohdalla on aina mietittävä tulevaisuuteen opintojen jälkeen: voisiko opiskelija työllistyä/työskennellä kyseisessä ammatissa. On kuitenkin tärkeää kuunnella häntä ja etsiä hänen omien tavoitteidensa mukainen opiskelupaikka. Oppilaan opiskeluhaaveita ei saa murskata, mutta vaihtoehdot ja tuen tarve kannattaa tuoda realistisesti esille. Jos oppilaan oppilaitokseen toimittamisesta lausunnoissa suositellaan ammatillista erityisoppilaitosta, kannattaa häntä myös ohjata vaativan erityisen tuen piiriin. Myös SORA-lainsäädäntö määrittää, miten oppilaan terveydentila tai toimintakyky voi vaikuttaa hänen opiskelijaksi ottamiseensa (SORA-säädösten toimeenpano ammatillisessa koulutuksessa 2018).

Yhteishaussa on edelleen käytössä ns. harkintaan perustuva valinta, jossa oppilas voidaan esim. oppimisvaikeuksien, sosiaalisten syiden tai puutteellisen kielitaidon perusteella valita valintapisteistä riippumatta koulutukseen (A 699/ 2017). Monet perusopetuksen tehostetun ja erityisen tuen oppilaat hakevat harkintaan perustuvan valinnan haussa ja perustelevat hakemuksensa

oppimisvaikeuksilla. Liitteenä olevat pedagogiset lausunnot ovat useimmiten peruskoulun erityisopettajien kirjoittamia.

Harkintaan perustuvan valinnan hakemuksia käsitellään oppilaitoksissa erilaisilla kokoonpanoilla. Olisi erittäin hyvä, että erityisopettaja tai alan erityisopetusvastaava olisivat käsittelemässä hakemuksia esim. opinto-ohjaajan työparina. Jos todistuksista ja lausunnoista ei saada tarpeeksi tietoa tuen tarpeesta, voidaan olla yhteydessä hakijaan tai hakijan huoltajaan. Yleensä harkinnanvaraisia hakemuksia käsitellään vasta toukokuussa, jolloin hakijan pyytäminen koulutukseen tutustumiseen alkaa olla myöhäistä haku aikatauluja ajatellen. Yhteydenotto hakijaan ja/tai hakijan huoltajaan voi tuoda tarvittavaa lisätietoa tuen tarpeesta tai voi ottaa esille mahdollisen vaativan erityisen tuen tarpeen ja varmistaa, että hakija on ymmärtänyt tämän näkökulman. Voi sanoa, ettei yleisessä ammattioppilaitoksessa ole vaativaa erityistä tukea ja jos on hakenut ammatilliseen erityisoppilaitokseen ja saa sieltä opiskelupaikan, on se järkevää ottaa vastaan.

Joissakin ammatillisissa oppilaitoksissa, kuten esim. OSAOssa on käytössä harkintaan perustuvassa haussa oppimisvalmiuskoe. Oppimisvalmiuskoe on kehitetty Helsingin yliopiston Koulutuksen arviointikeskuksessa tutkijoiden, tilastotieteilijän ja ohjelmoijan yhteistyönä Opetushallituksen tuella osana VAKUVA2 – pääsy- ja soveltuvuuskokeiden pilotointi ja jatkokehittäminen -hanketta vuonna 2013 harkintaan perustuvan valinnan tueksi. Oppimisvalmiuskoe pohjautuu oppimaan oppimisen arviointivälineeseen, jota Helsingin yliopiston Koulutuksen arviointikeskus on kehittänyt vuodesta 1996. Kokeen tarkoituksena on tarjota hakijalle mahdollisuus näyttää oppimisvalmiutensa tilanteissa, joissa peruskoulun päättötodistus puuttuu tai se ei ole vertailukelpoinen. Kokeessa on kuviopäätelytehtäviä, matemaattisia tehtäviä ja sanallisia sekä luetun ymmärtämiseen liittyviä tehtäviä. Tehtäväosiot valikoituvat sen perusteella, miten hakija suoriutuu edellisistä osioista. Myös osioiden määrä vaihtelee. (Oppimisvalmiuksia mittaava koe harkinnanvaraisen valinnan tueksi 2019.)

Jos oppilas tekee oppimisvalmiuskokeen, saadaan esim. oppilaan yksilöllistettyjen todistusarvosanojen rinnalle vertailutieto, millä tasolla hänen oppimisvalmiutensa ovat. Jos oppilas saa oppimisvalmiuskokeessa heikoista valmiuksista kertovan tuloksen (esim. kaikki osa-alueet alle 5), ohjauksessa voidaan käyttää tätä tietoa osoittamaan, että oppilas saattaa tarvita vaativaa erityistä tukea. Monesti huoltajan tai oppilaan itsensä on vaikea myöntää, että oppilas tarvitsee paljon tukea. Tällainen normitettu testi on yksi keino osoittaa sitä. Toki täytyy aina muistaa, että jokaiseen testitulokseen vaikuttaa esim. oppilaan vireystila, ympäristö ja motivaatio.

Oppilaanohjaajat ja huoltajat ovat usein yhteydessä oppilaitokseen ja kysyvät, mihin oppilaan kannattaisi hakeutua. Esimerkiksi OSAOn hakijapalvelussa OSAO Ovessa annetaan opinto-ohjausta keskitetysti ja kyselyt ovat Ovessa jokapäiväisiä. On tärkeää, että hakijoille kerrotaan, jos oppilaitoksessa ei järjestetä vaativaa erityistä tukea. Hakijoille on hyvä myös kertoa, millaista erityistä tukea oppilaitoksessa on tarjolla, jotta hakija ja huoltaja voivat arvioida, riittääkö tuki. Liian usein huoltajat vähättelevät tuen tarvetta ja jopa oppilaan ajatellaan toisella asteella ikään kuin aloittavan puhtaalta pöydältä, ilman perusopetuksessa todettuja oppimisen haasteita tai tuen tarvetta. On kuitenkin tullut monesti osoitettua, etteivät tuen tarpeet häviä 9. luokan ja ammattikoulun aloituksen välisenä kesänä.

Tällä hetkellä käytössämme oleva yhteishakujärjestelmä mahdollistaa hakemisen erikseen sekä ammatilliseen erityisoppilaitokseen että yleiseen ammattioppilaitokseen. Järjestelmä ei tunnista erityisen ja vaativan erityisen tuen tarvetta tai niiden eroa. Hakija voi tulla valituksi sekä erityisoppilaitokseen että yleiseen ammattioppilaitokseen yhtä aikaa. Mielestäni ei pitäisi voida tulla valituksi yleiseen ammattioppilaitokseen, jos on jo todettu vaativan erityisen tuen tarve ja tullut valituksi erityisoppilaitokseen. Nyt esimerkiksi yksilöllistetyin arvosanoin hakevat tulevat valituksia listan kärkipäässä, koska arvosanat yksilöllistetty 8* ja ns. normi 8 ovat samanarvoisia. Käytännössä oppilaat ovat kuitenkin aivan eri tasolla osaamisessaan. Tämä hakujärjestelmän epäkohta on ollut vuosikausia esillä keskusteluissa, silti mitään ei ole tapahtunut asian korjaamiseksi.

Yhteishakujärjestelmä ei kysele myöskään opiskelijan opiskelukuntoisuutta. Se ei myöskään selvitä opiskelijan toiminta- ja opiskelukykyä. Nämä kaikki otetaan huomioon erityisoppilaitosten valinnassa, joten on mahdollista, että oppilas ei tule valituksi erityisammattioppilaitokseen, koska ei ole opiskelukuntoinen. Yleiseen ammattioppilaitokseen hän kuitenkin tulee valituksi yhteishaussa. Tällaisen opiskelijan lähtökohta opintojen aloittamiseen ei ole hyvä. Hänen tuen tarpeensa tulee luultavasti esille vasta ensimmäisten opiskeluviikkojen aikana.

Opintoihin voi hakeutua myös ns. jatkuvan haun kautta. On tärkeää, että myös jatkuvan haun kautta hakevien opiskelijoiden tuen tarpeen laadusta otetaan selvää. Jos esim. opiskelija on aikaisemmin opiskellut erityisammattioppilaitoksessa ja saanut vaativaa erityistä tukea, voiko olla mahdollista, että hän nyt eri ammattialalle hakeutuessaan ei enää olisikaan vaativan erityisen tuen opiskelija vaan voisi tulla valituksi? Tämä on mahdollista, jos opiskelijan vaativan erityisen tuen tarve on (esim. vakavan sairauden aiheuttama) hetkellinen ja ohimenevä. Yleensä laaja-alaiset oppimisvaikeudet ja esimerkiksi kehi-

tyksen viivästyvästä johtuvat tuen tarpeet eivät ole ohimeneviä vaan kulkevat opiskelijan mukana aina. Jatkuvan haun opiskelijoiden haastatteluun on syytä sisällyttää kysymyksiä, joilla selvitetään erityisen ja vaativan erityisen tuen tarvetta. Esim. seuraavilla kysymyksillä voi kartoittaa tuen tarvetta:

- Mistä koulusta olet saanut peruskoulun päättötodistuksen? Mitä tukea sait peruskoulussa opintoihisi?
- Mitä olet opiskellut aikaisemmin ja miten opinnot ovat sujuneet?
- Onko sinulla kesken jääneitä opintoja? Jos on, niin mitkä asiat vaikuttivat opintojen keskeytymiseen?
- Oletko opiskellut erityisammattioppilaitoksessa? Jos kyllä, mitä ja milloin?
- Mitä olet tehnyt viime vuoden aikana? Millaisia ja minkä mittaisia päiviäsi ovat olleet kotona/ koulussa/ töissä/ kuntoutuksessa/ työkokeilussa/ kotouttamiskoulutuksessa?

Jos vaativan erityisen tuen tarve todetaan, pitää opiskelijaa ohjata tuen tarpeen kannalta sopivaan opiskelupaikkaan tai tukitoimiin (Laki 531/2017, § 42).

ENNEN OPINTOJEN ALKUA

Perusopetus on velvollinen siirtämään opetuksen järjestämisen kannalta tarpeellisen tiedon toiselle asteelle (Perusopetuslaki 628/1998 § 40). Oulussa ja sen ympäristökunnissa on käytössä tiedon siirtoa varten laadittu lomake. Lomakkeesta löytyy tieto tuesta (tuen aste), opiskelijan vahvuudet, lukemisen ja kirjoittamisen haasteet ja pedagogiset järjestelyt perusopetuksen päättövaiheessa. Lisäksi lomakkeeseen voi merkitä, jos on tarve järjestää opiskelijalle siirtopalaveri heti opintojen alussa. Perusopetuksen oppilaanohjaajat toimittavat lomakkeen suoraan yksiköiden erityisopetusvastaaville.

Ongelma on se, että liian usein tiedonsiirto jää toteutumatta: lomake ei tule perille tai se tulee liian myöhään. Siirtotietojen pitäisi olla saatavilla heti tai ideaalitapauksessa ennen kuin opiskelija aloittaa toisella asteella. Miten muuten pystymme ennakoimaan tai järjestämään tukea heti opintojen alusta lähtien? Opiskelija voi esim. ahdistua sosiaalisissa tilanteissa. Mikäpä on hänen kannaltaan sen kamalampaa kuin joutua esim. ensimmäisenä opiskelupäivänä isoon auditorioon kaikkien aloittavien opiskelijoiden keskelle. Pahimmassa tapauksessa opiskelija ei tule enää seuraavana päivänä kouluun ja opiskelijan toimintakyky voi romahtaa. Aloitukset ja siirtymäkohdat olisi hyvä pystyä ennakoimaan ja tukea pitäisi olla tarjolla ensimmäisestä opiskelupäi-

västä lähtien. Yhteishakua voisi uudistaa siten, että haun yhteydessä opiskelija hakee myös erityistä tukea ja toimittaa liitteeksi tiedon perusopetuksen tuesta ja mahdolliset muut lausunnot. Tiedonsiirto voidaan toteuttaa myös ns. siirtopalavereissa, pyydetään perusopetuksen opoja tai erityisopettajia oppilaitokseen ja vaihdetaan tietoa suoraan toimijoiden välillä.

Peruskoulun päättötodistuksen arvosanat kannattaa katsoa tarkkaan. Jos todistuksessa on yksilöllistettyjä oppimääriä, tuen tarve on todennäköinen ko. oppiaineissa. Jos lähes kaikki aineet on peruskoulussa yksilöllistetty, saattaa kyseessä olla vaativaa erityistä tukea tarvitseva opiskelija. Opiskelija ja opiskelijan huoltaja täyttävät OSAOssa Wilmassa Henkilökohtaistamisen taustatietolomakkeen. Lomakkeessa opiskelija (tarvittaessa yhdessä huoltajan kanssa) kertoo oman näkemyksensä tuen tarpeestaan ja siitä, millaista tukea on aikaisemmissa opinnoissaan saanut. Näihin kohtiin on HOKS-keskustelussa hyvä palata. Lisäksi opiskelija tai opiskelijan huoltaja voi toimittaa oppilaitokseen muita lausuntoja tai todistuksia.

OPINTOJEN ALUSSA

OSAossa teetetään yksikön käytänteiden mukaan opintojen alussa testejä, esim. NMI:n DigiLukiseula 2019, matematiikan testi, englannin ja/tai ruotsin testi sekä mahdollisesti alakohtaisia testejä. Testituloksista ei suoraan voi todeta erityisen tuen tai vaativan erityisen tuen tarvetta vaan tuloksia on syytä miettiä suhteutettuna muihin tietoihin esim. todistuksen arvosanoihin tai siirtotietoihin. Esim. matemaattisissa aineissa voi tarvita erityistä tukea, jos peruskoulussa on ollut yksilöllistetty oppimäärä ja arviointi ja lisäksi matematiikan lähtötasotesti osoittaa tuen tarvetta. Usein opiskelija on saanut myös osa-aikaista erityisopetusta matematiikassa perusopetuksessa.

Opintojen alussa tärkein kohtaaminen on HOKS-keskustelu. Siinä on hyvä olla erityisopettaja mukana, jos on etukäteen tiedossa opiskelijan mahdollinen tuen tarve. Keskustelussa voidaan ottaa esille myös aikaisemmin hyväksi havaittuja tukikeinoja. Jos opiskelija ei osaa sanoittaa omaan tuen tarvettaan, voidaan apuna käyttää esim. RUORI-arviointia. HOKS:n laatimisen avuksi on OSAOssa mietitty pitkä lista apukysymyksiä, tässä muutamia esimerkkejä:

- Mistä saat voimia opiskeluun?
- Oletko ollut pienryhmässä tai tukiopeuksessa perusopetuksessa? Onko sinulla ollut vaikeuksia aiemmissa opinnoissa? Onko sinulla ollut poissaoloja? Millaista tukea olet saanut aiemmin? Onko sinulla ollut HOJKS/erityisen tuen päätös? Mitä tukea ajattelet tarvitsevasi nyt?

- Tarvitsetko lisää tukea suomen kielen kirjoittamiseen tai lukemiseen/ tietotekniikkaan/verkkotehtäviin/vieraisiin kieliin/matematiikkaan/ opiskelutekniikkaan?
- Tiedätkö mitä, miten, millaista ohjausta ja tukea on saatavilla? Mitä palveluita on?
- Mitä ja millaista tukea ja ohjausta tarvitset opiskeluusi?

OPINTOJEN AIKANA

Tuen tarve voi ilmetä opintojen aikana. Opinnot eivät etene ja joudutaan miettimään, mikä auttaisi siihen, että opiskelija saisi opintoja suoritetuksi. Tuen tarvetta voi kartoittaa samoilla keinoilla kuin opintojen alussakin. RUORI-arvioinnin tekeminen voi tuoda selvyyttä siihen, onko kyseessä vaativa erityinen tuki. Silloin opiskelijaa voi ohjata erityisammattioppilaitokseen, jos opiskelija itse suostuu siihen. Voidaan myös miettiä, voisiko opiskelija suorittaa esim. tutkinnon osan tai osia, jos hän ei pysty opiskelemaan koko tutkintoa. Myös arvioinnin mukauttaminen tai osaamistavoitteista/ ammattitaitovaatimuksista poikkeaminen voivat olla tarpeellisia. Pedagogiset tukitoimet eivät auta opiskelijaa, joka ei ole opiskelukuntoinen. Tällöin opiskelijaa ohjataan muihin toimenpiteisiin esim. opiskeluhuollon, Kelan, kuntien nuorisotyön tai TE-toimiston palveluihin.

Mikäli opiskelijan opinnot eivät etene tai ala ei kiinnosta, opiskelijaa ohjataan usein oppilaitoksen sisällä toiseen perustutkintoon tai valmentavaan koulutukseen. Tällöin on käytävä keskustelua siitä, millaiset mahdollisuudet opiskelijalla on opiskella/työllistyä uudessa tutkinnossa ja millaista tukea opiskelija tarvitsee/voi saada. Sisäisissä siirtymissä pitää ottaa huomioon vaativan erityisen tuen tarpeen mahdollisuus. Jos selvityksien kautta on tullut ilmi, että opiskelija tarvitsee vaativaa erityistä tukea, opiskelijaa tulee ohjata ensisijaisesti erityisammattioppilaitokseen. Ei ole opiskelijan, oppilaitoksen tai yhteiskunnan etu, että opiskelija pahimmassa tapauksessa epäonnistuu myös seuraavissa opinnoissaan. Tällainen toiminta ei ole ammatillisen koulutuksen lain mukaista eikä se edistä opiskelijan kokonaiskuntoutusta.

LOPUKSI

Yhteishakujärjestelmää pitäisi pikaisesti kehittää siten, että ammatilliset erityisoppilaitokset olisivat samassa haussa yleisten oppilaitosten kanssa ja järjestelmä ottaisi huomioon erityisen tuen ja vaativan erityisen tuen tarpeen. Näin esim. yleisissä ammattioppilaitoksissa voitaisiin tehdä opiskelijalle erityisen tuen päätös jo hakuvaiheessa ja tukea opiskelijaa heti opintojen alusta.

Tiedottamista tarvitaan lisää. Moniko perusopetuksen oppilaanohjaaja, oppilas tai oppilaan huoltaja tietää esimerkiksi, ettei yleisillä ammattioppilaitoksilla yleensä ole vaativan erityisen tuen koulutustehtävää? Koska ammatillisen koulutuksen lakiuudistus on vasta pari vuotta vanha, täytyy meidän ammatillisen koulutuksen toimijoiden viedä viestiä kentälle, mitä käsitteet vaativa erityinen tuki ja erityinen tuki tarkoittavat käytännössä ja mitä käsitteet tarkoittavat yksittäisen opiskelijan ja inklusiotavoitteen näkökulmasta.

Opiskelijalla on oikeus tukeen, mutta toisaalta myös itsemääräämisoikeus päättää omista opinnoista ja opiskelupaikastaan. Opiskelija on keskiössä, oman tilanteensa asiantuntija. Olisi helppo poluttaa yläkoulun erityisen tuen opiskelija perusopetuksen jälkeen ammatilliseen erityisoppilaitokseen ja sitä kautta työllistymiseen ja hyvään elämään. Näin on teoriassa. Mutta mikä on opiskelijan oma ajatus/haave vai onko hän perusopetuksen jälkeen aivan ohjaitavissa, kavereiden vietävissä, täysin hukassa, ihan sama -asenteella menossa ihan sama minne? Yksilöllinen opinto-ohjaus ja ennen kaikkea oppilaiden vahvuuksien huomioon ottamisen merkitys korostuvat.

Vaativan erityisen tuen opiskelijalla on oikeus kokeilla, onnistuvatko opinnot erityisellä tuella yleisessä ammattioppilaitoksessa. Tämä mahdollisuus pitää olla olemassa, mutta se ei saisi johtaa siihen, että yleisissä ammattioppilaitoksissa yritetään tehdä ihmeitä ja selvittää vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kanssa keinolla millä hyvänsä. Jos tukikeinot eivät riitä, se pitää todeta ja miettiä muita vaihtoehtoja. Opiskelija voi uupua, jos tuen tarve ja annettu tuki eivät kohtaa. Mutta niin voi uupua myös tunnollinen opettajakin, joka yrittää tehdä kaikkensa opiskelijan tukemiseksi.

Voidaan myös kysyä, onko ammatillinen koulutus inklusiivista, koska vaativaa erityistä tukea ei ole mahdollista saada yleisissä ammattioppilaitoksissa. Vaativan erityisen tuen järjestämisellä ammatillisessa erityisoppilaitoksessa turvataan tuen laatu ja tämä on vaativaa erityistä tukea tarvitseville ns. positiivista erityiskohtelua. Turvataan vaativan erityisen tuen opiskelijoiden mahdollisuus opiskeluun, työllistymiseen ja yhdenvertaiseen elämään yhteiskunnan kansalaisena.

Jos vaativan erityisen tuen opiskelijoita tunnustetaan yleisissä ammattioppilaitoksissa yhä enemmän, täytyy vaativan erityisen tuen koulutustehtävää tuoda ainakin rajattuna yleisiin ammattioppilaitoksiin esim. tietyille koulutusaloille. Jos vaativan erityisen tuen opiskelijoiden määrä lisääntyy paljon, ei ammatillinen erityisoppilaitos voi järjestää kaikille tuen tarvitsijoille opetusta, vaan joutuu valitsemaan vaativistakin vaativimmat. Vai onko tulevaisuuden ammattioppilaitos yksi ja sama oppilaitos, jossa kaikki opiskelevat saman katon alla ja saavat tarvitsemansa tuen? Opiskelijan tuki voisi olla yksilöllisesti

kiinnitettyä, joten se kulkisi oppilaan mukana toiselle asteelle riippumatta siitä, jatkaako hän opintoja yleisessä ammattioppilaitoksessa vai erityisammattioppilaitoksessa. Yleisiin ammattioppilaitoksiin tarvitaan lisää tietoa ja asiantuntemusta tunnistaa ja ohjata vaativaa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita.

LÄHTEET

A 699/2017. Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa. 6.10.2017. Viitattu 25.2.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170699>

Ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen kehittämissyhmän ehdotukset. 2019. Kehittämissyhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:23.

Eskola, S. 2019. Lainsäädännöllinen perusta. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus. Luentomateriaali 17.9.2019.

Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. Viitattu 25.2.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>

Oppimisvalmiuksia mittaava koe harkinnanvaraisen valinnan tueksi 2019. Kokeen materiaalit. Opetushallitus. Materiaali lähetetty kokeen järjestäville koulutuksenjärjestäjille.

Perusopetuslaki 628/1998. Viitattu 25.2.2020. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Ruori-arviointimenetelmä. 2020. Ammattiopisto Luovi. Viitattu 25.2.2020 <https://luovi.fi/luovi-kumppanina/asiantuntijapalvelut/ruori-arviointimenetelma/>

Ruori-ohjauksen ja tuen tarpeen arviointityökalun käyttö OSAOssa. 2019. Syksy 2019.

Sora-säädösten toimeenpano ammatillisessa koulutuksessa. 2018. Oppaat. Opetushallitus. Viitattu 20.2.2020. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/6764440>.

The Via Character Strengths Survey. 2020. VIA Institute on Character. Viitattu 20.2.2020. <https://www.viacharacter.org/survey/account/register>

Vuorinen, K. 2015. Huomaa hyvä. Verkkomateriaali. Viitattu 20.2.2020. <https://kaisavuorinen.com/huomaa-hyva/>

RESURSSIKATEUDESTA YHTEISKEHITTÄMISEN IDEOIHIN – AJATUKSIA ERITYISEN TUEN, OHJAUKSEN JA VAATIVAN ERITYISEN TUEN VÄLIMAASTOSSA

Sari Saukonniemi

Artikkeli on pieni matkakertomus vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen ajalta yleisen ammatillisen oppilaitoksen erityisen tuen näkökulmasta. Ammatillisten erityisoppilaitosten ja yleisten oppilaitoksen erilainen resurssointi on ollut tärkeä keskustelunaihe koulutuksen aikana, mistä tässä kerrotaan kehityskertomus ”resurssikateuden” kääntymisestä uusien vaihtoehtojen etsimiseen löytää tapoja toimia erityisen tuen opiskelijoiden parhaaksi yleisessä ammattioppilaitoksessa ja rakentaa yhteistyötä yleisten ja erityisoppilaitosten välillä.

ALKUASETELMA

Opiskelijat tarvitsevat tukea ja apua opinnoissaan ja ihmisenä kasvamisesaan riippumatta iästä tai oppilaitosmuodosta. Oppimisen prosessi on aina arvokas, koska se mahdollistaa kehittymisen, ihmettelyn ja uuden oppimisen. Toisaalta oppiminen myös haastaa, koska se ei ole pelkkää auvoista ruusuilla tanssimista. Luulisin, että mitä hankalampi taival, niin sen paremmalta tuntuu, jos ja kun maaliin ja tavoitteeseen pääsee. Toisaalta taas, jos tavoitteeseen ei pääse ja oppimisen prosessi ei mene koskaan maaliin saakka, ihminen alkaa kokea huonommuutta, itsetunto kärsii ja oppimisesta ja varsinkin opiskelusta saattaa tulla hyvin vaikeaa ja epämiellyttävää.

Minulla oli mahdollisuus osallistua vaativan erityisen tuen erikoistumisopintoihin 2019–2020. Oli hyvä, että koulutukseen otettiin muutama opiskelija myös yleisistä ammatillisista oppilaitoksista, vaikka koulutuksen nimi jo viittasi siihen, että se oli enemmän suunnattu erityisten ammatillisten oppilaitosten henkilöstölle. Tässä koulutuksessa sain hyvän muistutuksen siitä, että oppiminen ja opiskelu eivät aina mene, kuten suunniteltu on.

Toisella lähijaksolla tutustuimme erääseen ammatilliseen erityisoppilaitokseen. Tämä oli mielenkiintoinen paikka ja lähipäivä oli kaikin puolin loistavasti järjestetty. Meille oli järjestetty myös esittelyä oppilaitoksen eri ammattialoilla. Eräällä alalla kerrottiin, että ryhmässä on 11 opiskelijaa ja että heitä kohden

on kaksi opettajaa, kaksi ohjaajaa ja lisäksi avustajia. Esimerkkinä ja vertailukohtana erään alan kokonaistilanne omasta oppilaitoksesta; 60 opiskelijaa, joista erityisen tuen opiskelijoita 20, kolme opettajaa, yksi ammatillinen ohjaaja käytössä n. 2 pv/vk. Siellä ajatuksiini nousi kysymys siitä, että miksi yleisissä ammattioppilaitoksissa ei ole tarpeeksi henkilöstöä erityisen tuen piirissä oleville opiskelijoille, koska kuitenkin heidät pitää saada työelämään ja jatko-opintoihin ja tämän onnistuminen vaikuttaa myös oppilaitoksen vaikuttavuusrahoitukseen. Sanalla sanottuna, minuun iski kateus ja samalla häpeä siitä, että ajattelen näin. En todellakaan halua mitään pois erityisammattioppilaitoksilta, mutta haluan lisää resurssia yleisiin ammattioppilaitoksiin. Tämä kateuden ja häpeän yhtäaikainen tunne ei tullut ensimmäistä kertaa, vaan olen törmännyt siihen urani aikana useasti ja se on herättänyt keskustelua monia kertoja niin omassa oppilaitoksessa kuin oppilaitosten yhteisissä foorumeissa. Ajattelin, että miksi opiskelen vaativan erityisen tuen opintoja ja mikä niiden arvo on, kun yleisellä puolella ei vaativaa erityistä tukea edes anneta. Lisäksi mietin, että miksi pitää olla erikseen vaativa erityinen tuki ja erityinen tuki. Ajattelin, että nämä opinnot olivat nyt tässä.

OTTEITA JA MIETTEITÄ ARJESTA

Olen seurannut vuodesta 1998 yleisen ammatillisen oppilaitoksen oppimisen prosesseja ja ihmisiä niiden takana. Ensimmäiset reilut kymmenen vuotta näkökulmani oli ammatillisen käsi- ja taideteollisuusalan opettajan. Sittenmin näkökulma on laajentunut ammatillisen opinto-ohjaajan ja erityisopettajan työn myötä aivan erilaisiin mittasuhteisiin. Olen toiminut monien ammattialojen opiskelijoiden kanssa, mikä on ollut valtava etuoikeus ja mahdollisuus. Samalla olen huomannut, että oppimiseen ja opiskeluun liittyvät haasteet ovat melko samankaltaisia riippumatta ammattialasta. Toisaalta taas olen aina kavahtanut, kun erityisopiskelijoista puhutaan yhtenä joukkona. Se on erittäin harhaanjohtavaa, koska jokainen on omalla tavallaan erityinen. Ja jokainen ihminen yleensäkin on erityinen juuri omine vahvuuksineen ja heikkouksineen.

Ammatillisen koulutuksen uudistunut laki 1.1.2018 alkaen muutti paljon. Erityisopetus muuttui erityiseksi tueksi. Rahoitus muuttui; ennen reformia erityisopiskelijasta oppilaitokselle tullut rahasumma oli puolitoistakertainen verrattuna tavallisesta opiskelijasta saatavaan rahasummaan. Nyt rahoitus on kaiken kaikkiaan monimutkaisempi. Se on jaettu perus-, suoritus- ja vaikuttavuusrahoitukseen. Erityisen tuen painokerroin 0,53 saadaan perus- ja suoritusrahoitukseen, mutta vaikuttavuusrahoitukseen erityisen tuen paino-

kerrointa ei tule (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 532/2017). Tämä on mielenkiintoista, koska juuri työllistyminen ja jatko-opintoihin siirtyminen saattaa olla haastavaa erityisen tuen opiskelijalle, vaikka hän oppilaitosympäristössä pärjäisikin. Ja toisaalta, jos se onnistuu, se on voitto ihmiselle itselleen, mutta myös koko yhteiskunnalle; on hyvä, että toimeentulo tulee palkan muodossa, ainakin osittain, aina kuin vain suinkin mahdollista. Lisäksi oppilaitos voi hakea strategiarahoitusta (max 4% rahoituksesta), jonka painopisteet vuosittain vaihtelevat. Tänä vuonna erityinen tuki ja ohjaus olivat strategiarahoituksen yksi painopiste. (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 532/2017.)

YKSILÖLLISYYDESTÄ

Uudistunut ammatillisen koulutuksen laki toi mukanaan vahvasti yksilöllisyyden, osaamisen hankkimisen, osaamisen tunnustamisen ja tunnistamisen. Alkoi keskustelu siitä, että ihminen oppii myös muualla kuin oppilaitoksessa ja että tämä osaaminen täytyy tuoda näkyväksi ja tunnistaa ja tunnustaa. Erityisen tuen näkökulmasta kuulin keskusteluja myös siitä, että pitääkö erityinen tuki olla erikseen mainittuna vai onko kyse eräänlaisesta yksilöllisestä opinpolusta. On hyvä, että erityisellä tuella on edelleen sijansa jo sitäkin ajatellen, että nyt on väläytelty kolmiportaisen tuen jatkumista toiselle asteelle, jos ja kun oppivelvollisuusikä nousee. (Kolmiportaista tukea kaikille koulutusasteille 2020.)

Yksilölliset opinpolut antavat mahdollisuuksia erityisen tuen opiskelijoille. On ollut esimerkiksi tilanteita, että jokin ammatillinen tutkinnonosa pitäisi mukauttaa, mutta sitä ei tarvitsekaan tehdä, kun valitaan jokin muu tutkinnonosa. Tästä on monilla erityisen tuen opiskelijoilla hyviä kokemuksia esimerkiksi autoalalta; vaativaksi koetun auton sähkötoiden tilalle onkin otettu rengastyöt, joka on sisällöltään monille helpompi suorittaa ja rengastöitä on tarjolla tasaisesti, joten työpaikalla tapahtuvan oppisen jakson työpaikan saa melko helposti ja näytön pääsee tekemään jakson päätteeksi työelämässä.

Oppilaitoksessamme on myös lanseerattu ns. pehmeä linja, joka mahdollistaa opiskelijalle pidemmän opintopolun kuin keskimääräinen 2,5–3 vuotta. Samalla se on vaihtoehto nopealle valmistumiselle, joka löi läpi ammatillisen koulutuksen reformin voimaan tullessa. Nyt on kulunut lähes 2,5 vuotta tuosta ”alkuhuumasta” ja vähitellen on ymmärretty ja muistettu, että kaikille nopeus ei ole hyväksi ja se ei myöskään saa olla itsetarkoitus. Ja taas toisaalta, jos nopea eteneminen sopii, niin miksi ei.

YHTEISTYÖSTÄ

Oppilaitoksemme tekee yhteistyötä paikallisen erityiskoulun kanssa. Sieltä tulee meille opiskelijoita. Osa oppilaista on sellaisia, jotka pärjäävät yleisessä ammattioppilaitoksessa hyvin ja osa pärjäisi paremmin erityisammattioppilaitoksessa. Tähän problematiikkaan on haettu ratkaisua sellaisen toimintamallin kautta, että oppilaiden huoltajille on pidetty vanhempainiltoja, joissa on kerrottu ammatillisen koulutuksen arjesta ja vaatimuksista sekä siitä, että pienryhmiä ei ole ja ohjaavia aikuisia on vähän verrattuna erityiskouluun. Oppilaille on myös järjestetty TET-jaksoja haluamilleen ammattialoille, jotta alan ja oppilaitoksen valitseminen olisi helpompaa.

Miten voisi kehittää tätä mallia eteenpäin niin, että erityisammattioppilaitos olisi mukana tässä vaiheessa isommin ja yhteistyötä tehtäisiin jo tässä vaiheessa tulevan opiskelijan parhaaksi? Pitääkö erityisten ja yleisten ammattioppilaitosten toimia niin irrallaan? Tästä aiheesta keskusteltiin paljon vaativan erityisen tuen erikoistumisopinnoissa. Miten saataisiin lisättyä arjen yhteistyötä? Nyt yhteistyö on usein sitä, että voidaan olla samoissa hankkeissa tai erityisammattioppilaitokset järjestävät koulutuksia yleisille. Valitettavan usein koulutukset eivät johda haluttuun lopputulokseen, koska yleisellä puolella koetaan, että kouluttajat eivät tunne heidän toimintaympäristöään riittävästi.

LOPPUASETELMA

Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus meinasi jäädä omalta kohdaltani saavuttamattomiin tuon alkutekstissä kertomani kateuden vuoksi. Sain kuitenkin vuoden vaihteen jälkeen yhteydenoton ohjaavalta opettajaltani. Tämä yhteydenotto kaatoi itse rakennetun oppimisen esteeni. Ohjauskeskustelujen myötä aloin katsoa omaa toimintaympäristöäni uusin silmin. Kateus erityisammattioppilaitosten henkilöstömäärää kohtaan alkoi muuttua voimavaraksi ja näkemykseksi siitä, mitä juuri minä voin tehdä erityisen tuen eteen paremmin omassa oppilaitoksessa.

Monia asioita on laitettu vireille tämän poikkeuksellisen kevään aikana. Olen miettinyt, että tässä tilanteessa kevät on antanut mahdollisuuden rauhoittua ja nähdä uusia vaihtoehtoja ja tapoja toimia erityisen tuen opiskelijoiden parhaaksi yleisessä ammattioppilaitoksessa. Tällaisia asioita tulee olemaan esimerkiksi digitaalisten vaihtoehtojen lisääminen, lähiohjaaminen verkon kautta, erityisopettajien keskittyminen tiettyihin erityisen tuen asioihin riippumatta omasta ammattialastaan. Esimerkiksi luki-vaikkeudet, nepsy-asiat, aikuisten oppimisen haasteet, yksilötestaamisen kehittäminen ovat asioita,

joihin tarvitaan apua ja tukea alasta riippumatta. Tähän asti erityisopettajan työnkuva on ollut sellainen, että erityisopettajuus on vain yksi osa työtä ja se keskittyy omalle substanssialalle. Nyt on vahva usko siihen, että konsultoivien erityisopettajien määrää saadaan nostettua ja he voivat käyttää koko työ-aikansa erityiseen tukeen ja ohjaamiseen sekä niiden kehittämiseen yhdessä eri ammattialojen kanssa. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutus antoi vahvan tunteen siitä, että asioita voi aina muuttaa ja aina on mahdollisuuksia saada tärkeäksi kokemiaan asioita eteenpäin juuri siellä omassa toimintaympäristössä.

Sain myös itse hyvän kokemuksen siitä, mitä on olla ohjattavana, kun oppiminen ja opiskelu tuntuu hankalalta. Ohjaavan opettajan merkitys oli tässä prosessissa suuri. Tämä muistuttaa juuri siitä, että on tärkeää, että opiskelija saa ohjausta ja ohjaus olisi myös oikea-aikaista. Usein arjen kiireessä voi tulla tunne siitä, että ohjauksella ei ole vaikutusta, jos tulos ei näy heti. Se ei ole näin, vaan ohjaajan ottama yhteys voi kantaa tulosta vaikka kuukauden päästä. Tunne siitä, että on ihminen, joka on kiinnostunut juuri minun oppimisestani, antaa voimaa. Mielestäni yleisessä ammattioppilaitoksessa paras erityinen tuki ja tuki yleensäkin olisi juuri sitä, että ohjaava opettaja tai ohjaaja antaa aikaa ohjattavalle niin, että kiireen tunnetta ei ole. Vuorovaikutus ja yhdessä oppiminen on palkitsevaa molemmille osapuolille. Juuri tähän kohtaamiseen tarvittaisiin yleisiin ammattioppilaitoksiin resurssia sen verran lisää, että kauteutta ei tarvitsisi tuntea.

LÄHTEET

Kolmiportaista tukea kaikille koulutusasteille. 2020. OAJ Opetusalan Ammattijärjestön verkkosivut. Viitattu 5.10.2020. <https://www.oaj.fi/politiikassa/tuki-toimivaksi-kolmiportaista-tukea-varhaiskasvatuksesta-toiselle-asteelle/>

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 532/2017. Viitattu 5.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170532>

AVAUKSIA VAATIVASTA ERITYISESTÄ TUESTA – YKSILÖVALMENNUKSELLA TUKEA OPINTOIHIN

Liisa Pääkkönen

Ammatillisiin perusopintoihin hakee iso joukko nuoria, joilla on erityisen tai vaativan erityisen tuen tarpeita. Oppilaitoksen opetus- ja opiskelijahuollon henkilöstön resurssit eivät useinkaan riitä suunnittelemaan ja toteuttamaan riittävää yksilöllistä valmennuksellista tukea opintojen alkuaan tai yksilöllisiin tukitarpeisiin opintojen aikana. ”Oppilaitos-Vamos” on ESR-rahoitteinen hanke (01/19–06/21), joka toteutetaan yhteistyössä Savon ammattioppilaitoksen kanssa. (Oppilaitos-Vamos 2020). Hankkeessa rakennetut toimintamallit ovat suunnattu Kuopiossa toimivaan ammatilliseen koulutukseen valmentavaan eli VALMA koulutukseen sekä matkailu- ja ravitsemusalan koulutusyksikköön. Hankkeen kautta kehitetään yhteistyössä uusia toimintatapoja opintojen keskeyttämisen vähenemiseen, sekä sujuvien siirtymien helpottumiseen kohti jatkokoulua. Diakonissalaitoksen ”Vamos –Tukea ja toimintaa nuorille” tukee 16–29-vuotiaita nuoria kohti koulu- ja työelämää. Nuori saa tukea sekä arjen perusasioihin että tulevaisuuden suunnitteluun. Toiminta on nuorelle vapaaehtoista ja maksutonta. Vamos-toimintaa on 13 paikkakunnalla: Espoossa, Helsingissä, Kuopiossa, Lahdessa, Oulussa, Rovaniemellä, Kemissä, Torniossa, Siilinjärvellä, Lapinlahdella, Jyväskylässä, Tampereella, Turussa ja Vantaalla. (Tukea ja toimintaa nuorille n.d.)

Kokemukset Vamos-yksilövalmennuksesta ovat kertyneet ”Oppilaitos-Vamos” -hankekauden aikana alkaen tammikuusta 2019, jolloin yhteistyössä Savon ammattioppilaitoksen kanssa on aloitettu kehittämään toimintaa opiskelijalähtöisemmäksi sekä opiskelijoiden yksilölliset tarpeet huomioivammaksi.

VAMOS-YKSILÖVALMENNUS OPPILAITOKSESSA

”Moi, miten sulla menee” on yleinen aloitus, kun Vamoksen yksilövalmentaja tapaa nuoren Yksilövalmennus on ennen kaikkea nuoren kohtaamista, kuuntelemista ja yhdessä ratkaisujen etsimistä haastavissa tilanteissa. Oppilaitoksessa tehtävän yksilövalmennuksen tavoitteena on vahvistaa opiskelutaitoja, ehkäistä opintojen keskeyttymistä sekä valmentaa opintonsa keskeyttäneitä nuoria takaisin opintojen pariin.

Yksilövalmennus ammatillisessa oppilaitoksessa on suunnattu opiskelijoille, jotka tarvitsevat yksilöllistä valmennusta opiskeluihin kiinnittymiseen,

niissä pysymiseen tai niihin palaamiseen. Toiminnan lähtökohtana on aina nuoren kohtaaminen, luottamuksen rakentaminen sekä rinnalla kulkeminen. Huoli opintojen etenemisestä herää usein tilanteissa, joissa opiskelijalla on yhä enenevässä määrin poissaoloja, opinnot takkuavat ja motivaatio saattaa olla hukassa. Taustalla voi olla monia asioita, kuten elämänhallinnan ja mielen terveyden haasteita.

Valmennuksessa kartoitetaan nuoren elämäntilannetta kokonaisvaltaisesti opiskelukyvyn kannalta. Nuoren kanssa tehdään yksilöllinen valmennussuunnitelma nuoren omien tavoitteiden ja toiveiden pohjalta. Valmennuksen aikana nuori oppii tunnistamaan omaa osaamistaan ja hyödyntämään omia vahvuuksiaan, saa tukea elämänhallintaan sekä tarvittaviin palveluihin kiinnittymiseen.

”Yksilövalmennus etenee siten, että saan opiskelijalta luvan ottaa yhteyttä. Yleensä lähestyn viestillä, koska moni ei halua puhua puhelimessa tuntemattoman tyypin kanssa. Yhteyden saatuaani sovimme missä tavataan. Se voi tapahtua koululla, Vamos-Kuopion tiloissa, ulkosalla tai vaikka torilla, mikä vaan on helpoin paikka tulla. Kun ollaan tutumpia, on mahdollista tavata vaikkapa nuoren kotona.

Nuori saa kertoa ne asiat, joista haluaa keskustella ja joihin haluaa muutosta. Kun on tutustuttu, päästään yleensä niiden aiheiden äärelle, jotka opiskelua jarruttavat. Aina pyritään löytämään myös sitä edistävät tekijät. Tavoitteen valmennukselle nuori määrittää itse. Se voi olla mikä vaan, esimerkiksi se, että mieliala olisi parempi, kouluun tulisi mentyä, unirytmisi tulisi kuntoon tai vaikka että tulisi pestyä pyykkiä ja olisi puhtaita vaatteita kouluun. Kaikki toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen ja luottamukseen sekä yhdessä tekemiseen.” (Ruuskanen 2020.)

Valmentaja työskentelee konkreettisesti oppilaitoksessa ja on näin helposti opetus- ja opiskelijahuollon henkilöstön tavoitettavissa sekä lähellä opiskelijoita. Lisäksi säännöllisten yhteisten tapaamisten sovittaminen oppilaitoksen rakenteisiin henkilöstön kanssa mahdollistavat sen, että opiskelijoiden vaihteleviin elämäntilanteisiin päästään kiinni nopeasti, usein myös ennakoivasti.

Yksilövalmennukselle on löydetty paikkoja, joissa opiskelijoiden tukemiseen opetus- sekä oppilashuollon henkilöstön resurssit eivät riitä. Näitä opiskelijoiden opintoihin kiinnittymisen sekä opintojen etenemisen kannalta olevia nivelkohtia ovat opintojen alku, jatkuvan haun kautta opintojen aloittaminen, alalta toiselle siirtyminen sekä opintojen määräaikainen keskeyttäminen. Lisäksi riittävän aikainen tuen tarjonta niille, joilla on vaarassa valmistumisen viivästyminen.

OPINTOJEN ALOITTAMINEN

Opintojen aloittaminen ammatillisessa oppilaitoksessa on haasteellinen paikka, varsinkin jos taustalla on yksi tai useampi riskitekijä, jotka voivat ennakoida koulupudokkuutta. Näitä riskitekijöitä voivat olla mm. peruskoulun päättötodistuksen keskiarvo, edelliset keskeytyneet opinnot ja niissä suorittamattomat työssäoppimisen jaksot sekä näytöt, erityisen tuen päätökset ja suunnitelmat, poissaolot, YTO-aineiden suorittaminen sekä edelliset määräaika-keskeyttämiset.

Vaikuttavan ja oikea-aikaisen tuen kohdentaminen nuorille vaatii tiedolla johtamista. Opiskelijan opintoja edeltävistä vaiheista kertovien taustatietojen ja opiskelujen aikaisesta suoritusdatasta nousevien herätteiden perusteella voidaan kohdentaa tukea pudokkuusriskissä oleville aikaisemmassa vaiheessa. Lisäksi seurataan 3X10D-mittarilla muutoksia hyvinvoinnissa ja toimintakyvyssä, mikä toimii yhtä lailla herätteenä. Tausta- ja herätetiedot kerätään opiskelijatietojärjestelmästä ja opiskelijoilta hankehenkilöstön toimesta. Oppilaitosten järjestelmissä on riittävästi taustadataa siihen, että lisätoimenpiteiden tarve voidaan määritellä. Oppilaitosten henkilöstö saa tietoon sellaisia herätteitä, jotka kertovat pudokkuusriskistä päivittäisissä kohtaamisissa. Opetushenkilöstöllä ja opiskeluhuollon työntekijöillä on hyvä olla pääsy olennaiseen tietoon, mutta myös aikaa, mahdollisuus ja kannuste seurata opiskelijan taustadataa, herätteitä sekä muutoksia hyvinvoinnissa ja toimintakyvyssä. (Sarmia 2020.)

Aloittaminen vieraassa ja isossa oppilaitoksessa luo nuorille monenlaisia paineita siellä selviytymisestä sekä pärjäämisestä, joten tuen tarjoaminen ja opintojen kynnyksen madaltaminen tuovat helpotusta monen nuoren opintojen alkuun. Yksi mahdollisuus on tutustua etukäteen oppilaitokseen ja henkilöstöön yksilövalmennuksen kautta. Tällöin nuori tietää, kuinka toimia oppilaitoksessa tai keneen voi olla yhteydessä missäkin asiassa.

Jatkuvan haun mahdollisuus on tuonut omia haasteita opintoihin aloittamiseen. Kesken lukuvuoden opintojen aloittaminen ja ryhmään siirtyminen tuovat omat haasteensa varsinkin niille, joilla on ongelmia elämän erilaisilla osa-alueilla. Tällöin tarvitaan tukea opintojen alussa enemmän, jotta opiskelija tuntee pärjäävänsä opinnoissa. Yksilövalmentajan tuki opintojen alussa, jopa opintojen suunnittelusta alkaen, on tärkeä lisä oppilaitoksen tarjoaman tuen rinnalla. Usein haasteet ovat sellaisia, jotka eivät näy oppilaitoksessa kuin poissaoloina. Näiden poissaolojen takana on usein mm. pelkoja saapua oppilaitokseen tai kulkeminen julkisilla liikennevälineillä, huono itsetunto ja pelko kiusaamisesta, päivärytmin sekavuus, taloudelliset vaikeudet tai ter-

veydentilan erilaiset haasteet. Tällöin voidaan yksilövalmentajan yksilöllisellä tuella harjoitella oppilaitokseen saapumista, löytää ratkaisuja arjen tilanteisiin tai oikea-aikaisia palveluja terveyden haasteisiin.

ALALTA TOISELLE SIIRTYMINEN JA MÄÄRÄAIKAINEN OPINTOJEN KESKEYTYS

Opiskelijan valitsema ala ei aina ole oikea tai opintojen aloittaminen ei ole oikea-aikaista. Nämä näkyvät oppilaitoksessa lukuisina poissaoloina ja opintojen etenemisen viivästymisenä. Yksilövalmennuksella pystytään tarttumaan nuoren asiaan ennakoivasti ja yhteistyössä lähteä selvittämään syitä opintojen viivästymiseen tai poissaoloihin.

Erityisesti on tärkeää huomioida määräaikaisten keskeytysten ennuste-vaikutus negatiivisiin eroihin. Esimerkiksi terveydellisistä syistä toteutuneiden määräaikaisten keskeytysten yhteydessä tarve lisätoimenpiteille on usein olemassa jo keskeytyksen aikana. Opiskelijan poissaoloja tulee seurata ja poissaolotiedon luotettavuuteen tulisi oppilaitoksissa kiinnittää huomiota. Huolen tulisi herätä, jos opiskelija on poissa läsnäoloa vaativista opinnoista ilman ilmoitusta tai syytä. Jos opiskelijan opiskelukunto ei ole riittävä ja hänen kanssaan päädytään määräaikaiseen opintojen keskeyttämiseen, on mahdollista aloittaa yksilövalmennus. (Sarmia 2020.)

Opiskelijalla on oikeus väliaikaisesti keskeyttää opinnot, jos syynä on asevelvollisuus, siviilipalvelus, naisten vapaaehtoinen asepalvelus, sairausloma, äitiys-, isyys tai vanhempainraha-aika tai muu perusteltu syy. Opiskelija voi palata väliaikaisen keskeytyksen jälkeen suorittamaan opintonsa loppuun. (Opetus ammatillisessa koulutuksessa 2020.)

Muu perusteltu syy voi olla esimerkiksi erilaiset vaikeudet omassa arjenhallinnassa tai terveydessä, jotka vaikeuttavat opiskelua. Yksilövalmennuksen keinoilla voidaan auttaa nuorta ratkomaan kyseisiä ongelmia määräaikaisen opintojen keskeytyksen aikana siten, että opintoihin palaaminen olisi mahdollista. Kuitenkin opintoihin palaaminen keskeyttämisen jälkeen voi olla nuorelle iso kynnys. Tämä on oppilaitoksille haasteellista, koska opintoihin palataan määräaikaisten opintojen keskeytysten jälkeen heikosti. Tämän vuoksi on tärkeää laatia suunnitelma yhdessä opiskelijan sekä opetus- ja opiskelijahuollon kanssa opintojen keskeytyksen ajalle ja opintoihin palaamiseen.

AJATUKSIA TULEVAISUUTEEN

Yksilövalmennus ja sen erilaiset muodot oppilaitoksissa ovat yksi mahdollisuus muiden opiskelijoita tukevien toimintojen rinnalle. Tästä työmuodosta tarvitaan vaikutusten arviointia. Vaikuttavuus perustuu tiedolla johtamiseen. Tässä yhteydessä tiedolla johtamisella tarkoitetaan toimintatapaa, jossa data ja analysoitu tieto tuodaan osaksi päätöksentekoa ja operatiivisia toimenpiteitä. Tiedolla johtaminen myös auttaa näkemään, millaisia käytännön vaikutuksia näillä toimenpiteillä on. Yhdessä rakennettu arviointikehys ohjaa siihen, että opiskelijoista saatavaa taustadataa hyödynnetään systemaattisesti ja opiskeluaikana nousseisiin herätteisiin reagoidaan nopeasti. Näin pudokkusriskissä olevat opiskelijat kyetään tunnistamaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja toimenpiteitä voidaan kohdentaa opiskelijoihin, jotka tarvitsevat lisätukea opintojen läpäisemiseksi. (Sarmia 2020.)

Yksilövalmennusta voi toteuttaa oppilaitoksessa erillinen työntekijä, joka toimii tiiviissä yhteistyössä oppilaitoksen henkilöstön kanssa. Tärkeintä kuitenkin on se, että tällä työmuodolla ei korvata jo olemassa olevia resursseja vaan kehitetään ja lisätään jotain uutta, joka olisi opiskelijoiden käytettävissä matalalla kynnyksellä. Tulevaisuuden muutokset toisen asteen koulutuksissa tulevat lisäämään uudenlaisten työotteiden, nimenomaan nuoresta lähtevien työotteiden lisäämistä sekä ohjauksen tarvetta.

Miksei jokaisessa oppilaitoksessa voisi tulevaisuudessa olla henkilö tai henkilöitä, jotka ohi kulkiessaan kysyvät nuorelta ”Moi, mitä sulle kuuluu?” Pääasia, että jokaisella opiskelijalla olisi tyyppi, jonka kanssa jutella. Kun asia on ilmaistu ääneen, on se ensimmäinen askel kohti muutosta.

LÄHTEET

Opetus ammatillisessa koulutuksessa. 2020. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 23.9.2020 <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/opiskelu-ammattillisessa-koulutuksessa>

Ruuskanen, R. 2020. Yksilövalmentaja, Diakonissalaitos. Blogikirjoitus. Viitattu 23.9.2020. <https://www.sakky.fi/blogi/miten-sulla-menee-yksilovalmennuksella-tukea-opintoihin>

Sarmia, V. 2020. Kehittämispäällikkö, Diakonissalaitos. Poiminta 23.9.2020 julkaisemattomasta lähteestä.

Vamos – tukea ja toimintaa nuorille. N.d. Viitattu 23.9.2020. <https://www.hdl.fi/vamos/>

Luku 7

Epilogi

EPILOGI: VAATIVAA JA ERITYISTÄ ASIAANTUNTIJUUTTA

Katariina Hakala, Seija Eskola & Maija Mäkinen

Olemme koonneet tähän julkaisuun puheenvuoroja vaativasta erityisestä tuesta ammatillisen koulutuksen kentällä. Tässä epilogissa me päätoimitajat keskustelemme julkaisun merkityksistä ja nostamme esiin omista näkökulmistamme tärkeimpiä huomioitamme käsillä olevista kirjoituksista ja suuntaamme ajatuksiamme myös tulevaisuuteen ja vaativan erityisen tuen osaamisen kehittämisvisioihin. Kiinnitämme nämä visiot vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen kehittämiseen jatkossa, missä toivomme, että alan asiantuntijaverkosto vahvistuu ja vaikuttamisen väylät myös erityisopetuksen järjestämisen käytäntöihin ja rakenteisiin vakiintuvat. Julkaisun aluksi luvussa 1.3 pohdimme, mitä ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen järjestämisen käytännöt tuottavat suomalaiseen koulutusjärjestelmään, millaisia osallisuuden haasteita tästä rakenteesta muotoutuu. Tässä epilogissa pohdimme, miten näitä haasteita on julkaisun artikkeleissa jo lähdetty ratkaisemaan, millaista osaamista opiskelijat ja heidän mentorinsa ovat painottaneet koulutuksen palautekyselyiden vastauksissa ja millaista osaamisen kehittämisen suuntia olemme lähteneet painottamaan keväällä 2021 käynnistyvässä erikoistumiskoulutuksen toisessa toteutuksessa.

PUHEENVUOROJEN VASTAUKSIA OSAAMISEN KEHITTÄMISEN JA OSALLISUUDEN EDISTÄMISEN HAASTE/ISIIN

Julkaisumme puheenvuoroissa tulee kuvatuksi ammatillisen koulutuksen ajankohtainen kenttä hyvin monipuolisesti ja arkisiin käytäntöihin kiinnittyen. Nostamme tässä jokaisesta sisällöllisestä pääluvusta joitakin huomioita siitä näkökulmasta, millaisia ratkaisuja niissä esitetään järjestelmän tuottamiin haasteisiin erityisesti alan opetus- ja ohjaushenkilöstön osaamisen sekä opiskelijoiden oikeuksien, osallisuuden ja aktiivisen osallistumisen kehittämiseen.

Vaativan erityisen tuen paikannuksia tehdään luvussa 2. Artikkelit tuovat näkyviin suomalaisen järjestelmän tilanteen, jossa nykyiseen lainsäädäntöön pohjautuen vaativa erityinen tuki paikantuu keskeisesti ammatillisiin erityisoppilaitoksiin sekä rajatun erityistehtävän yleisiin oppilaitoksiin, joille hallin-

nollisesti on myönnetty vaativan erityisen tuen järjestämislupa. Käytännössä opiskelijoita, joilla on vaativan erityisen tuen tarpeita, opiskelee myös yleisissä oppilaitoksissa ja painokkaita näkökulmia tukipalveluiden käytäntöihin tulee myös järjestökentältä. Näiden paikannusten tuottamia näkökulmia tulee luvun artikkeleissa hyvin sanoitettua. Ammatillisten erityisoppilaitosten erityisasema vaativan erityisen tuen osaamiskeskuksina on AMEO-verkoston oppilaitoksissa otettu vastaan ja henkilöstön osaamisen kehittämiseen panostetaan, kuten luvun ensimmäisessä artikkelissa kuvataan.

Ammatillisten erityisoppilaitosten asema osaamiskeskuksina tuli myös erikoistumiskoulutuksen pilottitoteutuksessa hyvin esiin, kun koulutuksen aloittaneista 40:stä opiskelijasta 25 työskenteli erityisoppilaitoksessa ja kaikki viisi suomenkielistä erityisoppilaitosta olivat edustettuina. Seitsemän opiskelijaa tuli kolmesta yleisestä oppilaitoksesta, jolla on vaativan erityisen tuen rajattu tehtävä. Kahdeksan opiskelijaa työskenteli yleisissä oppilaitoksissa, joilla vaativan erityisen tuen järjestämislupaa ei ole. Yksi opiskelija tuli siivousalan yrityksestä, jossa panostetaan työllistymisen tukeen. Ensimmäisen luvun näkökulmissa näiden paikantumisten tuottamat erilaiset osaamisen tarpeet tulevat tärkeällä tavalla esiin.

Luvun viimeiset kaksi artikkelia tuovat näkyviin myös esimerkkejä niistä näkökulmista, mitä järjestökentältä löytyy vaativan erityisen tuen osaamiseen. Tästä esimerkkinä VATES-säätiön ja Kehitysvammaliiton yhteistyö vaikeasti työllistyvien ryhmien työllistymisen tukipalveluiden kehittämisessä on tuottanut paneutunutta ja pitkälle vietyä osaamista. Me Itse ry. kehitysvammapalveluiden käyttäjien kokemusasiantuntijoiden ja kansalaisjärjestötoiminnan ihmisoikeuksien edistämisen näkökulmana tuo vaativan erityisen tuen opiskelijanäkökulmaa painokkaasti esiin.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava TELMA-koulutus on aina määritelmällisesti vaativan erityisen tuen mukaista koulutusta. Erikoistumiskoulutuksen opiskelijoista joka neljäs työskenteli TELMA-ryhmän opettajina tai ohjaajina. Julkaisun 3. luvussa avautuu monipuolisiin arkisiin tilanteisiin kiinnittyviä näkökulmia ja käytäntöjen kuvauksia TELMA-koulutuksesta. Luvussa tarkastellaan TELMA-opiskelijoiden työvaltaista oppimista, tutkinnon osien ja osien osien suorittamisen mahdollisuuksia sekä kerrotaan kaksi elävää arjen kuvausta: toinen autistisen opiskelijan TELMA-koulutuksen ensimmäisestä syyslukukaudesta ja toinen TELMA-opettajan arkipäivän kulusta. Luvun artikkeleissa opiskelijoiden osallisuuden haasteet voidaan paikantaa vaativan erityisen tuen laajaan moniammatilliseen palvelujärjestelmään. Opiskelijan itseilmaisun ja kommunikaation kuuleminen ja kuunteleminen vaatii erityistä

osaamista. Tarvitaan osaamisen, yhteistyön ja toimintaympäristöjen kehittämistä, missä TELMA-koulutuksen aikana rakennetaan moniammatillisen yhteistyön jatkumoa koulutuksen jälkeiseen työhön ja itsenäiseen elämään.

Digiloikkaa ja etäopetuksen käytäntöjä kuvataan neljännessä luvussa, jonka artikkeleissa tarkastellaan näkökulmia erilaisten digitaalisten sovellusten käyttöön vaativan erityisen tuen opiskelijoiden opetuksessa. Luvun ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan vertaistuen merkitystä ja sen toteuttamista opiskelussa sosiaalisen median keinoin. Luvun kaksi muuta artikkelia kiinnittyvät pilottikoulutuksen aikana koettuun Covid-19 pandemian tuottamiin etäopetuksen haasteisiin TELMA-koulutuksessa, mistä saadaan kyselyn avulla tuotettu ajankohtainen yleinen tilannekatsaus sekä yksittäisen TELMA-ryhmän käytäntöjen kuvaus. Digitaaliset sovellukset tuottavat uusia mahdollisuuksia opiskelijoiden osallisuuden tukemiseen ja näiden näkökulmien pohdinta ja sovellusten osaamisen kehittäminen ovat vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen keskeistä sisältöä.

Työelämäyhteistyötä vaativan erityisen tuen näkökulmasta kuvataan viidennessä luvussa, jonka artikkeleissa tuotetaan tähän teemaan neljä kiinnostavaa puheenvuoroa. Ensimmäisessä tarkastellaan yleisen ammatillisen oppilaitoksen työelämässä oppimisen ohjauksen ja tukitoimien kehittämistä. Toinen puheenvuoro tulee puhdistusalan yrityksen työtehtävien oppimisen ja työntekijöiden rekrytoinnin näkökulmasta, johon yrityksessä on panostettu palkkaamalla tehtäviin erityisopettaja kouluttajaksi. Kolmannessa puheenvuorossa kuvataan opiskelijoiden kanssa tehtävää konkreettista palvelutuotantoa oppilaitoksen lähiyhteisössä. Neljäs puheenvuoro tuo näkökulman kansainväliseen vaihtoon ja sen erityiskysymyksiin, kun mukana on opiskelijoita, jotka tarvitsevat erityistä tukea. Ammatillinen koulutus tavoittelee ammatin osaamista ja työllistymistä ammattiin. Työelämässä oppiminen on keskeisesti ammatillisen koulutuksen sisältöä ja työllistymisen tuki kiinnittyy luontevasti näihin sisältöihin. Vaativan erityisen tuen opiskelijoilla on usein myös tarve vaativaan erityiseen työllistymisen tukeen. Koska työllistyminen palkkatyöhön on yhteiskunnassamme keskeinen kansalaisten osallisuuden ja aktiivisen osallistumisen areena, ”osatyökykyisten” työllistyminen on asetettu monissa yhteyksissä ja historiassa jatkuvasti kehittämisen kohteeksi. Ammatillisen koulutuksen ja työllistymisen sektorirajat ylittävien palvelukokonaisuuksien yhdistäminen on yksi tärkeä vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen osaamisen kehittämisen fokus.

Yleisen ja erityisen erot ja oppilaitosten käytännöissä tapahtuvaa rajankäyntiä ja yhteistyötä valotetaan luvun 6. puheenvuoroissa. Koulutukseen osallistui laajasti toimijoita eri puolilta maata erilaisista oppilaitoksista ja erilaisista ammattiasemista. Luvun puheenvuoroissa tulee näkyviin koulutuksen aikana vilkkaana käyty keskustelu ammatillisten erityisoppilaitosten ja yleisten ammattioppilaitosten erilaisesta resurssoinnista ja erityisen ja vaativan erityisen tuen eron määrittämisen haasteista. Koulutuksen aikana etsittiin uusia vaihtoehtoja löytää opiskelijälähtöisiä tapoja toimia erityisen tuen opiskelijoiden parhaaksi siirtymävaiheessa peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen ja rakentaa moniammatillista ja konsultatiivista yhteistyötä yleisten ja erityisoppilaitosten välille. Näistä ratkaisuista löytyy hyviä näkökulmia myös tuleviin oppivelvollisuuden laajentamisen käytäntöihin, joissa nivelvaiheyhteistyö on erityisen tärkeää.

Opiskelijan osallisuuden ja myös vaativan erityisen tuen järjestämisen erityinen haaste tässä rajankäynnissä paikantuu tilanteeseen, jossa yleiseen ammatilliseen oppilaitokseen valikoituu opiskelija, jonka erityisen tuen tarve käytännössä edellyttää määritelmällisesti vaativaa erityistä tukea, mutta hän itse ei halua siirtyä opiskelemaan erityisoppilaitoksessa tai hän ei sinne ole päässyt. Ristiriitainen tilanne syntyy, kun tuen järjestäminen edellyttää kokonais kuntoutuksellista, moniammatillista yhteistyötä. Yleisen oppilaitoksen erityisen tuen resurssit eivät riitä tämän tuen tarjoamiseen eikä siihen hallinnollisesti ole järjestämislupaa. Ammatillisten erityisoppilaitoksen asiantuntijuuden ja osaamisen vieminen yleisten oppilaitosten arkeen nousee tässä luvussa painokkaaksi kehittämisen kohteeksi kentän käytännöissä.

VAATIVAN ERITYISEN TUEN ASiantuntijuus – OPISKELIJOIDEN JA MENTOREIDEN NÄKEMYKSIÄ

Vaativa erityinen tuki on laaja-alaista, moniammatillista yksilöllistä tukea, jossa huomioidaan opiskelijan vahvuudet, tuen tarpeet ja joka edistää opiskelijan osallisuutta. Vaativaa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat, joilla on laajoja tuen tarpeita oppimisessa, arkielämässä, sosiaalisissa suhteissa ja vaikeavammaisuutta. Vaativan erityinen tuki kattaa koko opintopolun työllistymiseen asti ja edellyttää henkilöstöltä vaativaa erityisosaamista. (Pilottikoulutuksen opiskelijat, palautekysely)

Mitä on siis vaativan erityisen tuen asiantuntijuus? Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen läpileikkaavana tavoitteena oli syvällisen ja monialaisen asiantuntijuuden kehittyminen ja asiantuntijana toimiminen oman erityisalan yhteisöissä ja verkostoissa (A 1438/2014, 6 a, 3 §). Asiantuntijuus on korkea-

tasoista osaamista, jossa tiedot, taidot ja itsesäätely integroituvat joustavaksi toiminnaksi, jota opiskelija tiedostaa ja reflektoi. Kyse on kuitenkin ennen kaikkea jatkuvasta oppimisprosessista ja kyvystä soveltaa ja kehittää osaamista uusissa tilanteissa yhteistyössä. Asiantuntijuus rakentuu vahvasti verkostoissa, jaettuna asiantuntijuutena ja todentuu moniammatillisessa työssä (mm. Koskela 2013.) Asiantuntijuutta ja sen kehittymistä tässä koulutuksessa kuvaa hyvin Virtalan ja Tynjälän (2013) esittämät neljä asiantuntijuuden elementtiä, joiden vuorovaikutuksessa asiantuntijuus muodostuu ja kehittyy. Näitä ovat teoreettinen tieto, kokemuksellinen tieto, itsesäätelytieto ja sosiokulttuurinen tieto. (Virtala & Tynjälä 2013.) Koulutuksessa merkitykselliseksi nousi opiskelijoiden hiljaisen tiedon tietoiseksi tekeminen itsereflektion ja yhteisen vuoropuhelun avulla (vrt. Huotari 2004).

Koulutuksen suunnitteluvaiheessa määrittelimme yhteistyössä eri tahojen kanssa vaativan erityisen tuen asiantuntijaosaamista opetussuunnitelman pohjaksi. Asiantuntijaosaaminen määriteltiin tuolloin arvo- ja yhteistyöosaamisena, pedagogisena osaamisena ja asiantuntijatehtävissä toimimisen osaamisena. Keskeisenä läpäisevä periaatteena nähtiin kehittyminen vaativan erityisen tuen asian tuntijana sekä toimintaympäristön kehittäminen (Suunnittelutyöpajat 2018–2019).

Asiantuntijuuden rakentuminen koulutuksessa on ollut sekä omaan toimintaympäristöön ja koulutus- ja työhistoriaan pohjautuva henkilökohtainen tiedon, kokemuksen ja itsesäätelytiedon kehittymisen prosessi että yhteisöllinen osaamisen jakamisen ja yhdessä kehittymisen prosessi, joka ulottui myös omaan työyhteisöön. Merkittävimmiksi oppimista tukeviksi kokemuksiksi mainittiin työskentely oppimispiirissä, kouluttajien ja mentorin tuki, harjoittelut, kehittämistyö, webinaarit ja vierailut, ajantasainen teorian tieto sekä oma reflektointi.

Koulutukseen osallistuneet arvioivat koulutuksen päätyttyä oman osaamisensa kehittyneen, yhteistyöverkostojen laajentuneen, oman työyhteisönsä kehittyneen ja ennen kaikkea oman asiantuntijuutensa vahvistuneen. Koulutuksen tärkeimmiksi tuloksiksi opiskelijat (n=38) määrittivät oman ammatillisen osaamisen kehittymisen (asteikolla 1–5: ka 4.6), yhteistyöverkostojen laajenemisen (4.5) ja koulutuksen hyödynnettävyyden tulevaisuudessa (4,4) ja asiantuntijaroolin vahvistumisen omassa työyhteisössä (4.3). Koulutuksen merkityksestä työyhteisön kehittämisessä oli eroja vastaajien välillä: 16 % koki, että koulutus ei tukenut tai tuki heikosti työyhteisön kehittymistä ja 37 % koki, että koulutus tuki erinomaisesti työyhteisön kehittymistä (ka 3.8). Perusteluina kuvattiin työyhteisön tuen merkitystä. Avoimissa vastauksissa opiskelijat kertoivat oman asiantuntijuutensa kehittyneen ja vahvistuneen sekä verkostojensa laajentuneen. sekä asiantuntijaroolinsa rakentuneen myös omassa työyhteisössä.

sössä. Asiantuntijaroolin rakentumisessa oli jonkin verran eroja opiskelijoiden välillä.

Pilottikoulutuksen opiskelijat toimivat erilaisissa vaativan erityisen tuen tehtävissä ja toimintaympäristöissä ja myös työkokemuksen määrä vaihteli suuresti, joten myös asiantuntijuus näyttäytyi erilaisena jokaisen opiskelijan kohdalla. Opiskelijoista valtaosa työskenteli ammatillisessa erityisoppilaitoksessa, 7 rajatun vaativan erityisen tuen oppilaitoksessa ja 8 yleisessä ammatillisessa oppilaitoksessa sekä yksi työelämässä. Opiskelijoista suurin osa työskenteli opetustehtävissä: 25 erityisopettajina ja 2 opettajana tai kouluttajana. Kuusi opiskelijaa työskenteli ohjaajana tai työvalmentajana. Hallinnollisissa tai koordinoivissa tehtävissä toimii viisi opiskelijaa, kaksi työskenteli opiskeluhoillon tai muissa vaativan erityisen tuen tehtävissä. Opiskelijoiden työkokemus vaativan erityisen tuen tehtävistä vaihteli kahdesta vuodesta yli 15 vuoteen: 30 % opiskelijoista oli toiminut vaativan erityisen tuen tehtävissä yli 15 vuotta ja 20 % alle viisi vuotta. Opiskelijat työskentelivät TELMA-, VALMA- tai ammatillisessa tutkintokoulutuksessa. Koulutustaustaltaan kaikki olivat korkeakoulututkinnon suorittaneita.

Osaaminen ja asiantuntijuus liittyvät kiinteästi yhteen. Loppukyselyyn vastanneiden opiskelijoiden mukaan tärkeimpiä vaativan erityisen tuen osaamisia ovat vuorovaikutusosaaminen, asenteellisiin valmiuksiin liittyvä osaaminen, teoreettinen tieto, taito ohjata ja opettaa erilaisia opiskelijoita sekä taito toimia omassa työyhteisössä, tiimeissä ja monialaisissa verkostoissa sekä yleiset valmiudet kuten ongelmaratkaisutaito, luovuus, kärsivällisyys ja motivaatio. Oleellisena nähtiin myös kehittämis- ja kehittymisosaaminen. Portfolioissaan opiskelijat kuvasivat tarkemmin oman asiantuntijuutensa sisältöä, toimintaympäristöä ja toteutustapoja. Tässä kolmen opiskelijan näkökulmia omasta asiantuntijuudestaan:

Vaativan erityisen tuen asiantuntijuus näyttäytyy neljänä osa-alueena: asiantuntijaidentiteettinä, yhdessä rakennettuna ja jaettuna asiantuntijuutena, erityispedagogisena asiantuntijuutena ja dynaaminen asiantuntijuus. Näitä osa-alueita tarkastelen oman asiantuntijuuden kehittymisen ja asiantuntijaroolin kautta työyhteisössä. (Pilottikoulutuksen opiskelija)

Asiantuntijuuteni on erilaista erilaisissa toimintaympäristöissäni. Asiantuntijuuttani on se, että voin ja osaan tarkastella vaativaa erityistä tukea erilaisista lähtökohdista, toimijoista ja toiminnoista käsin. Asiantuntijuus on yhteistyön summa. Oma asiantuntijuuteni ei yksin riitä, vaan se täydentyy muiden osaamisella. (Pilottikoulutuksen opiskelija)

Asiantuntijuutta on ymmärtää laajasti mihin asiat kytkeytyvät, miksi toimitaan tietyllä tavalla. Koen asiantuntijuudekseni sen, että en unohda sitä tärkeintä ihmistä, joka on keskiössä. Kohtaan ja kohtelen ihmistä ainutlaatuisena yksilönä. (Pilottikoulutuksen opiskelija)

Opiskelijat hahmottivat asiantuntijaroolia eri tavoin. Osa näki asiantuntijaroolinsa opiskelijan kanssa tehtävänä työnä ja opiskelijaan liittyvänä moniammatillisena yhteistyönä. Osa koki olevansa asiantuntijaroolissa omassa tiimissä tai työyhteisössä tai koko oppilaitoksessa. Osa kuvasi asiantuntijarooliaan alueellisissa verkostoissa ja tilanteissa mm. erityisopetuksen asiantuntijapalveluissa. Osa toimi asiantuntijana myös valtakunnallisella tasolla erilaisissa kehittämissyhmässä, tilaisuuksissa ja vaikuttamistyössä. Asiantuntijarooli koettiin osaksi työtä, mutta pari osallistujaa kuvasi asiantuntijaroolin päätyökseen

Opiskelijan mentori tuki opiskelijan opiskelua työpaikalla ja osallistui opiskelijan opiskelun suunnitteluun ja seurantaan henkilökohtaisissa keskusteluissa. Mentoreille tehtiin kysely tammikuussa 2020 ja toukokuussa 2020. Kyselyihin vastasi noin neljäsosa mentoreista. Opiskelijoiden mentoreiden, oman organisaation ohjaajien, toiveet koulutukselle jakaantuivat neljään laajempaan ryhmään: opiskelijan ohjaukseen, asiantuntijuusroolin vahvistumiseen, työyhteisön kehittämiseen ja verkostoitumiseen. Koulutuksen toivottiin antavan pedagogista ja ohjausosaamista sekä kehittävän monialaisen verkoston kanssa toimimista. Koulutuksen avulla toivottiin opiskelijan osaamisen kehittyvän asiantuntijana toimimisessa. Koulutuksen nähtiin tukevan myös työyhteisön kehittämistä ja tukevan verkostoitumista eri puolille maata oleviin oppilaitoksiin. Keskeisenä tavoitteena mentoreiden vastauksissa oli koulutuksen annin hyödyntäminen työyhteisön osaamisen kehittämisessä ja toiminnan kehittämisessä. Palautekyselyssä mentorit toivoivat tiiviimpää yhteistyötä kouluttajan kanssa ja enemmän tietoa koulutuksen sisällöistä ja toteutuksesta.

Opiskelijapalautteiden, oppimistehtävien ja mentoreiden palautteiden pohjalta voidaan todeta, että koulutus on tukenut opiskelijoiden asiantuntijuuden laajentumista ja syventymistä, edistänyt uusien verkostojen luomista ja vahvistanut opiskelijoiden asiantuntijaroolia työyhteisössä. Seuraavassa koulutuksessa on kuitenkin tärkeä huomioida erikoistumiskoulutuksen erityisasiantuntijuuden rakentuminen opiskelijan ja työyhteisön tavoitteista, toimintaympäristöstä ja työtehtävästä käsin. Tärkeää on myös tukea asiantuntijaroolin kehittymistä työyhteisössä ja edistää myös työyhteisön kehittämistä. Uusimman tutkimustiedon ja eri tahojen kuten erityisoppilaitosten, järjestöjen ja muiden asiantuntijatahojen hyödyntäminen asiantuntijuuden syventämisessä ovat tärkeitä kehittämiskohteista. Henkilökohtaiseen opintojen

suunnitteluun ja seurantaan opiskelijan, mentorin ja kouluttajan yhteistyönä on tärkeää panosta. Asiantuntijuuden tunnistaminen ja jakaminen ja yhteinen kehittäminen oppimispiireissä ja koko opiskelijaryhmässä on oleellinen osa koulutusta. Yhteistyötä opiskelijan työyhteisön kanssa kannattaa vielä lisätä mm. tiivistämällä kouluttajan, opiskelijan ja mentorin yhteistyötä.

Asiantuntijuus muodostuu jokaiselle opiskelijalle eri tavoin ja toteutuu myös työyhteisössä erilaisina asiantuntijarooleina ja -osaamisina. Tavoitteena voisi pitää opiskelijoiden mentoreiden määrittelemää vaativan erityisen tuen asiantuntijuutta, jolla he tarkoittivat syvällistä osaamista vaativan erityisen tuen teemoista, työyhteisön kehittämistä, asiantuntijaroolia ja toimintaa sekä itsensä jatkuvaa kehittämistä. Oleelliseksi muodostuvat kysymykset: mitä, missä ja miten toimin asiantuntijana. Näihin kysymyksiin opiskelijat etsivät vastauksia koko koulutuksen ajan.

VAATIVAN ERITYISEN TUEN KEHITTÄMISTYÖRYHMÄN EHDOTUKSET – TULEVAISUUDEN VISIOITA

Anne Mårtensson kirjasi omaan artikkeliinsa luvussa 1.2 opetus- ja kulttuuri-ministeriön vaativan erityisen tuen kehittämistyöryhmän kahdeksan kehittä-misehdotusta, jotka nostamme tähän uudelleenkeskusteluun tulevaisuuden kehittämislinoja pohjustamaan. Työryhmän kehittämisehdotukset olivat:

- 1 Tehostetaan ohjausta ja moniammatillista yhteistyötä vaativan erityisen tuen opiskelijan hakeutuessa ammatilliseen koulutukseen
- 2 Selkeytetään valmentavien koulutusten tavoitteita
- 3 Tehdään näkyväksi tutkinnon osia pienempien kokonaisuuksien mukainen osaaminen
- 4 Luodaan toimintamalli ja perustetaan alueelliset verkostot vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden useiden samanaikaisten tukitarpeiden koordinointiin
- 5 Kehitetään opiskelijan opiskelukyvyn arviointia ja sen menettelyitä
- 6 Tehostetaan vaativa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työllistymistä tukevia toimia
- 7 Kehitetään opettajien ja muun opetushenkilöstön osaamista
- 8 Lisätään tutkimustietoa vaativaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opiskelupoluista

Tässä yhteydessä emme lähde pidemmälle kehittämissideoiden tarkentamiseen ja toteutuksen suunnitteluun, mutta toistamme nämä ehdotukset tässä, koska ne ovat olleet keskustelujen virittäjinä ja suuntaajina pilottikoulutuksessa, joka on toteuttanut työryhmän seitsemännen kehittämissideoiden tavoitteita. Tämän julkaisun puheenvuoroissa kaikkiin kehittämissideoituksiin löytyy painokkaita näkökulmia ja myös tulevien kehittämissideoiden ja tutkimuksen lähtökohtia, joita toivottavasti pääsemme tarkentamaan jatkotyöskentelyssä.

OSAAMISEN KEHITTÄMISEN SUUNTIA UUTEEN ERIKOISTUMISKOULUTUKSEEN

Suomalaisessa tutkimuskentässä ammatillisen koulutuksen vaativan erityisen tuen tematiikkaa on käsitelty jonkin verran erityispedagogiikassa ja viime aikoina myös yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen piirissä (esim. Hakala, Mietola, Teittinen 2013; Jahnukainen, Kontu, Thuneberg & Vainikainen 2015; Niemi 2015; Äikäs 2012). Uusimmat tutkimukset käsittelevät opiskelijan ja opettajan välistä vuorovaikutusta (Ryökkönen, Pirttimaa & Kontu 2019), opiskelijoiden toimintakyvyn arviointia (Karvonen 2018), opiskelijoiden kokemuksia ja kehittymistä koulutuksessa (Hermanoff 2016; Vanhalakka 2018) sekä erityisopettajien näkemyksiä hyvistä vaativan erityisen tuen käytännöistä (Honkanen & Nuutila 2018, 41–65), työelämässä oppimisesta (Miettinen 2020) sekä nivelvaiheesta koulutukseen (Niemi 2015; Äikäs 2012). Erityisopettajien osaamiseen ja osaamisen kehittämiseen liittyvissä tutkimuksissa on huomioitu myös erityisoppilaitoksessa työskentelevät (Hirvonen & Pirttimaa 2019; Kaikkonen 2010; Kepanen 2018; Mäkinen & Eskola 2020), mutta niissä ei ole juuri erikseen pohdittu vaativaan erityisen tukeen liittyvää asiantuntijuutta. Ammatillisen erityisopetuksen järjestelmäkehitystä ja vammaisten koulutuksen ja työllistymisen mahdollisuuksia opiskelijoiden näkökulmasta on tutkittu yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen näkökulmista tehdyissä tutkimuksissa (esim. Hakala 2010, Hakala ym. 2013; Kauppila, Mietola & Niemi 2018, 209–240.) Tutkimusten kautta erikoistumiskoulutuksen osaamisen kehittämisen suuntia voi tarkentaa edelleen.

Seuraavan erikoistumiskoulutuksen toteutuksessa tulemme painottamaan opiskelijoiden kokemusasiantuntijuutta ammatillisen koulutuksen ja vaativan erityisen tuen saajina heidän omista näkökulmistaan. Toinen painotus toisella kierroksella tulee olemaan työelämässä oppimisen ja työllistymisen tuen kysymykset ja osaamisen kehittäminen vaativan erityisen tuen näkökulmista. Vaativa erityinen tuki määritelmällisesti edellyttää moniammatillista yhteistyötä opiskelijan tuen järjestämiseksi; oppilaitoksen ammattilaisten tehtävänä on

tämän tuen *pedagoginen* koordinointi ja johtaminen niin, että opiskelija pystyy keskittymään oppimiseen, opiskeluun, oman ammatillisen osaamisensa kehittämiseen. Tässä vaativan erityisen tuen asiantuntijuus ja osaamisen kehittäminen kohdentuu erityisesti tukikäytäntöjen limittämiseen ja jatkumon rakentamiseen koulutuksen jälkeen, missä sektorirajat ylittävä yhteistyö ja selkeä työnjako on tärkeää. Aivan olennaista on, että opiskelijan omakohtainen ja omaääninen osallisuus ja aktiivinen osallistuminen tähän yhteistyöhön otetaan kaiken toiminnan keskiöön.

Tämän julkaisun ideointi, artikkeleiden kirjoittaminen, ohjaus ja toimitustyö on vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen pilottitoteutuksessa muodostunut myös tärkeäksi koulutuksen läpäisevän pedagogisen orientaation toteutukseksi, missä yhteinen tutkimus-, kehittämis- ja oppimisprosessi on todentunut näissä tässä julkaistuissa puheenvuoroissa ja toimitetun julkaisun kokonaisuudessa. Tämä pedagoginen orientaatio on otettu myös seuraavan toteutuksen johtolangaksi, jota lähdemme seuraamaan keväällä 2021 aloittavien 40 opiskelijan ja kouluttajatiimin yhteistyössä. Nähtäväksi jää, millainen julkaisu siitä saadaan aikaiseksi.

LÄHTEET

A 1129/2014. Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 1129/2014. Viitattu 13.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141129>

Avun kohteesta itsensä auttajaksi: Katsaus Suomen vammaishistoriaan. 1996. Toim. T. Nygård, T. & K. Tuunainen. Jyväskylä: Atena.

Hakala, K. 2013. Kehitysvammaisten koulutuspolkujen ja työntekijäkansalaisuuden mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Julkaisussa Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Toim. K. Brunila, K. Hakala, E. Lahelma & A. Teittinen. Helsinki: Gaudeamus.

Hakala, K., Mietola, R. & Teittinen, A. 2013. Valinta ja valikointi ammatillisessa erityisopetuksessa. Julkaisussa Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Toim. K. Brunila, K. Hakala, E. Lahelma & A. Teittinen. Helsinki: Gaudeamus.

Hermanoff, A. 2016. ”Mukava mennä iloisella mielellä” – Narratiivinen tutkimus kehitysvammaisten nuorten toisen asteen opinnoista. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 320. Lapin Yliopisto

Hirvonen, M. & Pirttimaa, R. 2019. Changing vocational special needs education : From teacher to developer. In A. Heikkinen, J. Pätäri, G. Molzberger (Eds.), *Disciplinary Struggles in Education*. Tampere: Tampere University Press, 173–192. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-002-1>

Hirvonen, M. & Pirttimaa, R. 2016. From special tasks to extensive roles: the changing face of special needs teachers in Finnish vocational further education. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 16, 10, 4.

Honkanen, E. & Nuutila, L. 2018. Elämästä kiinni – kohti omannäköistä elämää. Julkaisussa Hei me HOKSataan. Toim. M. Hirvonen. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 252.

Huotari, V. 2004. Hiljainen tieto koulutussuunnittelussa. *Kasvatus-lehti*, 35, 4, 420–434.

Jahnukainen, M., Kontu, E., Thuneberg, H. & Vainikainen, M-P. 2015. Erityisopetuksesta oppimisen ja koulunkäynnin tukeen. Suomen kasvatustieteellinen seura. *Kasvatusalan tutkimuksia* 67.

Kaikkonen, L. 2010. Ammatilliset erityisopettajat oman työnsä asiantuntijoina: tutkimus ammatillisen erityisopettajan työstä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 109. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Karvonen, R. 2018. ICF luokituksen integrointi erityisen ja vaativan erityisen tuen tarpeen arviointiin ammatillisessa koulutuksessa – Tartu Ruoriin. *Opinnäytetyö. Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen ja johtamisen tutkinto-ohjelma. Ylempi AMK. Oulun ammattikorkeakoulu.*

Kauppila, A. 2016. Kehitys- ja vaikeavammaisten opiskelijoiden valmentavat koulutukset: historiallinen muotoutuminen, ristiriidat ja tulevaisuuden haasteet. Julkaisussa *Tiedosta teoksi ja takaisin. Puheenvuoroja erityisen tuen käytännöistä*. Toim. E. Pietiläinen. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Kauppila, A., Mietola, R. & Niemi, A-M. 2018. Koulutususkon rajoilla: koulutuksen julma lupaus kehitys- ja vaikeavammaisille opiskelijoille. Julkaisussa *Koulutuksen lupaukset ja koulutususko*. Toim. H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo. *Kasvatussosiologian vuosikirja 2. Kasvatusalan tutkimuksia* 79. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Kepanen, P. 2018. ”Ymmärsin olevani jonkin täysin uuden opiskelutavan edessä” : narratiivinen tutkimus polusta ammatilliseksi erityisopettajaksi osaamisperusteisessa koulutuksessa. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Miettinen, S. 2020. Erityiset nuoret työhön oppimassa – tapaustutkimus työelämälähtöisestä opiskelusta ammatillisessa erityisopetuksessa. Kehitysvammaliiton selvityksiä 15/2020. Espoo: Kehitysvammaliitto.

Mäkinen, M. & Eskola, S. 2020. Ammatillisen erityisopettajan osaaminen – opetussuunnitelmien tarkastelua. Julkaisussa Tulevaisuuden opettajuus. Toim. P. Risku, S. Laitinen-Väänänen, A-L. Ojala, A-K. Tiihonen & H. Torvinen. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 283. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Niemi, A-M. 2015. Erityisiä koulutuspolkuja? Tutkimus erityisopetuksen käytännöistä peruskoulun jälkeen. Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitos. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 264. Helsinki: Unigrafia.

Ryökkönen, S., Pirttimaa, R., Kontu, E. 2019. Interaction between students and class teachers in vocational education and training: 'Safety distance is needed'. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 9, 2, 156–174. DOI: 10.3384/njvet.2242-458X.1992156

Saloviita, T., Lehtinen, U. & Pirttimaa, R. 1997. Tie auki työelämään. Tuetun työllistämisen käyttäjäkeskeiset työtavat Jyväskylä: Tie auki! -projekti.

Vanhalakka, P. 2018. Erityisopettajien näkemyksiä opiskelijoiden ammatillisen osaamisen kehittymisestä. *Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma.*

Äikäs, A. 2012. Toiselta asteelta eteenpäin. Narratiivinen tutkimus vaikeavammaisen nuoren aikuisen koulutuksesta ja työllistymisestä. *Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 28.* University of Eastern Finland Joensuu.

Sanastoa

SANASTOA

Ammatillinen perustutkinto = ammatillinen tutkinto, jossa osoitetaan laaja-alaiset ammatilliset perusvalmiudet alan eri tehtäviin sekä erikoistuneempi osaaminen ja työelämän edellyttämä ammattitaito vähintään yhdellä työelämän toimintakokonaisuuteen liittyvällä osa-alueella (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Ammatillinen tutkinnon osa = tutkinnon osa, joka sisältää ammatillista osaamista (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Ammatillinen tutkinto = ammatillisen osaamisen kohottamiseen ja ylläpitämiseen sekä ammattitaidon osoittamiseen tarkoitettu tutkinto. Ammatillisia tutkintoja ovat ammatillinen perustutkinto, ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Ammattitaitovaatimuksista ja osaamistavoitteista poikkeaminen, poikkeaminen = järjestely, jossa ammatillisen perustutkinnon suorittajan ei tarvitse osoittaa jostakin tutkinnon perusteiden edellyttämää osaamista. Kun joko olosuhteet tai aiemmin hankittu osaaminen huomioiden joiltakin osin opiskelijalle kohtuuttomia tai jos poikkeaminen on perusteltua opiskelijan vammaan tai terveydentilaan liittyvistä syistä. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017.)

Ammattitutkinto = ammatillinen tutkinto, jossa osoitetaan työelämän tarpeiden mukaisesti kohdennettua ammattitaitoa, joka on perustutkintoa syvällisempää tai kohdistuu rajatumpiin työtehtäviin (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Avotyö = työtoiminnan toteutusmuoto, jossa palvelua saavat asiakkaat sijoitetaan työskentelemään tavallisille työpaikoille. Toisinaan avotyötoiminnasta käytetään myös käsitettä tuettu työtoiminta. Avotyöntekijä ei saa työstään palkkaa, vaan kunta maksaa hänelle työosuusrahaa. (Työelämäsanastoa 2020.)

B-lausunto = Laaja lääkärinlausunto henkilön terveydentilasta. Tarvitaan haettaessa työkyvyttömyyseläkettä tai kuntoutusta (Eläkesanasto).

Erikoisammattitutkinto = ammatillinen tutkinto, jossa osoitetaan työelämän tarpeiden mukaisesti kohdennettua ammattitaitoa, joka on ammattitutkintoa syvällisempää ammatin hallintaa tai monialaista osaamista (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Erityinen tuki = tuki ja siihen liittyvät erityiset opetus- ja opiskelujärjestelyt, jota annetaan opiskelijalle silloin, kun hän tarvitsee pitkäaikaista tai säännöllistä oppimisen ja opiskelun tukea oppimisvaikeuksien, vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Henkilökohtainen apu, henkilökohtainen avustaja = toisen ihmisen antamaa välttämätöntä apua niissä (tavanomaisen elämän) asioissa, joita henkilö ei pysty kokonaan tai osittain itse vamman tai sairauden vuoksi tekemään. Vammaispalvelulain mukaiset edellytykset täyttävälle vaikeavammaiselle henkilölle. Vammaispalvelu, tarvitaan palvelutarpeen arviointi ja palvelussuunnitelma. Vaativan erityisen tuen järjestämisluvan omaavilla ammatillisilla oppilaitoksilla on ensisijainen järjestämisvastuu opiskelun edellyttämien avustajapalveluiden järjestämiseen eli henkilökohtaiseen koulunkäyntiavustajaan. (Vammaispalvelujen käsikirja 2019.)

Henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma (HOKS) = henkilökohtainen suunnitelma, johon kirjataan yksilölliset osaamisen tunnistamista, tunnustamista, hankkimista, kehittymistä ja osoittamista sekä ohjaus- ja tukitoimia koskevat tiedot HOKS-asiankirjan laatimisesta ja päivittämisestä vastaa koulutuksen järjestäjä (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Henkilökohtaistaminen = toiminta, jossa tunnistetaan ja tunnustetaan opiskelijan aiemmin hankkima osaaminen sekä suunnitellaan ja toteutetaan osaamisen hankkiminen ja osoittaminen sekä tarvittavat ohjaus- ja tukitoimet (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Jatkuva haku = koulutuksen hakumenettely, jolla ei ole valtakunnallisesti määrättyä hakuaikaa (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Järjestämislupa = opetus- ja kulttuuriministeriön hakemuksen perusteella myöntämä lupa ammatillisten tutkintojen ja ammatillisen koulutuksen järjestämiseen (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Koulutus sopimus = koulutuksen järjestäjän ja koulutus sopimustyöpaikan välinen kirjallinen määräaikainen sopimus opiskelijan osaamisen hankkimisesta työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä ilman, että opiskelija on työsuhteessa koulutus sopimustyöpaikkaan (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Kuntoutus = jos sairaus tai vamma vaikeuttaa opiskeluasi, työtäsi tai itsestä selviytymistäsi elämän eri vaiheissa. Kuntoutus perustuu yksilölliseen ja tavoitteelliseen suunnitelmaan. (Mitä kuntoutus on?)

Kuntoutusraha = etuus, jota maksetaan työelämässä olevalle henkilölle, jonka työkyvyttömyyttä ehkäistään ammatillisella kuntoutuksella. (Mitä kuntoutus on?)

Kuntoutussuunnitelma = kuntoutusta koossa pitävä työkalu, joka laaditaan kirjallisena joko Kelan kuntoutussuunnitelmalomakkeelle (KU 207) tai B-lääkärilausuntoon taikka julkisen terveydenhuollon potilastietoihin. Voidaan nivoa yhteen mahdollisen hoito- ja palvelussuunnitelman (asiakassuunnitelman) kanssa. Välttämätön, kun haetaan vaativaa lääkinällistä kuntoutusta Kelasta, ammatillista kuntoutusta, kuntoutustukea, nuoren vajaan kuntoisen kuntoutusrahaa ammatillista koulutusta tai kuntoutumista varten (tehdään koulun ja terveydenhuollon kanssa yhteistyössä). Tarvitaan myös terveydenhuollon toteuttamaa kuntoutusta ja terapiota varten. Se laaditaan julkisessa terveydenhuollossa asiakkaan sekä mahdollisesti hänen omaisensa tai läheisensä läsnä ollessa, lääkärin ja usein moniammatillisen työryhmän kanssa. (Mitä kuntoutus on?)

Mukauttaminen; osaamisen arvioinnin mukauttaminen = järjestely, jossa erityistä tukea saavan opiskelijan ammatillisen perustutkinnon perusteiden mukaista osaamisen arviointia muutetaan laatimalla opiskelijalle yksilöllinen osaamisen arviointi, jossa otetaan huomioon opiskelijan henkilökohtaiset tavoitteet ja valmiudet (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Nuoren kuntoutusraha = maksetaan opiskelun tai muun työelämään tähtäävän kuntoutuksen ajalta. Voi saada, jos on 16–19-vuotias, työ- tai opiskelukykysi tai mahdollisuutesi valita ammatti tai työ on heikentynyt sairauden tai vamman vuoksi, tarvitsee erityisiä tukitoimia, jotta voi opiskella tai osallistua muuhun työllistymistä edistävään kuntoutukseen (esim. työkokeilu tai -harjoittelu), laadittu kotikunnassa henkilökohtainen opiskelu- ja kuntoutumissuunnitelma (KHOPS) opiskelun tai muun kuntoutuksen ajalle. (Mitä kuntoutus on?)

Nuorten työpaja = tukea työn tai opiskelupaikan haussa. Voi kokeilla erilaisia töitä ja selventää kiinnostuksen kohteita työharjoittelun ja opintokäyntien avulla. (Opintopolku.)

Ohjaaja, ammatillinen ohjaaja = tehtävänä on ohjata ja tukea opiskelijan oppimista ja opiskelua osana ammatillista kasvua ja elämänhallintaa. Koulutuksen järjestäjä määrittää työkuvan, erilaisia nimikkeitä. Toimivat opettajien tukena opetuksessa ja ohjauksessa. Koulutustaustat vaihtelevat kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkinnosta erilaisiin alakohtaisiin perus-, ammatti- tai erikoisammattitutkintoihin. (Löf 2020.)

Ohjaamo = tarjoaa maksutonta ohjausta alle 30 -vuotiaille, apua työhön, koulutukseen ja arkeen liittyvissä asioissa (Ohjaamo-verkkosivu n.d.).

Opintososiaaliset etuudet = etuudet ja palvelut, joihin opiskelija on laissa säädetyin perustein oikeutettu ja jotka mahdollistavat opiskelun tai tukevat sitä. Opintososiaalisia etuuksia ovat esimerkiksi avustajapalvelut, erityiset apuvälineet, päiväraha ja korvaus majoitus- ja matkakustannuksista. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Opiskelijahuolto = toiminta, jonka tavoitteena on edistää ja ylläpitää opiskelijan hyvää oppimista, hyvää psyykkistä ja fyysistä terveyttä sekä sosiaalista hyvinvointia sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Opiskelijavuosi = suorite, joka muodostuu 365 päivästä, joiden aikana opiskelija otetaan huomioon rahoituksen perusteena (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Opiskelijavuosien määrä = tulevan varainhoitovuoden opiskelijavuosien määrä, jonka opetus- ja kulttuuriministeriö päättää vuosittain koulutuksen järjestäjäkohtaisesti talousarvion rajoissa ja jonka kautta koulutuksen järjestäjälle voidaan ohjata joustavasti resursseja yli järjestämisluvan mukaisen vähimmäismäärän (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Opiskelu- ja kuntoutumissuunnitelma = tarvitaan nuorten kuntoutusrahan hakemiseen. Kunnassa suunnitelman voi laatia esimerkiksi sosiaalityöntekijä tai opetusalan ammattilainen. Suunnitelma laaditaan yhdessä huoltajasi ja tarvittaessa myös muiden asiantuntijoiden kanssa. Suunnitelmasta tulee ilmetä tiedot ammatillisen kuntoutumisen mahdollisuuksista ja tavoitteista. Siinä tulee myös esittää suunnitelma opiskelun järjestämisestä ja toteuttamisesta. Suunnitelmaa tarkistetaan ja täsmennetään kuntoutusrahakauden aikana. Kela seuraa suunnitelman toteutumista. (Mitä kuntoutus on?.)

Opiskelukyky = opiskelijan työkykyä, yhteydessä oppimistuloksiin, opiskelijan hyvinvointiin ja opintojen sujuvuuteen. Opiskelukykyä edistämällä parannetaan siis opintojen etenemistä, osaamista, työllistymistä ja työelämää, mutta myös yhteisöjen toimintaa ja ilmapiiriä. (Mitä opiskelukyky on? 2018.)

Oppisopimuskoulutus = ammatillinen koulutus, joka järjestetään pääosin työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä ja joka perustuu kirjalliseen määräaikaan työsopimukseen taikka virkasuhteeseen tai virkasuhteeseen verrattavassa julkisoikeudellisessa palvelusuhteessa olevan opiskelijan ja työnantajan väliseen kirjalliseen määräaikaan sopimukseen (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Painotusperuste = peruste, jolla ammatillisen koulutuksen laskennallisen rahoituksen suoritteita painotetaan, esimerkiksi tutkintojen järjestämiskustannukset, erityisen tuen tai vaativan erityisen tuen järjestäminen, tutkintotyyppi, tutkinnon suorittajan perusasteen jälkeinen koulutus. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Palvelusuunnitelma = vammaispalvelulain 3 a §:n mukaan vammaisen henkilön tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien selvittämiseksi on ilman aiheetonta viivytystä laadittava palvelusuunnitelma, sosiaalihuollon asiakaslain 7 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus-, tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen gtarpeetonta. Palvelusuunnitelma on siten laadittava aina ja suunnitelma voidaan jättää tekemättä vain, mikäli kyseessä on tilapäinen neuvonta tai ohjaus. (Työelämäsanastoa; Vammaispalvelujen käsikirja 2019.)

Päivätoiminta = pääasiassa vaikeimmin vammaisille henkilöille tarkoitettua viriketoimintaa. Sen tavoitteena on rytmittää arkea ja ylläpitää toimintakykyä. (Työelämäsanasto 2020.)

Suorite = yksikkö, jonka perusteella ammatillisen koulutuksen laskennallinen rahoitus määräytyy, esimerkiksi opiskelijavuosi, tutkintojen lukumäärä (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Suoritusrahoitus = ammatillisen koulutuksen laskennallisen rahoituksen osa, joka määräytyy suoritettujen tutkinnon osien osaamispisteiden ja tutkintojen lukumäärän perusteella tavoitteellinen (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Toimintakyky = ihmisen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia edellytyksiä selviytyä hänelle itselleen merkityksellisistä ja välttämättömistä jokapäiväisen elämän toiminnoista – työstä, opiskelusta, vapaa-ajasta ja harrastuksista, itsestä ja toisista huolehtimista – siinä ympäristössä, jossa hän elää. (Mitä kuntoutus on?)

Tuettu työllistyminen tai tuettu työ = palkkatyötä tavallisella työpaikalla. Työntekijä ja työnantaja solmivat työsuhteen ja tekevät työsopimuksen. Työntekijälle maksetaan työehtosopimuksen mukaista palkkaa, tukena työhönvalmentaja. (Työelämäsanasto 2020.)

Tutkinnon osa = työelämän toimintakokonaisuuksien pohjalle rakentuva arvioitava osaamisen kokonaisuus, jollaisista ammatillinen tutkinto muodostuu (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Tutkinnon perusteet = Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, joka koskee ammatillisia tutkintoja ja jossa määritellään muun muassa ammatillisen tutkinnon tutkintonimikkeet, osaamisalat, tutkinnon muodostuminen pakollisista ja valinnaisista tutkinnon osista sekä tutkinnon osien ammattitaitovaatimukset tai osaamistavoitteet, laajuus osaamispisteinä ja osaamisen arviointi (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Tutkintokoulutus = ammatillisen osaamisen hankkimiseksi tarvittava ammatillinen koulutus, jonka tavoitteena on ammatillisen tutkinnon taikka ammatillisen tutkinnon osan tai osien suorittaminen (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

TELMA- koulutus; työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus = tutkintoon johtamaton ammatillinen koulutus, joka antaa sairauden tai vamman vuoksi erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle henkilökohtaisten tavoitteiden ja valmiuksien mukaista opetusta ja ohjausta. Koulutus toteutetaan aina vaativana erityisenä tukena. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017.)

Työtoiminta = järjestetään useimmiten eri toimijoiden (kunnat, kuntayhtymät, säätiöt jne.) ylläpitämässä, kehitysvammaisille suunnatuissa työ- ja toimintakeskuksissa. Työtoiminnassa olevat asiakkaat tekevät esim. keittä-, siivous- ja ulkotöitä, tekstiilitöitä sekä erilaisia alihankintatöitä. Työtoiminnasta ei makseta palkkaa, vaan kunta maksaa osallistujille työosuusrahaa. (Työelämäsanastoa 2020.)

Vaativa erityinen tuki = erityinen tuki, jota annetaan opiskelijalle silloin, kun hänellä on vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi hän tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista tukea. Vaativaa erityistä tukea voivat antaa vain vaativan erityisen tuen järjestämisluvan saaneet oppilaitokset. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Vaikuttavuusrahoitus = ammatillisen koulutuksen laskennallisen rahoituksen osa, joka määräytyy ammatillisen tutkinnon tai tutkinnon osia suorittaneiden työllistymisen ja jatko-opintoihin siirtymisen sekä saadun opiskelijapalautteen ja työelämäpalautteen perusteella (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Valinnainen tutkinnon osa = tutkinnon osa, jollaisia opiskelijan on valittava suoritettavaksi tietty määrä tutkinnon perusteissa määrätyn tutkinnon muodostumisen mukaisesti (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Valintaperuste = lainsäädännössä ja koulutuksen järjestäjän määrittämä peruste, jonka mukaan hakijoita valitaan koulutukseen tai suorittamaan ammatillista tutkintoa (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

VALMA-koulutus; ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus = tutkintoon johtamaton koulutus, joka antaa opiskelijalle valmiuksia ammatilliseen tutkintokoulutukseen hakemiseksi sekä vahvistaa opiskelijan edellytyksiä suorittaa ammatillinen tutkinto. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017,)

Valmentavan koulutuksen perusteet = Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, jossa määritellään ammatilliseen koulutukseen valmentavan koulutuksen tai työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen muodostuminen pakollisista ja valinnaisista koulutuksen osista, koulutuksen osien laajuus osaamispisteinä sekä koulutuksen osien osaamistavoitteet ja osaamisen arviointi. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Valmentava koulutus = nivelvaiheen koulutus, jonka aikana opiskelijaa valmennetaan ja ohjataan koulutuksellisten ja ammatillisten valintojen tekemisessä. Valmentavat koulutukset jakautuvat kahteen: ammatilliseen koulutukseen valmentavaan koulutukseen ja työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaan koulutukseen. (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017.)

Valtakunnallinen hakumenettely = koulutuksen hakumenettely, jossa hakuaika ja mahdollisesti myös valintaperusteet on määritelty valtakunnallisesti, esimerkiksi yhteishaku (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Yhteinen tutkinnon osa = tutkinnon osa, joka sisältää yleissivistävää ja kaikilla toimialoilla tarvittavaa yhteistä osaamista (Ammatillisen koulutuksen reformisanasto 2017).

Opetus- ja koulutussanastoa ja käsitteiden suhteita on kuvattu laajemmin teoksessa: Opetus- ja koulutussanasto, OKSA (2018).

LÄHTEET

Ammatillisen koulutuksen reformisanasto. 2017. Opetus- ja kulttuuriministeriö 04/2017. Viitattu 15.10.2020. <https://minedu.fi/documents/1410845/4586835/Reformisanasto/422f64af-4838-48c7-bff1-65baf0b48b48/Reformisanasto.pdf>

Eläkesanasto. N.d. Työeläke.fi, Eläketurvakeskuksen verkkopalvelu työeläke.fi. Viitattu 16.10.2020. <https://www.tyoelake.fi/sanasto/>

Työelämäsanastoa. 2020. Kehitysvammaliiton Vernerin palvelu. Viitattu 18.10.2020. <https://verneri.net/yleis/tyoelamasanastoa>

Löf, S. 2020. Millaista osaamista ohjaajat tarvitseva? eSignals, Haaga-Helia. Viitattu 16.10.2020. <https://esignals.fi/kategoria/pedagogiikka/amatilliset-ohjaajat-kaipaavat-apua-haastavissa-ohjaustilanteissa/#17f8d3cd>

Mitä kuntoutus on? Kela. Viitattu 16.10.2020. <https://www.kela.fi/mita-kuntoutus-on>

Mitä opiskelukyky on? 2018. Artikkelit Oppimisvaikeus.fi -sivustolla. Kuntoutussäätiö. Viitattu 18.10.2020. <https://oppimisvaikeus.fi/tietoa/teemat/tietoa-oppimisvaikeuksista/artikkeli-mita-opiskelukyky/>

Ohjaamo-verkkosivusto. N.d. Viitattu 16.10.2020. <https://www.ohjaamo.fi>

Opetus- ja koulutussanasto (OKSA). 2018. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:22. Viitattu 15.10.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-571-6>

Opintopolku. N.d. Opetushallituksen Opintopolku-sivusto. Viitattu 3.11.2020. <https://opintopolku.fi/wp/valintojen-tuki/peruskoulun-jalkeen-muita-vaihtoehtoja/nuorten-tyopajat/>

Vammaispalvelujen käsikirja. 2019. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen verkkosivut. Viitattu 16.10.2020. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja>

Kirjoittajat

KIRJOITTAJAT

Ahvonon Anneli

erityisen tuen ohjaaja
Saimaan ammattiopisto Sampo
anneli.ahvonen@edusampo.fi

Blair Sanna

koulutuspäällikkö
Ammattiopisto Live
sanna.blair@inlive.fi

Eskola Seija

lehtori
Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu
seija.eskola@jamk.fi

Hakala Katariina

lehtori
Tampereen ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu
katariina.hakala@tuni.fi

Hentilä Tarja

erityisopettaja
Espoonseudun koulutuskuntayhtymä Omnia
tarja.hentila@omnia.fi

Hiltunen Pirjo

ammatillinen erityisopettaja
Koulutuskuntayhtymä OSAO
pirjo.hiltunen@osao.fi

Jussila Piia

ammatillinen erityisopettaja
Ammattiopisto Live
piia.jussila@liveopisto.fi

Kaismala-Makkonen Sanna

erityisopettaja

Savon ammattiopisto SAKKY

sanna.kaismala-makkonen@sakky.fi

Kalilainen Marjukka

ammattillinen erityisopettaja

Ammattiopisto Live

marjukka.kalilainen@liveopisto.fi

Karvonen Sirpa

erityisopettaja

Ammattiopisto Spesia

sirpa.karvonen@spesia.fi

Klem Simo

työllistymisen asiantuntija

Kehitysvammaliitto ry

simo.klem@kehitysvammaliitto.fi

Koivula Hannu

johtaja

Ammattiopisto Luovi

hannu.koivula@luovi.fi

Korhonen Anne

kehittämiskoordinaattori

Vates-säätiö sr

anne.korhonen@vates.fi

Koskenniemi Jaana

koulutuspäällikkö

Suomen Diakoniaopisto

jaana.koskenniemi@sdo.fi

Kouzmitcheva Dina

ohjaaja

Ammattiopisto Live

dina.kouzmitcheva@inlive.fi

Kärkkäinen Emma

ohjaaja

Kiipulan ammattiopisto, Janakkala

emma.karkkainen@kiipula.fi,

Laine Sanna

laaja-alainen erityisopettaja

Valkeakosken ammattiopisto

sanna.laine@vaao.fi

Lehtola-Ruuska Tiina

kouluttaja

SOL Palvelut Oy

tiina.lehtola-ruuska@sol.fi

Meskanen Eeva-Liisa

erityisopettaja

Kiipulan ammattiopisto, Janakkala

eeva-liisa.meskanen@kiipula.fi

Patrikainen Eija

ammattillinen erityisopettaja

Ammattiopisto Luovi, Limingan toimipiste

eija.patrikainen@luovi.fi

Mårtensson Anne

opetusneuvos

Opetus- ja kulttuuriministeriö

anne.martensson@minedu.fi

Mäkinen Maija

yliopettaja

Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu

maija.makinen@jamk.fi

Nikulainen Sirkka

suunnittelija

Me Itse ry

Nuutila Leena

lehtori

Haaga-Helia Ammatillinen opettajakorkeakoulu

leena.nuutila@haaga-helia.fi

Pääkkönen Liisa

projektipäällikkö

Diakonissalaitos, Oppilaitos-Vamos, Savon Ammattiopisto

liisa.paakkonen@hdl.fi

Rajamäki Riitta

ammattillinen erityisopettaja

Jokilaaksojen koulutuskuntayhtymä. JEDU

riitta.rajamaki@jedu

Rantamaa Riitta

erityisopetuksen koordinaattori

Jyväskylän palvelualan opisto

riitta.rantamaa@jypao.fi

Ray Kaija

kehittämispäällikkö

Vates-säätiö sr

kaija.ray@vates.fi

Reiman Maarit

ammattillinen erityisopettaja

Kiipulan ammattiopisto

maarit.reiman@kiipula.fi

Roininen Heidi

erityisopetuksen koordinaattori

Valkeakosken ammattiopisto

heidi.roininen@vaao.fi

Saikkonen Kari

ammattillinen erityisopettaja

Kiipulan ammattiopisto

kari.saikkonen@kiipula.fi

Satopää Elina

lehtori

Ammattiopisto Spesia

elina.satopaa@spesia.fi

Saukonniemi Sari

opiskelijapalveluiden päällikkö

Lounais-Hämeen koulutuskuntayhtymä (LHKK)

sari.saukonniemi@lhkk.fi

Tuomainen Risto

ammattillinen erityisopettaja

Savon ammattiopisto

risto.tuomainen@sakky.fi

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN
JULKAISUJA

MYynti JA JAKELU

Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto
PL 207, 40101 Jyväskylä
Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä
Puh. 040 552 6541
Sähköposti: julkaisut@jamk.fi
www.jamk.fi/julkaisut

VERKKOKAUPPA

www.tahtijulkaisut.net

jamk | Jyväskylän
ammattikorkeakoulu

Jyväskylän ammattikorkeakoulu

PL 207, 40101 Jyväskylä
Rajakatu 35,
40200 Jyväskylä
Puh. +358 20 743 8100
Fax. +358 14 449 9694

jamk.fi

JAMKin julkaisut tutkittua tietoa sinulle.

Mitä on ammatillisen koulutuksen vaativa erityinen tuki? Millaista koulutusta vaativan erityisen tuen opiskelijoille järjestetään? Toteutuuko yhdenvertaisuus? Mitä voi olla vaativan erityisen tuen erityinen pedagogiikka? Mitä on vaativan erityisen tuen opiskelijan yhteiskunnallinen osallisuus? Näihin kysymyksiin haetaan vastausta käsillä olevassa julkaisussa, joka on syntynyt kokeneiden ammatillisen erityisopetuksen ja vaativan erityisen tuen kehittäjien toimesta. Julkaisun punainen lanka on yhteistyö. Kaikki artikkelit linkittyvät siihen: yhdenvertaisuus edellyttää onnistuakseen yhteistyötä yli oppilaitos- ja organisaatorajojen, moniammatillisesti, verkottuen, monenlaisissa oppimisympäristöissä. Vaativan erityisen tuen erikoistumiskoulutuksen pilotti toteutettiin 2019–20 JAMKn koordinoimana. Puheenvuorot tähän julkaisuun on kirjoitettu osana tätä pilottitoteutusta. Näistä muodostuu rikas ja elävä ajankuva ammatillisen koulutuksen arjesta vuoden 2018 lainsäädäntöuudistuksen jälkeen.

ISBN 978-951-830-591-3

jamk